

A KOI 'O E O NGOONGOLELEÍ

KO HA MA'ANGA TOKONI FAKAFAIAKO 'A E POTUNGĀUE AKO 'A E SIASÍ KI HE FAKALAKALAKA FAKAFAIAKÓ

SIASI 'O SĪSŪ KALAISI 'O E KAU MĀ'ONI'ONI 'I HE NGAHI 'AHO KIMUI NÍ
POTUNGĀUE AKO 'A E SIASÍ

A KOI 'O E O NGOONGOLELEÍ

KO HA MA'U'ANGA TOKONI FAKAFAIAKO 'A E POTUNGĀUE AKO 'A E SIASÍ KI HE FAKALAKALAKA FAKAFAIAKÓ

Teuteu'i 'e he
Potungāue Ako 'a e Siasí
Pulusi 'e he
Siasi 'o Sīsū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní
Sōleki Siti, 'Iutā

© 2002 'e he Intellectual Reserve, Inc.
Ma'u 'a e totonu fakalao kotoa pē
Paaki 'i he 'Iunaiteti Siteiti 'o 'Ameliká
Fakangofua he lea faka-Pilitāniá: 4/02
Fakangofua ke liliú: 4/02
Liliu 'o e *Teaching the Gospel: A CES Training Resource for Teaching Improvement*
Tongan

FAKAHOKOHOKO 'O E TOHÍ

Founga Hono Faka'aonga'i 'o e Nāunau	
Fakalalaka Fakafaiako ko 'Ení	1

Ngaahi Fakamatala Fakavitioó mo e Ngaahi	
Lēsoni 'oku Nau Fekau'akí	3

Fakahinohino ki he Founga Palaní	4
Ngaahi Fiema'u Faka'inisēvesi 'a e Kau Faiakó	
mo e Ngaahi Tefito'i Mo'oni ke Fakamamafa'í	5

KO E AKO FAKALOTÚ 'I HE POTUNGĀUE AKO 'A E SIASÍ

Ko e Ako Fakalotú	7
------------------------------------	----------

1. 'Oku Kehekehe 'a e Ako Fakalotú mo e	
Ako Fakamāmaní	8
La'ipepa tufa 1	10
2. Faiako ke Langaki Hake	11
La'ipepa tufa hono 2	13

Ko e Potungāue Ako pea mo e Misiona 'o e Siasí	15
---	-----------

3. Ko e Potungāue Ako pea mo e Misiona 'o e Siasí	16
La'ipepa tufa hono 3	18

Ko e Taumu'a Ngāue 'a e Potungāue Ako 'a e Siasí	19
---	-----------

4. Talateu ki he Taumu'a Ngāue 'a e Potungāue	
Ako 'a e Siasí	20
5. Ko e Ngaahi Tafa'aki 'e Fā 'o e Taumu'a Ngāue	
'a e Potungāue Ako 'a e Siasí	22
La'ipepa tufa hono 4	26

Ko e Tufakanga 'o e Kau Faiako mo e Kau Taki	
'i he Potungāue Ako 'a e Siasí	29

6. Tali mo Fakahoko Ho Tufakangá	30
La'ipepa tufa hono 5	32
La'ipepa tufa hono 6	33
7. Mo'ui 'akí 'o e Ongongoleleí	34
8. Faiako ke Ola Lelei	35
La'ipepa tufa hono 7	36
La'ipepa tufa hono 8	37
La'ipepa tufa hono 9	38
9. Pule'i Totonu	39

KO HONO AKO 'O E ONGONGOLELEÍ

Ko e Fatongia 'o e Laumālie Mā'oni'oni 'i Hono	
Ako 'o e Ongongoleleí	41

10. Ko e Fatongia 'o e Laumālie Mā'oni'oni 'i Hono	
Ako 'o e Ongongoleleí	42
La'ipepa tufa hono 10	44
11. Ko e Ngaahi Ngāue 'a e Laumālie Mā'oni'oni	45
La'ipepa tufa hono 11	46

Ko e Fatongia 'o e Tokotaha Akó 'i hono Ako	
'o e Ongongoleleí	47

12. Ko e Fatongia 'o e Tokotaha Akó 'i Hono Ako 'o e	
Ongongoleleí	48
La'ipepa tufa hono 12	50
13. Ko e Ngaahi Tu'unga 'Oku 'i ai 'a e Tokotaha Akó	51
La'ipepa tufa hono 13	53
14. Kau Ako 'Oku Fakangatangata e Ngaahi Me'a	
'Oku Nau Lavá pe 'i ai Honau Ngaahi Faingata'a'ia	54

AKO'I 'O E ONGONGOLELEÍ: KO E FATONGIA 'O E FAIAKÓ

Teuteu'i Koe	57
-------------------------------	-----------

15. Teuteu'i Koe	58
La'ipepa tufa hono 14	61

Fakapapau'i 'a e Me'a ke Ako'í mo e Founga ke Ako'í 'Akí	63
---	-----------

16. Fakapapau'i 'a e Me'a ke Ako'í mo e Founga	
ke Ako'í 'Akí	64
La'ipepa tufa hono 15	66
17. Fakapapau'i 'a e Me'a ke Ako'í	67
La'ipepa tufa hono 16	70
La'ipepa tufa hono 17	71
18. Fakapapau'i 'a e Foungá	72
La'ipepa tufa hono 18	74

Fokotu'u pea Tauhi Ma'u ha 'Ātakai 'Oku Fe'ungá ke	
Fakahoko ai 'a e Akó	77

19. Fokotu'u ha 'Ātakai 'Oku Fe'ungá 'i he Lokiakó	78
20. Fokotu'u ha 'Ātakai Fakalaumālie 'Oku Fe'ungá	80
21. Tauhi Ma'u 'a e 'Ātakai 'Oku Fe'ungá	82
La'ipepa tufa hono 19	84

**AKO'I 'O E ONGOONGOLELEÍ:
NGAAHI PŌTO'I FAKAFAIAKO
KE OLA LELEI AI E FAIAKÓ**

Ko Hono Ako pea mo Ako'i 'o e Folofolá	85	Ko e Ngaahi Fehu'í mo e Fealēlea'aki Fakakalasi	119
22. Ko Hono Ako pea mo Ako'i 'o e Folofolá	86	31. Fai 'a e Ngaahi Fehu'í 'e Tokoni Ki he Kau Akó ke nau Fekumi, Veteveteki, mo Faka'aonga'í	120
23. Faka'aonga'í 'a e Ngaahi Nāunau Tokoni ki hono Fakahoko 'o e Akó	88	La'ipepa tufa hono 31	124
24. Faka'aonga'í 'a e Ngaahi Poto 'i he "Fekumí"	90	La'ipepa tufa hono 32	125
La'ipepa tufa hono 20	93	La'ipepa tufa hono 33	126
La'ipepa tufa hono 21	95	La'ipepa tufa hono 34	127
La'ipepa tufa hono 22	96	32. Ko Hono Palani 'o e Ngaahi Fealēlea'aki Fakakalasi	128
25. Faka'ilonga'í 'o e Folofolá	97	La'ipepa tufa hono 35	130
La'ipepa tufa hono 23	99	33. Ko Hono Tatakí 'o e Ngaahi Fealēlea'aki Fakakalasi	131
26. Toe Fakafālahi Ange Ho'o Vakai	100	Ngaahi Ma'u'anga Tokoni Fakafaiako Ki he Sió, Fanongó, mo ha Ngaahi Tokoni Fakafaiako Kehe pē	133
La'ipepa tufa hono 24	102	34. Ko Hono Faka'aonga'í 'o e Palakipoé	134
La'ipepa tufa hono 25	103	La'ipepa tufa hono 36	136
La'ipepa tufa hono 26	104	La'ipepa tufa hono 37	137
27. Fakamatala Fakanounou'í 'o e Folofolá	105	35. Ko Hono Faka'aonga'í 'o ha Ngaahi Me'a, Ngaahi Fakatātā, mo e Ngaahi Hiva Toputapú	138
La'ipepa tufa hono 27	106	La'ipepa tufa hono 38	141
28. "Fakatatau" 'a e Folofolá	107	36. Ko Hono Faka'aonga'í 'o e Ngaahi Lēsoni 'Oku Ngāue'aki 'a e Nāunau Tokoni Faiako ki he Sió mo e Fanongó	142
La'ipepa tufa hono 28	110	La'ipepa tufa hono 39	144
29. Fakatupulaki 'a e 'Ilo Folofolá	111	Ko e Ngaahi Ngāue Tohi mo e Ngāue Fakakulupú	145
Ko e Fai Lēsoni pe Fakahinohino 'a e Faiakó	113	37. Ko e Ngaahi Ngāue Tohi mo e Ngāue Fakakulupú	146
30. Ko e Fai Lēsoni pe Fakahinohino 'a e Faiakó	114		
La'ipepa tufa hono 29	117		
La'ipepa tufa hono 30	118		

FOUNGA HONO FAKA'AONGA'I 'O E NĀUNAU FAKALAKALAKA FAKAFAIAKO KO 'ENÍ

Na'e pehē 'e 'Eletā Sefili R. Hōlani 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, "I he taimi 'oku kole ai 'e hotau Palōfitā ke tau ma'u ha tui lahi ange 'i he'etau fanongo ki he folofola 'a e 'Otuá, kuo pau ke tau fakalelei'i mo faka'ai'ai 'a e faiako lelei taha 'i he Siasí--i he 'apí, mei he tu'unga malangá, mei he'etau ngaahi fakataha fakatakí pea tautautefito ki he lokiakó. 'Oku 'ikai totonu ke hoko 'a e ako'i fakalaumālié ko ha me'a kuo mole 'i he Siasí, pea kuo pau ke tau fakapapau'i he 'ikai ke hoko 'o mole 'a 'etau feinga ke kumi ki ai" (i he *Liahona*, Siulai 1998, 28).

'Oku fakataumu'a 'a e nāunau fakalalakala fakafaiako ko 'ení ke tokoni ki hono "fakalelei'i mo faka'ai'ai 'a e faiako lelei taha" pea ki hono fakafā'ūtaha'i mai mo toe fakalahi ange 'a e ngaahi feinga 'oku fai 'e he Potungāue Ako 'a e Siasí fekau'aki mo e fakalalakala fakafaiakó 'aki hono 'omai 'o e ngaahi nāunau faka'inisēvesi ma'a kinautolu 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí 'oku nau fai hono ako'i 'o e kau faiako 'oku nau faiako taimi kakató, faiako fakataimi pē, kau faiako 'oku nau loto fiemālie ke nau faiako ta'e ha totongí, pea mo e kau faiako 'oku te'eki ke nau kamata ngāuē. 'Oku fa'ufu'a 'a e ngaahi nāunau 'i he ma'u'anga tokoni ko 'eni ki hono ako'i 'o e faiakó ke tokoni ki he taki 'inisēvesi, kae fakatautefito ki he kau faiakó, ke toe mahino lelei ange kiate kinautolu mo nau faka'aonga'i 'a e ngaahi tefito'i mo'oni pea mo e ngaahi poto fakafaiako 'oku ako'i 'i he *Ako'i 'o e Ongoongolelei: Ko ha Tohi Tu'utu'uni ma'a e Kau Faiako mo e Kau Taki 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí* (1994; fika 34829 900).

Ko e hā Fua e Ngaahi Me'a 'Oku 'i he Nāunau Fakalalakala Fakafaiako Ko 'Ení?

'Oku kau 'i he nāunau fakalalakala fakafaiakó 'a e (1) filimi vitio 'oku ui ko e Filimi Vitiō Ki Hono Ako'i 'o e Ongoongolelei (5X953), mo e (2) tohi lēsoni ko 'ení, 'a ia 'oku ui ko e *Ako'i 'o e Ongoongolelei: Ko ha Ma'u'anga Tokoni Fakafaiako 'a e Potungāue Ako 'a e Siasí ki he Fakalalakala Fakafaiakó* (35306 900).

'Oku 'i he ngaahi filimi vitio 'a e ngaahi fakamatala 'oku fekau'aki mo e ngaahi lēsoni pau 'i he tohi lēsoni. 'Oku fakatāta'i mai 'i he filimi vitio 'a e ngaahi tefito'i mo'oni 'o e ako fakalotú pea faka'aliali'ali mai ai foki mo e kau faiako 'oku nau hanga 'o fakatāta'i 'a e ngaahi pōto'i fakafaiako mei he *Ako'i 'o e Ongoongolelei: Ko ha Tohi Tu'utu'uni ma'a e Kau Faiako mo e Kau Taki 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí*.

'Oku 'i he tohi lēsoni ko 'ení 'a e ngaahi lēsoni 'oku fokotu'u mai ai 'a e ngaahi 'ekitiviti fakafaiako ki he ngaahi tefito'i mo'oni mo e ngaahi poto fakafaiako ko ia 'oku 'i he *Ako'i 'o e Ongoongolelei: Ko ha Tohi Tu'utu'uni ma'a e Kau Faiako mo e Kau Taki 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí*. 'I he ngata'anga 'o e lēsoni kotoa pē 'oku 'i ai ha ngaahi la'i-pepa ke tufa 'a ia 'oku hā ai 'a e ngaahi lea na'e fai pea mo e ngaahi

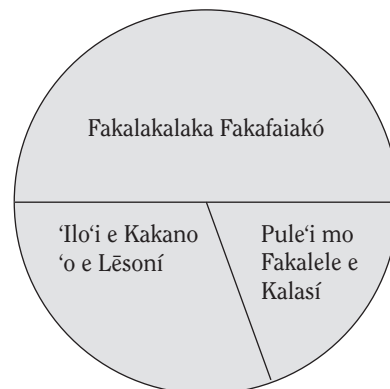
'ekitiviti ako mei he ngaahi lēsoni, pea 'oku fie ma'u ke faitaa'i hano ngaahi tatau.

'Oku makatu'unga 'a e anga hono fokotu'utu'u pea mo e ngaahi me'a 'oku 'i he nāunau fakalalakala fakafaiako 'a e Potungāue Ako 'a e Siasí 'i he ngaahi tefito'i mo'oni pea mo e ngaahi poto fakafaiako ko ia 'oku lau ki ai 'i he *Ako'i 'o e Ongoongolelei: Ko ha Tohi Tu'utu'uni ma'a e Kau Faiako mo e Kau Taki 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí*. 'E fie ma'u ke taki taha 'e he kau faiakó ha tohi tu'utu'uni, he 'oku lahi 'a e taimi 'oku fekau ai 'i he ngaahi lēsoni he tohi ko 'ení 'a e kau faiakó ke nau lau mo ako ia.

Ko ha ma'u'anga tokoni faka'ofu'ofa 'aupito 'e taha ma'a e kau faiakó pea mo e kau taki 'a e *'Oku 'ikai ha Ui 'e Mahu'inga Ange 'i he Faiakó* (1999; 36123 900).

'E Founga Fēfē Hono Faka'aonga'i 'o e Nāunau Fakalalakala Fakafaiako Ko 'ení?

Ngaahi Konga 'e Tolu 'o e Ako 'Inisēvesi

'Oku kongokonga lalahi 'e tolu 'a e ako 'inisēvesi: ko e fakalalakala fakafaiakó, 'ilo'i e kakano 'o e lēsoni, pea mo hono pule'i mo fakalele 'o e kalasí. Ko e mo'oni 'oku mahu'inga 'a hono 'ilo'i e kakano 'o e lēsoni mo hono pule'i mo fakalele e kalasí, ka ko e taumu'a 'uluaki 'o e ako 'inisēvesi ia ke fakalalakala 'a e founga faiakó" (*Ako'i 'o e Ongoongolelei: Ko ha Tohi Tu'utu'uni ma'a e Kau Faiako mo e Kau Taki 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí*, 21). 'Oku fakataumu'a 'a e nāunau fakalalakala fakafaiako ko 'ení ke tokoni ki he taki 'inisēvesi ke ne fakahoko 'a e taumu'a 'uluaki ko 'ení.

'Oku 'ikai fie ma'u ke ako'i fakahokohoko e ngaahi lēsoni ia 'i he tohi lēsoni ko 'ení, pe ke 'osi ange 'a e ta'ú kuo 'osi ako'i 'a e kau faiakó 'i he ngaahi tafa'aki hono kotoa. 'Oku fakataumu'a 'a e lēsoni

taki taha ia ke lava kakato hono akoí 'i he miniti 'e onongofulu pe si'i hifo pē ai, ka 'e fili pē 'e he kau taki 'inisēvesí pe te nau fakamamafa'i hono kotoa 'a e ngaahi tefito'i mo'oni ko ia 'oku 'omai 'i ha fo'i lēsoni 'e taha, fili ha ngaahi tefito'i mo'oni pau pē mei ha fo'i lēsoni, pe fakataha'i 'a e ngaahi tefito'i mo'oni mei ha ngaahi lēsoni kehekehe. 'Oku totonu ke fakakaukau'i 'e he kau taki 'inisēvesí 'i he fa'a lotu 'a e ngaahi fiema'u 'a e kau faiakó pea mo e ngaahi me'a 'oku nau lavá pea nau fakahoko 'a e ngaahi lēsoni 'o fakatatau ki he taimi 'e 'atā ai e kau faiakó pea mo hono fiema'u ko ia ke ako'i ki-nautulú.

'Oku 'omi 'i he "Fakahinohino ki he Founga Palani" 'i he peesi 4 ha fakamatala fakalūkufua ki he ngaahi tefito'i mo'oni pea mo e ngaahi poto fakafaiako ko ia 'oku fakamamafa'i mai 'i he ngaahi lēsoni; 'e lava ke faka'aonga'i ia ke fakahoko 'aki hono fai 'o e palani. 'Oku totonu ke hanga 'e he kau taki 'inisēvesí 'o fakafuofua'i e ngaahi fiema'u 'a e kau faiakó, palani ke nau feau e ngaahi fiema'u faka-'inisēvesi 'a e kau faiakó, pea nau talanoa mo lipooti ki he kau takí 'i he taimi 'oku nau fakakaukau'i ai 'a e me'a te nau akoí pea mo e founga ke fakahoko 'aki hono akoí.

'Oku Anga Fēfē Hono Fokotu'utu'u 'o e Tohi Lēsoni Ko 'Ení?

'Oku fokotu'utu'u 'a e tohi lēsoni ko 'ení ki ha ngaahi 'iuniti 'e fā, ngaahi kongá 'e hongofulu mā fā, pea mo e ngaahi lēsoni 'e tolungofulu mā fitu. 'Oku tatau pē 'a e ngaahi hingoa 'o e ngaahi 'iuniti pea mo e ngaahi kongá mo e ngaahi hingoa 'o e ngaahi 'iuniti mo e ngaahi kongá ko ia 'i he *Ako'i 'o e Ongoongolelei: Ko ha Tohi Tu'utu'uni ma'á e Kau Faiako mo e Kau Taki 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí*. 'Oku 'i he kongá taki taha 'a e ngaahi lēsoni pea mo e ngaahi la'ipepa ke tufa 'a ia 'e tokoni ki he faiakó 'i he'ene fekumi, veteveteki, pea mo faka'aonga'i 'a e fakamatala ko ia 'i he tohi tu'utu'uní.

'E lava pē ke fili 'e he kau taki 'inisēvesí 'i he lēsoni taki taha meí he ngaahi 'ekitiviti fakafaiako 'oku fokotu'u atú 'o hangē ko e ako meí

ha ngaahi me'a na'e hoko, ngaahi ngāue tohi, ngaahi 'ekitiviti fakafolofola, ngaahi fealēlea'aki, ngāue fakakulupu, ngaahi lēsoni fakataumu'a, mo e ngaahi 'ekitiviti kehe pē. 'Oku hanga 'e he 'ekitiviti taki taha 'o 'ai e faiakó ke ne fekumi, veteveteki, pe faka'aonga'i:

'Oku tokoni'i 'e he ngaahi 'ekitiviti pehení 'a e kau faiakó ke nau *fekumi* 'i he tohi tu'utu'uní, 'i he folofolá, pe toe nāunau kehe pē ke nau 'ilo'i ha fo'i tefito'i mo'oni pe ha poto fakafaiako.

'Oku tokoni'i 'e he ngaahi 'ekitiviti pehení 'a e kau faiakó ke nau *veteveteki* 'a hono 'uhinga 'o e fo'i tefito'i mo'oni pe ko e poto fakafaiako ko ia.

'Oku tokoni'i 'e he ngaahi 'ekitiviti pehení 'a e kau faiakó ke nau *faka'aonga'i* 'a e tefito'i mo'oni pe ko e poto fakafaiakó.

'Oku fakataumu'a 'a e ngaahi la'ipepa ke tufa 'i he ngata'anga 'o e lēsoni taki taha, ke hanga 'e he taki 'inisēvesí 'o faitaa'i hano ngaahi tatau 'o tufa ia ki he kau faiakó.

'E Faka'aonga'i Fēfē 'a e Ongó Filimi Vitioó?

'Oku 'i ai 'a e ongo tepi vitioó 'e ua 'i he *Filimi Vitioó Ki Hono Ako'i 'o e Ongoongolelei*. 'Oku fakataumu'a 'uluaki pē 'a e ongo fo'i filimi ke faka'aonga'i fakataha mo e ngaahi lēsoni ko ia 'oku 'oatu 'i he tohi lēsoni ko 'ení. 'Oku faka'ali'ali atu 'enau fekau'akí 'e he saati hoko haké, "Ngaahi Fakamatala Fakavitioó mo e Ngaahi Lēsoni 'Oku Nau Fekau'akí".

Ko e 'uluaki fo'i vitioó, "Ko ha Fakataukei Ma'á e Taki 'Inisēvesi 'o e Potungāue Ako 'a e Siasí" (3:51), 'oku fa'ufa'u ia ke faka'aonga'i fakataha mo e nāunau talateu 'i he tohi lēsoni ko 'ení, ke tokoni ki hono fakataukei'i koe ki he anga hono fokotu'utu'u pea mo hono faka'aonga'i 'o e nāunau fakalalakala fakafaiakó.

NGAAHI FAKAMATALA FAKAVITIOÓ MO E NGAahi LĒSONI 'OKU NAU FEKAU'AKÍ

Filimi Vitioó	Lēsoni Ma'ū'anga Tokoni Fakafaiako 'Oku Fekau'aki Mo Lá
1. Ko ha Fakataukei Ma'á e Taki 'Inisēvesi 'o e Potungāue Ako 'a e Siasí	Founga Hono Faka'aonga'i 'o e Nāunau Fakalakalaka Fakafaiako Ko 'Ení
2. "Ngaahi Me'a Fakalangi"	1. 'Oku Kehekehe 'a e Ako Fakalotú mo e Ako Fakamāmaní 2. Faiako Ke Fakamaama'i
3. Ko e Fatongia 'o e Faiako 'i he Ngāue 'a e 'Otuá 4. Ko Ha Hisitōlia Nounou 'o e Potungāue Ako 'a e Siasí	3. Ko e Potungāue Akó pea mo e Misiona 'o e Siasí
5. <i>Ko e Taumu'a Ke Tulifua Ki ai 'a e Siasí 'i he Akó</i> 6. Ko Hono Ako'i Ki he Fānau Akó 'a e Ongoongolelei 'o Sisū Kalaisí	5. Ko e Ngaahi Tafa'aki 'e Fā 'o e Taumu'a Ngāue 'a e Potungāue Ako 'a e Siasí
7. Ke Mou Hangē Pē Ko Aú	7. Mo'ui 'aki 'o e Ongoongolelei
8. Ko Sisū, ko e Faiako Mo'oní	8. Faiako Ke Ola Lelei
9. Ko e Fefine 'i he Vaitupú	2. Faiako ke Fakamaama'i 8. Faiako Ke Ola Lelei 12. Ko e Fatongia 'o e Tokotaha Akó
10. <i>Ngāue Fakataha</i>	9. Pule Totonu
11. Ko Hono Tokoni'i e Ni'ihī Kehé ke Tataki Fakalaumālie Kinautolu 12. Faiako 'Aki 'a e Laumālié	10. Ko e Fatongia 'o e Laumālie Mā'oní'oní 'i hono Ako 'o e Ongoongolelei
13. "Ko ha Tangata 'Oku 'Ikai Pōto'i Lea"	11. Ko e Ngaahi Ngāue 'a e Laumālie Mā'oní'oní
14. Ko e fatongia 'o e Tokotaha Akó 'i Hono Ako 'o e Ongoongolelei • Konga 1 • Konga 2–3	12. Ko e Fatongia 'o e Tokotaha Akó 13. Ko e Ngaahi Tu'unga 'Oku 'i ai 'a e Tokotaha Akó
15. 'Oku Fakatupu 'e he Faiako ha Liliu 16. Ko e Ako'anga 'o e Kaumātu'á 17. Falala Ki he Kau Akó	15. Teuteu'i Koe
18. Faka'aonga'i 'o e Nāunau Fakalēsoní 19. Fakapapau'i 'a e <i>Me'a</i> Ke Ako'i	17. Fakapapau'i 'a e <i>Me'a</i> Ke Ako'i
20. Fakapapau'i 'a e <i>Foungá</i>	18. Fakapapau'i 'a e <i>Foungá</i>
21. Ko e Mahu'inga 'oe Fakataha Lotú 22. Fokotu'u Ha 'Ātakai 'Oku Fakalaumālié	20. Fokotu'u ha 'Ātakai Fakalaumālie 'Oku Fe'ungá
23. Tauhi Ma'u 'a e 'Ātakai 'Oku Fe'ungá	21. Tauhi ma'u 'a e 'Ātakai 'Oku Fe'ungá
24. Tokoni'i e Kau akó Ke Nau Ako e Fofolá	22. Ko Hono Ako mo Hono Ako'i 'o e Fofolá
25. Faka'aonga'i 'a e Ngaahi Poto 'i he "Fekumí"	24. Faka'aonga'i 'a e Ngaahi Poto 'i he "Fekumí"
26. Faka'ilonga'i 'o e Fofolá	25. Faka'ilonga'i 'o e Fofolá
27. Toe Fakafālahi Ange Ho'o Vakáí	26. Toe Fakafālahi Ange Ho'o Vakáí
28. Fakamatala fakanounou'i 'o e Fofolá	27. Fakamatala fakanounou'i 'o e Fofolá
29. "Fakatatau" 'a e Fofolá	28. "Fakatatau" 'a e Fofolá
30. Fakatupulaki 'a e 'Ilo Fofolá	29. Fakatupulaki 'a e 'Ilo Fofolá
31. Ngaahi fehu'i mo Fealēlea'aki Fakataha • Konga 1–3 • Konga 4	31. Fai 'a e Ngaahi Fehu'i 'Okú ne Tokoni'i e Kau Akó ke Nau Fekumi, Veteveteki, mo Faka'aonga'i 33. Ko Hono Tataki 'o e Ngaahi Fealēlea'aki Fakakalasi
32. Ko Hono Faka'aonga'i 'o e Ngaahi Ma'ū'anga Tokoni Fakafaiakó	34. Ko Hono Faka'aonga'i 'o e Palakipoé 35. Ko Hono Faka'aonga'i 'o ha Ngaahi Me'a, Ngaahi Fakatātā mo e Ngaahi Hiva Toputapú
33. Ko Neamani mo 'Ilaisa	36. Ko Hono Faka'aonga'i 'o e Ngaahi Lēsoni 'oku Ngāue'aki 'a e Nāunau Tokoni Fakafaiako ki he Sió mo e Fanongó
34. Ngaahi Ngāue Tohi mo e Ngaahi Ngāue Fakakulupú	37. Ngaahi Ngāue Tohi mo e Ngāue Fakakulupú

FAKAHINOHINO KI HE FOUNGA PALANÍ

‘Oku totonu ke fakakaukau’i ‘e he kau taki ‘inisēvesi ‘a e ngaahi si-tepu ko ‘eni ‘i he taimi ‘oku nau fakapapau’i ai ‘a e me’a ke ako’i pea mo e founga ke ako’i ‘aki:

1. *Fakafuofua’i e ngaahi fiema’u ‘a e kau faiakó.* Lotu ke ‘ilo’i, fakakaukau’i, pea fakahokohoko e ngaahi fiema’u ‘a e kau faiakó ‘o fakatatau ki he me’a ‘oku mahu’inga tahá.
2. *Palani ke feau e ngaahi fiema’u faka’inisēvesi ‘a e kau faiakó.* Teuteu pea fakahoko ha palani ke feau ‘aki e ngaahi fiema’u faka’inisēvesi ‘a e kau faiakó.
3. *Fealea’aki pea lipooti ‘a e fakalakalaka ‘o e ‘inisēvesi ki he kau taki.*

Fakafuofua’i e Ngaahi Fiema’ú

Kuo pau ke fa’a lotu ‘a e taki ‘inisēvesi ke ne ‘ilo’i, fakakaukau’i, pea fakahokohoko e ngaahi fiema’u ‘a e kau faiakó ‘o fakatatau ki he me’a ‘oku mahu’inga tahá. Ko e founga ‘e taha ke ‘ilo’i ai ‘a e ngaahi fiema’u ko ‘eni ko ha fehu’i ‘o peheni: Ko e hā nai e ngaahi palopalema ‘oku fehanganhangai mo e kau faiakó? Ko e founga ‘e taha ko e talanoa mo e kau faiakó pea fehu’i ange: Ko e hā e ngaahi tafa’aki ‘okú ke fie ma’u tokoni ai? Koe’uhi ‘e ‘i ai e ngaahi fiema’u ia ‘e ni’ihi ‘oku lahi ange mo fie ma’u fakavavevave ange ‘i he ngaahi fiema’u ‘e ni’ihi, ‘e fie ma’u leva ke hanga ‘e he kau taki ‘inisēvesi ‘o fakahokohoko kinautolu ‘o fakatatau ki he ngaahi fiema’u ‘oku mahu’inga tahá. Hiki ‘a e ngaahi fiema’u ko ‘eni ‘o fakatatau ki honau mahu’ingá ‘i he kongá ‘o e saati hoko haké “Ngaahi Fiema’u Faka’inisēvesi ‘a e Kau Faiakó.” (‘E lava pē ke ke faitaa’i ha tatau ‘o e saati ‘i he peesi 6) koe’uhi ke ke toe lava pē ‘o faka’aonga’i.)

Palani ke Feau e Ngaahi Fiema’u Faka’inisēvesi

Ko ha toe ngāue mahu’inga ‘e taha ‘o e taki ‘inisēvesi ko hono kumi ke ‘ilo’i ‘a e ngaahi tefito’i mo’oni ke tuku taha ki ai ‘ene tokangá ‘i

he’ene faiakó koe’uhi ke lava ‘o feau ‘a e ngaahi fiema’u faka’inisēvesi ko ia ‘a e kau faiakó na’e ‘osi fakafuofua’i. ‘Oku ‘omi ‘e he kongá ‘i he saati hoko haké ko e “Ngaahi Tefito’i Mo’oni ke Fakamamafa’i” ha founga ke fakahoa ai ‘e he kau taki ‘inisēvesi ‘a e ngaahi fiema’u ko ia na’e ‘osi fakafuofua’i ki he ngaahi tefito’i mo’oni ‘oku fakamamafa’i atu ‘i he tohi lēsoni ni.

‘Oku mātu’aki mahu’inga ‘aupito ‘a e ngaahi fakataha, ngaahi fakataha ako, mo e ngaahi fakataha ‘a e kau faiakó ki hono feau ‘o e ngaahi fiema’u ako fakafaiako ‘a e kau faiakó. ‘Oku totonu ke kamata ‘e he taki ‘inisēvesi taki taha ha’ane palani ako ‘a ia ‘e fakakau ki ai ‘a e ngaahi fakataha pe fakataha ako ‘i he kamata’anga ‘o e ta’ú, lolotonga ‘o e ta’ú, pea mo e faka’osinga ‘o e ta’ú, fakataha mo ha ngaahi fakataha ‘a e kau faiakó (‘a ia ‘oku fa’a meimei ke fai fakamāhina ia). ‘E ‘omi foki ‘e he palani ako ko ‘eni ha taimi fe’unga ke talanoa fakatāutaha ai mo e kau faiakó.

‘I hono feau ‘e he kau taki ‘inisēvesi ‘a e ngaahi fiema’u ‘a e kau faiakó, ‘oku nau lava ai pē ke fakafe’unga’i e ngaahi lēsoni, ke fakamamafa’i kotoa ‘a e ngaahi tefito’i mo’oni ‘i he lēsoni taki taha ‘i he nāunau ko ‘eni, ha ngaahi tefito’i mo’oni pau pē ‘i he lēsoni taki taha, pe ko hano fakataha’i ‘o e ngaahi tefito’i mo’oni mei ha ngaahi lēsoni lahi. ‘I he founga ko ‘eni te nau lava ai ke fakafe’unga’i e ngaahi lēsoni ke nau lava ke feau ‘a e ngaahi fiema’u ‘a e kau faiakó.

Lipooti ki he Kau Taki

‘Oku totonu ke fealea’aki e kau taki ‘inisēvesi mo e kau taki ‘o e Potungāue Ako ‘a e Siasí pea mo e kau taki lakanga fakataula’eiki ‘o fekau’aki mo e founga lelei taha ke feau ‘aki e ngaahi fiema’u faka’inisēvesi ‘a e kau faiakó. ‘Oku totonu foki ke nau lipooti mo e fakalakalaka ‘a e kau faiakó.

Ngaahi Fiema'u Faka'inisēvesi 'a e Kau Faiakó mo e Ngaahi Tefito'i Mo'oni ke Fakamamafa'i

Ngāue 'aki e ngaahi saati hoko haké ke 'ilo mei ai e ngaahi fiema'u faka'inisēvesi 'a e kau faiakó pea mo e ngaahi tefito'i mo'oni ko ia 'okú ke loto ke fakamamafa'i lolotonga hono fakahoko 'o e akó. Hili ho'ó 'ilo'i 'a e ngaahi tefito'i mo'oni, kamata ha'ó palani ako 'o makatu'unga ia 'i he ngaahi fiema'u mahu'inga taha 'a e kau faiakó.

Ngaahi Fiema'u Faka'inisēvesi 'a e Kau Faiakó	Fakahokohoko ki he Mahu'inga Tahá ('aki hono fakafiká)
Fakamatala'i nounou 'a e ngaahi fiema'u faka'inisēvesi 'a e kau faiakó pea fakahokohoko e ngaahi fiema'u ko 'ení ki he mahu'inga tahá 'o fakatatau ki hono mahu'inga pe fie ma'u fakavavevave tahá.	
Ngaahi Tefito'i Mo'oni ke Fakamamafa'i	Ko Hono Feau e Ngaahi Fiema'u
'Okú fakahā atu 'e he lisi ko 'ení 'a e ngaahi tefito'i mo'oni 'oku ako'i 'i he tohi lēsoni ko 'ení. Kumi ke ke 'ilo'i 'a e ngaahi tefito'i mo'oni 'oku fie ma'u ke ako'i kae lava ke feau ai 'a e ngaahi fiema'u ko ia na'e fakafuofua'i, pea fokotu'u 'a e fika 'okú ne fakahā 'a hono mahu'inga 'i hono fakahokohoko 'o e fiema'u 'a e kau faiakó 'i he kōlomu 'i he tafa'aki to'omata'ú 'o ofi pē ki he tefito'i mo'oni 'oku 'uhinga ki aí.	
Ko e Ako Fakalotú 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí	
1. 'Okú kehekehe 'a e ako fakalotú mo e ako fakamāmaní 10	
2. Faiako ke Langaki Hake 13	
3. Tokoni ki he Tamai Hēvaní 'i Hono Fakahoko 'o 'Ene Ngāué 18	
4. Tokoni ki he Siasí 'i hono fakahoko 'ene misioná 18	
5. Ko hono fakahoko 'o e taumu'a ngāue 'a e Potungāue Ako 'a e Siasí 22	
6. Ko hono fakatupu 'o hano 'ulungāanga 'aki 'o e feinga ke 'iló mo e fekumí 22	
7. Ko hono ako'i ki he kau akó 'a e ongoongolelei 'o Sīsū Kalaisí 24	
8. Ko hono ako'i 'o e kau akó 'aki 'a e akonaki mo e fa'ifa'itaki'anga lelei 24	
9. Fakatupu ha 'ātakai 'oku fakalaumālie mo fakasōsialé 24	
Ko Hono Ako 'o e Ongoongolelei	
10. Ko Hono teuteu'i 'o e to'u tupú ke nau ngāue lelei mo 'aonga 'i he Siasí 30	
11. Tali mo fakahoko ho tufakangá 30	
12. Mo'ui 'aki 'o e ongoongolelei 34	
13. Faiako ke ola lelei 35	
14. Pule totonu 39	
Ko Hono Ako'i 'o e Ongoongolelei: Ko e Fatongia 'o e Faiakó	
15. Ko e Potungāue Ako 'a e Siasí mo e lakanga fakataula'eikí 39	
16. Ngaahi ngāue fakapulé 39	
17. Ko e kau faiakó mo e fatongia pe ngaahi ngāue 'a e Laumālié 42	
18. Ko e Laumālié pea mo e mataotao 'i he ngaahi foungá pe ngaahi poto fakafaiakó 42	
19. Faiako 'aki 'a e Laumālié 42	
20. Ko e ngaahi ngāue 'a e Laumālie Mā'oni'oní 46	
21. Ko e fatongia 'o e tokotaha akó 50	
Ko Hono Ako'i 'o e Ongoongolelei: Ngaahi Pōto'i Fakafaiako Ke Ola Lelei ai 'a e Faiakó	
22. Tukutaha e tokangá ki he tokotaha akó 50	
23. Ko e ngaahi tu'unga 'o e tokotaha akó 'i he'ene mateuteú, kaú, pea mo 'ene faka'aonga'i 53	
24. 'Okú 'ikai fakatupu 'e he kau faiakó 'a e ngaahi tu'unga ma'á e tokotaha akó 53	
25. Kau ako 'oku fakangatangata e ngaahi me'a 'oku nau lavá pe 'i ai honau ngaahi faingata'a'ia 56	
26. Teuteu fakalaumālié 60	

FAKAHINOHI NO KI HE FOUNGA PALANÍ

Ngaahi Tefito'i Mo'oni ke Fakamamafa'i	Ko Hono Feau e Ngaahi Fiema'u
27. Ko e Taumu'a 'o e 'inisēvesí 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí 60	
28. Ko e mālohi 'o e tuí 60	
29. Fakapapau'i 'a e me'a ke ako'i mo e founga ke ako'i 'akí 60	
30. 'Ai ke potupotu tatau 'a e me'a ke ako'i mo e founga 60	
31. Ko hono ako'i hokohoko 'o e folofolá 60	
32. Tātānaki ha ngaahi ma'u'anga tokoni fakalēsoni 69	
33. 'Ai ke ke 'ilo'i lelei e lēsoní 69	
34. Ko e mālohi 'o e lau tu'o tolú 69	
35. Fakapapau'i e me'a 'oku mahu'inga ke 'ilo'i 'e he kau akó 69	
36. Fokotu'utu'u e lēsoní 69	
37. Fakakaukau'i 'a e me'a 'e fai pe ongo'i 'e he kau akó 'i he taimi 'oku nau ako aí 74	
38. Fekumi, veteveteki, pea faka'aonga'i 74	
39. Ngaahi me'a mahu'inga ke fakakaukau'i 74	
40. Fokotu'u ha 'ātakai 'oku fe'ungá 'i he lokiakó 80	
41. Fokotu'u ha 'ātakai fakalaumālie 'oku fe'ungá 82	
42. "Ilo'i" 'a e kau akó, peá ke faiako fakatatau mo ia 84	
43. Tauhi 'a e māú mo e fefaka'apa'apa 'akí 84	
44. Tokoni ke ako 'e he kau akó 'a e founga ke nau lau mo ako ai pē 'iate kinautolu 'a e folofolá 88	
45. Lau fakataha 'i he kalasí 'a e folofolá 88	
46. Faka'aonga'i 'a e ngaahi nāunau tokoni ki hono fai 'o e akó 90	
47. Faka'aonga'i 'a e ngaahi poto 'i he "fekumi" 92	
48. 'E lava 'e hono veteveteki 'o fakahā mai e ngaahi tefito'i mo'oni pea ko e kongā ia 'o e laumālie 'o e fekumi 92	
49. Faka'ilonga'i 'o e folofolá 99	
50. Toe fakafālahi ange ho'o vakaf 102	
51. 'E lava 'e hono fakafekau'aki mo vakavakai'i 'o ha ngaahi tapa kehekehé 'o fakahā mai e ngaahi sipingá mo e ngaahi tefito'i mo'oni 102	
52. Fakamatala fakanounou'i 'o e folofolá 107	
53. 'Ai ke mahino 'a e founga hono faka'aonga'i 'o e ngaahi tefito'i mo'oni mo e ngaahi tokātelinē pea faka'aonga'i kinautolu 109	
54. 'Oku mahu'inga 'a e Laumālie 'i hono tokoni'i e kau akó ke nau "fakatatau" 'a e folofolá kiate kinautolú 109	
55. Fakatupulaki 'a e 'ilo folofolá 113	
56. Ko hono fakahoko 'e he faiakó 'a e lēsoní ko e 'ekitiviti mu'omu'a ia 116	
57. 'Oku fakalahi 'e he ngaahi talanoa mo'oni ki hono ako'i 'o e folofolá 116	
58. Palani hono fakahoko 'e he faiakó 'a e lēsoní 116	
59. Fakataha'i e fai lēsoni 'a e faiakó mo ha ngaahi founga kehe 116	
60. Faka'aonga'i ha ngaahi founga kehekehe 'i hono fakahoko 'o e lēsoní 116	
61. Fai 'a e ngaahi fehu'i 'e tokoni ki he kau akó ke nau fekumi, veteveteki, mo faka'aonga'i 122	
62. Faka'ehi'ehi mei he ngaahi fehu'i fakatupu fakakikihi mo fakahu'uhu'ú 122	
63. 'Oku 'aonga ki he kau akó 'a e ngaahi fehu'i 'oku lelei mo e ngaahi fealēlea'aki 'okú ne 'omi ha ola lelei 131	
64. Palani e Fealēlea'akí 131	
65. Muimui ki he sipinga 'a e 'Eikí 134	
66. Tataki ha ngaahi fealēlea'aki 'okú ne ue'i mo fakalotoá 134	
67. Fakakau e ngaahi ongó ke lahi hake he tahá 143	
68. Ko Hono Faka'aonga'i 'o e palakipoé 143	
69. Faka'aonga'i 'o ha ngaahi me'a mo ha ngaahi fakatātaá 143	
70. Faka'aonga'i 'o e ngaahi hiva toputapú 144	
71. Ko hono faka'aonga'i 'o e Ngaahi Lēsoni 'oku Ngāue'aki 'a e Nāunau Tokoni Fakafaiako ki he Sió mo e Fanongó 147	
72. Ngaahi ngāue tohí mo e ngāue fakakulupú 152	

KO E AKO FAKALOTÚ 'I HE POTUNGĀUE AKO 'A E SIASÍ

KO E AKO FAKALOTÚ

KO E POTUNGĀUE AKO PEA MO E MISIONA 'O E SIASÍ

KO E TAUMU'A NGĀUE 'A E POTUNGĀUE AKO 'A E SIASÍ

KO E TUFKANGA 'O E KAU FAIAKO MO E KAU TAKI 'I HE POTUNGĀUE AKO 'A E SIASÍ

1 ‘OKU KEHEKEHE ‘A E AKO FAKALOTÚ MO E AKO FAKAMĀMANÍ

Tefito‘i Mo‘oni ke Fakamamafa‘í

‘Oku faikehekehe pē ‘a e ako fakalotú mei he ako fakamāmaní ‘i he *me‘a* ‘oku ako‘í—‘a e ngaahi tefito‘i mo‘oni fai fakamo‘uí—pea mo hono *founga* ako‘í—‘e he Laumālié ‘i ha founga ‘oku fakamaama (vakai ki he *Ako‘i ‘o e Ongongolelei: Ko ha Tohi Tu‘utu‘uni mā‘á e Kau Faiako mo e Kau Taki ‘i he Potungāue Ako ‘a e Siasí* [1994], 2).

Ngaahi ‘Ekitiviti Fakafaiako ‘Oku Fokotu‘u Atú

(*mīniti ‘e 40*)

Fealēlea‘aki

Fehu‘i ange ki he kau faiakó: Ko e hā e ni‘ihi ‘o e ngaahi me‘a ‘oku faitatau pea mo faikehekehe ai ‘a e ako fakalotú mo e ako fakamāmaní? (vakai ki he tohi tu‘utu‘uní, 2). Mou alea‘i e ngaahi tali ‘a e kau faiakó.

Ngaahi Faka‘uhinga‘í

Tufotufa atu e ngaahi tatau ‘o e la‘ipepa ke tufa 1. Mou lau fakataha ‘a e ngaahi faka‘uhingá. Fakaafe‘i e kau faiakó ke nau veteveteki e founga ‘oku tokoni‘i ai kaitautolu ‘e he ngaahi faka‘uhinga ko ‘ení ke tau fakafaikehekehe‘i ‘a e ako fakalotú mo e ako fakamāmaní. Fehu‘i ange: Ko e hā e ngaahi founga ‘oku hoko ai e ngaahi tefito‘i mo‘oni fai fakamo‘uí ‘o e ongoongolelei ko e “mo‘oni mā‘olunga tahá”?

Fakalotú: “Fekau‘aki mo e pe ko ha fakahā ‘o e tui mateaki ki ha ‘ilo pau ‘oku mo‘oni ‘a e mo‘oni mā‘olunga tahá pe ‘Otuá: (*Merriam-Webster’s Collegiate Dictionary*, paaki hono 10, [1988], 988).

Fakamāmaní: “‘O e pe fekau‘aki mo māmani pe fakamate-lié . . . ‘o ‘ikai fakahāhā pe fakalotu totonu” (*Webster’s Collegiate*, 1056).

Ako‘i: “Ke fakaloto‘i pe fakafe‘unga‘i ke ongo‘i, tui, pe ngāue ‘i he founga ‘oku fie mā‘ú” (*Webster’s Collegiate*, 367).

Tohi Tu‘utu‘uní

Fakaafe‘i e kau faiakó ke nau lau ‘a e palakalafi ‘uluaki ‘i he peesi 2 ‘o e tohi tu‘utu‘uní. Fehu‘i ange: Ko e hā e ongo faikehekehe ‘e ua ‘i he ako fakalotú mo e ako fakamāmaní? (*Ko e hā e me‘a ‘oku ako‘í mo e founga ‘oku ako‘í ‘akí?*)

Hili hono tala atu ‘e he kau faiakó ‘a e ongo fa‘ahinga ko ‘ení ‘e uá pea fakaafe‘i kinautolu ke nau lau fakalelei ‘a e palakalafi ‘i he “Ko e Me‘a ‘Oku Ako‘í” pea mo e ongo ‘uluaki palakalafi ‘i lalo ‘i he “Ko e Founga ‘Oku Ako‘í ‘akí” ‘i he peesi pē ko iá. Fehu‘i ange:

- Ko e hā e me‘a ‘oku totonu ke ako‘i ‘i he ako fakalotú? (vakai ki he tohi tu‘utu‘uní, 2)
- Ko e hā e founga ‘oku totonu ke ako‘i ‘akí?
- ‘Oku fakamatala‘i fēfē ‘e he ‘Eikí ‘a e faiako ‘oku ola lelei? (vakai ki he tohi tu‘utu‘uní, 2)
- ‘Oku ‘uhinga ki he hā ‘a e langaki hake? (vakai ki he tohi tu‘utu‘uní, 2).
- ‘Okú ke pehē ko e hā hono ‘uhinga ‘oku mahu‘inga ai ke mahino ‘a e ngaahi faikehekehe ‘i he ako fakalotú mo e ako fakamāmaní?
- Ko e hā e me‘a ‘e ala hoko ‘o kapau ‘e feinga ha faiako ‘i he Potungāue Ako ‘a e Siasí ke ne fakahoko e ako fakalotú ‘i ha founga fakamāmaní?

Ko e Vitioó

Faka‘ali‘ali ‘a e fakamatala fika 2, “Ngaahi Me‘a Fakalangí” (8:46). Kole ki he kau faiakó ke nau fakasio angé ha ongo tafa‘aki ‘e ua ‘o e ako fakalotú ‘i hono ako‘i ko ia ‘e he Fakamo‘uí ‘a Nikotīmasi ‘o fekau‘aki mo e ngaahi me‘a fakalangí—‘a e *me‘a* na‘e ako‘i ‘e he Fakamo‘uí (‘a e ngaahi tefito‘i mo‘oni fai fakamo‘uí ‘o e ongoongolelei) mo e *founga* na‘a Ne ako‘i ‘aki iá (‘aki ‘a e Laumālié ‘i ha founga na‘e langaki hake pe fakamaama‘i ai ‘a Nikotīmasi).

Fehu‘i ki he kau faiakó:

- Ko e ha e me‘a na‘á ke ako ‘o kau ki he ako fakalotú mei he sī-pinga ‘a e Fakamo‘uí?
- Ko e hā e ngaahi sipinga ‘o hono “ako‘i ‘o e ngaahi tefito‘i mo‘oni fai fakamo‘uí” ‘a ia na‘á ke fakatokanga‘i lolotonga hono ako‘i ‘e he Fakamo‘uí ‘a Nikotīmasí?
- Ko e hā e ngaahi sipinga na‘á ke fakatokanga‘i kau ki hono “fai-ako ‘aki ‘o e Laumālié ‘i he founga ‘e langaki hake pe fakamāma‘í”?
- Te ke lava fēfē ke tala na‘á ke faiako “‘aki ‘a e Laumālié ‘i ha founga ne langaki hake pe fakamāma‘í”?
- Ko e hā nai ha faikehekehe ‘e hoko ‘i ho lokiakó ‘o kapau ‘e lahi ange ‘a e tuku taha ho‘o tokangá ki hono ako‘i ‘o e ngaahi tefito‘i mo‘oni fai fakamo‘uí ‘o e ongoongolelei ‘aki ‘a e Laumālié ‘i ha founga ‘e langaki hake pe fakamāmá?

‘Ekitiviti Fakafolofola

Mou lau fakataha ‘a e Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 42:14 ‘o hangē pē ko ha fakahā mai ‘o ha fo‘i mo‘oni. Fehu‘i ange ki he kau faiakó: Ko e hā nai e me‘a ‘oku ngali ke ‘uhinga ki ai ‘a e potu folofola ko ‘ení ‘i he‘etau lau ia he founga ko ‘ení? Mou toe lau fakataha he taimi ni e vēsī ‘o hangē ia ko ha fo‘i fekaú. Fehu‘i ange:

- Na‘e liliu fēfē ‘e hono lau ‘o e fo‘i vēsī he founga ko ‘ení ‘a hono ‘uhingá?

- ‘Oku tala mai koā ‘e he vēsī ni ki he kau faiakó ke nau tuku ange ‘enau kalasí ‘o kapau ‘oku nau ongo‘i ‘oku ‘ikai ke ‘i ai ‘a e Laumālié? Ko e hā hono ‘uhingá?
- ‘E lava fēfē ke liliu ‘e ha “lotu ‘i he tuí” ha fa‘ahinga me‘a pehē ‘oku hokó?

Lea Na‘e Fai

Lau pea mou alea‘i ‘a e lea na‘e fai ‘e Palesiteni Hauati W. Hanitā ‘i he taimi na‘á ne Palesiteni ai ‘i he Kōlomu ‘o e Kau ‘Aposetolo ‘e Toko Hongofulu Mā Uá, ‘a ia ‘oku ‘i he la‘ipepa tufa 1:

Faiako ‘Aki ‘a e Laumālié

“Oku ‘ikai ngata pē ‘a ‘eku faka‘uhinga‘i ‘a e potu folofola ko ‘enī [T&F 42:14] ‘o pehē ‘oku *ikai totonu* ke tau faiako ta‘e kau ai ‘a e Laumālié, ka he *ikai pē ke tau lava* kitautolu ‘o faiako ta‘e kau ai ia. He ‘ikai lava ke fakahoko hono ako ‘o e ngaahi me‘a fakalaumālié ta‘e kau ai ‘a e Laumālie ‘o e ‘Eikí ke Ne fai fakahinohino mo fakamo‘oni ki ai”
(*Eternal Investments* [ko ha lea na‘e fai ki he kau faiako fakalotú, 10 Fēpueli 1989], 3).

Tohi Tu‘utu‘uní

Fakaafe‘i e kau faiakó ke nau lau ‘a e fakamatala na‘e fai ‘e Palesiteni Tēvita O. Makei ‘a ia ‘oku ‘i he ki‘i puha lanu tukumisi ‘i he peesi 2 ‘o e tohi tu‘utu‘uní. Fehu‘i ange ki he kau faiakó: Te ke faka‘aonga‘i fēfee‘i ‘a e tefito‘i mo‘oni ko ‘enī ‘i ho‘o faiakó?

Ngāue Tohi

Fakaafe‘i e kau faiakó ke nau hiki pe ‘e anga fēfē ha toe lahi ange e tuku taha ‘enau tokangá ki he ngaahi tefito‘i mo‘oni fai fakamo‘ui ‘o e ongoongolelei ‘i he Laumālié ‘i ha founga ‘e langaki hake pe fakamaama‘i ai ‘enau kau akó.

Ngaahi Faka'uhingá

Fakalotú: “Fekau'aki mo/pe ko ha fakahā 'o e tui mateaki ki ha 'ilo pau 'oku mo'oni 'a e mo'oni mā'olunga tahá pe 'Otuá” (*Merriam-Webster's Collegiate Dictionary, paaki hono 10* [1998], 988).

Fakamāmani: “O/pe fekau'aki mo māmani pe fakamatelié. . . . 'o 'ikai fakahāhā pe fakalotu totonu” (*Webster's Collegiate*, 1056).

Ako'i: “Ke fakaloto'i pe fakafe'unga'i ke ongo'i, tui, pe ngāue, 'i he founga 'oku fie má'ú” (*Webster's Collegiate*, 367).

Faiako 'aki 'a e Laumālié

Na'e pehē 'e Palesiteni Hauati W. Hanitā 'i he'ene kei hoko ko e Palesiteni 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá:

“Oku 'ikai ngata pē 'a 'eku faka'uhingá'i 'a e potu folofola ko 'ení [T&F 42;14] 'o pehē 'oku 'ikai totonu ke tau faiako ta'e kau ai 'a e Laumālié, ka he 'ikai pē ke tau lava kitautolu 'o faiako ta'e kau ai ia. He 'ikai lava ke fakahoko hono ako 'o e ngaahi me'a fakalaumālié ta'e kau ai 'a e Laumālie 'o e 'Eikí ke Ne fai fakahinohino mo fakamo'oni ki ai” (*Eternal Investments* [ko ha lea na'e fai ki he kau faiako fakalotú, 10 Fēpueli 1989], 3).

 Ngaahi Fakamatalá

2

FAIAKO KE LANGAKI HAKE

Tefito'i Mo'oni ke Fakamamafa'i

“Ko hono ako'i 'o e ongoongolelei 'oku fekau'aki ia mo e fakamāma'i. . . . 'Oku 'uhinga 'a e langaki haké [pe fakamāma'i] ki hono langaki hake fakalaumālie pe ko hano 'omi 'o ha taha ke ofi ange ki he Tama'i mo e 'Aló pea mo e Laumālie Mā'oni'oni” (Ako'i 'o e Ongoongolelei: Ko ha Tohi Tu'utu'uni ma'a e Kau Faiako mo e Kau Taki 'o e Potungāue Ako 'a e Siasí, 2).

Ngaahi 'Ekitiviti Fakafaiako 'oku Fokotu'u Atú

(*miniti 'e 50*)

📖 Tohi Tu'utu'uni

Fakaafe'i e kau faiakó ke nau lau fakalelei 'a e palakalafi hono ua 'i he “Ko e Founa 'Oku Ako'i'aki” (tohi tu'utu'uni, 2) pea kumi hake hono 'uhinga 'o e fakamāma'i. Hiki 'eni 'i he palakipoé: *'Oku 'uhinga 'a e langaki haké [pe fakamāma'i] ki hono _____ pe ke _____*. Fakaafe'i e kau faiakó ke nau 'omi ha ki'i faka'uhinga'i fakanounou pē 'o e langaki haké 'aki 'enau fakafonu 'a e ongo me'a 'oku fakaava atú.

📖 'Ekitiviti Fakafolofola

Mou lau fakataha 'a Loma 14:19. Fehu'i ange ki he kau faiakó: “Oku mou pehē ko e hā e “ngaahi me'a” kuo pau ke “tuli” ki ai ha tokotaha faiako fakalotu ka ne lava ke faiako 'i ha founa 'e fakamāma' pe langaki?

Lau 'a e Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 50:10–26 pea kumi hake 'a e me'a 'oku ako'i mai ai fekau'aki mo e fakamāma'i. Fehu'i ange ki he kau faiakó:

- Ko e hā e me'a 'oku ako'i mai 'e he ngaahi potu folofola ko 'eni 'o fekau'aki mo e langaki mou'i pe fakamāma'i?
- Ko e hā e me'a 'e a'usia 'e he kau akó 'o kapau 'oku langaki pe fakamaama'i 'a kinautolu?
- 'E lava fēfē ke 'ilo'i 'e ha faiako kuo langaki pe fakamaama'i ha taha?
- 'E lava nai ke langaki pe fakamaama'i pē ha ni'ihī 'i ha kalasi kae 'ikai langaki pe fakamaama'i ha ni'ihī ia? Ko e hā nai hono 'uhingá?
- 'E 'ilo'i ma'u pē nai 'e ha faiako 'a e tokotaha kuo langaki pe fakamāma'i? Ko e hā hono 'uhinga te ne 'ilo pe 'ikai 'ilo a'i?

📖 Tohi Tu'utu'uni

Fakaafe'i e kau faiakó ke nau toe vakai'i fakafo'ituitui pē pe te nau tautau toko ua 'o vakai'i ha taha 'o e ngaahi tefito'i mo'oni kau ki

he langaki mo'uí 'a ia 'oku faka'ilonga'i atu 'i he peesi 2–3 'o e tohi tu'utu'uni. Fakaafe'i e kau faiakó ke nau lau 'a e ngaahi potu folofola 'oku ha'i atú ko e kongá pē ia 'o 'enau toe vakai'i, pea nau kumi ke nau 'ilo lahi ange 'o kau ki he tefito'i mo'oni kuo vahe ange kiate kinautolu. Fekau ke nau lipooti e ngaahi me'a te nau 'iló ki he kulupu 'inisēvesi.

👤 Fealēlea'aki

Vakavakai'i fakalelei pea alea'i 'a e ngaahi tefito'i mo'oni 'oku kau ki he taimi 'oku hoko ai 'a e langaki pe fakamāma'i 'i he'ene fekau'aki mo e anga 'o e vā 'o e fa'ahinga taki taha ko 'eni:

- Faiakó mo e tokotaha akó
- Faiakó mo e mātu'á
- Faiakó mo e taki lakanga fakataula'eiki
- Tokotaha ako mo e tokotaha ako
- Tokotaha akó mo e mātu'á
- Tokotaha akó mo e taki lakanga fakataula'eiki

📖 Ngāue Tohi

Tufotufa atu 'a e la'i pepa tufa hono 2. Fili ha taha pe lahi ange 'o e ngaahi fakatātā ko 'eni 'o e ako fakalotú pea fakaafe'i e kau faiakó ke nau kumi angé 'a e founa 'oku fakatāta'a'i mai ai 'a e ngaahi tefito'i mo'oni kau ki he langaki pe fakamāma'i 'i he ngaahi fakatātā 'oku 'oatú. Fekau ke nau hiki 'enau ngaahi talí 'i he saati 'i he la'ipepa tufá.

- Lau 'a e Sione 3:1–21 pe hulu'i 'a e fo'i fakamatala fakavitiō hono 2, “Ngaahi Me'a Fakalangi” (8:46). (Mahalo pē kuó ke 'osi hulu'i 'e koe 'a e fo'i filimí ko 'eni ko e “Religious and Secular Education Differ”) ko e kongá 'o e lēsoni 1. Mou alea'i 'a e founa na'e ako'i 'aki 'e Sisū 'a Nikotimasi.
- Lau 'a e Sione 4:1–30 pe hulu'i 'a e fakamatala faka-vitiō hono 9, “Ko e Fefine 'i he Vaitupú” (7:18). Mou alea'i 'a e founa na'e ako'i 'aki 'e Sisū 'a e fefine Samēliá.
- Lau 'a e Luke 15:11–32 pea mou alea'i 'a e founa na'e fai 'aki 'e Sisū 'a e talanoa fakatātā ki he foha maumau koloá.

- Lau ‘a e ‘Alamā 18 pea mou alea’i ‘a e founga na’e ako’i ‘aki ‘e ‘Āmoni ‘a e Tu’i ko Lamōnaí.

Kole ki he kau faiakó ke nau alea’i angé mo e kulupu ‘inisēvesi ‘a e ngaahi me’a na’a nau ma’ú.

Tohi Tu’utu’uní

Mou lau fakataha ‘a e palakalafi faka’osi ‘i he kongā ko e “Ako Fakalotú” (tohi tu’utu’uní, 3). Fehu’i ange ki he kau faiakó:

- ‘Oku uesia fēfē ‘a e ako fakalotú ‘e hano maumau’i ‘e ha faiako ‘a e ngaahi tefito’i mo’oni fekau’aki mo e langakí pe fakamāma’i? Ko e hā nai hono ‘uhingá? (vakai, tohi tu’utu’uní, 3).
- ‘Oku uesia fēfē ‘a e ako fakalotú ‘e hano maumau’i ‘e ha tokotaha ako ‘a e ngaahi tefito’i mo’oni fekau’aki mo e fakamāma’i? Ko e hā nai hono ‘uhingá? (vakai, tohi tu’utu’uní, 3)

Ko Hono Faka’aonga’i

Fakaafe’i e kau faiakó ke nau fakapapau’i angé pe ko e fē ‘a e tefito’i mo’oni ‘o e fakamāma’i pe langakí mo’uí ‘i he peesi 2–3 ‘o e tohi tu’utu’uní te nau fie ma’u ke nau fakahoko ke toe lelei ange ‘i he’enua faiakó. Kole ange ke nau hiki’i hifo ‘a e ngaahi me’a te nau feinga ke fai ke nau toe fakalalakaka ange aí. Tuku ke vahevahe mai ‘e he kau faiakó ‘a e ngaahi me’a ne nau a’usia ‘i he’enua faka’aonga’i ko ia ‘o e me’a kuo nau akó (vahevahe mo hano kungā faiako pe vahevahe ‘i he fakataha ‘inisēvesi hoko mai).

Kumi ke ke 'ilo'i 'a e founga 'oku fakatāta'i 'aki 'a e ngaahi tefito'i mo'oni 'o e fakamāma'i 'a ia 'oku faka'ilonga'i atu 'i he peesi 2-3 'o e (Ako'i 'o e Ongoongolelei: Ko ha Tohi Tu'utu'uni ma'á e Kau Taki mo e Kau Faiako 'i he Potungāue Ako 'a e Siasi) 'i he ngaahi fakatāta ko ia na'e 'oatu 'e ho'o faiakó. Hiki ho'o ngaahi fakakaukau 'i he feitu'u 'oku faka'atā atú. Mateuteu ke vahevahe ho'o ngaahi talí mo e kulupu 'inisēvesí.

Ko e Ngaahi Tefito'i Mo'oni 'o e Langaki pe Fakamāma'i	'Oku Fakatāta'i Fēfē 'a e Tefito'i Mo'oni Ko 'Eni 'i he Sipinga 'Oku 'Oatu?	'E Lava ke Faka'aonga'i Fēfē 'Eni ki Ho Lokiakó?
Ko e mahu'inga 'o e laumālié		
Ko e tau'atāina ke fili 'a e ni'ihī kehé		
Ngaahi fetu'utaki 'o e fefalala'aki		
Ko e tupulaki 'i he kau ki aí		
Vīsone		
Uouangataha		
Mata 'oku sio tāfataha pē ki he fakalāngilangi 'o e 'Otuá		

KO E AKO FAKALOTÚ 'I HE POTUNGĀUE AKO 'A E SIASÍ

KO E AKO FAKALOTÚ

KO E POTUNGĀUE AKO PEA MO E MISIONA 'O E SIASÍ

KO E TAUMU'A NGĀUE 'A E POTUNGĀUE AKO 'A E SIASÍ

KO E TUFKANGA 'O E KAU FAIAKO MO E KAU TAKI 'I HE POTUNGĀUE AKO 'A E SIASÍ

3

KO E POTUNGĀUE AKO PEA MO E MISIONA 'O E SIASÍ

Ngaahi Tefito'i Mo'oni ke Fakamamafa'i

Tokoni ki he Tamai Hēvaní 'i Hono Fakahoko 'o 'Ene Ngāué

“Ko hono ako'i 'o e ongoongolelei ko e taha ia 'o e ngaahi founa mahu'inga taha ke tokoni ai kiate Ia [Tamai Hēvaní] 'i hono fakahoko 'a 'Ene ngāué” (*Ako'i 'o e Ongoongolelei: Ko ha Tohi Tu'utu'uní ma'á e Kau Taki mo e Kau Faiako i he Potungāue Ako 'a e Siasí* [1994], 3).

Tokoni ki he Siasí 'i Hono Fakahoko 'a Hono Misioná

“Ko e taumu'a 'a e Potungāue Ako 'a e Siasí ke tokoni ki he Siasí 'i hono fakahoko 'a hono misioná 'aki hono fakalele 'o e polokalama ako fakalotú. 'Oku hoko 'a kinautolu kotoa pē kuo kole ke nau faiako pe taki 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí ko e kongā pē 'o e misiona ma'ongo'onga ko 'ení” (*Ako'i 'o e Ongoongolelei: Ko ha Tohi Tu'utu'uní ma'á e Kau Faiako mo e Kau Taki i he Potungāue Ako 'a e Siasí*, 3).

Ngaahi 'Ekitiviti Fakafaiako 'Oku Fokotu'u Atú: Tokoni ki he Tamai Hēvaní 'i Hono Fakahoko 'o 'Ene Ngāué

(*mīniti 'e 15*)

Tohi Tu'utu'uní

Fakaafe'i e kau faiakó ke nau lau 'a e kongā ko ia “Ko e Potungāue Ako pea mo e Misiona 'o e Siasí” (tohi tu'utu'uní, 3–4). Fehu'i ange ki he kau faiakó:

- Ko e hā e fatongia 'o e faiakó 'i hono fakahoko 'o e ngāue 'a e Tamai Hēvaní? (vakai, tohi tu'utu'uní, 3).
- Na'e fakatātā fēfē 'e he Fakamo'uí 'a hono mahu'inga 'o e faiakó 'i hono fakahoko ko ia 'o e ngāue 'a e Tamai Hēvaní?
- Ko e fē ha taimi ne tākiekina ai 'a ho'o mo'uí ki he lelei 'e ha taha 'i ha'ane ako'i kiate koe 'a e ongoongolelei?

Vitioó

Tufaki atu 'a e la'ipepa tufa hono 3 ko e teuteu ki he vitioó. Hulu'i 'a e kongā 3, “Ko e Fatongia 'o e Faiakó 'i he Ngāue 'a e 'Otuá” (0.52). 'Oku faka'ali'ali 'e he kongā ko 'ení ha kongā 'o ha malanga konifelenisi 'a 'Eletā Sefilí R. Hōlani, ko e mēmipa 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, 'i 'Epeleli 1998. 'Oku tu'u atu he la'ipepa tufa ha kongā 'o e lea ko 'ení. Lolotonga e sio 'a e kau faiakó 'i he fo'i vitioó, tala ange ke nau fakafanongo ki he

me'a 'oku pehē 'e 'Eletā Hōlani ko e ongo taumu'a pe ongo ngāue mahu'inga taha ia 'o 'etau mo'uí. 'I he 'osi 'a e vitioó pea fehu'i ange ki he kau faiakó:

- Ko e hā e ongo me'a na'e pehē 'e 'Eletā Hōlani ko e ongo taumu'a pe ongo ngāue mahu'inga taha ia 'o 'etau mo'uí?
- 'Oku mou pehē ko e hā hono 'uhinga 'oku hoko ai 'a e faiakó ko e taha 'o e ngaahi founa mahu'inga taha te tau lava 'o tokoni ai ki he Tamai Hēvaní 'i hono fakahoko 'o 'Ene ngāue?

Mou lau fakataha 'a e 1 Kolinitō 1:17–21 pea fakaafe'i e kau faiakó ke nau kumi hake 'a hono mahu'inga 'o e kau faiakó 'i he Siasí. Fehu'i ange: 'Oku mou pehē ko e hā e 'uhinga 'a Paulá 'i he'ene faka'aonga'i 'a e fo'i lea ko e *valé* ke ne fakamatala'i 'aki e me'a 'oku fai 'e he kau faiakó?

Lea Na'e Fai

Mou lau fakataha 'a e lau ko 'eni 'a 'Eletā Pulusi R. Makongiki 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá 'o kau ki he 1 Kolinitō 1:17–21. 'Oku toe 'oatu foki 'i he la'ipepa tufa hono 3 'a e lea ko 'ení.

Ko e Vale 'o e Faiakó [Malangá]

“Tuku ke u fakamahino'i atu 'a e feitu'u na'á ku ma'u mei ai 'a 'eku leá mo 'eku tefitó, 'Ko e Vale 'o e Faiakó.' Ko hano fakanounou'i ia 'o e ngaahi lea ko 'eni 'a Paulá: 'He na'e 'ikai fekau au 'e Kalaisi ke papitaiso, ka ke malanga 'aki 'a e ongoongolelei' (1 Kolinitō 1:17). Pea te u faka'aonga'i 'a e malangá mo e faiakó, ko e ongo lea tatau, ki he'etau ngaahi taumu'á. Ko e malangá ko e faiakó ia, pea ko e faiakó leva, 'i he ngaahi tafa'aki lahi, ko ha tu'unga hao-hao ia 'o e malangá. . . .

“He koe'uhí 'i he poto 'o e 'Otuá na'e 'ikai 'ilo 'a e 'Otuá 'e māmani 'i hono potó, pea na'e lelei ki he 'Otuá 'i he vale 'o e malangá ke fakamo'ui 'a kinautolu 'oku tuí' (1 Kolinitō 1:21.)

“Te u fulihi ia he taimí ni ki he'ene tu'u fakafaiakó:

“He na'e lelei ki he 'Otuá 'i he vale 'o e [faiakó] ke fakamo'ui 'a kinautolu 'oku tuí.” (*The Foolishness of Teaching* [lea na'e fai ki he kau faiako fakalotú, 18 Septemá 1981], 2–3).

Ngaahi 'Ekitiviti Fakafaiako 'Oku Fokotu'u Atú: Tokoni ki he Siasí 'i hono Fakahoko 'a Hono Misioná

(*miniti 'e 25*)

Tohi Tu'utu'uní

Fakaafe'i e kau faiakó ke nau toe vakai ki he palakalafi hono ua 'i he "Ko e Potungāue Ako pea mo e Misiona 'o e Siasí" (tohi tu'utu'uní, 3). Hili ko iá pea fehu'i ange:

- Ko e hā e misiona 'o e Siasí? (vakai ki he tohi tu'utu'uní, 3).
- Ko e hā e kongā 'e tolu 'o e misiona 'o e Siasí? (vakai ki he tohi tu'utu'uní, 3).
- 'Oku mou pehē ko e hā e ngaahi founga 'oku fai 'aki hono faka-afe'i mai 'o e kau akó ke nau "ha'u kia Kalaisi, pea hoko 'o hao-haoa 'iate lá" 'i he taimi 'oku nau kau mai ai ki he ako fakalotú? (Molonai 10:32).

Fealēlea'aki

Fakaafe'i e kau faiakó ke nau toe vakai ki he fakamatala 'i he "Ko e Potungāue Ako pea mo e Misiona 'o e Siasí" (tohi tu'utu'uní, 3–4). Hiki 'a e lisi ko 'eni 'i he palakipoé pea kole ki he kau faiakó ke nau faka'uhinga'i atu angé 'a e ngaahi kongā ko ia 'e fā 'i he lisi. Hiki e ngaahi fakamatala 'a e kau faiakó 'i he palakipoé 'o kamata pē mei he kongā taupotu taha ki laló, 'a e "Ko ho Tufakangá," 'o 'alu hake ai pē 'o a'u ki he kongā taupotu taha ki 'olungá, "Ko e Ngāue 'a e Tamai Hēvaní."

Ko e Ngāue 'a e Tamai Hēvaní

Ko e Misiona 'o e Siasí

Ko e Taumu'a 'a e Potungāue Ako 'a e Siasí

Ko Ho Tufakangá

Fehu'i ange ki he kau faiakó:

- 'Oku fekau'aki fēfē 'a e tufakangā 'o e faiako 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí mo e taumu'a 'a e Potungāue Ako 'a e Siasí?
- 'Oku fekau'aki fēfē 'a e taumu'a 'a e Potungāue Ako 'a e Siasí mo e misiona 'o e Siasí?
- 'Oku fekau'aki fēfē 'a e misiona 'o e Siasí mo e ngāue 'a e Tamai Hēvaní?
- 'Oku kaunga lelei fēfē ki he ngāue 'a e Tamai Hēvaní, misiona 'o e Siasí, pea mo e taumu'a 'a e Potungāue Ako 'a e Siasí 'a hono tali mo fakahoko 'e ha faiako 'a hono tufakangá?

Vitioó

Hulu'i 'a e fika 4, "Ko Ha Hisitōlia Nounou 'o e Potungāue Ako 'a e Siasí" (10:33). 'I he mamata 'a e kau faiako ki he fo'i vitioó, fekau ke nau fakasio 'a e founga 'oku tokoni ai 'a e Potungāue Ako 'a e Siasí ki he Siasí 'i hono fakahoko hono misioná 'aki 'ene fakalele 'a e ako fakalotú. 'I he 'osi 'a e fo'i vitioó, fai e fehu'i ko 'eni ki he kau faiakó: Ko e hā e ngaahi founga 'oku mou mahu'inga'ia ai mo homou kaungā faiakó 'i hono fakahoko 'o e misiona mahu'inga 'o e Siasí?

Lea Na'e Fai

Lau pea alea'i 'a e lea ko 'eni mei he la'ipepa tufa hono 3 'a ia na'e fai 'e 'Eletā Poiti K. Peekā 'i he'ene kei hoko ko e mēmipa 'o e Kōloromu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá.

Ko ha Koloa Mahu'inga ki hono Fakamo'ui 'o 'Isileli he Ngaahi 'Aho ní

"Oku 'ikai ha toe fakatāta lelei ange ia 'i he hisitōlia 'o e Siasí ki hono teuteu'i fakakikite 'o e kaka'i ni ka ko e ngaahi kamakamata 'anga mai ko ia 'o e polokalama semineli mo e 'inisititiuti. Na'e kamata 'a e ngaahi polokalama ko 'eni 'i he taimi *na'a nau lelei ai ka na'e 'ikai ke fēfē fau hono fite* ma'u. Na'e tuku ange ha taimi ke nau tupulaki ai 'o hoko ko ha 'ā malu'i ki he Siasí. Kuo nau *hoko 'eni he taimi ni ko ha koloa mahu'inga ma'a hono fakamo'ui 'o 'Isileli he ngaahi 'aho ní* 'i he taimi fonu faingata'a ko 'eni. Kuo 'ā takai'i kitautolu he taimi ni 'e he ngaahi fili 'o e mā'oni'oni. 'Oku tu'u hotau to'u tupú 'i ha tu'unga fakatu-tāmaki. Ko e ngaahi 'aho faka'osi 'eni na'e mamata mai ki ai 'a e kau palōfitá 'i he ngaahi 'aho ki mu'a atú" (*Teach the Scriptures* [lea na'e fai ki he kau faiako fakalotú, 14 'Okatopá 1977] 4; na'e toki fakamamafa'i; pe ko e *Charges to Religious Educators*, paaki hono 3 [1994], 88).

Fehu'i ange ki he kau faiakó: Ko e hā e ngaahi founga 'oku hoko ai 'a hono ako'i 'o e ongoongolelei 'i he semineli mo e 'inisititiuti ko ha tali ma'a ha to'u tupu 'oku nau "i ha tu'unga fakatu'utāmaki lahi"?

Ko e Fatongia 'o e Faiakó 'i he Ngāue 'a e 'Otuá

Na'e pehē 'e 'Eletā Sefili R. Hōlani 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá:

“Ko ha ngāue lahi mo'oni 'a e faiako ke ola lelei pea mo e ongo'i 'okú ke lava'i lelei iá. Ka 'oku 'aonga ho'o hela'iá. He 'ikai ke tau lava 'o ma'u ha ui 'e toe mahu'inga angé. . . .

“Ko e lava takitaha ko ē 'e kitautolu 'o ha'u kia Kalaisi [T&F 20:59], ke tauhi 'Ene ngaahi fekaú mo muimui ki He'ene fa'ifa'itaki'angá 'o foki atu ki he Tamaí, ko e mo'oni mahu'inga mo e tau-mu'a mā'oni'oni taha ia 'i he mo'ui 'a e fa'ahinga 'o e tangatá. Kuo pau pē ko e ngāue mahu'inga taha hono ua 'i he'etau mo'uí ko 'etau tokoni ki he ni'ihiki kehé ke nau fai 'a e me'a tatau—ke ako'i, fakalotoa, pea tataki kinautolu 'i he fa'a lotu ke nau 'a'eva atu foki mo kinautolu 'i he hala ko ia 'o e huhu'í. Mahalo ko hono 'uhinga ia na'e lea ai 'a Palesiteni Tēvita O. Makei he taimi 'e taha 'o pehē, “Oku 'ikai mo ha toe fatongia mahu'inga ange ki ha tangata [pe fefine] ka ke ne hoko ko ha faiako 'a e fānau 'a e 'Otuá [i he Conference Report, October 1916, 57] (i he Conference Report, April 1998, 31; pe *Liahona*, Siulai 1998, 25).

Ko e Vale 'o e Faiakó

Na'e pehē 'e 'Eletā Pulusi R. Makongiki 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá:

“Tuku ke u fakamahino'i atu 'a e feitu'u na'a ku ma'u mei ai 'eku leá mo 'eku tefitó, 'Ko e Vale 'o e Faiakó.' Ko hono fakanounou'i ia 'o e ngaahi lea ko 'eni 'a Paulá. “He na'e 'ikai fekau au 'e Kalaisi ke papitaiso, ka ke malanga 'aki 'a e ongoongolelei (1 Kolinitō 1:17). Pea te u faka'aonga'i 'a e malangá mo e faiakó, ko e ongo lea tatau, ki he'etau ngaahi taumu'a. Ko e malangá ko e faiakó ia, pea ko e faiakó leva, 'i he ngaahi tafa'aki lahi, ko ha tu'unga haohaoa ia 'o e malangá. . . .

“He koe'uhí 'i he poto 'o e 'Otuá na'e 'ikai 'ilo 'a e 'Otuá 'e māmani 'i hono potó, pea na'e lelei ki he 'Otuá 'i he vale 'o e malangá ke fakamo'ui 'a kinautolu 'oku tu' (1 Kolinitō 1:21).

“Te u fulihi ia he taimi ni ki he'ene tu'u fakafaiakó:

“He na'e lelei ki he 'Otuá 'i he vale 'o e [faiakó] ke fakamo'ui 'a kinautolu 'oku tuí.” (*The Foolishness of Teaching* [lea na'e fai ki he kau faiako fakalotú, Sept. 18, 1981], (2–3).

Ko ha Koloa Mahu'inga ma'a hono Fakamo'ui 'o 'Isileli he Ngaahi 'Aho ní

Na'e pehē 'e 'Eletā Poiti K. Peeka 'i he'ene kei hoko ko e mēmipa 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá:

“Oku 'ikai ha toe fakatātā lelei ange ia 'i he hisitōlia 'o e Siasí ki hono teuteu'i fakakikite 'o e kakaí ni ka ko e ngaahi kamakamata 'anga mai ko ia 'o e polokalama semineli mo e 'inisititiutí. Na'e kamata 'a e ngaahi polokalama ko 'eni 'i he taimi *na'a nau lelei ai ka na'e 'ikai ke fēfē fau hono fu'u fie ma'u*. Na'e tuku ange ha taimi ke nau tupulaki ai 'o hoko ko ha 'ā malu'i ki he Siasí. Kuo nau *hoko 'eni he taimi ni ko ha koloa mahu'inga ma'a hono fakamo'ui 'o 'Isileli he ngaahi 'aho ní* 'i he taimi fonu faingata'a ko 'eni. Kuo 'ā takai'i kitautolu he taimi ni 'e he ngaahi fili 'o e mā'oni'oni. 'Oku tu'u 'etau to'u tupú 'i ha tu'unga fakatu'utāmaki lahi. Ko e ngaahi 'aho faka'osi 'eni na'e mamata mai ki ai 'a e kau palōfitá 'i he ngaahi 'aho ki mu'a atú” (*Teach the Scriptures* [lea na'e fai ki he kau faiako fakalotú, Oct. 14, 1977],4; na'e toki fakamamafa'i; pe ko e *Charge to Religious Educators*, paaki hono 3 [1994], 88).

 Ngaahi Fakamatalá

KO E AKO FAKALOTÚ 'I HE POTUNGĀUE AKO 'A E SIASÍ

KO E AKO FAKALOTÚ

KO E POTUNGĀUE AKO PEA MO E MISIONA 'O E SIASÍ

KO E TAUMU'A NGĀUE 'A E POTUNGĀUE AKO 'A E SIASÍ

KO E TUFKANGA 'O E KAU FAIAKO MO E KAU TAKI 'I HE POTUNGĀUE AKO 'A E SIASÍ

4

TALATEU KI HE TAUMU'A NGĀUE 'A E POTUNGĀUE AKO 'A E SIASÍ

Ngaahi Tefito'i Mo'oni ke Fakamamafa'i

Ko Hono Fakahoko 'o e Taumu'a Ngāue 'a e Potungāue Ako 'a e Siasí

Ko e taumu'a 'o e ako fakalotú 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí ke tokoni'i 'a e tokotaha fakafa'ituituí, 'a e fāmilí, pea mo e kau taki lakanga fakataula'eikí 'i hono fakahoko 'o e misiona 'o e Siasí 'aki hono—

1. *Ako'i ki he kau akó 'a e ongoongolelei 'o Sisū Kalaisí.*
2. *Ako'i 'o e kau akó 'aki 'a e akonaki pea mo e fa'ifa'itaki'anga lelei.*
3. *Fokotu'u 'o ha 'ātakai 'oku fakalaumālie mo fakasōsiale.*
4. *Ko hono teuteu'i 'o e to'u tupú ke nau ngāue lelei mo 'aonga 'i he Siasí (vakai ki he Ako'i 'o e Ongoongolelei: Ko ha Tohi Tu'utu'uní mā'á e Kau Faiako mo e Kau Taki 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí [1994], 3).*

Ko Hono Fakatupu 'o Hano 'Ulungāanga 'aki 'o e Feinga ke 'Iló mo e Fekumí

“Ko ha kongā mahu'inga ia 'o hono ako'i 'o e ongoongolelei 'o Sisū Kalaisí ko hono ako'i 'o e tefito'i mo'oni ko 'eni ki he kau akó pea faka'ai'ai kinautolu ke faka'aonga'i ia 'i hono kotoa 'o 'enau mo'ui” (vakai ki he *Ko Hono Ako'i 'o e Ongoongolelei: Ko ha Tohi Tu'utu'uní Mā'á e Kau Taki mo e Kau Faiako 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí*, 5).

Ngaahi 'Ekitiviti Fakafaiako 'Oku Fokotu'u Atú: Ko Hono Fakahoko 'o e Taumu'a Ngāue 'a e Potungāue Ako 'a e Siasí

(*miniti 'e 20*)

Tohi Tu'utu'uní

Fakaafe'i e kau faiakó ke nau lau 'a e fakamatala 'i he ki'i puha lanu tukumisi 'i he peesi 6 'o e tohi tu'utu'uní. Hanga 'o tatakahi ha'amou fealēlea'aki 'o ke faka'aonga'i 'a e ngaahi fehu'i ko 'eni:

- Ko e hā e taumu'a 'o e ako fakalotú 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí? (vakai ki he tohi tu'utu'uní, 4).
- Ko e hā e ngaahi tafa'aki 'e fā 'o e taumu'a 'a e Potungāue Ako 'a e Siasí? (vakai ki he tohi tu'utu'uní, 4).
- 'Oku tokoni fēfē 'a e tafa'aki taki taha 'o e taumu'a 'a e Potungāue Ako 'a e Siasí ki hono fakahoko 'o e misiona 'o e Siasí? (vakai ki he tohi tu'utu'uní, 4).

Kole ki he kau faiakó ke nau lau 'a e palakalafi hono fā 'i he kongā “Ko e Potungāue Ako pea mo e Misiona 'o e Siasí” (tohi tu'utu'uní,

4). Fehu'i ange ki he kau faiakó: Ko e hā hono mahu'inga 'o hono fakangofua ko 'eni 'o e taumu'a 'a e Potungāue Ako 'a e Siasí? (vakai ki he tohi tu'utu'uní, 4).

Lea Na'e Fai

Lau pea mou alea'i 'a e lea ko 'eni na'e fakahoko 'e Palesiteni Kōtoni B. Hingikelí:

Ngaahi Me'a 'e Tolu ke 'Oange ki he Tokotaha Papi Ului Kotoa pē

“Kuo pau ke tau toe feinga lahi ange ke tokoni'i ['a e kau papi ului] 'i he'enau fekumi 'oku fai. Ko e tokotaha kotoa pē 'iate kinautolu 'okú ne fie mā'u ha ngaahi me'a 'e tolu: ha kaume'a, ha fatongia, pea ke fafanga 'aki 'a e 'folofola lelei 'a e 'Otuá' (Molonai 6:4). Ko hotau fatongia ia mo hotau faingamālie ke 'oange 'a e ngaahi me'a ni” ('i he Conference Report, April 1997, 66; pe *Liahona*, Siulai 1997, 47).

Fealēlea'aki

Hili hano toe vakai'i 'o e fale'i ko 'eni 'a Palesiteni Hingikelí 'o kau ki he ngaahi me'a 'e tolu ke 'oange ki he tokotaha papi ului kotoa peé, hanga 'o hiki 'i he palakipoé 'a e ngaahi 'ulu'i tohi “Ko e Ngaahi Tafa'aki 'e Fā 'o e Taumu'a Ngāue 'a e Potungāue Ako 'a e Siasí” mo e “Ngaahi Me'a 'e Tolu ke 'Oange ki he Tokotaha Papi Ului Kotoa pē”. Fakaafe'i 'a e kau faiakó ke nau hanga 'o fakafehoanaki 'a e fakamatala 'i he ongo kōlomú lolotonga 'enau fakafonu e sātí. Ko 'ene kakato ko ia hono fakafonu 'o e sātí, 'e peheni 'ene 'así:

Ko e Ngaahi Tafa'aki 'e Fā 'o e Taumu'a Ngāue 'a e Potungāue Ako 'a e Siasí	Ngaahi Me'a 'e Tolu ke 'Oange ki he Tokotaha Papi Ului Kotoa pē
Ako'i ki he kau akó 'a e ongoongolelei 'o Sisū Kalaisí	Ke fafanga'i 'aki 'a e “folofola lelei 'a e 'Otuá” (Molonai 6:4)
Ako'i 'o e kau akó 'aki 'a e akonaki mo e fa'ifa'itaki'anga lelei	
Fakatupu ha 'ātakai 'oku fakalaumālie mo fakasōsiale	Ha kaume'a
Teuteu'i e to'u tupú ke nau ngāue lelei mo 'aonga 'i he Siasí	Ha fatongia

Fehu'i ange ki he kau faiakó:

- 'Oku fēfē 'a e fale'i 'a Palesiteni Hingikeli 'i hono fakafehoanaki ki he taumu'a 'a e Potungāue Ako 'a e Siasí?
- 'Oku tokoni'i fēfē koe 'e he fakafehoanaki ko 'eni ke toe mahino lelei ange ai kiate koe 'a e taumu'a 'a e Potungāue Ako 'a e Siasí?

Ngaahi 'Ekitiviti Fakafaiako 'Oku Fokotu'u Atú: Ko Hono Fakatupu Hano 'Ulungāanga 'aki 'o e Feinga ke 'Iló mo e Fekumí

(*mīniti 'e 10*)

Tohi Tu'utu'uní

Fakaafe'i e kau faiakó ke nau lau fakalelei 'a e fuofua palakalafi 'e fā 'i he peesi 5 'i he tohi tu'utu'uní pea nau fakasio ke 'ilo'i 'a e fa'ahinga 'ulungāanga 'oku totonu ke tau ma'u 'i he taimi 'oku tau ha'u ai ki he 'Eikí. Fehu'i ange ki he kau faiakó:

- Ko e hā 'a e fa'ahinga 'ulungāanga 'oku fakaafe'i mai 'e he 'Eikí ke ma'u 'e He'ene fānaú? (vakai ki he tohi tu'utu'uní, 5).
- Kuo anga fēfē ha'o faka'ai'ai 'a e 'ulungāanga ko 'eni 'i ho'o kau akó?
- Ko e hā e ngaahi founa 'oku mou pehē 'oku hoko ai 'a hono fakatupu 'o ha "ulungāanga 'aki 'o e feinga ke 'iló mo e fekumí" ko ha kongā mahu'inga ia 'o hono ako'i 'o e ongoongolelei ki he kau akó?

- Na'e fakatō fēfē 'e he Fakamo'uí 'a e fa'ahinga 'ulungāanga ko 'eni ki He'ene kau ākongá?

Ngāue Tohi

Hiki 'a e ngaahi kupu'i lea ko 'eni 'e faá 'i he palakipoé. Fakaafe'i e kau faiakó ke nau tautau toko ua pe fakakulupu iiki pea nau fakakakato 'a e ngaahi kupu'i leá 'aki 'enau hiki 'enau ngaahi talí 'i ha la'ipepa. Tuku ke fakafongā 'i 'e ha taha 'a e kulupu taki taha 'o ne fakahā mai 'enau ngaahi talí ke fanongo ki ai 'a e kulupu 'inisēvesí.

1. Ko e taimi ko ē 'oku 'ulungāanga 'aki ai 'e he kau faiakó 'a e feinga ke 'iló mo e fekumí, _____.
2. Ko e taimi ko ē 'oku 'ulungāanga 'aki ai 'e he kau akó 'a e feinga ke 'iló mo e fekumí, _____.
3. 'I he'eku hoko ko e faiakó, 'e lava ke u hoko ko ha fa'ifa'i-taki'anga 'o e 'ulungāanga 'aki 'o e feinga ke 'iló mo e fekumí 'aki 'eku _____.
4. 'I he'eku hoko ko e faiakó, te u lava ke fakatupu 'i he'eku kau akó ha'anau 'ulungāanga 'aki 'a e feinga ke 'iló mo e fekumí 'aki 'eku _____.

5

KO E NGAHI TAFĀ'AKI 'E FĀ 'O E TAUMU'A NGĀUE 'A E POTUNGĀUE AKO 'A E SIASÍ

Ngaahi Tefito'i Mo'oni ke Fakamamafa'í

Ko Hono Ako'i ki he Kau Akó 'a e Ongoongolelei 'o Sīsū Kalaisí

“Ko e kongā 'o e fatongia kuo tuku mai ki hono ako'i 'o e ongoongolelei ke ako'i pē 'a e ngaahi tefito'i mo'oni mo e ngaahi tokāteline ko ia 'oku fenāpasi mo e ngaahi tohi folofolā pea mo e me'a 'oku akonaki'aki 'e he Kau Taki Mā'olungā” (*Ako'i 'o e Ongoongolelei: Ko ha Tohi Tu'utu'uni Mā'ā e Kau Taki mo e Kau Faiako 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí, 5*).

Ko Hono Ako'i 'o e Kau Akó 'aki 'a e Akonaki mo e Fa'ifa'itaki'anga

‘Oku 'ikai ke fe'unga pē hono faiako 'aki 'e he kau faiako fakalotú 'a e akonaki; ka kuo pau foki ke nau “faka'asi mai 'a e ngaahi tefito'i mo'oni 'o e ongoongolelei” 'i he'enu mo'uí (vakai ki he *Ako'i 'o e Ongoongolelei: Ko ha Tohi Tu'utu'uni Mā'ā e Kau Taki mo e Kau Faiako 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí, 6*).

Fakatupu ha 'Ātakai 'Oku Fakalaumālie mo Fakasōsialé

Kapau 'oku fie ma'u ke “ako, feohi, pea fakamaama'i fakataha” 'a e kau akó mo e kau faiakó, kuo pau leva ke fa'ufa'u 'e he kau faiakó “ha fa'ahinga ongo 'oku lelei mo fakafiefiā” pea 'oange ki he kau akó “ha faingamālie ke nau feohi mo ha ni'ihī kehe 'oku nau mahu'ingā'ia he me'a tatau pea nau tui tatau” (vakai ki he *Ako'i 'o e Ongoongolelei: Ko ha Tohi Tu'utu'uni Mā'ā e Kau Taki mo e Kau Faiako 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí, 6*).

Ko Hono Teuteu'i 'o e To'u tupú ke Nau Fai Ha Ngāue 'Aonga Ma'á e Siasí

‘E toe mateuteu ange 'a e kau akó ke nau ngāue lelei mo 'aonga 'i he Siasí 'o kapau 'e hanga 'e he kau faiakó 'o “faka'ali'ali 'a e founga 'oku fakahā atu 'aki 'e he kakai tangata mo e kakai fefine 'oku nau 'ofa 'i he 'Eikí ha 'ulungāanga 'o e tokoni mo . . . fakatokanga'i 'a e ngaahi tāpuaki ko ia 'oku ma'u 'i he fa'ahinga ngāue tokoni peheé. 'Ikai ko ia pē, . . . ka 'oku totonu ke faka'ai'ai pea 'oange ha ngaahi faingamālie ki he kau akó ke nau faka'aonga'i 'a e ngaahi tefito'i mo'oni fekau'aki mo e ngāue tokoni pea mo e fakafeohí, 'o tatau pē 'i tu'a he lokiakó pe 'i lokiako” (vakai ki he *Ako'i 'o e Ongoongolelei: Ko ha Tohi Tu'utu'uni Mā'ā e Kau Taki mo e Kau Faiako 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí, 6*).

Fakatokanga'i angé: Kapau kuo fuoloa mei he taimi na'e ako'i ai 'a e lēsoni 4 ki he kau faiakó, 'e lelei pē ke mou toe fakamanatu 'a e “Ko e Taumu'á” (tohi tu'utu'uní, 4) ki mu'a pea toki kamata 'a e ngaahi 'ekitiviti 'oku fokotu'u atu 'i he lēsoni ko 'ení.

Ngaahi 'Ekitiviti Fakafaiako 'Oku Fokotu'u Atú: Ko Hono Ako'i ki he Kau Akó 'a e Ongoongolelei 'o Sīsū Kalaisí

(miniti 'e 20)

Vitió

Hulu'í 'a e kongā 5, “*Ko e Taumu'a ke Tulifua Ki Ai e Siasí 'i he Akó:* (0.50). Ko e fakamatala ko 'ení ko hano toe fokotu'utu'u pē ia 'o ha lea na'e fai 'e Palesiteni J. Lūpeni Kalake, ko e Si'í, 'o e Kau Palesiteni 'Uluakí, 'i he 1938, ki he kau faiako fakalotu 'o e semineli mo e 'inisititiuti. 'Oku hā 'a e leá 'i he peesi 4 'o e *Ko Hono Ako'i 'o e Ongoongolelei: Ko ha Tohi Tu'utu'uni Mā'ā e Kau Taki mo e Kau Faiako 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí*. Fakaafe'i e kau faiakó ke nau fakafanongo pe ko e hā 'a honau “tefito'i manakó, 'a [honau] tefito'i fatongia”. 'I he 'osi e fo'i vitió pea fehu'i ange leva ki he kau faiakó:

- Fakatatau ki he lea 'a Palesiteni Kalaké, ko e hā e “tefito'i manako, 'a [honau] tefito'i fatongia” 'o ha faiako 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí?
- 'Oku 'uhinga ki he hā 'a e kupu'í lea ko ia ko e “tefito'i fatongia?”
- Ko e hā e ni'ihī 'o e ngaahi me'a 'oku nau fakauoua'i e fatongia ko 'ení 'o tupu ai 'etau ta'e fai íá?
- 'Oku lava fēfē ke tokoni'i kītautolu 'e he ngaahi lea 'a e kau palōfita 'o onopōni ke tau ako'i 'a e ngaahi folofola 'oku faka'aonga'i 'e he Siasí?

Vitió

Tufa atu 'a e la'ipepa tufa hono 4. Hulu'í 'a e kongā 6, “*Ko Hono Ako'i Ki he Fānu Akó 'a e Ongoongolelei 'o Sīsū Kalaisí*” (7:30). 'Oku 'omi 'e he kongā ko 'ení ha toe fakamatala na'e to'o me'i ha lea na'e fai 'e 'Eletā Sefili R. Hōlani 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá 'i he konifelenisi lahi 'o 'Epeleli 1998. 'Oku 'oatu he lau'i pepa tufá 'a e leá. 'I he 'osi 'a e fo'i vitió pea fehu'i ange ki he kau faiakó:

- Ko e hā e fa'ahinga faiako 'oku 'ikai ke fe'unga ia ke ne lava 'o pukepuke 'a hotau to'u tupú “'i he taimi 'oku 'asi mai ai 'a e ngaahi faingata'a 'o e mo'uí”?
- Ko e hā e me'a 'okú ne fakafaikehekehe'i 'a e faiako “fakatamulú” mei he faiako “fakamātoató”?

Ngāue Fakakulupú

Fakaafe'i e kau faiakó ke nau fakakulupu iiki 'o nau fekumi ke 'ilo'i 'a e ngaahi fakatātā 'o e faiako fakatamulú mo e faiako fakamātoató. Tuku ke fokotu'u mai 'e he faiako taki taha ha founga 'e lava ke 'ai ai 'enua faiakó ke toe fakamātoato ange. Kole ange ke nau vahevahe mai 'a 'enua ngaahi fakatātā mo 'enua ngaahi fokotu'u ki aí ke fai hano fakalelei'i.

 Tohi Tu'utu'uní

Fakaafe'i e kau faiakó ke nau lau 'a e palakalafi hono tolu 'o e kongā 'oku ui "Ko Hono Ako'i Ki he Kau Akó 'a e Ongongolelei 'o Sisū Kalaisi" (tohi tu'utu'uní, 5). Fehu'i ange ki he kau faiakó:

- Ko e hā hono 'uhinga 'oku fu'u mahu'inga ai ke mahino ki he kau faiakó mo nau fai ki he fakatokanga 'a Palesitēni Lūpeni Kalake ko e Si'i ke 'oua na'a nau liliu e ngaahi tokātelinē ? (vakai ki he tohi tu'utu'uní, 5).
- Ko e hā nai ha faikehekehe 'e hoko 'i he taimi ko ē 'oku tui ai e kau faiakó ki he mālohi 'o e tokātelinē ke fakaulu? (vakai ki he tohi tu'utu'uní, 5).

 'Ekitiviti Fakafolofola

Fakaafe'i e kau faiakó ke nau lau 'a e 2 Tīmote 3:1–7 pea nau vakai ki he fakamatala'i fakapalōfita 'o e ngaahi faingata'a 'e hoko 'i he ngaahi 'aho faka'osí. Fehu'i ange ki he kau faiakó pe 'oku nau fakakaukau ko e hā nai e founga ke fakalelei'i 'aki e ngaahi faingata'a ko 'ení. Fakaafe'i kinautolu ke nau lau 'a e 2 Tīmote 3:13–17 pea kumi ke nau 'ilo'i 'a e founga fakalelei na'e fakahā mai 'e Paulá.

 Lea Na'e Fai

Mou lau fakataha mei he la'ipepa tufa hono 4 'a e lea na'e fai 'e 'Eletā Poiti K. Peekā 'i he'ene hoko ko e mēmipa 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá.

Ko Ho'o Taumu'a: Ako'i 'o e Folofolá

"I he 'aho 'e taha lolotonga 'eku lau [a 2 Tīmote 3], . . . na'a ku vakai hifo ki he pēsí pea na'e 'asi mahino hake pē ha fo'i lea ia 'e taha, pea 'oku ou pehē na'e 'ikai ko ha'ane hoko noa'ia pē 'eni. Na'a ku hanga hifo 'o lau ia pe'a u 'ilo ai tā na'e hanga pē 'e he 'Aposetolo ko ia na'a ne kikite'i 'a e ngaahi faingata'a kotoa ko ia 'e hokó 'o toe fakahā mai pē 'i he tohi tatau 'a e founga malu'i mei he ngaahi faingata'a kotoa ko iá . . .

""Oku foaki mai 'a e Tohi Tapu kotoa pē 'i he fakamānava 'a e 'Otuá, pea 'oku 'aonga ia ki he akonakí, mo e valokí, mo e fakatonutonú, mo e fakapoto ki he mā'oni'oni. . . . [vakai ki he 2 Tīmote 3:13–17]. . . .

"Pea ko 'ena ia—'a ho tufakangá, ho'o kaveingá, pea mo ho'o taumu'a 'i he ako fakalotú. 'Oku fie ma'ú ke ke ako'i e folofolá. Ko e fo'i lea ia na'e 'asi mahino hake 'i he pēsí-'a e folofolá (Tohi Tapú). Kapau 'oku maheni mo 'ilo'i 'e ho'o kau akó 'a e ngaahi fakahaá, tā 'oku 'ikai ha fehu'i ia—'o tatau ai pē pe ko ha fehu'i fakaekita pe fakasōsiale pe fakapolitikale pe fakaengāue—'oku totonu ke ta'e fai hano tali. He 'oku kātoa ai 'a hono kakato 'o e ongoongolelei ta'e ngatá. 'Oku tau ma'u ai 'a e ngaahi tefito'i mo'oni 'o e tui ko ia te ne veteki 'a e puputu'u mo e palopalema mo e 'uhinga kotoa pē 'e fehāngahāngai mo e fāmili 'o e fa'ahinga 'o e tangatá pe ko ha tangata fakafo'ituitui pē" (*Teach the Scriptures* [ko e lea na'e fai ki he kau faiako fakalotú, 14 'Okatopa 1977], 4–5; pe *Charges to Religious Educators*, paaki hono 3 [1994], 89).

Ngaahi 'Ekitiviti Fakafaiako 'Oku Fokotu'u Atú: Ko Hono Ako'i 'o e Kau Akó 'Aki 'a e Akonaki mo e Fa'ifa'itaki'anga

(*miniti 'e 15*)

 Tohi Tu'utu'uní

Fakaafe'i e kau faiakó ke nau lau fakalelei 'a e fakamatala ko ia 'oku 'oatu 'i he 'ulu'i tohi "Ko Hono Ako'i 'o e Kau Akó 'Aki 'a e Akonaki mo e Fa'ifa'itaki'anga" (tohi tu'utu'uní 5). Hanga 'o tataki ha'amou fealēlea'aki 'o ke faka'aonga'i 'a e ngaahi fehu'i ko 'ení:

- Ko e hā ha founga 'e ua te ke lava ke ako'i 'aki ho'o kau akó? (vakai ki he tohi tu'utu'uní, 5).
- 'Oku 'uhinga ki he hā 'a e ako'i 'aki e akonakí? (vakai ki he tohi tu'utu'uní, 5).
- 'E tākiekina fēfē e kau akó 'i hono ako'i 'aki kinautolu e akonakí ke nau toe ofi ange ai kia Kalaisi?
- 'Oku 'uhinga ki he hā 'a e ako'i 'aki e fa'ifa'itaki'angá? (vakai ki he tohi tu'utu'uní, 5).
- Ko e fē nai ha taimi na'a ke sio ai ki he hoko 'a e fa'ifa'itaki'anga 'a ha faiako ko ha kongā mahu'inga 'o 'ene faiakó?
- 'Oku mou pehē ko e hā 'a e fekau'aki 'a e akonakí mo e fa'ifa'itaki'angá?

 Lea Na'e Fai

Mou lau pea alea'i 'a e lea 'a Palesitēni Sipenisā W. Kimipoló mei he la'ipepa tufa hono 4.

Fokotu'u ha Fa'ifa'itaki'anga

'Oku ou loto "ke ma'u 'e ho'omou kau akó ha mo'ui 'oku faka'ofofofa mo kakato ai 'a e ngaahi me'a lelei kotoa pē 'o fakatatau ki he sīpinga 'o ha fāmili ta'engata. Te nau ako ha ki'i me'a si'i 'o kau ki he sīpinga mo'ui ko 'ení mei he me'a 'okú ke tala ange kiate kinautolú, ka 'e toe lahi ange 'a e me'a te nau ako me'i he me'a te ke faka'ali-'ali angé. . . .

". . . Ko e mo'oni, te ke fai kotoa 'a e ngaahi me'a ko ia 'okú ke ako'i ange ki ho'o kau akó ke nau fa'i: ke ke 'aukai, fai ho'o fakamo'oni, totongi ho'o vahehongofulú, 'alu ki hono kotoa 'o e ngaahi fakataha'anga 'oku totonu ke ke 'i ai, 'alu ki he temipalé 'i he taimi totonu, tauhi e 'aho Sāpaté ke mā'oni'oni, fakahoko e ngaahi ngāue faka-Siasí, 'o fai kotoa 'a e ngaahi me'a ni ta'e 'i ai ha lāunga, fakahoko e ngaahi efiafi fakafāmili 'i 'apí mo e ngaahi lotu fakafāmili, totongi ho ngaahi mo'uá, pea ke ke faitotonu mo anga-tonu. . . . 'Oku lelei ange 'a e fa'ifa'itaki'angá 'i he akonaki ta'e fakahoko ha ngāué, 'a ia 'oku tatau pē mo ha ukamea pakihī mo ha simipale tatangi'" (*Men of Example* [lea na'e fai ki he kau faiako fakalotú, Sept. 12, 1975], 3, 7; vakai foki ki he *Charges to Religious Educators*, 24–25).

Ngāue Tohi

Fakaafe'i e kau faiakó ke nau fakakaukau ki he ngaahi lēsoni kuo nau fai 'i he ngaahi uike si'i kuo 'osí 'o fakafekau'aki ia mo e ngaahi lea 'a Palesiteni Sipenisā W. Kimipolo 'i he la'ipepa tufa hono 4. Fakaafe'i kinautolu ke nau hiki 'enau ngaahi tali ki he ngaahi fehu'i ko 'ení:

- Ko e fē nai ha taimi na'á ke ongo'i ai ha toe mahino lahi ange kiate koe ha akonaki ko e tupu mei he fa'ifa'itaki'anga 'a ha fai-ako pe ko ha taki?
- Ko e hā nai ha ni'ihī he ngaahi me'a na'e pehē 'e Palesiteni Kimipolo ke tau hoko ai ko ha kau fa'ifa'itaki'anga lelei, pea kapau 'oku 'i ai, te ke lava ke toe fakalelei'i ange 'i ho'o mo'ui faka'ahó?
- Ko e hā hano faikehekehe ki ho'o kau akó 'o kapau te ke hanga 'o fakamālohia ho'o hoko ko e fa'ifa'itaki'angá 'i he ngaahi tafa-'aki ko 'ení?
- Ko e hā ha ngaahi sitepu te ke lava 'o fai ke fakahoko ai ha fa'i-fa'itaki'anga 'oku toe mālohi angé?

Ngaahi 'Ekitiviti Fakafaiako 'Oku Fokotu'u Atú: Fokotu'u ha 'Ātakai 'Oku Fakalaumālie mo Fakasōsialé

(*miniti 'e 15*)

Tohi Tu'utu'uní

Fakaafe'i e kau faiakó ke nau lau fakalelei 'a e fakamatala 'i he "Ko Hono Fokotu'u 'o ha 'Ātakai Fakalaumālie mo Fakasōsiale" (tohi tu'utu'uní, 5). Fehu'i ange ki he kau faiakó:

- Ko e hā e fa'ahinga ongo 'oku totonu ke 'omi 'e he ngaahi kalsi 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí ki he to'u tupú mo e kau tāutahá?
- 'Oku fekau'aki fēfē 'a e ngaahi me'a fakalaumālie mo fakasōsialé 'i he lokiakó?
- Ko e hā ha me'a kuó ke sio kuo hoko 'i ha lokiako 'o e Potungāue Ako 'a e Siasí 'i he taimi na'e 'ikai ke potupotu tatau ai ha taha 'o e ngaahi me'a ko 'ení?

Ngāue Fakakulupu

Vahevahe e kau faiakó ki ha fanga ki'i kulupu iiki pea tuku ke nau fekumi ki ha ni'ihī 'o e ngaahi me'a 'oku ma'u 'i ha "ātakai 'oku lelei mo fakafiefia" (*Ako'i 'o e Ongongolelei: Ko ha Tohi Tu'utu'uní, 5*). Tuku ke hiki 'e he ngaahi kulupú 'enau ngaahi fakakaukau 'i ha kōlomu 'e ua 'i lalo he "Ātakai Fakasōsiale" mo e "Ātakai Fakalaumālie". Ko 'ene 'osí pē pea fakaafe'i leva e ngaahi kulupú ke nau vahevahe mai 'enau ngaahi fakakaukau. Hili ho'o-mou fealēlea'akí pea 'oange ha ngaahi miniti si'i ke teuteu'i ai 'e he kau faiakó ha palani ke fakalelei'i 'aki 'a e 'ātakai fakasōsiale mo fakalaumālie 'o honau lokiakó.

Ngaahi 'Ekitiviti Fakafaiako 'Oku Fokotu'u Atú: Ko Hono Teuteu'i 'o e To'u Tupú ke Nau Ngāue Lelei mo 'Aonga 'i he Siasí

(*miniti 'e 15*)

Tohi Tu'utu'uní

Fakaafe'i e kau faiakó ke nau lau 'a e fakamatala 'i he "Ko Hono Teuteu'i 'o e To'u Tupú ke Nau Fai ha Ngāue 'Aonga Ma'á e Siasí" (tohi tu'utu'uní, 6). Fehu'i ange ki he kau faiakó: 'Oku lava fēfē 'e he ako fakalotu 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí ke teuteu'i 'a e to'u tupú ke nau ngāue lelei mo 'aonga 'i he Siasí?

Lea Na'e Fai

Mou lau fakataha mei he la'ipepa tufa hono 4 'a e lea hono ua 'a 'Eletā Poiti K. Pēká.

Ko Hono 'Ilo'i 'o e Ngaahi Tefito'i Mo'oni 'o e Ongongolelei

"I ha taimi fuofuolua si'i pē mei heni na'á ku faka'eke'eke ai ha pīsope kei talavou 'i Palāsila. Na'á ne ta'u uofulu mā fitu. Na'á ku sai'ia 'i he'ene ma'u 'a e ngaahi 'ulungāanga kotoa pē 'o ha takimu'a lelei 'o e Siasí—'a e loto mā'ulaló, 'i ai 'ene fakamo'oni, 'ene fotú, 'atamai lelei, pea fakalaumālie. Na'á ku fakakaukau loto pē, ko ha talavou 'eni 'e 'i ai hono kaha'u lelei 'i he Siasí.

'I he'eku vakai atu ki a'í, ne u pehē loto hifo pē kiate au, "Ko e hā nai hono kaha'ú? Ko e hā e me'a te mau fai *ma'aná*? Ko e hā e me'a te mau fai *kiate* iá? Na'á ku sio loto atu pē 'i hoku 'atamai ki he ngaahi me'a 'e hoko 'i he ngaahi ta'u ka hoko maí.

"Mahalo pē te ne pīsope 'i ha ta'u 'e ono, pea 'i he'ene 'osi ko iá ko hono ta'u tolungofulu mā tolú ia. Hili ko iá te ne hoko ko ha tokotaha alea'anga mā'olunga he siteikí 'i ha ta'u 'e valu pea hoko ko ha tokoni 'i he kau palesitenisí fakasiteikí 'i ha ta'u 'e nima. 'I hono ta'u fāngofulu mā onó 'e ui ai ia ke ne hoko ko e palesiteni siteiki. Te tau tuku ange ia hili ha ta'u 'e ono mei ai ke ne hoko ko ha fakafofonga fakavahelahi, pea te ne ngāue ai 'i ha ta'u 'e nima. 'A ia te ne ngāue 'i ha ta'u 'e tolungofulu 'o ne hoko ai ko ha sipinga, ko e fa'ifa'itaki'anga ke muimui ki ai, ko e 'imisi, ko e taki.

"Ka neongo ia, 'i he taimi kotoa ko 'ení, na'e 'ikai ke ne 'alu ai ia ki ha kalasi hokohoko 'e tolu 'a e tokāteline 'o e ongoongolelei, pe ko ha'ane 'alu ki ha kalasi hokohoko 'e tolu 'a e kōlomu 'o e lakanga fakataula'eiki.

"Kāinga, 'oku mou lava nai ke fokotu'u 'a kimoutolu 'i he tu'unga ko 'ení?

"Kapau na'e 'ikai ke ne 'ilo'i 'a e ngaahi tefito'i mo'oni 'o e ongoongolelei kimu'a pea toki uiui'i iá, 'e 'ikai te ne ma'u 'e ia ha taimi fe'unga ke ne ako ai kinautolu lolotonga 'a e taimi 'okú ne fua fatongia ai" ("Ngaahi Tefito'i Mo'oni," *Ensign*, March 1985, 8–9).

Fehu'i ange ki he kau faiakó: 'Oku teuteu'i fēfē 'a e to'u tupú 'e hano 'ilo'i 'o e ngaahi tefito'i mo'oni 'o e ongoongoleléi ke nau ngāue lelei mo 'aonga ai 'i he Siasí?

 Ngāue Fakakulupu

Tufotufa atu ha ngaahi tatau 'o e tohi tufa ko ia ko e "*Ki Hono Fakamālohia 'o e To'u Tupú*" 'a ia na'e pulusi 'e he Siasí 'i he 1990. Fakaafe'i e kau faiakó ke nau tautau toko ua pe fakakulupu iiki 'o

nau lau 'a e kongā ko e "Ko e Fakakaume'á" 'i he peesi 7 mo e "Faka'osi: Ko e Fe'unga mo e Tāú mo e Ngāue" 'i he peesi 24. Tuku ke kumi mai 'e he kau faiakó 'a e ngaahi founa 'e lava ke ngāue mo fakafeohi ai 'a e kau akó 'i he loto kalasí pea 'i tu'a he kalasí. 'I he 'osi 'enau ngāue fakakulupu pea tuku ke nau vahevahe mai 'a e ngaahi me'a na'a nau ma'ú pea fakafehoanaki 'a e ngaahi me'a ko iá mo e me'a na'a nau lau 'i he tohi tu'utu'uní.

Me'akai Fakalaumālie

Na'e pehē 'e 'Eletā Sefili R. Hōlani 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá: 'Ko e taimi ko ē 'oku hoko mai ai 'a e ngaahi faingata'á ki he'etau mo'uí—pea 'e hoko mai ia—'e 'ikai leva ke fe'unga pē 'a e ngaahi fakakaukau ia 'a e tangatá 'a ia 'oku fio 'aki ha ngaahi potu folofola si'i mo ha fanga ki'i fo'i maau. 'Oku tau fafanga'i mo'oni koā hotau to'u tupú pea mo hotau kāingalotu kau fo'ou maí 'i ha founa te ne kei pukepuke mai kinautolu 'i he taimi 'oku hoko mai ai 'a e ngaahi faingata'a 'o e mo'uí? Pe 'oku tau 'oange pē ha fa'ahinga me'a te ne fakamākona'i fakataimi pē kinautolu kae 'ikai ke nau ako ha me'a fe'unga mei ai? Na'e ui 'e Palesiteni Sione Teila 'a e founa faiako ko 'ení he taimi 'e taha ko e 'me'akai ta'e fakamākona' (fried froth), 'a e fa'ahinga me'akai ko ia te ke kai pē he 'aho kakato ka ke kei ongo'i pē 'oku te'eki ai ke ke mākona. 'I ha lolotonga ha fa'ahi ta'u momoko 'aupito he ngaahi ta'u lahi kuo hilí, na'e fakatokanga'i ai 'e Palesiteni Poiti K. Peeka ha fanga tia toko lahi na'a nau mate koe-'uhí ko ha'anau fiekaia lolotonga ko iá na'e fonu musie pē honau keté. 'I he feinga lahi 'a ha ngaahi kautaha ke nau tokoni he me'a ni, na'a nau hanga ai 'o 'omai ha me'akai fe'unga ke fafanga 'aki e fanga tiá lolotonga ko iá ko e me'a na'e fie ma'ú ia ko ha me'akai ke nau ma'u ivi mei ai. Ko e me'a pangó ne nau lava ke 'oange e me'akai ma'a e fanga tiá ka na'e 'ikai ke nau hanga 'o *fafanga 'aki kinautolu ha me'akai fakatupu ivi* " ('i he Conference Report, April 1998, 32–33; pe *Tūhulu*, Mē 1998, 29).

Ko Ho'o Taumu'á: Ako'i 'o e Folofolá

Na'e pehē 'e 'Eletā Poiti K. Peeka 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá: "I he 'aho 'e taha lolotonga 'eku lau [a 2 Tímote 3], . . . na'á ku vakai hifo ki he pēsí pea na'e 'asi mahino hake pē ha fo'i lea ia 'e taha, pea 'oku ou pehē na'e 'ikai ko ha'ane hoko noa'ia pē 'eni. Na'á ku hanga hifo 'o lau ia peá u 'ilo ai tā na'e hanga pē 'e he 'Aposetolo ko ia na'á ne kikite'i 'a e ngaahi faingata'a kotoa ko ia 'e hokó 'o toe fakahā mai pē 'i he tohi tatau 'a e founa malu'i mei he ngaahi faingata'a kotoa ko iá . . .

"Oku foaki mai 'a e Tohi Tapu kotoa pē 'i he fakamānava 'a e 'Otuá, pea 'oku 'aonga ia ki he akonakí, mo e valokí, mo e fakatonutonú, mo e fakapoto ki he mā'oni'oní. . . . [vakai ki he 2 Tímote 3:13–17]. . . .

"Pea ko 'ena ia—'a ho tufakangá, ho'o kaveingá, pea mo ho'o taumu'a 'i he ako fakalotú. 'Oku fie ma'u ke ke ako'i e folofolá. Ko e fo'i lea ia na'e 'asi mahino hake 'i he pēsí—'a e folofolá (Tohi Tapú). Kapau 'oku maheni mo 'ilo'i 'a ho'o kau akó ki he ngaahi fakahaá, tā 'oku 'ikai ha fehu'i ia—'o tatau ai pē pe ko ha fehu'i fakaekita pe fakasōsiale pe fakapolitikale pe fakaengāue—'oku totonu ke ta'e fai hano tali. He 'oku kātoa ai 'a hono kakato 'o e ongoongolelei ta'e ngatá. 'Oku tau ma'u ai 'a e ngaahi tefito'i mo'oni ko ia te ne veteki 'a e puputu'u mo e palopalema mo e 'uhinga kotoa pē 'e fehangahangai mo e fāmili 'o e fa'ahinga 'o e tangatá pe ko ha tangata fakafo'ituitui pē" (*Teach the Scriptures* [lea na'e fai ki he kau faiako fakalotú, Oct. 14, 1977], 4–5; pe *Charges to Religious Educators*, paaki hono 3 [1994], 89).

Fokotu'u ha Fa'ifa'itaki'anga

Na'e pehē 'e Palesiteni Sipenisā W. Kimipolo,: 'Oku ou loto "ke ma'u 'e ho'omou kau akó ha mo'ui 'oku faka'ofofa mo kakato ai 'a e ngaahi me'a lelei kotoa pē 'o fakatatau ki he sipinga

 Ngaahi Fakamatalá

'o ha fāmili ta'e ngata. Te nau ako ha ki'i me'a si'i 'o kau ki he sīpinga mo'ui ko 'enī mei he me'a 'okú ke tala ange kiate kinautolú, ka 'e toe lahi ange 'a e me'a te nau ako mei he me'a te ke faka'alī'ali angé. . . .

 Ngaahi Fakamatalá

“. . . . Ko e mo'oni, te ke fai kotoa 'a e ngaahi me'a ko ia 'okú ke ako'i ange ki ho'o kau akó ke nau faí: ke ke 'aukai, fai ho'o fakamo'oni, totongi ho'o vahehongofulú, 'alu ki hono kotoa 'o e ngaahi fakataha'anga 'oku totonu ke ke 'i aí, 'alu ki he temipalé 'i he taimi totonu, tauhi e 'aho Sāpaté ke mā'oni'oni, fakahoko e ngaahi ngāue faka-Siasí, 'o fai kotoa 'a e ngaahi me'á ni ta'e 'i ai ha lāunga, fakahoko e ngaahi efiafi fakafāmili 'i 'apí mo e ngaahi lotu fakafāmilí, totongi ho ngaahi mo'uá, pea ke ke faitotonu mo anga-tonu. . . . 'Oku lelei ange 'a e fa'ifa'itaki'angá 'i he akonaki ta'e fakahoko ha ngāué, 'a ia 'oku tatau pē mo ha ukamea pakihi mo ha simipale ta-tangi.'" (*Men of Example* [lea na'e fai ki he kau faiako fakalotú, Sept. 12, 1975], 3, 7; vakai foki ki he *Charges to Religious Educators*, 24–25).

Ko Hono 'Ilo'i 'o e Ngaahi Tefito'i Mo'oni 'o e Ongoongoleléi

Na'e pehē 'e 'Eletā Poiti K. Peeka:

"I ha taimi fuofuolua si'i pē mei heni na'á ku faka'eke'eke ai ha pīsope kei talavou 'i Palāsila. Na'á ne ta'u uofulu mā fitu. Na'á ku sai'ia 'i he'ene ma'u 'a e ngaahi 'ulungāanga kotoa pē 'o ha takimu'a lelei 'o e Siasí—'a e loto mā'ulaló, 'i ai 'ene fakamo'oni, 'ene fotú, 'atamai lelei, pea fakalau-mālie. Na'á ku fakakaukau loto pē, ko ha talavou 'eni 'e 'i ai hono kaha'u lelei 'i he Siasí.

"I he'eku vakai atu ki aí, ne u pehē loto hifo pē kiate au, "Ko e hā nai hono kaha'ú? Ko e hā e me'a te mau fai *ma'andā*? Ko e hā e me'a te mau fai *kiate* íá? Na'á ku sio loto atu pē au 'i hoku 'atamaí ki he ngaahi me'a 'e hoko 'i he ngaahi ta'u ka hoko maí.

"Mahalo pē te ne pīsope 'i ha ta'u 'e ono, pea 'i he'ene 'osi ko íá ko hono ta'u tolungofulu mā tolú ia. Hili ko íá te ne hoko ko ha tokotaha alea'anga mā'olunga he siteikí 'i ha ta'u 'e valu pea hoko ko ha tokoni 'i he kau palesitenisí fakasiteikí 'i ha ta'u 'e nima. 'I hono ta'u fāngofulu mā onó 'e ui ai ia ke ne hoko ko e palesiteni siteiki. Te tau tuku ange ia hili ha ta'u 'e ono mei ai ke ne hoko ko ha fakafofonga fakavahelahi, pea te ne ngāue ai 'i ha ta'u 'e nima. 'A ia te ne ngāue 'i he ta'u 'e tolungofulu 'o ne hoko ai ko ha sīpinga, ko e fa'ifa'itaki'anga ke muimui ki ai, ko e 'imisi, ko e taki.

"Ka neongo ia, 'i he taimi kotoa ko 'enī, na'e 'ikai ke ne 'alu ai ia ki ha kalasi hokohoko 'e tolu 'a e tokāteline 'o e ongoongoleléi, pe ko ha'ane 'alu ki ha kalasi hokohoko 'e tolu 'a e kōlomu 'o e lakanga fakataula'eikí.

"Kāinga, 'oku mou lava nai ke fokotu'u 'a kimoutolu 'i he tu'unga ko 'enī?

"Kapau na'e 'ikai ke ne 'ilo'i 'a e ngaahi tefito'i mo'oni 'o e ongoongoleléi kimu'a pea toki uiui'í íá, 'e 'ikai te ne ma'u 'e ia ha taimi fe'unga ke ne ako ai kinautolu lolotonga 'a e taimi 'okú ne fua fatongia aí" ("Ngaahi Tefito'i Mo'oni" *Ensign*, March 1985, 8–9).

KO E AKO FAKALOTÚ 'I HE POTUNGĀUE AKO 'A E SIASÍ

KO E AKO FAKALOTÚ

KO E POTUNGĀUE AKO PEA MO E MISIONA 'O E SIASÍ

KO E TAUMU'A NGĀUE 'A E POTUNGĀUE AKO 'A E SIASÍ

KO E TUFKANGA 'O E KAU FAIAKO MO E KAU TAKI 'I HE POTUNGĀUE AKO 'A E SIASÍ

6

TALI MO FAKAHOKO HO TUFKANGÁ

Tefito'i Mo'oni ke Fakamamafa'i

“Oku fakamatala'i 'e he tufakanga 'o e kau faiako mo e kau taki 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí [ke nau mo'ui 'aki e ongoongolelei, faiako ke ola lelei, pea mo pule totonú] 'a e ngaahi tefito'i mo'oni mo e ngaahi tu'unga 'ulungāanga mahu'inga ko ia 'e lava ke a'usia lelei ai 'a e taumu'a ngāue 'a e Potungāue Ako 'a e Siasí 'o kapau 'e fai ki ai 'e he faiako pe taki 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí. 'Oku makatu'unga pea mo pule'i 'a e Potungāue 'a e Siasí 'aki 'a e ngaahi tefito'i mo'oni 'o e ongoongolelei' (Ako'i 'o e Ongoongolelei: Ko ha Tohi Tu'utu'uni Ma'a e Kau Taki mo e Kau Faiako 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí [1994], 7).

Ngaahi 'Ekitiviti Fakafaiako 'Oku Fokotu'u Atú

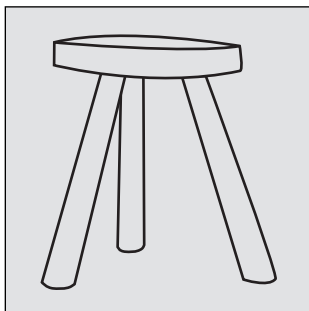
(miniti 'e 45)

Tohi Tu'utu'uni

Fakaafe'i e kau faiakó ke nau vakai fakato'oto'o hifo ki he 'ulu'i fakamatala "Ko e Tufakanga 'o e Kau Faiako mo e Kau Taki 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí" (tohi tu'utu'uni, 7–11) pea nau kumi ke 'ilo 'a e ngaahi kongá 'e tolu 'o honau tufakangá. Fehu'i ange ki he kau faiakó:

- Ko e hā e kongá 'e tolu 'o e tufakanga 'o e Potungāue Ako 'a e Siasí? (vakai ki he tohi tu'utu'uni, (6).
- 'Oku fekau'aki fēfē 'a e ngaahi kongá ko 'eni 'e tolú? (vakai ki he tohi tu'utu'uni, 6–7)

Lēsoni Fakataumu'a

'Omi ki he kalasí ha sea 'oku ve'e tolu pē pe ko ha'o tā ha fakatātā 'i he palakipoé. Fakatau e ngaahi kongá 'e tolu 'o e tufakanga 'o e Potungāue Ako 'a e Siasí ki he ngaahi va'e ko ia 'e tolu 'o e seá. Fehu'i ange ki he kau faiakó:

- Ko e hā nai e me'a 'e hokó kapau te ke ta'e tokanga pe 'e to'o ha kongá 'e taha mei he ngāue kuo vahe atu ke ke fai 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí?
- Ko e fē nai ha kongá 'o e tufakangá 'oku fie ma'u ke ke fakalelei'i?

Ngaahi Faka'uhinga'i

Tufotufa atu 'a e la'ipepa tufa hono 5. Mou lau fakataha 'a hono ngaahi faka'uhinga'i 'o e tufakangá ke tokoni ke mahino ki he kau faiakó 'a hono 'uhinga 'o e tufakanga 'o e Potungāue Ako 'a e Siasí.

Tufakanga: “Ko ha tohi 'oku fakapapau'i mai ai hono foaki 'o e mālohi ke fakahoko ha ngaahi ngāue pe ngaahi fatongia kehekehe. . . . ko ha la'i tohi fakamo'oni 'oku fakahā ai 'a e tu'unga mo e mafai 'i he potungāue fakakautau. . . . ko ha fakamafai'i pe fekau ke ngāue 'i ha founga kuo 'osi tu'utu'uni mai ke fakahoko 'aki. . . . ko ha ngāue pe ko ha fa'ahinga me'a kuo tuku ke fai 'e ha taha 'o fakafongā'i ha tokotaha kehe” (Merriam-Webster's Collegiate Dictionary, paaki hono 10 [1998], 231).

Fehu'i ange ki he kau faiakó:

- 'Oku fekau'aki fēfē 'a e fo'i lea ko e tufakangá mo e ngaahi fo'i lea ko e loto'aki, palōmesi mo e fuakava?
- 'E lava fēfē ke 'ilo'i ha 'ōfisa 'i he potungāue fakakautau “kuo 'oange hano tufakanga?”
- 'Oku anga fēfē hono fakahoko ange ki ha 'ōfisa fakakautau hano tufakanga?
- Ko e hā nai ha ngaahi nunu'a 'e hoko ki ha 'ōfisa fakakautau 'okú ne fakahoko pē ha ni'ihi 'o hono ngaahi fatongia kuo hoko ko hono tufakangá kae tuku pē ha ni'ihi ia?
- 'E lava fēfē ke 'ilo'i ha faiako pe taki 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí kuo “oange hano tufakanga?”
- 'Oku anga fēfē hono 'oange 'o e tufakanga ki he kau faiako mo e kau taki 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí?
- Ko e hā nai ha ngaahi nunu'a 'e hoko ki ha faiako pe taki 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí kuó ne fakahoko pē ha ni'ihi 'o hono ngaahi fatongia kuo hoko ko hono tufakangá kae tuku pē ha ni'ihi ia?

Tohi Tu'utu'uni

Fakaafe'i e kau faiakó ke nau lau fakalelei 'a e palakalafi 'uluaki 'i he kongá “Ko e Tufakanga 'o e Kau Faiako mo e Kau Taki 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí” (tohi tu'utu'uni, 7). Fehu'i ange ki he kau faiakó: Ko e hā 'a e me'a 'oku “fakatefito pea mo fakalelei 'aki” 'a e Potungāue Ako 'a e Siasí?

Lea Na'e Fai

Mou lau pea alea'i 'a e lea 'a 'Eletā Poiti K. Peeká 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá 'oku 'i he la'ipepa tufa hono 5.

Ko Hono Toe Fakaake Mai 'o e Ngaahi Tefito'i Mo'oni 'o e Ongoongolelei

“Oku lava pē ke liliu e ngaahi founa ngāue, ngaahi polokalamá, ngaahi tu'utu'uni fakapulé, pea a'u pē ki he ngaahi founa 'e ni'ihi 'o e fokotu'utu'ú. Ko e mo'oni 'oku tau tau-atāina pē ke fa'a feliliu 'aki 'a e ngaahi me'á ni mei he taimi ki he taimi. Ka ko e *ngaahi tefito'i mo'oni*, 'a e *ngaahi tokātelinē*, 'e 'ikai 'aupito ke liliu ia ha taimi. . .

“Tupu mei he vave 'o e tupu 'a e Siasí, 'oku fa'a hoko mai ai ha 'ahí'ahi ke fai ha feinga ke veteki e ngaahi palopalemá 'aki hono fetongi e ngaahi ngata'anga 'o e ngaahi uōtí mo e siteikí, liliu mo e ngaahi polokalamá, fokotu'utu'u fo'ou e kau takí, pe ko hano langa ha ngaahi fale 'oku fakafiemālie angé. . . . Ko e me'a 'oku tau fu'u fie ma'u mo'oni tahá ko hano fakaake mai 'a e ngaahi tefito'i mo'oni 'o e ongoongolelei 'i he mo'ui 'a e Kāingalotu kotoa pē 'o e Siasí. . . .

“Kuo tuku mai kiate kitautolu 'e he palōfita ko Siosefa Sāmitá 'a e kií. Fekau'aki mo hono pule'i 'o e Siasí, na'á ne pehē 'e ia, “Oku ou ako'i ange kiate kinautolu 'a e ngaahi tefito'i mo'oni totonú, pea 'oku nau pule'i pē 'e kinautolu 'a kinautolu.” (Ngaahi Tefito'i Mo'oni,” *Ensign*, March 1985, 8).

Fehu'i ange ki he kau faiakó:

- Ko e hā nai hono kehekehe 'o e ngaahi tefito'i mo'oni mei he ngaahi founa ngāue, ngaahi polokalamá, ngaahi tu'utu'uni fakapulé, pe ngaahi founa fokotu'utu'u fakangāue?
- Ko e hā e me'a 'oku tala mai 'e 'Eletā Peeka ko ha 'ahí'ahi ia fekau'aki mo hono veteki 'o e ngaahi palopalemá?
- Ko e hā nai e ngaahi nunu'a 'e lava ke hoko 'i he feinga ke veteki e ngaahi palopalemá 'i he founa ko 'eni?
- 'E fakangata fēfē 'a e ngaahi fa'ahinga nunu'a pehení 'e hono faka'aonga'i 'o e ngaahi tefito'i mo'oni totonú ki hono veteki 'o e ngaahi palopalemá?

 Ako mei he Ngaahi Me'a Na'e Hoko

Tufotufa atu 'a e la'ipepa tufa hono 6. 'Oku 'i he la'ipepa tufá 'a e ngaahi me'a na'e hoko 'a ia 'oku nau fakafongā'i mai 'a e ngaahi palopalema anga maheni ko ia 'oku fehangahangai mo e kau faiako pea mo e kau taki 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí. Fakaafe'i e kau faiakó ke nau fakahā mai 'a e ngaahi tefito'i mo'oni ko ia 'o e ongoongolelei (kau mai ki ai mo ha ngaahi tefito'i mo'oni fekau'aki mo e langakí pe fakamāma'i 'i he peesi 2 'o e tohi tu'utu'uni) 'a ia 'e lava pē ke faka'aonga'i 'i hono veteki 'o e ngaahi palopalema ko 'eni. 'E lelei pē kapau te ke fie vaevahe 'a e kau faiakó ki ha fanga ki'i kulupu iiki koe'uhí ke nau lava 'o fakafehoanaki 'a e ngaahi 'ilo 'oku nau ma'ú.

 Tohi Tu'utu'uni

Fakaafe'i e kau faiakó ke nau lau fakalelei 'a e palakalafi 'uluaki 'i he “Ko e Tufakanga 'o e Kau Faiako mo e Kau Taki 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí” (tohi tu'utu'uni, 7–11) pea ke nau kumi ke nau 'ilo'i e fekau'aki 'a e ngaahi tefito'i mo'oni mo e ngaahi tefito'i me'a mahu'ingá. Fehu'i ange ki he kau faiakó:

- Ko e hā e fekau'aki 'a e ngaahi tefito'i mo'oni mo e ngaahi tefito'i me'a mahu'ingá? (vakai ki he tohi tu'utu'uni, 7).
- 'Oku tau ma'u fēfē 'a e ngaahi tefito'i me'a mahu'ingá? (vakai ki he tohi tu'utu'uni, 7).
- Ko e hā e me'a 'okú ne hiki'i hake ki 'olunga 'a e tu'unga lelei 'i he'etau ngāue 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí? (vakai ki he tohi tu'utu'uni, 7)

 Lea Na'e Fai

Mou lau pea alea'i 'a e lea ko 'eni 'a Palesiteni Kōtoni B. Hingikeli 'i he'ene hoko ko e mēmipa 'o e Kau Palesitenisi 'Uluaki, 'a ia 'oku 'i he la'ipepa tufa hono 5.

Ko e Ngaahi Tefito'i Me'a Mahu'inga mei he 'Otuá

“Oku ou pehē kiate kimoutolu takitaha: 'I ho'omou hoko ko e kāingalotu 'o e Siasí 'o Sisū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní, kuo 'osi ako'i kiate kimoutolu ha ngaahi tefito'i me'a mahu'inga mei he 'Otuá. 'Oku makatu'unga 'a e ngaahi tefito'i me'a mahu'inga ko 'eni 'i he ngaahi fekau ko ia na'e hiki 'e he to'ukupu 'o e 'Eiki 'i he ongo maká 'i he taimi na'e fefolofolai ai 'a Mōsese mo Sihova 'i he mo'ungá. . . .

“Oku makatu'unga foki 'a e ngaahi tefito'i me'a mahu'inga ko ia kuo akonekina ai kimoutolú 'i he ngaahi lea na'e fai 'e Sisū 'i He'ene malanga he mo'ungá. 'Oku fakataha'i kinautolu mo e ngaahi me'a kehe na'á Ne akonaki 'aki 'o ma'u mei ai 'a e ngaahi lao fekau'aki mo e 'ulungāangá, ngaahi tefito'i me'a mahu'ingá, pea mo e tokāteline faka-'Otuá 'a ia 'oku mou 'osi maheni mo ia pea mou ha'isia foki ki aí. . . .

“Fakataha'i kotoa 'a e ngaahi tefito'i mo'oni, ngaahi fono, mo e ngaahi fekau ko 'eni kuo tuku mai 'e he 'Otuá pea 'e ma'u mei ai 'a e founa ho'o fakamahu'ingá 'o e ngaahi me'á ni. 'E 'ikai te mou hao kimoutolu mei he ngaahi nunu'a 'e hoko tu'unga 'i ho'omou tauhi 'a e ngaahi me'á ni. Kapau te mou fakafōtunga ho'omou mo'ui 'o fakataha ki he'enua fokotu'utu'ú, 'oku 'ikai ha'aku toe veiveiua ke u palōmesi atu kiate kimoutolu te mou ma'u 'a e melino mo e fiefia lahi, te mou tupulaki pea mo lavame'a. Ko e me'apango pē ka te u tala atu, kapau 'e 'ikai ke mou tauhi ki ai, ko e me'a pē te mou ma'ú ko e siva ho'omou 'amanakí, ko e mamahi, loto mamahi, pea a'u pē ki he faingata'a'ia” (i he Conference Report, April 1992, 99; pe *Ensign*, May 1992, 71).

Fehu'i ange ki he kau faiakó:

- 'Oku makatu'unga 'i he hā 'a e ngaahi tefito'i me'a mahu'inga 'oku mei he 'Otuá?
- 'Oku tau ha'isia fēfē ki he ngaahi tefito'i me'a mahu'inga ko 'eni?
- Ko e hā e ngaahi tāpuaki 'oku tala'ofa mai 'aki ki he'etau “fakafōtunga 'etau mo'ui” 'o fakataha ki he fokotu'utu'u 'o e ngaahi tefito'i me'a mahu'inga ko 'eni?
- 'Oku tākiekina fēfē 'e he ngaahi tefito'i me'a mahu'ingá 'a e kau faiako pe kau taki 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí 'i he'enua fakahoko honau tufakangá?

Ngaahi Faka'uhinga'i

Tufakangá: Ko ha tohi 'oku fakapapau'i mai ai hono foaki 'o e mālohi ke fakahoko ha ngaahi ngāue pe ngaahi fatongia kehe-kehe. . . ; ko ha la'i tohi fakamo'oni 'oku fakahā ai 'a e tu'unga mo e mafai 'i he potungāue fakakautau,. . . ; ko ha fakamafai'i pe fekau ke ngāue 'i ha founa kuo 'osi tu'utu'uni mai ke fakahoko 'aki. . . ; ko ha ngāue pe ko ha fa'ahinga me'a kuo tuku ke fai 'e ha taha 'o fakafofonga'i ha tokotaha kehe" (*Merriam-Webster's Collegiate Dictionary*, paaki hono 10, [1998], 231).

Ko Hono Fakaake 'o e Ngaahi Tefito'i Mo'oni 'o e Ongongolelei

Na'e pehē 'e 'Eletā Poiti K. Peeka 'i he'ene hoko ko e mēmipa 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá:

“Oku lava pē ke liliu e ngaahi founa ngāue, ngaahi polokalamá, ngaahi tu'utu'uni fakapulé, pea a'u pē ki he ngaahi founa 'e ni'ihī 'o e fokotu'utu'ú. Ko e mo'oni 'oku tau tau'atāina pē ke fa'a feliliu 'aki 'a e ngaahi me'a ni mei he taimi ki he taimi. Ka ko e *ngaahi tefito'i mo'oni*, 'a e *ngaahi tokāteliné*, 'e 'ikai 'aupito ke liliu ia ha taimi. . . .

“Tupu mei he vave 'o e tupu 'a e Siasí, 'oku fa'a hoko mai ai ha 'ahi'ahi ke fai ha feinga ke veteki e ngaahi palopalemá 'aki hono fetongi e ngaahi ngata'anga 'o e ngaahi uōtí mo e siteikí, liliu mo e ngaahi polokalamá, fokotu'utu'u fo'ou e kau takí, pe ko hano langa ha ngaahi fale 'oku fakafiemālie angé. . . . Ko e me'a 'oku tau fu'u fie ma'u mo'oni tahá ko hono fakaake mai 'a e ngaahi tefito'i mo'oni 'o e ongoongolelei 'i he mo'ui 'a e Kāingalotu kotoa pē 'o e Siasí. . . .

“Kuo tuku mai kiate kitautolu 'e he palōfita ko Siosefa Sāmitá 'a e kií. Fekau'aki mo hono pule'i 'o e Siasí, na'á ne pehē 'e ia, “Oku ou ako'i ange kiate kinautolu 'a e ngaahi tefito'i mo'oni totonú, pea 'oku nau pule'i pē 'e kinautolu 'a kinautolu.” (“Ngaahi Tefito'i Mo'oni” *Ensign*, March 1985, 8).

Ko e Ngaahi Tefito'i Me'a Mahu'inga mei he 'Otuá

Na'e pehē 'e Palesiteni Kōtoni B. Hingikeli 'i he'ene hoko ko e mēmipa 'o e Kau Palesitenisī 'Uluakí:

“Oku ou pehē kiate kimoutolu takitaha: 'I ho'omou hoko ko e kāingalotu 'o e Siasí 'o Sīsū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní, kuo 'osi ako'i kiate kimoutolu ha ngaahi tefito'i me'a mahu'inga 'a ia kuo 'omi mei he 'Otuá. 'Oku makatu'unga 'a e ngaahi tefito'i me'a mahu'inga ko 'eni 'i he ngaahi fekau ko ia na'e hiki 'e he to'ukupu 'o e 'Eikí 'i he ongo maká 'i he taimi na'e fefolofolai ai 'a Mōsese mo [e 'Eikí] 'i he mo'ungá. . . .

“Oku makatu'unga foki 'a e ngaahi tefito'i me'a mahu'inga ko ia kuo akonekina ai kimoutolú 'i he ngaahi lea na'e fai 'e Sīsū 'i He'ene malanga he mo'ungá. 'Oku fakataha'i kinautolu mo e ngaahi me'a kehe na'á Ne akonaki 'akí 'o ma'u mei ai 'a e ngaahi lao fekau'aki mo e 'ulungāangá, ngaahi tefito'i me'a mahu'ingá pea mo e tokāteline faka-'Otuá 'a ia 'oku mou 'osi maheni mo ia pea mou ha'isia foki ki aí. . . .

“Fakataha'i kotoa 'a e ngaahi tefito'i mo'oni, ngaahi fonó, mo e ngaahi fekau ko 'eni kuo tuku mai 'e he 'Otuá pea 'e ma'u mei ai 'a e founa ho'o fakamahu'inga'i 'a e ngaahi me'a ni. 'E 'ikai ke mou hao kimoutolu mei he ngaahi nunu'a 'e hoko mei ho'omou tauhi 'o e ngaahi me'a ni. Kapau te mou fakafōtunga ho'omou mo'u'ú 'o fakatatau ki he'enu fokotu'utu'ú, 'oku 'ikai ha'aku toe veiveiua ke u palōmesi atu kiate kimoutolu te mou ma'u 'a e melino mo e fiefia lahi, te mou tupulaki pea mo lavame'a. Ko e me'apango pē ka te u tala atu, kapau 'e 'ikai ke mou tauhi ki ai, ko e me'a pē te mou ma'u ko e siva ho'omou 'amanakí, ko e mamahi, loto mamahi, pea a'u pē ki he faingata'a'ia” ('i he Conference Report, April 1992, 99; pe *Ensign*, May 1992, 71).

Ngaahi Fakahinohinó

Ko e ngaahi me'a ko 'eni 'oku hoko ke fai mei ai ha akó ko ha ngaahi sipinga ia 'o e ngaahi palopalema 'oku fehangahangai mo e kau faiako pea mo e kau taki toko lahi 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí. Kumi ke 'ilo 'a e ngaahi tefito'i mo'oni 'o e ongoongoleléi (kau ai ha ngaahi tefito'i mo'oni pē fekau'aki mo e langakí pe fakamāma'í mei he peesi 2 'o e *Ako'i 'o e Ongoongoleléi: Ko ha Tohi Tu'utu'uni Ma'á e Kau Taki mo e Kau Faiako 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí*) 'a ia 'e lava ke faka'aonga'i 'i hono veteki 'o e ngaahi palopalema 'i he me'a takitaha na'e hokó. Fakakaukau'i 'a e founga te ke lava ke faka'aonga'i 'aki 'a e ngaahi tefito'i mo'oni ko ia kuó ke ma'ú. Mateuteu ke ke vahevahe ho'o ngaahi fakakaukau' mo e kulupu 'inisēvesí.

Ngaahi Me'a 'Oku Hoko ke Ako Mei Ai

1. 'Oku nofo 'a Sēfeti 'i ha ki'i kolo si'isi'i 'a ia kuo 'ikai pē ha taimi ia 'e fakamoleki ai 'e he kau taki 'i he siteikí ha taimi lahi pe fai ha ngāue ke 'omi 'a e fānau 'oku totonu ke kau ki he semineli. Ko e peseti pē 'e 41 'o e fānau na'e totonu ke kau na'a nau lēsisita mai ki he ta'u ní. 'I he ngaahi ta'u kotoa ko ia na'e fokotu'u ai 'a e semineli 'i he siteiki ko 'eni, kuo te'eki ai 'au-pito ke laka hake he peseti 'e 50 'a e fānau ko ia na'a nau lēsisita maí.
2. 'Oku tokanga'i 'e ho'o kou'ōtineitá ha ngaahi siteiki 'e ono. 'Okú ne 'ilo'i pē 'e ia 'e lava noa pē ke fakalelei'i 'a e founga fakafaiakó 'i he ngaahi siteiki 'e ono, kae hangē na'e ma'u kotoa pē hono taimi 'o'ona ia 'e he'ene faiako he kalasi 'inisititiutí pea mo hono ngaahi fatongia fakapulé. Neongo ko 'ene taumu'á ke lelei ka 'oku tātātaha pē ha'ane 'a'ahi 'o vakai ha taha 'o e kau faiakó.
3. 'Okú ke ma'u ha telefoni mei ha fa'ē 'okú ne puputu'u tu'unga 'i ha tohi mei he semineli 'o kau ki he li'aki kalasi 'a 'ene ta'ahiné. Ko e "ta'ahine lelei 'aupito" 'a 'ene tamá ka kuo toki kamata mai 'eni ia ke ne anga ta'e faka'apa'apa 'i 'api pea 'ikai toe fie 'alu ia ki he lotú. 'Oku pehē 'e he ta'ahiné 'okú ne sai'ia pē ia 'i he'ene faiako semineli ka 'okú ne fa'a 'eva takai holo pē mo hono ngaahi kaungā-me'á 'i kolo lolotonga 'a e taimi semineli pea 'oku 'ikai ke mahino kiate ia pe ko e hā hano kovi 'ene li'aki e ngaahi kalasi. 'Okú ne tala mai 'e ia 'oku sai pē ia he 'oku 'ikai ko ha 'apiako mo'oni ia.
4. Ko Sōnasí ko ha alea'anga mā'olunga ia 'i he siteiki. 'Okú ne fie ma'u 'e ia ke 'ave hono 'ofefiné mei he kalasi semineli 'a Sāmítá koe'uhí ko e "tokāteline hala" 'oku ako'i aí.
5. 'I he kongá mai ki muí kuo lahi ha ngaahi me'a ia ne mole ta'e 'ilo'i hono foungá mei he ngaahi kato mo e ngaahi peesi 'a e fānau akó. Pea a'u pē ki he faiakó na'e mole mo 'ene ngaahi me'a 'a'ana.
6. Na'e fepaki ha taha 'o e kau faiako 'i homou falelotú mo ha ngaahi palopalema fakapa'anga. Kuó ne kamata ngāue ua ia ke tokoni'i 'aki 'ene ongo māhanga 'okú na ngāue fakafaipekau. Kuo tu'o lahi 'ene tōmui mai ki he kalasi, pea ko 'ene 'osi pē 'a e kalasi kuo mavahe ia ke lava 'o a'u ki he'ene ngāue 'e tahá. Na'e tātātaha pē 'ene ha'u ki he ngaahi fakataha 'inisēvesí, pea na'e 'ikai ke puli 'ene ta'e teuteu 'i he'ene faiakó.
7. Lolotonga 'o Mā'así 'oku hiki nima hake ha taha 'o ho'o kau akó lolotonga ho'o fai lēsoní 'o ne pehē atu, "Me'a ta'e oli mo'oni ko e lēsoní. Me'a ní te ke lava 'o 'ai ke ki'i oli ange ho'o lēsoní?"
8. 'Oku fakatuotuai mai ma'u pē 'a e tokotaha ia ki ho'o kalasi. 'Okú ne hū taimi hala ma'u mai pē ia ki he kalasi; pea 'oku 'ikai mu'a ke hū fakalongolongo mai, ka 'okú ne 'ai pē 'e ia ke fakatokanga'i 'a e taimi 'oku hū mai aí.
9. Ko ho'o faka'osi'osi hifo 'eni ha ako faka'ofa'ofa mo ho'o kalasi mo ho'o fakatokanga'i atu ha tamasi'i 'oku tangutu he tulikí 'a ia ko hono tangutu'anga ma'ú pē ia. Na'e fakahā mai 'e he ta'e fiemālie 'a hono matá na'e 'ikai ke 'aonga 'a e kalasi ia ki hono loto 'itá. Na'e tala ange 'e he'ene ongo mātu'á 'e 'ikai ke ne faka'uli kae 'oua leva kuo 'alu ki he semineli.

7

MO'UI 'AKI 'O E ONGOONGOLELEÍ

Tefito'i Mo'oni ke Fakamamafa'i

“Ko e ngaahi tefito'i 'ulungāanga mahu'inga kotoa ko 'enī—'a hono fai 'o e ngāue 'a e 'Eikí, ma'u 'o e mahino ki He'ene folofolá, mo'ui 'o fakatatau mo Hono finangaló, pea mo e fai feinga ke ma'u 'a e haohaoá—ko e kongā kotoa kinautolu 'o e tufakanga 'o e faiako mo e taki 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí ke ne mo'ui 'aki 'a e ongoongoleleí” (*Ako'i 'o e Ongoongoleleí: Ko ha Tohi Tu'utu'uní, 8*).

Ngaahi 'Ekitiviti Fakafaiako 'Oku Fokotu'u Atú

(*miniti 'e 45*)

Tohi Tu'utu'uní

Fakaafe'i e kau faiakó ke nau lau fakalelei 'a e kongā ko ia ko e “Mo'ui 'Aki 'a e Ongoongoleleí” (tohi tu'utu'uní, 7–8) pea kumi pe ko e hā e ngaahi tefito'i me'a mahu'inga 'oku fekau'aki mo e kongā ko 'eni 'o e tufakanga 'o ha faiako 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí. Fekau e kau faiakó ke nau hanga 'o laine'i 'a e ngaahi tefito'i me'a mahu'inga 'e faá 'i he'enua ngaahi tohi tu'utu'uní. Fehu'i ange ki he kau faiakó:

- Ko e hā e ngaahi founa 'oku hoko ai 'a hono fai 'o e ngāue 'a e 'Otuá ko e “tefito'i me'a mahu'ingá”?
- 'Oku tokoni'i fēfē kitautolu 'i he mahino kiate kitautolu 'a e folofola 'a e 'Otuá ke tau fai e ngāue 'a e 'Otuá?
- Ko e hā ha ua 'o e ngaahi fuakava 'oku fai 'e he tokotaha Siasi kotoa pē?
- 'E tākiekina fēfē 'e he ongo fuakava ko 'enī 'a ho'o teuteu pea mo ho'o fakahoko ko ia 'o ho'o lēsoní?
- Fakatatau ki he lea 'a Palesiteni 'Eselā Tafu Penisoní, ko e hā e hokohoko 'o e ngaahi me'a ke a'u ai ki hono ma'u 'o e mālohi 'o e 'Otuá 'i ho'o faiakó? (vakai ki he tohi tu'utu'uní, 8).
- 'Oku 'uhinga ki he hā 'a e mo'ui fakatatau mo e finangalo 'o e 'Eikí? (vakai ki he tohi tu'utu'uní, 8).
- 'Oku hoko fēfē 'a e Fakamo'uí ko e kongā 'o 'etau feinga ko ia ki he haohaoá? (vakai ki he tohi tu'utu'uní, 8).
- 'I he taimi ko ia 'oku tau “ha'u [ai] kia Kalaisí”, 'oku 'uhinga ki he hā 'a e pehē ke “hoko 'o haohaoa 'iate íá”?

Vitioó

Hulu'i 'a e kongā 7 “Ke Mou Hangē Pē Ko Aú” (3:25). 'I he kongā ko 'enī, 'oku fakamatala ai 'e Palesiteni Poiti K. Peekā, Palesiteni Le'ole'ó 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, 'o ne pehē 'e ia 'oku tau ako'i pē 'a e anga 'oku tau ma'ú. 'Okú ne fakamamafa'i mai 'a e fehu'i na'e fai 'e he Fakamo'uí, “Ko e hā 'a e anga [o e faiakó] 'oku taau mo kimoutolú? Ko e mo'oni 'oku ou

pehē kiate kimoutolu, ke mou hangē pē ko aú” (3 Nifai 27:27). 'I he 'osi 'a e fo'i vitioó peá ke fehu'i ange ki he kau faiakó:

- Na'e fakatātaai fēfē mai 'e he founa mo'ui 'a e Fakamo'uí 'a e ngaahi founa faiako na'á Ne mahu'inga'ia aí?
- Na'e fakahā fēfē mai 'e he founa mo'ui 'a e Fakamo'uí 'a e me'a na'á Ne ako'i?
- 'Oku tākiekina fēfē 'e ho'o founa mo'ui 'a ho'o faiakó?
- Ko e hā nai 'ene 'uhinga kiate koe 'a e pehē ko ia 'e Palesiteni Peekā ko e taimi ko ē 'okú ke faiako ai 'i he founa totonú 'i loki-akó, “ko koe Ia pea ko Ia koe”?

Tohi Tu'utu'uní

Fakaafe'i e kau faiakó ke nau lau 'a e lea na'e fai 'e 'Eletā Sione A. Uitisou 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá 'i he kongā ko ia ko e “Mo'ui 'Aki 'o e Ongoongoleleí” (tohi tu'utu'uní, 7). Fehu'i ange ki he kau faiakó:

- Ko e hā hono 'uhinga 'o e hoa ngāue mo e 'Otuá?
- 'I he hoa ngāue ko 'enī, ko e hā e me'a na'a tau hoko ko e “ngaahi hoa ngāue ki aí”?
- Ko e hā nai kuo hoko ai e ngāue 'a e 'Otuá ko e ngāue 'atautolú?
- 'Oku tokoni fēfē 'a hono fakahoko 'o e ako fakalotú ki hono fakakakato 'o e ngāue 'a e Tamaí?

Fakaafe'i e kau faiakó ke nau lau fakalelei 'a e lea na'e fai 'e he Palōfita ko Siosefa Sāmitá (tohi tu'utu'uní, 7). Fehu'i ange ki he kau faiakó:

- Fakatatau ki he Palōfita ko Siosefa Sāmitá, ko e hā e me'a 'oku totonu ke hoko ko 'etau taumu'á? (vakai ki he tohi tu'utu'uní, 7).
- 'Oku hoko fēfē hono fakahoko 'o e ako fakalotú ko hono “langa hake 'o e pule'anga [o e 'Otuá]”?

Fakaafe'i e kau faiakó ke nau lau fakalelei 'a e lea 'a Palesiteni Hiiipa J. Kalānitē 'i he palakalafi hono uá. Fehu'i ange ki he kau faiakó: 'Oku fakamālohia fēfee'i 'e he'etau fa'ifa'itaki'angá 'a 'etau ako'i 'o e ngaahi akonakí?

Fakaafe'i e kau faiakó ke nau lau fakalelei 'a e lea 'a 'Eletā Poiti K. Peekā 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, 'i he palakalafi hono tolú. Fehu'i ange ki he kau faiakó:

- Ko e hā 'a e ongo founa teuteu 'e ua 'okú ne 'omai 'a e “mālohi 'i he faiakó”? (vakai ki he tohi tu'utu'uní, 7).
- Ko e hā e fekau'aki 'a e ongo founa teuteu ko 'eni 'e uá?

Ngāue Tohi

Fakaafe'i e kau faiakó ke nau tali 'a e fehu'i ko 'enī: 'I ho'o fakakaukau ko ia ki hono fai e ngāue 'a e 'Otuá, mahino kiate koe 'a 'Ene folofolá, mo'ui fakatatau mo Hono finangaló, peá ke feinga ke ke haohaoá, te ke lava fēfē 'o fakalelei'i ange koe mo ho'o founa faiakó ke ke lava 'o toe fakafongā'i lelei ange ai 'a e Fakamo'uí?

8

FAIAKO KE OLA LELEI

Tefito'i Mo'oni ke Fakamamafa'i

“Oku 'uhinga 'a e fakamāma'i ki hono langaki hake fakalaumālie pe ko hono 'omi 'o ha taha ke toe ofi ange ki he Tama'i, mo e 'Aló, pea mo e Laumālie Mā'oni'oní. Ko e faiako ko ia ke fakamāma'i ko e taha ia 'o e ngaahi tefito'i me'a 'oku mahu'inga 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí” (Ako'i 'o e Ongoongolelei: Ko ha Tohi Tu'utu'uní, 2).

Ngaahi 'Ekitiviti Fakafaiako 'Oku Fokotu'u Atú

(mīniti 'e 50)

Tohi Tu'utu'uní

Fakaafe'i e kau faiakó ke nau lau 'a e palakalafi hono ua 'o e kongā “Ko e Founga 'Oku Ako'i 'akí” (tohi tu'utu'uní, 2). Fehu'i ange ki he kau faiakó:

- 'Oku fakamatala'i fēfē 'e he 'Eikí 'a e faiako 'oku ola lelei? (vakai ki he tohi tu'utu'uní, 2).
- 'Oku faka'aonga'i fēfē leva 'eni ki ho lokiakó?
- 'Oku 'uhinga ki he hā 'a e “fakamāma'i”? (vakai ki he tohi tu'utu'uní, 2).

Vitió

Hulu'i e kongā 8, “Ko Sīsū, Ko e faiako Mo'oni” (3:05). 'I he kongā ko 'ení 'oku fakamatala ai 'a Palesiteni Poiti K. Peeka, Palesiteni Le'ole'o 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, 'o pehē, 'oku 'ikai ko ha me'a ta'e totonu ia ke tau ma'u 'a e holi ke hangē ko e Fakamo'u'i 'i he'etau faiakó. 'I he mamata 'a e kau faiakó 'i he fo'i vitioó, fekau ke nau fanongo ke 'ilo'i 'a e me'a 'oku lea 'aki 'e Palesiteni Peeka 'i he'ene pehē “okú ne 'omi ha fakamatala fekau'aki mo e founga fakafaiakó 'a ia 'oku 'ikai ha toe tohi te ne lakasi”. Hili hono hulu'i e fo'i vitioó peá ke fehu'i ange ki he kau faiakó:

- Ko e hā e me'a 'oku fakamatala'i 'e Palesiteni Peeka 'o pehē ko e tu'ukimu'a taha ia 'i he “fakamatala fekau'aki mo e founga fakafaiakó”?
- 'Oku 'uhinga ki he hā 'a e vakai ki he Fakamo'u'i ko e Faiako Ma'ongo'onga Tahá Iá?
- 'Oku mou pehē ko e hā hono 'uhinga na'e hoko ai 'a e faiako 'a e Fakamo'u'i ko e fakamāma'i?

Vitió

Tufotufa atu 'a e la'ipepa tufa hono 7. Hulu'i 'a e kongā 9, “Ko e Fefine 'I he Vaitupú (7:18). (Mahalo pē na'á ke 'osi hulu'i 'e koe 'a e kongā ko 'ení ko e kongā pē 'o e lēsoni 2, “Faiako ke Fakamāma'i.”)

'I he kongā ko 'ení, 'oku ako'i ai 'e he Fakamo'u'i ki ha fefine Samēlia ko ia 'oku ha'u mei ai 'a e vai 'o e mo'u'i (vakai, Sione 4:1–30). Fekau e kau faiakó ke nau kumi e ngaahi tali ki he ngaahi fehu'i 'i he la'ipepa tufá lolotonga 'enau mamata 'i he fo'i vitioó. 'I he 'osí 'enau mamata he fo'i vitioó pea fakaafe'i kinautolu ke hiki 'enau ngaahi talí 'i he la'ipepa tufá pea ke nau vahevahe 'a e ngaahi me'a ko iá mo e kulupu 'inisēvesí.

Ngāue Fakakulupu

Tufotufa atu 'a e la'ipepa tufa hono 8 pea vahevahe e kau faiakó ki ha fanga ki'i kulupu iiki. Vahe'i ki he kulupu takitaha ha taha 'o e ngaahi fakamo'oni fakafolofola 'i he la'ipepa tufá. Fakaafe'i kinautolu ke nau lau 'a e potu folofola kuo 'oange kiate kinautolú 'o kumi ai 'a e sīpinga 'o e faiako ko ia 'a e Fakamo'u'i ke fakamāma'i. 'Osi ko iá pea fekau e ngaahi kulupú ke nau fakakakato e saati ko ia 'i he la'ipepa tufá. Fakaafe'i kinautolu ke nau vahevahe 'enau ngaahi talí mo e kulupu 'inisēvesí.

Ko Hono Faka'aonga'i

Tufotufa atu 'a e la'ipepa tufa hono 9. Fakamatala'i ange ki he kau faiakó 'e tokoni'i kinautolu 'e he ngaahi seti fehu'i 'e hongofulu mā faá ke nau fakakaukau ki he founga na'e hoko ai 'a e Fakamo'u'i ko e fa'ifa'itaki'anga 'o e ngaahi tefito'i mo'oni ko ia 'oku ako'i 'i he ngaahi kongā 'e hongofulu mā fā 'o e tohi tu'utu'uní. Fakaafe'i e kau faiakó ke nau toe vakai'i 'a e ngaahi kongā ko ia 'o e tohi tu'utu'uní 'oku ha'i atu 'i he la'ipepa tufá. Kole ange ki he kau faiakó ke nau faka'aonga'i e ngaahi fehu'i ke nau fakakaukau ai ki he fa'ifa'itaki'anga 'a e Fakamo'u'i 'i He'ene hoko ko e faiakó. Fekau e kau faiakó ke nau ha'u ki he kalasi 'inisēvesi hono hokó kuo nau ma-teuteu mai ke fakamatala ki he ngaahi me'a 'oku nau 'ilo 'o kau ki ha taha pe lahi ange 'o e ngaahi seti fehu'i 'e hongofulu mā faá, kau ai ha sīpinga me'i he ngaahi faiako 'a e Fakamo'u'i.

'E lelei pē kapau te ke fie ma'u ke ke faka'aonga'i e la'ipepa tufa hono 9 'i ha taha 'o e ngaahi founga ko 'ení:

- Alea'i ha seti 'e taha 'o e ngaahi fehu'i 'i he kamata'anga 'o e fakataha ako taki taha.
- Faka'aonga'i e ngaahi fehu'i ke hoko ia ko ha kongā 'o hono ako'i 'o e kongā 'o e tohi tu'utu'uní 'oku fekau'aki mo iá.
- Fekau e kau faiakó ke nau fakakaukau'i ha ngaahi sīpinga mei he ngaahi akonaki 'a e kau palōfitá ki ha taha pē 'o e ngaahi fehu'i.

Ngaahi Fakahinohinó

'I ho'omou mamata 'i he kongá 'o e fo'i vitioó ko e "Ko e Fefine 'I he Vaitupú" (vakai, Sione 4:1–30), kumi angé 'a e ngaahi tali ki he ngaahi fehu'i 'i he saati 'i laló. 'I he 'osi 'a e fo'i vitioó, hiki ho'omou ngaahi talí 'i he sātí. Mateuteu ke ke vahevahe ho'o ngaahi talí mo e kulupu 'inisēvesí.

Ko e hā e me'a na'e fai 'e he Fakamo'uí 'i He'ene hoko ko e faiakó?	'E kaunga fēfē nai 'eni ki he tokotaha 'oku akó?	Te u faka'aonga'i fēfē 'eni ki he'eku faiakó?

Ngaahi Fakahinohinó

Lau ha taha 'o e ngaahi konga folofola ko 'ení pe lahi hake ai, pea tali 'a e ngaahi fehu'i 'i he saati hoko haké. Mateuteu ke ke vahevahe ho'o ngaahi talí mo e kulupu 'inisēvesí.

1. Luke 10:25–37. 'Oku fai 'e Sisū 'a e talanoa fakatātā ki he tangata Samēlia lelei.
2. Luke 10:38–42. 'Oku ako 'e Mā'ata 'o 'ilo 'a e "me'a lelei."
3. Sione 21:1–25. Na'e pehē 'e Sisū kia Pita, "Fafanga 'eku fanga sipí."
4. 3 Nīfai 11:21–41. Na'e ako'i 'e Sisū 'a e kakai Nīfai.

Fakamo'oni Fakafolofolá	Ko e hā e me'a na'e fai 'e he Fakamo'uí 'i He'ene hoko ko e faiakó?	'E kaunga fēfē nai 'eni ki he tokotaha 'oku akó?	Te u faka'aonga'i fēfē 'eni ki he'eku faiakó?

Ngaahi Fakahinohinó

'E tokoni'i kimoutolu 'e he ngaahi seti fehu'i 'e hongofulu mā fā 'i laló ke mou fakakaukau ki he founa na'e hoko ai 'a e Fakamo'uí ko e fa'ifa'itaki'anga 'o e ngaahi tefito'i mo'oni ko ia 'oku ako'i 'i he ngaahi kongá 'e hongofulu mā fā 'o e *Ako'i 'o e Ongoongolelei: Ko ha Tohi Tu'utu'uni Ma'a e Kau Taki mo e Kau Faiako 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí*. Toe vakai'i e ngaahi kongá 'o e tohi tu'utu'uni 'oku ha'i atú, pea faka'aonga'i 'a e ngaahi fehu'i ki hono fakakaukau'i 'o e fa'ifa'itaki'anga 'a e Fakamo'uí 'i he'ene hoko ko e faiakó.

Ngaahi Fehu'i

1. 'I he hoko 'a e Fakamo'uí ko e Faiako Tu'ukimu'a tahá, *ko e hā e me'a* na'á Ne ako'i pea *ko e hā e founa* na'á Ne ako'i 'aki iá? (vakai ki he "Ko e Ako Fakalotú," 2–3).
2. Na'e fakatātaa'i fēfē mai 'e he Fakamo'uí 'a hono mahu'inga 'o e faiakó 'i hono fakahoko 'o e ngāue 'a e Tamai Hēvani? (vakai ki he "Ko e Potungāue Ako pea mo e Misiona 'o e Siasí," 7–9).
3. Na'e fakatātaa'i fēfē mai 'e he Fakamo'uí 'a e ngaahi tefito'i mo'oni ko ia 'o e taumu'a 'a e Potungāue Ako 'a e Siasí? (vakai ki he "Ko e Taumu'a Ngāue 'a e Potungāue Ako 'a e Siasí," 19–21).
4. Na'e faka'ali'ali fēfē mai 'e he founa mo'ui 'a e Fakamo'uí 'a e ngaahi akonaki na'á Ne mahu'inga'ia a'i? (vakai ki he "Ko e Tufakanga 'o e Kau Faiako mo e Kau Taki 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí," 29–33).
5. Ko e hā e ngaahi ngāue 'a e Laumālie Mā'oni'oni 'oku fakamo'oni'i mai 'i he ngaahi sipinga pau 'o e faiako 'a e Fakamo'uí? (vakai ki he "Ko e Fatongia 'o e Laumālie Mā'oni'oni 'i Hono Ako 'o e Ongoongolelei," 42–43).
6. Ko e hā e ngaahi me'a na'e fai 'e he Fakamo'uí ke ne fakatupu 'a e mateuteu 'i he ngaahi loto mo e fakakaukau 'a kinautolu na'á Ne ako'i? Na'á Ne tauhi ma'u fēfē 'a 'enau kau mālohi mai mo 'enau loto fiemālie ke kau mai ki He'ene faiakó? Na'á Ne tokoni'i fēfē kinautolu ke nau faka'aonga'i 'a e me'a na'á Ne ako'i? (vakai ki he "Ko e Fatongia 'o e Tokotaha Akó 'i Hono Ako 'o e Ongoongolelei," 47–49).
7. Na'e teuteu'i fēfē 'e he Fakamo'uí Ia ki He'ene faiakó? Na'e hoko fēfē 'a hono mo'ui 'aki 'o e ngaahi tefito'i mo'oni 'o e ongoongolelei, lotú, fekumi 'i he folofolá, mo e tuí ko e kongá 'o e teuteu 'a e Fakamo'uí? (vakai ki he "Teuteu'i Koe," 22–23).
8. Ko e hā e ngaahi tefito'i mo'oni na'e kaunga ki he me'a na'e ako'i 'e he Fakamo'uí pea na'e anga fēfē 'Ene fili ke ako'i iá? (vakai ki he "Fakapapau'i 'a e Me'a ke Ako'i mo e Founa ke Ako'i 'Aki" (23–28).
9. Na'e fokotu'u mo tauhi ma'u fēfē 'e he Fakamo'uí 'a e ngaahi 'ātakai fe'ungá 'i he taimi na'á Ne faiako a'i? (vakai ki he "Fokotu'u Pea Tauhi Ma'u ha 'Ātakai 'Oku Fe'unga Ki he Akó," (29–34).
10. Na'e fakaafe'i fēfē 'e he Fakamo'uí 'a kinautolu na'á Ne ako'i ke nau fekumi ke ma'u 'a e 'uhingá 'i he folofolá? Na'á Ne faka'ai'ai fēfē kinautolu ke toe fakafālahi ange 'enau vakai ki he folofolá pea ke nau "fakatatau" 'a e folofolá kiate kinautolú? Ko e fē taimi na'á Ne lau ai e folofolá mo kinautolu na'á Ne ako'i? Ko e fē taimi na'á Ne fakamatala'i fakanounou ai e folofolá 'i He'ene faiakó? (vakai ki he "Ko Hono Ako'i Pea mo Hono Ako'i 'o e Folofolá," 38–42).
11. Na'e fakatātaa'i fēfē 'e he Fakamo'uí 'a hono fai 'o e faiakó ke ola lelei? (vakai ki he "Ko e Fai Lēsoni pe Fakahinohino 'a e Faiakó," 43–45).
12. Na'e faka'aonga'i fēfē 'e he Fakamo'uí 'a e ngaahi fehu'i mo e fealēlea'aki 'i He'ene faiakó? (vakai ki he Ngaahi Fehu'i mo e Pealēlea'aki Fakakalasi," 44–46).
13. Ko e hā e ngaahi me'a mo e ngaahi faka'ilonga na'e faka'aonga'i 'e he Fakamo'uí 'i He'ene faiakó? Na'e faka'aonga'i fēfee'i 'a e ngaahi me'a ni 'e he Fakamo'uí ke tokoni'i kinautolu na'á Ne ako'i ke nau ako mo ma'u 'a e mahinó? (vakai ki he "Ngaahi Nāunau Tokoni Fakafaiako ki he Sió mo e Fanongó, Pea mo e Ngaahi Ma'u'anga Tokoni Fakafaiako Kehe Pē" (46–50).
14. Ko e fē taimi na'e fakahinohino ai 'e he Fakamo'uí 'a Hono kaka'i ke nau hiki ha ngaahi me'a pea na'e fakataumu'a ki he hā? (vakai, "Ko e Ngaahi Ngāue Tohi mo e Ngaahi Ngāue Fakakulupú," (50–52).

9

PULE'I TOTONU

Ngaahi Tefito'i Mo'oni ke Fakamamafa'i

Pule'i Totonu

Ko e taha 'o e ngaahi tafa'aki fekau'aki mo e pule totonu ko hono fakamahu'inga'i ko ia 'e he Potungāue Ako 'a e Siasí 'a e "takimu'a fakatamaio'eiki" (vakai ki he *Ako'i 'o e Ongoongolelei: Ko ha Tohi Tu'utu'uni Ma'a e Kau Taki mo e Kau Faiako i he Potungāue Ako 'a e Siasí*, (8).

Ko e Potungāue Ako 'a e Siasí mo e Lakanga Fakataula'eiki

'Oku fa'u 'e he Potungāue Ako 'a e Siasí mo e laine 'o e mafai 'i he kau taki lakanga fakataula'eiki 'i he Siasí ha tu'unga fengāue'aki 'oku mahu'inga. 'I he'ene pehe'e leva 'oku totonu ai ke "fokotu'u 'e he kau faiako mo e kau taki 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí mo tauhi ha ngaahi fetu'utaki 'oku lelei mo e kau taki lakanga fakataula'eiki" (vakai ki he *Ako'i 'o e Ongoongolelei: Ko ha Tohi Tu'utu'uni Ma'a e Kau Taki mo e Kau Faiako i he Potungāue Ako 'a e Siasí*, (8–9).

Ngaahi Ngāue Fakapulé

'Oku 'i ai ha ngaahi ngāue fakapule kuo pau ke fakakakato "'o kapau 'oku fie ma'u ke fakakakato 'a e taumu'a 'a e Potungāue Ako 'a e Siasí" (vakai ki he *Ako'i 'o e Ongoongolelei: Ko ha Tohi Tu'utu'uni Ma'a e Kau Taki mo e Kau Ngāue i he Potungāue Ako 'a e Siasí*, (8–11).

Ngaahi 'Ekitiviti Fakafaiako 'Oku Fokotu'u Atú: Pule'i Totonu

(miniti 'e 10)

Tohi Tu'utu'uni

Fakaafe'i e kau faiako ke nau lau 'a e ngaahi 'uluaki palakalafi 'e nima 'o e konga 'oku ui ko e "Pule'i Totonu" (tohi tu'utu'uni, 8). Fehu'i ange ki he kau faiako:

- Ko e hā e tefito'i me'a mahu'inga 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí 'oku fekau'aki mo e tufakanga ko ia ke pule totonu? (vakai ki he tohi tu'utu'uni, 8).
- 'Oku anga fēfē 'a e toe hoko pē 'a e faiako ko ha taki?
- Ko e hā e me'a 'oku ako'i mai 'e he Fakamo'u'i 'o kau ki he fekau'aki 'a e ngāue mo e tu'unga fakataki? (vakai ki he tohi tu'utu'uni, 8–9).
- 'E lava fēfē ke hoko 'a e ngāue ko ha konga lahi ange ia 'o e ngaahi feinga ko ia 'oku ke fai kiate kinautolu 'oku ke ako'i mo tatakí?

Fakaafe'i e kau faiako ke nau lau 'a e Sione 13:6–14.

Lea Na'e Fai

Vahevahe mo e kau ako 'a e lea ko 'eni na'e fai 'e Palesitani Tēvita 'O. Make'i:

Ko e Fa'ifa'itaki'anga 'o e Ngāue mei he Fakamo'u'i

"'I he teu ko ia ke māvae 'a e Fakamo'u'i mo 'Ene Kau 'Aposetoló, na'a Ne 'oange kiate kinautolu ha fa'ifa'itaki'anga mahu'inga 'o e ngāue. 'Oku mou manatu'i na'a Ne nono'o 'a e holoholó peá ne fufulu 'a e va'e 'o 'Ene kau ākongá. . . .

"Toki fa'ifa'itaki'anga ē 'o e ngāue ki he kau tamaio'eiki ma'ongō'onga ko iá, 'a kinautolu na'e muimui kia Kalaisí! Ko ia 'oku lahi 'iate kimoutólú, 'e hoko ia ko homou tauhi. Ko ia 'oku lava pē ke tau tala 'a e fatongia'aki ko ia 'o ha ngāue lahi ange ma'a e kāingalotu 'o e Siasí, ke tau mo'ui mateaki 'i hono langa hake 'o e pule'anga 'o e 'Otuá 'i he māmani" (i he Conference Report, April 1951, 158–59).

Fehu'i ange ki he kau faiako:

- Ko e hā e ngaahi founa 'e lava ke lau ai ha faiako ko e "si'i taha ia" 'iate kinautolu 'i he lokiakó?
- 'E hoko fēfē 'a e ngāue ko ha konga lahi ange ia 'o e ngaahi tokoni 'oku ke fai kiate kinautolu 'oku ke ako'i pe tatakí?

Ngaahi 'Ekitiviti Fakafaiako 'Oku Fokotu'u Atú: Ko e Potungāue Ako 'a e Siasí mo e Lakanga Fakataula'eiki

(miniti 'e 20)

Tohi Tu'utu'uni

Fakaafe'i e kau faiako ke nau kumi mo alea'i e ngaahi fatongia mo e ngaahi ngafa 'o e kau taki 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí mo e kau taki fakalotofonua 'o e lakanga fakataula'eiki 'o hangē ko ia 'oku fakamatala'i atu 'i he peesi 9–10 'o e tohi tu'utu'uni. Fehu'i ange ki he kau faiako:

- 'Oku ma'u 'e he Potungāue Ako 'a e Siasí 'ene ngaahi fakahino-hino mei fē? (vakai ki he tohi tu'utu'uni, 8).
- Ko e hā e ni'ihī 'o e ngaahi faikehekehe 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí mo e ngaahi fokotu'utu'u kehe 'a e Siasí? (vakai ki he tohi tu'utu'uni, 8).
- Ko e hā e ngaahi fakangatangata ki he ngaahi ngāue kuo vahe'i ke fai 'e he kau faiako mo e kau taki 'i he Potungāue Ako 'a e

Siasí 'oku totonu ke nau manatu'i ma'u peé? (vakai ki he tohi tu'utu'uní, (9–10).

 Vitioó

Hulu'i e kongā 10, "Ngāue Fakataha": (4:00). 'Oku fakamatala 'a Palesiteni Poiti K. Peekā, Palesiteni Le'ole'o 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, 'o kau ki he'ene 'alu ki ha faka-'ali'ali 'o ne mamata ai ki ha mālohi 'a ha ongo ki'i pulu 'i ha fe'auhi toho ko e tupu pē mei he'ena hoko ko ha fo'i timi 'o na toho fakataha pē 'i he taimi tatau. Fakaafe'i e kau faiakó ke nau kumi angé 'a e ngaahi 'ulungāanga na'e ma'u 'e he timi ko 'eni 'o e ongo pulu ne na ikuná pea 'oku fekau'aki fēfē 'a e ngaahi 'ulungāanga ko iá mo e fengāue'aki ko ia 'a e Potungāue Ako 'a e Siasí mo e lakanga fakataula'eikí. 'I he 'osi pē 'a e fo'i vitioó pea fehu'i ange ki he kau faiakó:

- Ko e hā e ngaahi 'ulungāanga na'e ma'u 'e he timi na'e ikuná?
- 'Oku fekau'aki fēfē 'a e ngaahi 'ulungāanga ko iá mo e fengāue'aki ko 'eni 'a e Potungāue Ako 'a e Siasí mo e lakanga fakataula'eikí?
- Ko hai 'oku mou ma'u mei ai 'a e fakahinohino 'a e lakanga fakataula'eikí?
- Te ke fakamatala'i fēfē'i ho'o fengāue'aki mo kinautolú?
- Ko e hā e me'a 'okú ne 'ai ke lava 'o ngāue fakataha 'a e kau ngāue 'a e Potungāue Ako 'a e Siasí mo e kau taki lakanga fakataula'eikí?
- Ko e ha e me'a te ke lava 'o fai ke toe fakalahi atu 'aki ki ho'o fengāue'aki mo e lakanga fakataula'eikí koe'uhí ke toe lelei ange ai ho'o fakahoko ho ngaahi fatongia?
- Ko e hā nai hono 'uhinga 'oku 'ikai fe'unga ai ke fai 'e he kau faiako mo e kau taki 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí 'a e ngaahi fatongia 'o e kau taki lakanga fakataula'eikí?
- Ko e hā nai e me'a 'e hokó 'o kapau 'e feinga 'a e kau faiako 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí ke nau fakahoko e ngaahi fatongia 'o e kau taki lakanga fakataula'eikí?

**Ngaahi 'Ekitiviti Fakafaiako 'Oku Fokotu'u Atú:
Ngaahi Ngāue Fakapulé**

(*miniti 'e 25*)

 Fealēlea'aki

Fakamanatu'i ange ki he kau faiakó 'a e fakatāta na'e fai 'aki e sea ve'e tolu mei he lēsoni 6, p. 30. 'Oku fakafofonga'i 'e he va'e takitaha 'o e seá 'a e taha 'o e ngaahi kongā 'e tolu 'o e tufakanga 'o e

Potungāue Ako 'a e Siasí. Ko e "va'e" 'e taha 'e lava ke faingofua pē hono ta'e tokanga'i ia 'e he kau faiakó ko e fatongia ko ia ke pule totonú, ka kapau 'e 'ikai ke ma'u 'a e va'e ia ko 'ení, 'e 'ikai lava 'o tu'u 'a e seá ia.

Fehu'i ange ki he kau faiakó:

- Ko e hā e maumau 'e hoko ki he'etau malava ko ia ke faiako ke ola lelei 'i he taimi 'oku tau ta'e tokanga ai ki he ngaahi ngāue fakapulé?
- Ko e hā 'a e ngaahi me'a ke tokanga'i pe ngaahi malu'i 'oku tokoni ki hono fakahoko 'o e pule totonú?
- Ko e hā ha faikehekehe 'oku hoko 'i he taimi 'okú ke tokanga ai ki ho tufakanga ko ia ke ke pule totonú?

 Tohi Tu'utu'uní

Vahevahe e kau faiakó ki ha ngaahi kulupu 'e fā. Vahe'i ki he kulupu takitaha ha fo'i tefito'i mo'oni fekau'aki mo hono fai 'o e pule'i (fili mei he ngaahi tefito'i mo'oni fika 2–5 'i he peesi 10–11 'o e tohi tu'utu'uní). Kole ki he kau faiakó ke nau kumi angé 'a e ngaahi tefito'i me'a mahu'inga 'i he ngaahi palakalafi 'oku fakamatala'i ai 'a e tefito'i mo'oni ko ia 'oku vahe'i ange kiate kinautolú. Tā ha kōlomu 'e fā 'i he palakipoé pea fakahinga 'aki 'eni: "Muimui ki he ngaahi tu'utu'uní mo e ngaahi founa kuo 'osi fokotu'ú," "Fakamaaka e ngāue 'a e tokotaha akó" "Fakakakato e ngaahi lipōtí ke totonu pea 'i he taimi totonu," mo e "Tokanga'i fakalelei 'a e koloa mo e ngaahi ma'u'anga tokoni 'a e Siasí". Fakaafe'i ha fakafofonga mei he kulupu takitaha ke ne hiki 'a e ngaahi me'a mahu'inga na'a nau ma'u 'i lalo 'i he 'ulu'i tohi totonú 'i he palakipoé.

 Fakatāta'i

Faka'osi 'aki 'a e kalasi 'inisēvesí hono fakatāta'i ki he kau faiakó 'a hono founa fakahoko 'o ha taha 'o e ngaahi ngāue fakapulé ko 'ení, 'o makatu'unga 'i he'enua fiema'u he taimi lolotongā: ngaahi lipōtí, lēsisitá, fakamāká, ngaahi founa 'o e malu'i, pe ko ha toe ngāue kehe pē. Fakakau atu ki he 'ekitiviti hano faka'uhinga'i mahino 'o e ngāué, hano fakatāta'i totonu 'o e ngāué, pea mo ha ngāue ke fai 'a ia 'e lava ke ako ai 'a e kau faiakó ki hono fakahoko 'o e ngāué.

KO HONO AKO 'O E ONGOONGOLELEÍ

KO E FATONGIA 'O E LAUMĀLIE MĀ'ONĪ'ONĪ 'I HONO AKO 'O E ONGOONGOLELEÍ
KO E FATONGIA 'O E TOKOTAHA AKÓ 'I HONO AKO 'O E ONGOONGOLELEÍ

10 KO E FATONGIA 'O E LAUMĀLIE MĀ'ONI'ONÍ 'I HONO AKO 'O E ONGOONGOLELEÍ

Ngaahi Tefito'i Mo'oni ke Fakamamafa'i

Ko e Kau Faiakó mo e Fatongia pe Ngaahi Ngāue 'a e Laumālie

“E lava pē ke fakahoko 'e ha faiako ia ha ngaahi me'a lahi ke ne 'omi ai 'a e Laumālie ki he'ene kalasi neongo pe 'oku 'i ai 'a e Laumālie pe 'ikai, ka "he 'ikai ke ne lava 'e ia 'o fakahoko 'a e fatongia 'o e Laumālie” (Ako'i 'o e Ongongoleleí: Ko ha Tohi Tu'utu'uni Ma'a e Kau Faiako mo e Kau Taki 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí [1994], 14).

Ko e Laumālie pea mo e Mataotao 'i he Ngaahi Founa pe Ngaahi Poto Fakafaiakó

“Neongo 'oku mahu'inga 'a e ngaahi founa pea mo e ngaahi poto kehekehe 'i he faiakó, ka 'e lava pē ke mataotao ha faiako ia 'i he ngaahi me'a ni ka ne kei ta'e malava pē ke fakahoko ha fa'ahinga founa ako te ne fakamaama'i e kau akó 'o kapau 'oku 'ikai ke 'i ai e Laumālie” (Ako'i 'o e Ongongoleleí: Ko ha Tohi Tu'utu'uni Ma'a e Kau Taki mo e Kau Faiako 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí, 14).

Faiako 'Aki 'a e Laumālie

“Oku faka'uhinga'i 'o pehē 'oku hoko 'a e faiako 'aki 'a e Laumālie 'i he taimi ko ē 'oku fakahoko ai 'e he Laumālie Mā'oni'oni 'a hono fatongia pe ngaahi ngāue ki he faiakó, ki he tokotaha akó, pe kiate kinaua fakatou'osi pē” (Ako'i 'o e Ongongoleleí: Ko ha Tohi Tu'utu'uni Ma'a e Kau Taki mo e Kau Faiako 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí, 14).

Ngaahi 'Ekitiviti Fakafaiako 'Oku Fokotu'u Atú: Ko e Kau Faiakó mo e Fatongia pe Ngaahi Ngāue 'a e Laumālie

(miniti 'e 20)

Tohi Tu'utu'uni

Fakaafe'i e kau faiakó ke nau lau fakalelei 'a e palakalafi 'uluaki 'o e kongā 'oku ui “Ko e Fatongia 'o e Laumālie Mā'oni'oni 'i Hono Ako 'o e Ongongoleleí: (tohi tu'utu'uni, 14). Fehu'i ange ki he kau faiakó:

- Ko e hā e fatongia 'o e Laumālie Mā'oni'oni 'i hono ako 'o e ongoongoleleí? (vakai ki he tohi tu'utu'uni, 14).
- Ko e hā e me'a 'e 'ikai ke lava 'e he kau faiakó 'o fai neongo 'enau angatonú pe ko 'enau faitotonú? (vakai ki he tohi tu'utu'uni, 14).
- Ko e hā e founa 'oku fa'a matavalea ai 'a e kau faiakó 'o nau feinga kinautolu ke nau fai 'a e ngāue 'a e Laumālie Mā'oni'oni? (vakai ki he tohi tu'utu'uni, 14).

'Ekitiviti Fakafolofola

Mou lau fakataha 'a e 'Alamā 18:1–5, 33–35. Fekau e kau faiakó ke nau kumi hake 'a e me'a na'e ako'i 'e 'Āmoni ki he Tu'i ko Lamōnai 'o kau ki he fatongia pe ngaahi ngāue 'a e Laumālie Mā'oni'oni. Fehu'i ange ki he kau faiakó:

- Na'e 'ilo'i fēfē 'e 'Āmoni 'a e ngaahi fakakaukau na'e 'i he loto 'o e Tu'i ko Lamōnai?
- Ko e hā e me'a na'e ako'i ange 'e 'Āmoni ki he Tu'i ko Lamōnai 'o kau ki he fatongia pe ngaahi ngāue 'a e Laumālie Mā'oni'oni?

Ngāue Fakakulupu

Na'e 'omai 'e 'Eletā Niila A. Mekisuele 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá ha lisi 'o e ngaahi me'a ke fai mo ia ke 'oua na'a fai 'o fekau'aki mo e ivi ko ia 'oku ma'u 'e he faiakó ke lava 'o ma'u ai 'a e Laumālie 'i hono ako 'o e ongoongoleleí. Oku 'i he la'ipepa tufa hono 10 'a e lisi. Tufa ha tatau 'o e la'ipepa tufa ke takitaha 'a e faiako, 'osi ko iá pea fakakulupu 'a e kau faiakó ke nau tautau toko ua. Tuku ke lau 'e he ngaahi ho'a 'a e ngaahi me'a ke fai mo ia ke 'oua na'a fai, 'o lau 'e he tokotaha 'a e 'uluaki me'a ke fai, pea lau 'e he tahā 'a e 'uluaki me'a ke 'oua na'a fai, pea hokohoko pehē atu ai pē. 'Osi ko iá pea mou alea'i 'a e ngaahi me'a ko 'eni mo e kau faiakó:

- Fakakaukau ki he fika 1–3. Ko e hā e me'a na'e tokoni kiate koe ke ke ongo'i fiemālie ange mo nonga pe malu ho lotó 'i ho'o teu-teu atu ki hono ako'i 'o e ongoongoleleí?
- Toe vakai ki he fika 4–5. 'E lava fēfē ke tokoni 'a hono teuteu'i 'o ha ki'i fakamatala nounou mo 'uhinga mālie ke tukutaha ai 'a e tokangá ki he ngaahi tefito'i mo'oni ko ia 'oku ako'i?
- Sio ki he fika 6–7. Ko e hā 'e fekau'aki ai ha ngaahi me'a 'i he taimi 'oku faka'aonga'i ai?
- Fakakaukau ki he fika 8–9. Ko e fē nai ha taimi kuó ke ako ai mei he me'a na'a ke lea 'akí?
- Toe vakai 'a e fika 10–11. Ko e hā hono 'uhinga 'oku mahu'inga ai ke 'oua na'a feinga ke fakamālohi'i e kau akó ke nau tali 'a e tokātelinē?

Ngāue Tohi

Fakaafe'i e kau faiakó ke nau kumi ke 'ilo ha ngaahi fokotu'u na'e fai 'e 'Eletā Niila A. Mekisuele 'a ia te nau fie fakahoko 'i he'enua ngaahi lēsoni hoko māf. Tuku ke hiki 'e he kau faiakó 'a e ngaahi founa pau te nau faka'aonga'i ai 'a 'ene ngaahi fokotu'u ke toe fakalelei'i ange 'enua faiakó. Fakaafe'i e kau faiakó ke nau vahevahe mo e kulupu 'inisēvesi 'a e ngaahi me'a 'oku nau fakataumu'a ke fakahokó.

Ngaahi 'Ekitiviti Fakafaiako 'Oku Fokotu'u Atú: Ko e Laumālie pea mo e Mataotao 'i he Ngaahi Founa pe Ngaahi Poto Fakafaiakó

(miniti 'e 10)

Lea Na'e Fai

Mou lau mo alea'i 'a e lea ko 'eni na'e fai 'e Palesitini Hauati W. Hanitā 'i he taimi na'a ne hoko ai ko e Palesitini 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá.

Faiako 'Aki 'a e Laumālié

“Oku lahi fau 'a e ngaahi me'a 'i he māmani 'oku tau 'i ai 'oku nau faka'auha 'a hono ongo'i 'o e Laumālié pea lahi mo e ngaahi me'a te nau ta'ofi kitautolu mei he'etau ma'u 'a e Laumālié. 'Oku fie ma'u ke tau fai 'a ia kotoa pē te tau lavá ma'á e to'u tupu ko 'eni 'oku ngaohi kovi'i pea 'ātakai'i 'e he ngaahi me'a 'o māmani. 'Oku fie ma'u ke tau fai 'a e me'a kotoa pē te tau ala lavá ke nau lava 'o ongo'i 'a e lelei mo e 'afio 'iate kinautolu 'a e Laumālie 'o e 'Eikí. Ko homou ngaahi lokiakó ko ha ngaahi hūfanga'anga ia lolotonga 'a e uiké 'a ia 'oku totonu ke nau lava 'o ma'u ia ai.

“I ha taha 'o e ngaahi fakahā mahu'inga taha 'o e kuonga ní, na'e folofola ai 'e he 'Eikí, 'Pea 'e foaki atu 'a e Laumālié kiate kimoutolu 'i he lotu 'o e tuí; pea kapau 'e 'ikai te mou ma'u 'a e Laumālié 'oua te mou faiako' (T&F 42:14).

“Kiate au 'oku 'ikai ngata pē 'i he 'uhinga 'a e vēsí ni 'oku 'ikai totonu ke tau faiako ta'e kau ai 'a e Laumālié, ka he 'ikai pē lava ke tau faiako kitautolu ta'e te Ne kau mai ai. 'E 'ikai lava ke ako 'a e ngaahi me'a fakalaumālié ia ta'e 'i ai e Laumālie 'o e 'Eikí ke Ne fai fakahinohino mo fakamo'oni'i ia” (Eternal Investments [lea na'e fai ki he kau faiako fakalotú, 10 Fēpueli, 1989], 3).

Fehu'i ange ki he kau faiakó: Ko e hā e me'a 'okú ne ta'ofi kitautolu mei he'etau ma'u 'a e Laumālié 'i he kalasí?

Tohi Tu'utu'uní

Fakaafe'i e kau faiakó ke nau lau fakalelei 'a e palakalafi hono ua 'o e kongá ko ia “Ko e Fatongia 'o e Laumālie Mā'oni'oni 'i Hono Ako 'o e Ongongolelei” (tohi tu'utu'uní, 14). Fehu'i ange ki he kau faiakó:

- Ko e hā e fekau'aki 'a e mataotao 'i he ngaahi founa pe ngaahi poto fakafaiakó pea mo e Laumālié? (vakai ki he tohi tu'utu'uní, 14).
- Ko e hā e me'a te ke lava 'o fai ke ke toe ongo'ingofua ange ai 'a e Laumālié?

Ngaahi 'Ekitiviti Fakafaiako 'Oku Fokotu'u Atú: Faiako 'Aki 'a e Laumālié

(miniti 'e 25)

Vitioó

Hulu'i e kongá 11, “Ko Hono Tokoni'i e Ni'ihí Kehé ke Tatakí Fakalaumālie Kinautolu” (10:45). 'I he kongá ko 'eni, 'oku fakamatala ai 'a 'Eletā Lisiate G. Sikoti 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá 'o kau ki he founa hono tokoni'i 'o e kau akó ke tatakí kinautolu 'e he Laumālié. 'I he mamata 'a e kau faiakó 'i he fo'i vitioó, fekau ke nau vakai 'a e ngaahi tali ki he ngaahi fehu'i ko ia 'i he palakalafi 'uluaki 'o e kongá ko e “Faiako 'Aki 'a e Laumālié” (tohi tu'utu'uní, 14).

Fehu'i ange ki he kau faiakó:

- 'Oku 'uhinga ki he hā 'a e faiako 'aki 'a e Laumālié?

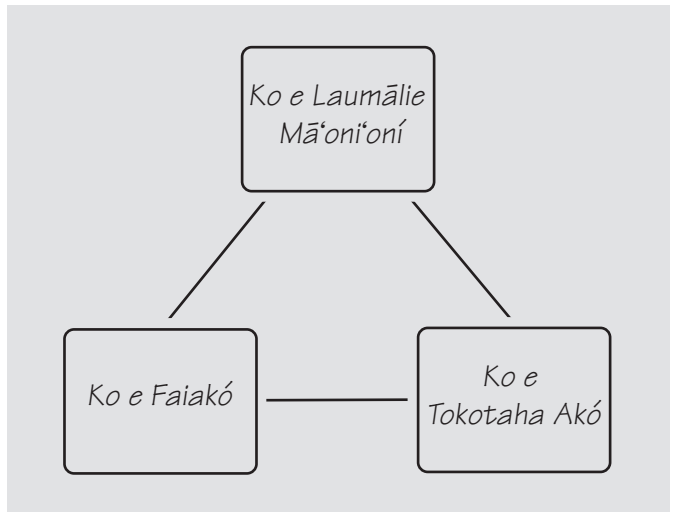
- 'E 'ilo'i ma'u pē nai 'e ha faiako pe 'okú ne faiako 'aki 'a e Laumālié pe 'ikai? Fakamatala'i angé.
- 'E 'ilo nai 'e he kau akó? Fakamatala'i angé.
- Ko e hā e me'a 'e ongo'i 'e he kau akó 'o kapau 'oku 'i ai 'a e Laumālié?
- Ko e hā nai e me'a 'oku tau lau ko e ongo'i mo'oni 'e ha taha 'a e Laumālié?

Tohi Tu'utu'uní

Fekau e kau faiakó ke nau lau 'a e palakalafi hono ua 'o e “Faiako 'Aki 'a e Laumālié (tohi tu'utu'uní, 14). Fehu'i ange: 'Oku faka'uhi-nga'i fēfē 'a e “faiako 'aki 'a e Laumālié”?

Fealēlea'aki

Tā e fakatātā ko 'eni 'i he palakipoe pea mou alea'i 'a e fengāue'aki 'a e Laumālie Mā'oni'oni, 'a e faiakó, pea mo e tokotaha akó 'i hono ako 'o e ongoongolelei.

Fehu'i ange ki he kau faiakó:

- Ko e hā e faikehekehe 'oku hoko 'i he taimi 'oku kole ai ha faiako ki he 'Eikí ke ne ma'u e mālohi 'o e Laumālié 'i hono ako'i 'o e ongoongolelei?
- Ko e hā e faikehekehe 'oku hoko 'i he taimi 'oku kole ai ha tokotaha ako ki he 'Eikí ke ne ma'u 'a e mālohi 'o e Laumālié 'i he'ene ako 'o e ongoongolelei?
- Ko e hā e me'a 'oku hoko 'i he taimi 'oku ongo'i ai 'e ha tokotaha akó 'okú ne fakafanongo 'ata'atā pē ki he faiakó ta'e te ne kau ki he me'a 'oku fai 'i he kalasí?
- Ko e hā e me'a 'oku hoko 'i he taimi 'oku ongo'i ai 'e he faiakó 'okú ne faiako 'ata'atā pē 'o 'ikai ke toe fakakau mai 'a e tokotaha akó ki he me'a 'oku fai 'i he kalasí?

Vitioó

Hulu'i 'a e kongá 12, “Faiako 'Aki 'a e Laumālié” (3:22). 'I he kongá ko 'eni 'o e vitioó, 'oku fakamo'oni ai ha kau faiako mo ha kau ako ki hono mahu'inga 'o hono ma'u 'o e Laumālié 'i he lokiakó.

'Eletā Niila A. Mekisuele: Faiako 'aki 'a e Laumālié

Me'a Ke Fai	Me'a Ke 'Oua Na'a Fai
<p>1. Tuku taha 'a e tokangá ki he taimi ko ia 'oku mateuteu ai ha taha ke ako'í, 'aki ho'o mateuteu mo ongo'i nonga 'i ho lotó.</p> <p>2. Ke ke angavaivai pea "te u fakahā kiate koe 'i ho 'atamaí" (T&F 8:2).</p> <p>3. Fetu'utaki mata ki he mata mo e kau akó pea fakafanongo kiate kinautolu.</p> <p>4. Faka'aonga'i 'a e ngaahi fakamatala nounou mo 'uhinga mālie 'a ia 'e lava ke manatu'i 'o 'ikai toe mole.</p> <p>5. 'Ilo'i 'a e kakano 'o e me'a 'oku ako'í. Fakalaulauloto ki ai mo lotua ia.</p> <p>6. Fokotu'u ange ha ngaahi founga 'oku fe'ungá ki hono faka'aonga'i mo fakakau 'o e ngaahi me'a ko ia ne ako'í.</p> <p>7. Fai ha ngaahi fehu'i 'oku ue'i 'e he Laumālié ke fai?</p> <p>8. Mateuteu ke ke ako mei he me'a 'okú ke lea 'akí lolotonga 'okú ke ma'u 'a e Laumālié.</p> <p>Kuo tu'o lahi 'eku fanongo ki he lea 'aki 'eni 'e Palesiteni Melioni G. Lomeni, "'Oku ou 'ilo'i ma'u pē 'e au 'a e taimi 'oku ou lea ai 'i he ue'i 'a e Laumālie Mā'oni'onī he 'oku ou ako ma'u pē ai mei he me'a kuó u lea 'akí" ('i he Boyd K. Packer, <i>Teach Ye Diligently</i> [Salt Lake City: Deseret Book Co., 1975], p. 304).</p> <p>9. 'Ai pē pea ke ki'i longo taimi si'i. 'E toki fakahoko pē 'e he Laumālié ia 'ene "fakamo'oni 'o e ngaahi me'a ta'e hā māí" (Hepelū 11:1).</p> <p>10. Tuku ke fakamo'oni'i pē 'e he ngaahi tokātelinē ia 'a honau mo'oni.</p> <p>"Oku fakamo'oni'i 'e he tefito'i mo'oni kotoa pē kuo fakahā mai 'e he 'Otuá 'a hono mo'oni ki he 'atamai 'o e tangatá" (Pilikihami 'Iongi 'i he <i>Journal of Discourses</i>, 9:149).</p> <p>11. Fai ho'o fakamo'oni 'i he taimi 'oku fe'unga ke fakahoko ai pea mahino foki.</p>	<p>1. Hoha'a ki he ngaahi me'a 'oku 'ikai mahu'ingá.</p> <p>Manatu'i 'a e taimi ko ia na'e 'ikai ke toe lava ai 'e Siosefa Sāmita 'o fai 'ene liliu tohí hili ha'ana ki'i ta'e femahino'aki mo 'Ema? 'Oku faingata'a hono fakaafe'i mai 'o e Laumālié, ka he 'ikai ke tau ma'u ia 'o kapau 'oku tau tokanga kinautolu mo fakakaukau ki ha ngaahi me'a kehe.</p> <p>2. Feinga ke hā lelei ke fakatokanga'i 'e he kakaí.</p> <p>3. Fu'u femo'uekina hono fakamatala'i 'o e lēsoní 'o 'ikai ke ne lava ai 'o fakaongoongo ki he Laumālié pe fakafanongo kiate kinautolu 'oku ako'í. 'Oua na'a ke 'amanaki koe 'e fakafanongo mai 'a e kalasi kiate koe 'o kapau 'oku 'ikai te ke fakaongoongo ki he Laumālié.</p> <p>4. Fu'u lahi hono fakamatala'i 'o ha fo'i fakakaukau.</p> <p>Te tau mahu'ingā'ia nai 'i he Malanga he Mo'ungá kapau na'e fe'unga mo e ngaahi tohi lalahi 'e tolu hono hiki?</p> <p>5. 'Oange ha ngaahi fakakaukau ke lahi mo e faka'amu 'e ma'u mei ai 'e he taha ha me'a 'oku mahu'inga.</p> <p>Ko e taimi ko ē 'oku 'ikai tuku taha ai e tokangá ki ha me'a 'e tahá, 'e veiveiua leva e loto 'o kinautolu 'oku ako'í.</p> <p>6. Tali ha ngaahi fehu'i 'oku 'ikai 'eke 'e ha taha.</p> <p>7. Ilifia he ngaahi fehu'í.</p> <p>8. Manavasi'i ke fakamatala'i e ngaahi fakakaukau 'okú ke ma'ú 'i mu'a he kau akó.</p> <p>9. Manavasi'i ke ki'i fakalongolongo 'o kapau 'oku ue'i koe ke fai pehē.</p> <p>10. Faka'osi 'aki e lēsoní ha'o feinga ke fakaloto'i e kau akó ke nau tali 'a e ngaahi tokātelinē</p> <p>11. Tala ange pē "'Oku 'i ai 'eku fakamo'oni."</p>
<p><i>(Teaching by the Spirit—The Language of Inspiration)</i> [lea na'e fai ki he kau faiako fakalotó 'i ha konifelenisi fekau'aki mo e Fuakava Motu'a, 'Univēsiti ko Pilikihami 'Iongi, 13 'Aokosi 1991], 3–4; pe <i>Charges to Religious Educators</i>, paaki hono 3 [1994], 60–61.)</p>	

11 KO E NGAahi NGĀUE 'A E LAUMĀLIE MĀ'ONI'ONÍ

Tefito'i Mo'oni ke Fakamamafa'i

'Oku lahi 'aupito e ngaahi ngāue 'a e Laumālie Mā'oni'oni 'oku "fekau'aki fakahangatonu ki hono ako'i pea mo hono ako 'o e ongoongolelei" (*Ako'i 'o e Ongoongolelei: Ko ha Tohi Tu'utu'uni Mā'a e Kau Taki mo e Kau Faiako 'i he Potungāue 'a e Siasí, 14*).

Ngaahi 'Ekitiviti Fakafaiako 'Oku Fokotu'u Atú

(*miniti 'e 50*)

'Ekitiviti Fakafolofola

Mou lau fakataha 'a e 1 Kolinitō 2:1–5. Fehu'i ange ki he kau faiakó:

- Na'e fakamatala'i fēfee'i 'e Paula 'a 'ene malangá ki he kakai Kolinitōó?
- Fakatatau ki he lau 'a e veesi 4–5, ko e hā hono 'uhinga na'e ongo'i ai 'e Paula na'e mahu'inga ange ke ne malanga 'aki e Laumālié kae 'ikai "i he ngaahi lea fakaoloolo 'o e poto 'o e tangatá"?

Ngāue Fakakulupu

Tufotufa atu e la'ipepa tufa hono 11. Fekau e kau faiakó ke nau vahevahe ki ha ngaahi kulupu taki toko tolu pe fā. Vahevahe 'i he ngaahi kulupú 'a e ngaahi folofola ke laú pea tuku ke nau muimui ki he ngaahi fakahinohino 'i he la'ipepa tufá. Fakaafe'i kinautolu ke nau vahevahe mo e kulupu 'inisēvesí 'a 'enau tali ki he fehu'i 'i he la'ipepa tufá.

Vitioó

Hulu'i e kongá 13, "Ko Ha Tangata 'Oku 'Ikai Pōto'i Lea" (5:50). 'I he kongá ko 'ení, 'oku fakamatala ai 'a Palesiteni Pilikihami 'Iongí ki he anga hono fakaului iá, 'o ne fakamamafa'i ai ko e Laumālie Mā'oni'oni 'okú ne "fakaloto'i e tangatá". Fekau e kau faiakó ke nau kumi hake e ngaahi fakamo'oni ki he ngaahi ngāue 'a e Laumālie Mā'oni'oni pea mo e tali ki he fehu'i ko 'ení 'a Pilikihami 'Iongí, "Ko e hā e me'a 'okú ne fakaloto'i e tangatá?"

Hili hono hulu'i e fo'i vitioó pea mou alea'i 'a e ngaahi fehu'i ko 'ení:

- Ko e hā e me'a 'okú ne fakaloto'i e tangatá?
- Na'e lava fēfē ke tokoni 'a e fa'ifa'itaki'anga 'a 'Īlisa Milá ke ma'u ai e loto 'o e kau faiako na'e si'i ange 'enau maheni faiakó?
- Ko e hā ha fakamo'oni ki he ngaahi ngāue 'a e Laumālie Mā'oni'oni 'a ia na'a ke ma'u 'i he fo'i vitioó ko 'ení?
- 'Oku anga fēfē 'ene hā ki tu'a 'a e ngaahi ngāue 'a e Laumālie Mā'oni'oni 'i he ngaahi kalasi 'a e Potungāue Ako 'a e Siasí?

KO HONO AKO 'O E ONGOONGOLELEÍ

KO E FATONGIA 'O E LAUMĀLIE MĀ'ONÍ'ONÍ 'I HONO AKO 'O E ONGOONGOLELEÍ
KO E FATONGIA 'O E TOKOTAHA AKÓ 'I HONO AKO 'O E ONGOONGOLELEÍ

12 KO E FATONGIA 'O E TOKOTAHA AKÓ 'I HONO AKO 'O E ONGOONGOLELEÍ

Ngaahi Tefito'i Mo'oni ke Fakamamafa'i

Ko e Fatongia 'o e Tokotaha Akó

“Oku fatongia ‘aki ‘e he tokotaha kotoa pē ‘a hono ako pea mo‘ui ‘aki ‘a e ongoongoleleí, pea ‘e fakamāu‘i ‘a kinautolu taki taha ‘o fakatatau ki he founa na‘a nau fakahoko‘aki ‘a e fatongia ko iá” (Ako‘i ‘o e Ongoongoleleí: Ko ha Tohi Tu‘utu‘uni ma‘á e Kau Faiako mo e Kau Taki ‘i he Potungāue Ako ‘a e Siasí [1994], 15).

Tukutaha e Tokangá ki he Tokotaha Akó

Ko e founa ‘e taha ‘e lava ke tokoni‘i ai ‘e he kau faiakó ‘a e kau akó ke nau tali honau fatongia ki hono ako ‘o e ongoongoleleí ko e “tukutaha ‘e he kau faiakó ‘a ‘enau tokangá ki he tokotaha akó kae ‘ikai ki he‘enau faiakó ‘ata‘atā pē” (Ako‘i ‘o e Ongoongoleleí: Ko ha Tohi Tu‘utu‘uni Ma‘á e Kau Taki mo e Kau Faiako ‘i he Potungāue Ako ‘a e Siasí, 15).

Ngaahi 'Ekitiviti Fakafaiako 'Oku Fokotu'u Atú: Ko e Fatongia 'o e Tokotaha Akó

(miniti 'e 15)

Tohi Tu‘utu‘uní

Fakaafe‘i e kau faiakó ke nau lau fakalelei ‘a e ongo ‘uluaki palakalafi ‘i he “Ko e Fatongia ‘o e Tokotaha Akó ‘i Hono Ako ‘o e Ongoongoleleí” (tohi tu‘utu‘uní, 15). Fehu‘i ange ki he kau faiakó:

- ‘I he palani ‘a ‘etau Tamai Hēvaní, ‘oku mou pehē ko e hā hono ‘uhinga ‘a e “‘ikai ke lava ‘e ha taha ‘o ako ha tefito‘i mo‘oni ‘o e ongoongoleleí ma‘á ha taha kehe”?
- Ko e fatongia ia ‘o hai ke akó? (vakai ki he tohi tu‘utu‘uní, 15).
- ‘Oku mou pehē ko e hā nai ‘oku fu‘u mahu‘inga ai ‘ete kau ki hono fai ‘o e akó? (vakai ki he tohi tu‘utu‘uní, 15).
- ‘Oku ‘aonga fēfē ki ho‘o founa faiakó ‘a hono ‘ilo‘i ‘o e fiema‘u ko ‘eni ke kau mai ‘a e tokotaha akó ki he lēsoni?
- ‘I he taimi ko ē ‘oku fehālaaki ai e ma‘u ‘a e tokotaha akó ‘o ne pehē ‘e ia ko ‘ene akó ko e tefito‘i fatongia ia ‘o e faiakó, ko e hā leva e me‘a ‘oku hoko ki hono ako ko ia ‘e he tokotaha akó ‘a e ongoongoleleí?
- ‘Oku lava fēfē ke tokoni‘i ‘e he kau faiakó ‘a ‘enau kau akó ke mahino kiate kinautolu ‘a e fakamatala ko ia ‘oku ‘i he ki‘i puha lanu tukumisi ‘i he peesi 15 ‘o e tohi tu‘utu‘uní?

'Ekitiviti Fakafolofola

Lau ‘a e 1 Nifai 15:1–11, 25 pea kumi hake e ngaahi ‘uhinga na‘e ‘ikai ke mahino ai kia Leimana pea mo Lēmiuela ‘a hono ‘uhinga ‘o e ngaahi lea ‘a ‘enau tamaí. Fehu‘i ange ki he kau faiakó:

- Ko e hā nai hono ‘uhinga na‘e ‘ikai ke lava ai ‘e he anga mā‘oni-‘oni ‘a Lihaí pe ko Nifai ‘o ‘ai ke lava ‘o mahino ‘eni kia Leimana mo Lēmiuela?
- Ko e hā e tu‘unga mateuteu na‘e ‘i ai ‘a Leimana mo Lēmiuela ‘i he veesi 3 mo e 10?
- Ko e hā e ngaahi fatongia na‘e fakamanatu‘i ange ‘e Nifai kia Leimana mo Lēmiuela ‘i he veesi 8 mo e 11?
- ‘I he veesi 25, na‘e feinga fēfē ‘a Nifai ke tokoni‘i ‘a Leimana mo Lēmiuela ke mahino kiate kinaua ‘a hona fatongia fakafo‘ituitui ki hono ako pea mo hono mo‘ui ‘aki ‘o e ongoongoleleí?

Vitioó

Hulu‘i e fika 1 ‘o e kongá 14, “Ko e fatongia ‘o e Tokotaha Akó ‘i Hono Ako ‘o e Ongoongoleleí” (6:40). Fakaafe‘i e kau faiakó ke nau vakai angé ki he founa hono fakahinohino‘i ‘e Haueli ‘a ‘ene kau akó ‘o fekau‘aki mo honau fatongia ‘i hono ako ‘o e ongoongoleleí. Kole kiate kinautolu ke nau fakakaukau‘i angé ha founa te nau liliu ‘aki e founa faiako ‘a Haueli ke fe‘unga mo ‘enau ngaahi kalasi ‘anautolú he ta‘ú ni. ‘I he ‘osi pē ‘a e fo‘i vitioó pea tuku ke nau vahevahe mai ‘enau ngaahi talí mo e kulupu ‘inisēvesí.

Ngaahi 'Ekitiviti Fakafaiako 'Oku Fokotu'u Atú: Tukutaha e Tokangá ki he Tokotaha Akó

(miniti 'e 35)

Lēsoni Fakataumu'a

Faka'aliali ha sio'ata faka'ata lahi pea mo ha sio'ata teuteu pea fehu'i ki he kau faiakó pe 'oku uesia fēfē 'e he ongo sio'ata takitaha ko 'enī 'a e anga 'o e vakai mo e tokangá.

Tohi Tu'utu'uní

Fakaafe'i e kau faiakó ke nau lau fakalelei 'a e palakalafi hono tolu 'i he "Ko e Fatongia 'o e Tokotaha Akó 'i Hono Ako 'o e Ongongolelei" (tohi tu'utu'uní, 15). Kole ange ke nau kumi e ongo me'a 'e ua 'e lava ke tukutaha ai e tokanga 'a e kau faiakó. Tā 'i he palakipoé ha sio'ata faka'ata lahi pea mo ha sio'ata teuteu pea fakahingoa kinaua 'o fakatatau ki he ngaahi talí 'a e kau faiakó ("Tukutaha e Tokangá ki Hono Ako'i" mo e "Tukutaha e Tokangá ki he Tokotaha Akó"). Kole ki he kau faiakó ke nau kumi e ongo seti fehu'i 'okú na fakatāta'i mai 'a e faikehekehe 'o e tukutaha 'o e tokanga ki he tokotaha akó pea mo e tukutaha 'o e tokangá ki hono ako'i. Hiki 'a e ongo seti fehu'i 'e fakahā atu 'e he kau faiakó 'o hoko atu pē ki he ongo fakatāta' 'i he palakipoé, 'o hangē ko 'enī:

Tukutaha e Tokangá ki hono Ako'i

1. Ko e hā nai e me'a te u fai he kalasí he 'aho ní?
2. Ko e hā nai e me'a te u ako'i he 'aho ní?

Tukutaha e Tokangá ki he Tokotaha Akó

1. Ko e hā nai e me'a 'e fai 'e he'eku kau akó he kalasí 'i he 'aho ní?
2. Te u tokoni'i fēfē nai 'eku kau akó ke nau 'ilo'i e me'a 'oku fie ma'u ke nau 'iló?

Fehu'i ange ki he kau faiakó: 'I ho'o maheni faiakó, ko e hā nai e me'a 'oku hoko 'i he taimi 'oku tukutaha ai e tokanga 'a e faiakó ki he tokotaha akó kae 'ikai ki he'ene faiakó pē?

Lea Na'e Fai

Mou lau fakataha 'a e lea ko 'eni na'e fai 'e 'Eletā Tāleni H. 'Oakesi 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá.

Tokanga Taha pē Kiate Kinautolu 'Oku Ako'i

"Ko e faiako 'okú ne ako'i 'a e ongoongolelei, 'o hangē ko e 'Eiki 'oku tau tauhi ki ai, te ne tokanga taha pē ia kiate kinautolu 'okú ne ako'i. 'E tuku taha pē 'a 'ene tokangá ki he ngaahi fiema'u 'a e fanga sipi—'a e me'a ko ia 'e lelei ki he kau akó. 'Oku 'ikai tokanga taha pē 'a e faiako 'okú ne ako'i e ongoongolelei kiate ia pē. Ko e tokotaha ko ia 'oku mahino ki ai 'a e tefito'i mo'oni ko 'enī, 'e 'ikai ke ne lau 'e ia 'a hono uiui'i ko hano "oange pe ko hano fai pē 'o ha lēsoni" he 'oku fakahā mai 'e he faka'uhinga ia ko 'eni 'a e faiakó mei he tafa'aki pē 'a e faiakó kae 'ikai ko ia 'a e tokotaha akó" ('i he Conference Report, October 1999, 101; pe *Liahona*, Sānuali 2000, palakalafi 17).

Fehu'i ki he kau faiakó:

- Na'e tukutaha fēfē 'e he Fakamo'uí 'a 'Ene tokangá kiate kinautolu na'e akó 'i he taimi na'á Ne faiako ai?
- Na'e kaunga fēfē ki he kau akó hono tukutaha 'e he Fakamo'uí 'a 'Ene tokangá kiate kinautolu?

Vitioó

Hulu'i e kongá 9, "Ko e Fefine 'I he Vaitupú" (7:18). (Mahalo pē na'á ke 'osi hulu'i 'e koe 'a e kongá ko 'eni ko e kongá 'o e lēsoni 2 pe 8). Kole ki he kau faiakó ke nau vakai mu'a ki he fo'i vitioó 'o kumi ai e ngaahi tali ki he ngaahi fehu'i ko ia 'e tolu 'oku 'i he la'ipepa tufa hono 12. 'I he 'osi 'a e vitioó pea fehu'i ange ki he kau faiakó:

- Na'e anga fēfē hono tuku taha 'e he Fakamo'uí 'a 'Ene tokangá ki he fefine Samēliá?
- Ko e hā nai e me'a na'e hoko ki he fefiné?
- Te ke lava 'o faka'aonga'i fēfē 'eni ki ho'o faiakó?

Ngāue Tohi

Tufotufa atu 'a e la'ipepa tufa hono 12. Kole ki he kau faiakó ke nau lau 'a e ngaahi potu folofola 'i he kōlomu he tafa'aki to'ohema 'o e sātí pea hiki 'enau ngaahi talí 'i he ngaahi kōlomu kehé. Fakaafe'i kinautolu ke nau vahevahe 'enau ngaahi talí mo e kulupu 'inisēvesí.

LA'IPEPA TUFA HONO 12

KO E FATONGIA 'O E TOKOTAHA AKÓ
'I HONO AKO 'O E ONGOONGOLELEÍ

Ngaahi Fakahinohinó

Lau e ngaahi potu folofola 'oku 'oatu 'i laló pea hiki ho'o ngaahi tali ki he ngaahi fehu'í 'i he feitu'u 'oku faka'atā atú. Mateuteu ke ke vahevahe ho'o ngaahi talí mo e kulupu 'inisēvesí.

Fakamo'oni Fakafolofola	Na'e anga fēfē hono tukutaha 'e he Fakamo'uí 'Ene tokangá ki he kau akó?	Na'e lelei fēfē 'eni ki he kau akó?	Te u lava 'o faka'aonga'í fēfē 'eni ki he'eku faiakó?
Na'e fai 'e Sisū e talanoa fakatātā ki he tangata Samēlia leleí (vakai ki he Luke 10:25–37).			
'Ave kia Sisa pea ki he 'Otuá 'a 'ena me'á (vakai Luke 20:21–25).			
Na'e hoko atu 'a e Malanga 'a Sīsū 'i he Mo'ungá (vakai kia Mātiu 6:25–33).			

13 KO E NGAahi TU'UNGA 'OKU 'I AI 'A E TOKOTAHA AKÓ

Ngaahi Tefito'i Mo'oni ke Fakamamafa'i

Ko e Ngaahi Tu'unga 'o e Tokotaha Akó 'i He'ene Mateuteú, Kaú, pea mo 'Ene Faka'aonga'i

Kapau 'oku 'osi ma'u 'e he tokotaha akó 'a e ngaahi tu'unga 'o 'ene mateuteú, kaú, pea mo 'ene faka'aonga'i e lēsoní, 'e toe lahi ange ai 'a hono ako 'o e ongoongoleleí (vakai ki he *Ako'i 'o e Ongoongoleleí: Ko ha Tohi Tu'utu'uni Maá e Kau Taki mo e Kau Faiako 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí*, 15–19).

'Oku 'Ikai Fakatupu 'e he Kau Faiakó 'a e Ngaahi Tu'unga Ma'á e Tokotaha Akó

'Oku 'ikai ke hanga 'e he kau faiakó ia mo e ngaahi founa pe ngaahi 'ekitiviti 'oku nau faka'aonga'i 'o fakatupu 'a e ngaahi tu'unga ma'á e tokotaha akó, ka te nau lava pē 'o tokoni ke tākiekina, faka'ai'ai, pukepuke, pe tokoni'i kinautolu 'i he taimi ko ia 'e fili ai 'a e tokotaha akó ke ne tali iá (vakai ki he *Ako'i 'o e Ongoongoleleí: Ko ha Tohi Tu'utu'uni Ma'á e Kau Taki mo e Kau Faiako 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí*, 15–19).

Ngaahi 'Ekitiviti Fakafaiako 'Oku Fokotu'u Atú: Ko e Ngaahi Tu'unga 'o e Tokotaha Akó 'i He'ene Mateuteú, Kaú, pea mo 'Ene Faka'aonga'i

(*miniti 'e 25*)

Tohi Tu'utu'uni

Fakaafe'i e kau faiakó ke nau lau fakalelei 'a e palakalafi hono fā 'o e kongá "Ko e Fatongia 'o e Tokotaha Akó 'i Hono Ako 'o e Ongoongoleleí" (tohi tu'utu'uni, 15). Fehu'i ange ki he kau faiakó:

- Ko e hā e ngaahi tu'unga 'o e tokotaha akó 'oku tokoni lahi ki hono ako 'o e ongoongoleleí?
- Ko hai 'okú ne fatongia 'aki ke 'i ai 'a e ngaahi tu'unga ko 'eni'?

Tohi Tu'utu'uni

Fakaafe'i e kau faiakó ke nau lau 'a e ngaahi fakamatala 'i he tafa'aki 'i he 'ulu'i fakamatala "Ko e Fatongia 'o e Tokotaha Akó 'i Hono Ako 'o e Ongoongoleleí" (tohi tu'utu'uni, 15–18). Hiki 'a e sētesi 'oku hā atu 'i laló he palakipoé. Kole ki he kau faiakó ke nau fakafonu 'a e ngaahi feitu'u 'oku fakaava atú pea fakamatala'i 'a e ngaahi tu'unga 'o e tokotaha akó 'i he'ene mateuteú, kaú, pea mo 'ene faka'aonga'i, 'o nau faka'aonga'i 'a e ngaahi fakamatala ko ia 'i he tafa'aki 'i he tohi tu'utu'uni.

Mateuteú

Ko ha tu'unga ia 'o e _____ pea pehē foki ki he _____.

Kaú

'i he taimi ko ē 'oku _____ ai 'a e tokotaha akó mo _____ kau 'i he kalasí.

Faka'aonga'i

Ko e taimi ko ē 'oku _____ ai 'a e tokotaha akó 'i he'ene _____ peá ne _____ 'a e me'a 'oku ako'i peá ne _____ mo _____ 'o fakatatau ki he ngaahi tefito'i mo'oni ko iá.

Fealēlea'akí

Mou lau fakataha 'a e ngaahi palakalafi 'i he "Ko e Mateuteu 'a e Tokotaha Akó" (tohi tu'utu'uni, 16). Hiki 'a e ngaahi 'ulu'i tohi mei he saati hoko haké 'i he palakipoé. Kole ki he kau faiakó ke nau fakahā mai 'a e ngaahi 'ulungāanga 'o e mateuteu 'a e tokotaha akó 'a ia ne nau ma'u 'i he tohi tu'utu'uni. Hiki e ngaahi tali 'a e kau faiakó 'i he kōlomu he tafa'aki to'ohemá 'i he palakipoé. Ko e me'a hoko ai ko ho'o kole ki he kau faiakó ke nau hiki ha lisi 'o e ngaahi founa ko ia 'e lava ai ke tokoni 'a e kau faiakó 'i hono 'ai ke mateuteu 'a e tokotaha akó. Hiki e ngaahi tali ko 'eni' 'i he kōlomu he tafa'aki to'omata'ú. 'I he kakato ange ko ia 'a e saati 'i he palakipoé, 'e peheni 'ene 'asi:

Ko e 'Ulungāanga 'o e Mateuteu 'a e Tokotaha Akó	Ngaahi Founa 'e Lava ai 'e he Faiakó 'o Tokoni ke Hoko e 'Ulungāanga Ko 'Ení
Ko e tu'unga 'oku 'o e lotó mo e 'atamaí.	Lotu ke fakamolū e ngaahi lotó mo faka'ā'ā e ngaahi 'atamaí.
'Oku fakamolū 'a e lotó. 'Oku ongo'i 'e he kau akó 'oku 'ofa, faka'apa'apa'i, pea falala ange 'a e faiakó kiate kinautolu.	Fakafe'iloaki ki he kau akó 'i he matapaá. Fili ha ngaahi himi 'oku fe'ungá. Fakahā 'a e 'ofa mo'oni. Fakahā 'a e tokanga ki he ngaahi me'a 'oku fai 'e he kau akó.
'Oku 'ā'ā e 'atamaí pea tukutaha pē ki hono fai 'o e akó. 'Oku 'ilo'i 'e he kau akó 'e fakamānako, fakafiefia, pea 'aonga e lēsoní.	Fili ha ngaahi tefito 'oku fe'ungá. Faka'aonga'i e ngaahi founa kehekehe. 'Ilo'i e ngaahi tefito 'oku fe'unga mo e kau akó.
'Oku fakatupu 'e he Laumālie Mā'oni'oni 'a e mateuteu mo'oni.	Fokotu'u pea tauhi ma'u ha 'ātakai 'oku fakalaumālié.
'Oku fetō'aki pē e mateuteu 'a e tokotaha akó lolotonga 'a e kalasí.	Tokoni ke toutou fakafoki mai e tokangá 'i ha ngaahi taimi lahi lolotonga 'a e kalasí.

 Ngāue Fakakulupu

Vahevahe e kau faiakó ki ha ongo kulupu 'e ua. Vahe ki ha kulupu 'e taha ke nau lau e kongá ko e "Ko e Kau Mai 'a e Tokotaha Akó Ki he Ako 'Oku Fai" (tohi tu'utu'uní, 16), pea ki he kulupu 'e taha 'a e kongá ko e "Ko hono Faka'aonga'i 'e he Tokotaha Akó 'a e Me'a Na'á ne Akó" (tohi tu'utu'uní, 17–19). Toe tā ha saati kehe 'e ua 'i he palakipoé 'o tatau pē mo e saati 'i 'olungá, ki he "Ngāue ke Fai 'e he Tokotaha Akó" mo e "Ko e Fakahoko 'e he Tokotaha Akó 'a e Me'a ke Fai." Hili hono lau 'e he ongo kulupu 'a e me'a na'e vahe ange ke na lau pea fekau e kau faiakó ke nau toe tala mai 'a e ngaahi 'ulungā-anga 'o e tu'unga pea mo e ngaahi founga 'e lava ke tokoni ai 'a e kau faiakó ke fakahoko 'a e tu'unga ko iá. Fakaafe'i ha fakafounga mei he kulupu takitaha ke ne vahevahe mai mo e kulupu 'inisēvesi 'a e ngaahi tali 'a e kau faiakó.

Ngaahi 'Ekitiviti Fakafaiako 'Oku Fokotu'u Atú: 'Oku 'Ikai Fakatupu 'e he Kau Faiakó 'a e Ngaahi Tu'unga Ma'á e Tokotaha Akó

(*mīniti 'e25*)

 Tohi Tu'utu'uní

Toe fakaafe'i pē e kau faiakó ke nau lau 'a e palakalafi hono fā 'o e kongá "Ko e Fatongia 'o e Tokotaha Akó 'i Hono Ako 'o e Ongongoleleí" (tohi tu'utu'uní, 15). Fehu'i ange ki he kau faiakó:

- 'Oku tokoni fēfē 'a e ngaahi lea ngāue 'oku tohi fakahihifi atú (*faka'a'ai, pukepuke, tokoni'i*) ke fakamahino'i e fatongia 'o e faiakó 'i hono ako 'o e ongoongoleleí?
- Ko e hā nai e me'a 'e hokó 'o kapau 'e ma'u hala 'e he faiakó 'o pehē ko e mateuteú, kaú, mo hono fakahokó ko e ngaahi me'a ia 'oku nau "fai" 'e kinautolu kae 'ikai ko ha ngaahi tu'unga ia 'oku 'i ai 'a e tokotaha akó?

 Ngāue Fakakulupu

Fakakulupu e kau faiakó ke nau tautau toko ua. Fakaafe'i kinautolu ke nau alea'i 'a e founga 'oku fekau'aki ai 'a e ngaahi palakalafi takitaha ko ia 'oku faka'ilonga'i atu 'i he peesi 16–17) 'o e tohi tu'utu'uní mo e ngaahi tu'unga ko ia 'oku 'i ai e tokotaha akó 'i he'ene mateuteú, kaú, pea mo 'ene faka'aonga'i e lēsoní.

 Vitioó

Tufotufa atu 'a e la'ipepa tufa hono 13 ke fakafonu 'e he kau faiakó lolotonga 'enau mamata he fo'i vitioó. Hulu'i e fika 2–3 'o e kongá 14, "Ko e Fatongia 'o e Tokotaha Akó 'i Hono Ako 'o e Ongongoleleí" (fika 2, 3:05; kongá 3, 3:33). 'Oku faka'aliali mai 'e he ongo kongá ko 'ení 'a e ngaahi sipinga 'o e ngaahi tefito'i mo'oni ko ia 'oku faka'ilonga'i atu 'i he peesi 16–17 'o e tohi tu'utu'uní. 'Oku fakatāta'a 'i he kongá takitaha 'a e sipinga 'o e tukutaha 'a e tokangá ki hono ako'i, hoko ki ai mo e sipinga 'o e tukutaha 'a e tokangá ki he tokotaha akó. 'I he sipinga 'o e tukutaha 'a e tokangá ki hono ako'i 'i he kongá 2, 'oku fakahoko ai 'e Sisitā Puluki ha fakataha fakalaumālie 'i lokiako. 'I he sipinga 'o e tukutaha 'a e tokangá ki he tokotaha akó, 'oku faka'aliali mai 'e he kau akó ia ha fakataha fakalaumālie 'oku toe lelei ange 'i lokiako. 'I he sipinga 'o e tukutaha 'a e tokangá ki hono ako'i 'i he kongá 3, 'oku fakafanongo e kau akó ki he fakamatala 'a Sisitā 'Etiuti. 'I he sipinga 'o e tukutaha e tokangá ki he kau akó, 'oku ako ai 'a e kau akó 'aki 'enau faka'aonga'i e ngaahi ongo honau sinó, 'o 'ikai ko ha fo'i ongo pē 'e taha. Tuku ke fakakakato 'e he kau faiakó 'a e la'ipepa tufá lolotonga 'enau mamata ki he ongo kongá ko 'ení. Ko 'ene 'osi pē 'a e kongá takitaha pea mou alea'i e ngaahi tali 'a e kau faiakó.

 Ngāue Tohi

Fakaafe'i e kau faiakó ke nau hiki e ngaahi tali ki he ngaahi fehu'i ko 'ení:

- Ko e hā nai ha me'a te u lava 'o fai ke toe lahi ange ai 'eku 'ilo ki he ngaahi tu'unga 'oku 'i ai 'a e tokotaha akó 'i he'ene mateuteú, kaú, mo 'ene faka'aonga'i e lēsoní?
- Ko e hā ha me'a te u lava 'o fai ke tupu mei ai ha toe lelei ange 'a e ngaahi tu'unga ko 'ení?
- Ko e fē 'i he ngaahi palakalafi ko ia 'oku faka'ilonga'i mei he peesi 16–17 'o e tohi tu'utu'uní te u fie fakakau ke toe lelei ange 'i he'eku faiakó?

Ngaahi Fakahinohinó

'I ho'omou sio 'i he kongá 2–3 'o e fo'i vitiō ko e “Ko e Fatongia 'o e Tokotaha Akó 'i Hono Ako 'o e Ongoongolele!” hiki ho'o ngaahi tali ki he ngaahi fehu'í 'i he ngaahi feitu'u 'oku fakaava atú. Teuteu ke ke vahevahe ho'o ngaahi talí mo e kulupu 'inisēvesí.

Konga	Ko e hā e me'a na'e hoko ki he ngaahi tu'unga 'o e tokotaha akó 'i hono <i>tukutaha 'a e tokangá ki he ako'i?</i>	Ko e hā e me'a na'e hoko ki he ngaahi tu'unga 'o e tokotaha akó 'i hono <i>tukutaha 'a e tokangá ki he tokotaha akó?</i>	Na'e tokoni fēfē 'a e faiakó ke toe lelei ange 'a e ngaahi tu'unga 'o e tokotaha akó?
2			
3			

14 KAU AKO 'OKU FAKANGATANGATA E NGAAHI ME'A 'OKU NAU LAVÁ PE 'I AI HONAU NGAAHI FAINGATA'A'IA

Tefito'i Mo'oni ke Fakamamafa'i

'E lava 'e he kau faiakó 'o fakahoko ke toe lelei ange 'a e ako fakalotú ki he kau ako ko ia 'oku fakangatangata e ngaahi me'a 'oku nau lavá 'i he taimi 'oku nau ongo'ingofua ai 'enau ngaahi fiema'ú pea "fai fakatatau 'a e ako fakalotú ki he'enua ngaahi fiema'ú mo e ngaahi me'a te nau lavá" (*Ako'i 'o e Ongongoleleí: Ko ha Tohi Tu'utu'umi Ma'a e Kau Taki mo e Kau Faiako 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí, 16*).

Ngaahi 'Ekitiviti Fakafaiako 'Oku Fokotu'u Atú

(*miniti 'e 30*)

Va'inga Fakatāta'a'i

Vahe ki he faiako takitaha ha fa'ahinga faingata'a'ia (hangē ko e sió, faka'uhingá, fanongó, laukongá, fakaeongo, pe ko e lava ke ngaue holó). Fakamatala'i ange kuo pau ke feinga 'a e kau faiakó lolotonga 'a e kalasí ke hangē pē 'oku nau mo'ua mo'oni 'i he fa'ahinga faingata'a'ia ko ia na'e vahe ange kiate kinautolú.

'Ekitiviti Fakafolofola

Lau 'a e 3 Nifai 17:19–22 pea mou alea'i 'a e founga na'e tāpuaki'i 'aki "taki taha" 'e Sisū 'a e fānuu ikí mo Ne lotua 'a kinautolú.

Lea Na'e Fai

Mou lau fakataha 'a e lea ko 'eni na'e fai 'e 'Eletā Poiti K. Peeka 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá 'o kau ki hono tokoni'i 'o kinautolu 'oku nau faingata'a'ia ke nau feinga ke nau toe fakalalakala ange.

Feinga Ke Toe Fakalalakala Angé

"Pea 'i he ngaahi me'a ni hono kotoa, kuo pau pē ke potu-potutatau, he 'oku 'i ai 'a e fatongia 'o kinautolu 'oku faingata'a'ia fakaesinó ke nau ngāue ke lava honau fakamo'uí. Ko e ofi ange ko ia 'o e ngaahi sipinga totonu 'o e mo'uí 'i he 'ulu-ngāanga mo e founga pule'i 'oku fai kiate kinautolu 'oku nau faingata'a'ia fakaesinó, te nau toe fiefia ange kinautolu ai.

"Ko e ki'i fakalalakala fakatu'asino mo faka'atamai si'isi'i kotoa pē 'oku malava ke a'usía 'oku fu'u mahu'inga 'aupito ia ke faifeinga ke ma'u. Na'e pehē 'e he Palōfita ko Siosefa Sāmitá 'ko e ngaahi 'atamai mo e ngaahi laumālie kotoa ko ia kuo tuku mai 'e he 'Otuá ki he māmaní 'oku malava pē ke tupulaki' (*Teachings of the Prophet Joseph Smith*, sel. Joseph Fielding Smith [Sōleki Siti: Deseret Book Co., 1938], p. 354).

". . . Mahalo ko e kongā faingata'a taha ia kiate kinautolu 'oku nau tauhi 'a e kau faingata'a'ia 'a hono 'ilo'i ko ia hono lahi 'o e me'a ke nau feinga'i ke fai 'e kinautolú ni lolotonga ko iá 'oku nau ongo'i 'a e mamahi fakaesino mo fakaeongo. Ka neongo ia, hangē ko e me'a na'e lea 'aki 'e he Palōfita ko Siosefa Sāmitá, 'Kuo pau pē ke mālohi fe'unga 'a e kakaí ke nau fili ke fai 'a e ngaahi me'a 'oku totonu ke faí pea 'i he taimi tatau pē 'oku nau kei kaungā-ongo'i mo kinautolu 'oku faingata'a'ia' (*History of the Church, 4:570*) ('i he Conference Report, April 1991, 8–9 mo e *Liahona*, Sānuali 2000.)

Fealēlea'aki

- Ko e hā e me'a 'oku kau 'i hono 'ai ko ia ke 'i ai 'a e "potupotu tau" na'e lea ki ai 'a 'Eletā Poiti K. Pēká?
- Te ke lava fēfē 'o fakafe'unga'i 'a e ako fakalotú ki ho'o kau akó ko e "taha ki he taha" lolotonga ko iá 'okú ke kei faka'apa'apa'i pē 'a 'enau fiema'ú fakafo'ituitui ko ia ke nau ngāue ke lava honau fakamo'uí?

- Ko e hā e founa 'oku totonu ke fakafekau'aki ai 'a e mateuteu, kau, mo hono faka'aonga'i 'e he tokotaha akó 'a e lēsoní mo e ngaahi ngāue ko 'eni 'oku feinga ke fai?
- Te ke lava fēfē 'o fakafuofua'i lelei ange (pea fakafou 'ia hai) 'a e ngaahi fiema'u pea mo e ngaahi me'a ko ia 'oku lava 'e ho'o kau akó ke fai? (vakai ki he tohi tu'utu'uní, 27).
- 'I he taimi ko ia kuo 'ilo'i ai 'a e ngaahi mālohingá mo e ngaahi me'a 'oku lava 'e he kau akó, te ke lava 'o faka'aonga'i fēfee'i e ngaahi mālohinga mo e ngaahi me'a ko ia 'oku nau lavá ke ma'u ai ha'anau lelei?

Mou alea'i 'a e me'a 'oku ako 'e he kau faiakó me'i he ngaahi faingata'a'ia ko ia na'e vahe ange ke nau fakatāta'a'i 'i he kamata'anga 'o e kalasi 'inisēvesi ko 'ení.

Ngāue Tohi

Fakaafe'i e kau faiakó ke nau hiki ha palani 'o e founa te nau 'ahi-ahi ke toe lelei ange ai hono fakafuofua'i 'o e ngaahi fiema'u pea mo e ngaahi me'a 'oku lava 'e he'enau kau akó, 'osi ko iá pea nau fakafe'unga'i 'a 'enau founa faiakó ke lelei ki he ako fakalotu 'a e kau akó.

AKO'I 'O E ONGOONGOLELEÍ: KO E FATONGIA 'O E FAIAKÓ

TEUTEU'I KOE

FAKAPAPAU'I 'A E *ME'A* KE AKO'I MO E *FOUNGA* KE AKO'I 'AKÍ
FOKOTU'U PE'A TAUHI MA'U HA 'ĀTAKAI 'OKU FE'UNGÁ KE FAKAHOKO AI 'A E AKÓ

15 TEUTEU'I KOE

Ngaahi Tefito'i Mo'oni ke Fakamamafa'i

Teuteu Fakalaumalié

“Ko e kongā mahu'inga mo mamafa taha 'i he teuteu 'a e faiako 'o e ongoongolelei ko 'ene teuteu'i fakalaumalié ia ke ne tā ha fa'ifa'itaki- 'anga 'oku totonú” (*Ako'i 'o e Ongoongolelei: Ko ha Tohi Tu'utu'uni ma'a e Kau Taki mo e Kau Faiako 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí* [1994], 22).

Ko e Taumu'a 'o e 'Inisēvesí 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí

“Ko e taumu'a 'uluaki pē 'o e ako 'inisēvesí ia ke toe fakalelei ange 'a e faiakó” (*Ako'i 'o e Ongoongolelei: Ko ha Tohi Tu'utu'uni Ma'a e Kau Taki mo e Kau Faiako 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí*, 22).

Ko e Mālohi 'o e Tuí

‘Oku 'i ai e mālohi 'i he ako fakalotú 'i he taimi 'oku faka'aonga'i ai 'e he kau faiakó 'a 'enau tui ki he 'Eikí, ki he Laumalié, ki he mālohi 'o e folofolá, pea ki he'enau kau akó foki (vakai ki he *Ako'i 'o e Ongoongolelei: Ko ha Tohi Tu'utu'uni*, 22–23).

Ngaahi 'Ekitiviti Fakafaiako 'Oku Fokotu'u Atú: Ko e Teuteu Fakalaumalié

(*miniti 'e 25*)

Tohi Tu'utu'uni

Fakaafe'i e kau faiakó ke nau lau 'a e peesi 21 'o e tohi tu'utu'uni. Fekau ke nau faka'ilonga'i 'aki ha peni lanu kehe 'a e me'a 'e lava ke fai 'e he faiakó mo ia 'e 'ikai lava ke ne fai. Fehu'i ange ki he kau faiakó:

- Fakatata ki he peesi 21, ko e ha e me'a 'e lava ke fai 'e he kau faiakó?
- Ko e hā e me'a 'e 'ikai lava ke nau fai?
- 'Oku mahu'inga fēfē 'a e fatongia 'o e faiakó?

Vitioó

Hulu'i e kongā 15, “Oku Fakatupu 'e he Faiakó ha Liliu: (9:05). 'Oku fakatāta'i mai 'e he kongā ko 'ení ha ongo faiako 'okú na toe fe'ilo-aki mo ha'ana kau ako fuoloa 'o nau fakamālō'ia kināua koe'uhí ko hona ivi tākiekina ki he lelei. Fakaafe'i 'a e kulupu 'inisēvesí ke nau kumi e ngaahi 'uhinga na'e lava ai ke tākiekina 'e he ongo faiako 'i he fo'i vitioó 'a 'ena kau akó ki he lelei. Hili hono hulu'i e fo'i vitioó pea ke fehu'i ange: Ko e hā hono 'uhinga na'e ma'u ai 'e he ongo faiako ko 'ení 'a e fu'u ivi tākiekina lelei pehē ki he'ena kau akó?

Tohi Tu'utu'uni

Fakaafe'i e kau faiakó ke nau lau 'a e palakalafi 'uluaki 'o e kongā ko ia ko e “Teuteu'i Koé” (tohi tu'utu'uni, 22). Fehu'i ange ki he kau faiakó:

- Ko e hā 'a e teuteu mahu'inga taha 'oku fie ma'u ki hono ako'i 'o e ongoongolelei? Ko e hā hono 'uhinga? (vakai ki he tohi tu'utu'uni, 22).
- Ko e hā e ngaahi fakakaukau mahu'inga 'e fā 'a ia ko e kongā pē 'o e teuteu 'a ha faiako 'okú ne ako'i 'a e ongoongolelei? (vakai ki he tohi tu'utu'uni, 22).

Lēsoni Fakataumu'a

Tufa ki he faiako takitaha ha fa'ahinga koniteina pē (hangē ko ha ipu pepa, kapa ta'o pai, sioki hu'akau pelesitiki, me'a sivi, vaasi 'umea, pe vaasi kilisitala). Fehu'i ange:

- Ko e hā 'a e ngaahi fa'ahinga ipu 'okú ke ma'u 'i homou 'apí?
- Ko e fē 'o kinautolu 'oku 'aonga tahá, mahu'inga tahá, pe fie ma'u tahá?
- Ko e hā e me'a 'oku 'aonga, mahu'inga, pe fiema'ua ai 'a e ngaahi koniteina ko 'ení?

'Ekitiviti Fakafolofola

Lolotonga hono pukepuke 'e he kau faiakó 'a e ngaahi koniteina, mou lau pea alea'i 'a e 2 Timote 2:19–21. Fehu'i ange:

- Ko e hā e me'a 'e fai 'e kinautolu 'oku “hua 'aki e huafa 'o Kalaisí” (ko hono fakalea 'e tahá, ko kinautolu 'oku nau ui kinautolu ko e kau Kalisitiane?).
- 'Oku teuteu'i fēfē ha taha 'i he'ene afe mei he angahalá ke ne ako'i ki he kau akó 'a e ongoongolelei 'o Sisū Kalaisí?
- Ko e hā nai e me'a 'oku hokó 'o kapau 'e hanga 'e ha tangata 'o faka'ata'atá ia mei ha'ane ongoongokovi?
- 'Oku fekau'aki fēfē 'a e ngaahi lea 'a Paula 'o kau ki he ngaahi koniteina ki ha teuteu 'a ha faiako?

'Ekitiviti Fakafolofola

Fakaafe'i e kau faiakó ke nau lau 'a e 'Alamā 60:23. Fehu'i ange:

- Ko e hā e me'a na'e tala mai 'e Molonai 'oku totonu ke tau manatu'i 'i he'etau teuteu'i ko ia kitautolu ke tau hoko ko e ngaahi ipu 'aonga 'a e 'Otuá?
- 'Oku teuteu'i fēfē kitautolu 'e he'etau fufulu 'a e lotu ipú ke tau tā 'a e sipinga totonu 'i he'etau hoko ko e kau faiakó?
- Na'e teuteu'i fēfē 'e he Fakamo'uí Ia ki He'ene faiakó?
- 'Oku hoko fēfē 'a hono mo'ui 'aki e ngaahi tefito'i mo'oni 'o e ongoongolelei, lotú, fekumi 'i he folofolá, mo e tuí ko e kongā 'o e teuteu 'a e Fakamo'uí?

Lea Na'e Fai

Lau pea alea'i 'a e lea ko 'eni me'i he la'ipepa tufá 'a ia na'e fai 'e Palesiteni Hiu B. Palauni 'o e Kau Palesitenisí 'Uluaki.

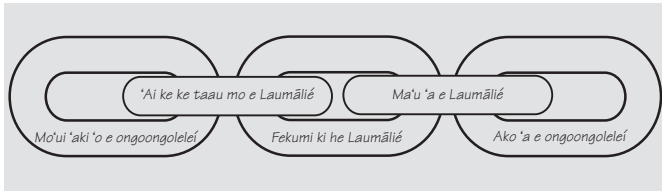
Fakamā'oni'oni'i 'Akimoutolu

"I he taimi na'e teuteu ai 'a e faiako ma'ongo'onga tahá ke Ne māvae mo 'Ene kau ākongá, na'á Ne folofola 'aki 'eni: "Pea 'oku ou fakatapu'i au koe'uhí ko kinautolu, koe'uhí ke fakatapu'i 'akinautolu foki 'i he mo'oni." [Sione 17:19.] . . . "I ho'o kamata ko ia 'a e ngāue 'o e ta'u ní, te ke lava nai ke fai ha me'a 'oku toe si'i ange 'i hono fakamā'oni'oni'i ki-moutolú?" (*The Abundant Life* [1965], 86).

Tohi Tu'utu'uní

Fakaafe'i e kau faiakó ke nau lau 'a e kongá ko ia ko e "Mo'ui'aki 'o e Ongongolelé" (tohi tu'utu'uní, 22). Kole ki he kau faiakó ke nau fakahā mai 'a e ngaahi fehokotaki'anga 'i he sēini 'o e faka'uhingá.

Fealēlea'akí

Tā he palakipoé 'a e fakatātā 'i 'olungá 'a ia 'okú ne fakafongá'i mai 'a e ngaahi fehokotaki'anga 'i he vaha'a 'o e mo'ui 'aki 'o e ongoongolelé mo hono ako 'o e ongoongolelé. Fehu'i ange ki he kau faiakó:

- Ko e hā hono 'uhingá 'oku fie ma'u ai 'a hono mo'ui 'aki 'o e ongoongolelé ke mu'omu'a ia 'i hono ako 'o e ongoongolelé?
- 'Oku hoko fēfē 'a hono mo'ui 'aki e ongoongolelé ko ha fehokotaki'anga ia ki hono ma'u 'o e Laumālié?
- Ko e hā e ngaahi fonga 'oku tu'u ai 'a e Laumālié 'i loto mālie 'i hono mo'ui 'aki e ongoongolelé pea mo hono ako 'o e ongoongolelé?
- Ko e hā e fekau'aki 'a hono mo'ui 'aki e ongoongolelé, ma'u 'o e Laumālié, pea mo e kau ki hono ako 'o e ongoongolelé?

Tohi Tu'utu'uní

Fakaafe'i 'a e kau faiakó ke nau lau 'a e kongá ko e "Lotú" (tohi tu'utu'uní, 22). Fehu'i ange ki he kau faiakó:

- Ko e hā e me'a 'oku totonu ke lotua 'e he kau faiakó ko e kongá pē 'o 'enau teuteú?
- Ko e hā 'a e fekau'aki 'a e fakamātoato 'o 'etau ngaahi lotú pea mo e lelei 'o e ola 'oku tau ma'u 'i he'etau hoko ko e kau faiakó?

Lea Na'e Fai

Lau pea alea'i 'a e lea ko 'eni 'a Palesiteni 'Eselā Tafu Penisoni mei he la'ipepa tufá hono 14, 'i he'ene hoko ko e Palesiteni 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá.

Falala ki he Lotú

"I hono kotoa 'o 'eku mo'ui, na'e mahu'inga ange 'a e fale'i ko ia ke u falala ki he lotú 'i ha toe fale'i kuó u ma'u. Kuo hoko ia ko haku kongá pē, ko ha taula, ko ha ma'u'anga ivi 'i he taimi kotoa pē, pea ko e makatu'unga ki he'eku 'ilo'i ko ia 'o e ngaahi me'a 'oku faka-otuá. .

". . . Fakafeta'i ki he 'Otuá 'oku lava ke tau ala atu 'o ma'u tokoni mai me'i he mālohi ko ia 'oku 'ikai ke tau lava ke mamata ki a'i, pea 'ikai ke lava 'e ha tangata 'o fai 'a hono lelei tahá ta'e kau ai ia. . . .

". . . 'Oku totonu ke tau teuteu'i kitautolu ki he lotú. Kapau 'oku 'ikai ke tau ongo'i 'e kitautolu ke tau lotu pea 'oku totonu leva ke tau lotu kae 'oua leva pē kuo tau ongo'i ke tau lotu. . . .

"'Oku totonu ke tau kole 'a e me'a 'oku tau fie ma'u, 'o tau tokanga ke 'oua na'a tau kole 'a e ngaahi me'a ko ia 'e kovi kiate kitautolú. (Sēmisi 4:3.) . . . 'I hono tokoni'i kitautolu 'e he Laumālie Mā'oni'oni, te tau 'ilo ai 'a e me'a 'oku totonu ke tau lotu ke ma'u. (Loma 8:26).

". . . 'Oku totonu ke tau fakafanongo. Mahalo 'oku finangalo 'a e 'Eiki ke Ne akonaki'i kitautolu lolotonga 'oku tau tū'ulutu. . .

". . . Neongo e fakatangá pea neongo te tau a'usia ha ngaahi mamahi ta'e 'amanekina, ka te tau ma'u 'a e fiemālie he 'e folofola 'aki 'e he 'Otuá 'a e melinó ki he laumālié. Ko e melino ko iá, 'a e laumālie ko ia 'o e nongá, ko e tāpuaki ma'ongo'onga taha ia 'i he mo'ui.

". . . Kuo te'eki ai ha taimi ki mu'a 'i he kuonga fakakōsipelí ni 'e toe fie ma'u lahi ange ai 'a e lotú ka ko e taimi ni" ('i he Conference Report, April 1977, 44–47; pe *Ensign*, May 1977, 32–34).

Fehu'i ange ki he kau faiakó: Ko e fē ha taimi kuó ke ongo'i ai e mālohi 'o e lotú 'i ho'o teuteu'i ko ia koe ke ke faiakó?

Ngaahi 'Ekitiviti Fakafaiako 'Oku Fokotu'u Atú: Taumu'a 'o e 'Inisēvesí 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí

(*miniti 'e 8*)

Tohi Tu'utu'uní

Fakaafe'i e kau faiakó ke nau lau 'a e kongá "Kau 'i he Ako 'Inisēvesí" (tohi tu'utu'uní, 22). Fehu'i ange ki he kau faiakó:

- Ko e hā e taumu'a 'uluaki 'o e ako 'inisēvesí 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí? (vakai ki he tohi tu'utu'uní, 22).
- Ko e hā e ni'ihí 'o e ngaahi taumu'a 'oku tñaki atu ki he taumu'a 'o e ako 'inisēvesí? (vakai ki he tohi tu'utu'uní, 22) .
- 'Oku tokoni'i fēfē koe 'e he ako 'inisēvesí ke ke teuteu atu ki ha'o faiako?

Lea Na'e Fai

Fakaafe'i e kau faiakó ke nau lau 'a e lea ko 'eni mei he la'ipepa tufa hono 14 'a ia ko e lea 'a 'Eletā Poiti K. Peekā 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá.

'Oku Lava pē ke Ako'i 'a e Founga 'o e Faiakó

“Oku kau he ngaahi me'a lahi 'e lava ke ako'i lelei 'a e founga 'o e faiakó. 'Oku 'i ai 'a e ngaahi tefito'i mo'oni pau ia 'oku kaunga ki he faiakó, pe ko hono ako 'o ha fa'ahinga me'a pē. 'I he faiakó, 'oku tau 'ilo'i ai 'a e ngaahi founga pe ngaahi poto 'oku tokoni kiate kitautolu ke tau faiakó. Ko e ni'ihi 'o e ngaahi founga ko 'eni ko e fanga ki'i me'a iiki pē ia 'e lava 'e ha taha pē ke fai; pea 'oku 'i ai e ngaahi founga ia 'e ni'ihi 'oku fie ma'u ke ako pea 'ahi'ahi'i. Ka ko e lahi 'o e ngaahi founga ko 'eni 'oku fe'unga pē ke hanga 'e ha taha 'o fakamatala'i mai pe fakahā mai kiate kitautolu. 'Oku fie ma'u ke tau 'āā ki he ngaahi me'a ko ia 'oku fai 'e he kau faiako lavame'á he 'e lava pē ke nau tala mai 'a e faikehekehe 'o e ola lelei 'a e faiakó mo e 'ikai ha ola 'e ma'ú. Ko e mo'oni te nau ngaahi kitautolu ke tau hoko ko ha kau faiako lelei angé” (*Teach Ye Diligently* [1975], 2).

Fehu'i ange ki he kau faiakó:

- Ko e hā e ngaahi founga 'oku tokoni'i ai kitautolu 'e he ako 'inisēvesí ke tau ako 'a e “founga 'o e faiakó”?
- Ko e hā e ngaahi founga 'e lava ai 'e he ako 'inisēvesí 'o ngaahi kitautolu ke tau 'āā ki he “ngaahi me'a ko ia 'oku fai 'e he kau faiako lavame'á”?

Ngaahi 'Ekitiviti Fakafaiako 'Oku Fokotu'u Atú: Ko e Mālohi 'o e Tuí

(*miniti 'e 20*)

Tohi Tu'utu'uní

Fakaafe'i e kau faiakó ke nau lau e palakalafi 'uluaki 'o e kongā 'oku uí ko e “Ma'u 'a e Tufí” (tohi tu'utu'uní, 22). Fehu'i: 'I he me'a kuo mou 'osi a'usíá, 'oku hoko fēfē 'a e tuí “ko ha tefito'i mo'oni 'oku 'i ai hono mālohi 'i he ako fakalotú?”

Vitioó

Hulu'i e kongā 16, “Ko e Ako'anga 'o e Kaumātu'á” (6:45). Fakaafe'i e kau faiakó ke nau fakafanongo ki he me'a na'e pehē 'e he Palōfita ko Siosefa Sāmitá 'e lava ke fakahoko 'i he mālohi 'o e tuí. Fehu'i ange:

- Ko e hā e me'a na'e pehē 'e he Palōfita 'e lava ke fakahoko 'o fakafou 'i he mālohi 'o e tuí?
- 'Oku mou pehē ko e hā hono 'uhinga na'e toutou fakamamafa'i mai ai 'a e tuí 'e he kau tangata na'a nau hiki e Tohi Tapú, 'o pehē ko ha tefito'i mo'oni ia 'oku 'i ai ha mālohí?
- Ko e hā e kaunga 'o hono hiki e ngaahi mo'ungá ki hono ako'i 'o e kau ako 'i ho lokiakó?

Lau e lea ko 'eni na'e fai 'e he Palōfita ko Siosefa Sāmitá: “Ka ne ta'e 'oua 'a e tui na'e ma'u 'e he kau tangatá, pehē na'e mei iku ta'e 'aonga pē . . . 'a 'enau [kau tangata 'a e 'Otuá] leá ki he . . . loto 'o e tangatá!” (*Lectures on Faith* [1985], 5). Fehu'i ange:

- 'Oku lava fēfē 'e he tui 'a ha faiako ke ne ue'i 'a e loto 'o ha tokotaha ako?
- 'Oku lava fēfē ke tokoni'i koe 'i ho'o fakahoko 'o e ako fakalotú 'e hono 'ilo'i ko ia ko e tuí ko ha tefito'i mo'oni ia 'oku 'i ai hono mālohi?

Ngāue Fakakulupu

Vahevahe e kau faiakó ki ha ngaahi kulupu 'e tolu. Tuku ke ako 'e he kulupu takitaha ha taha 'o e ngaahi palakalafi 'e tolu 'oku fakā'ilonga'i atu 'i he “Ma'u 'a e Tufí” (tohi tu'utu'uní, 22–23). Fekau e ngaahi kulupú ke nau tala mai 'a e founga 'oku tokoni ai 'a e kongā 'o e tuí ne vahe ange kiate kinautolú ke teuteu'i kinautolu ki hono ako'i 'o e ongoongolelei. Hili 'enau lau iá pea fakaafe'i ha fakafofonga mei he kulupu takitaha ke ne lipooti e me'a na'e ma'u 'e he kau faiakó ki he kulupu 'inisēvesí.

Vitioó

Hulu'i e kongā 17, “Faith in the Students”, (3:21). 'I he kongā ko 'eni 'oku vahevahe ai 'e ha kau faiako pea mo ha kau ako 'a 'enau ngaahi fakamo'oni 'oku mateuteu 'a e to'u tupu 'o e 'aho ní ke nau fanongo ki he ongoongolelei.

Fakamā'oni'oni'i 'A kimoutolu

Na'e pehē 'e Palesiteni Hiu B. Palauni 'o e Kau Palesitenisī 'Uluakí:

“I he taimi na'e teuteu ai 'a e faiako ma'ongo'onga tahá ke Ne māvae mo 'Ene kau ākongá, na'á Ne folofola 'aki 'eni:

“Pea 'oku ou fakatapu'i au koe'uhí ko kinautolu, koe'uhí ke fakatapu'i 'a kinautolu foki 'i he mo'oni” [Sione 17:19]. . .

“I ho'o kamata ko ia 'a e ngāue 'o e ta'u ní, te ke lava nai ke fai ha me'a 'oku toe si'i ange 'i hono fakamā'oni'oni'i kimoutolú?” (*The Abundant Life* [1965], 86).

Falala ki he Lotú

Na'e pehē 'e Palesiteni 'Eselā Tafu Penisoni 'i he'ene hoko ko e Palesiteni 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá:

“I hono kotoa 'o 'eku mo'uí, na'e mahu'inga ange 'a e fale'i ko ia ke u falala ki he lotú 'i ha toe fale'i kuó u ma'u. Kuo hoko ia ko haku kongá pē, ko ha taula, ko ha ma'u'anga ivi 'i he taimi kotoa pē, pea ko e makatu'unga ki he'eku 'ilo'i ko ia 'o e ngaahi me'a 'oku faka-'otuá. . .

“. . . Fakafeta'i ki he 'Otuá 'oku lava ke tau ala atu 'o ma'u tokoni mai mei he mālohi ko ia 'oku 'ikai ke tau lava ke mamata ki aí, pea 'ikai ke lava 'e ha tangata 'o fai 'a hono lelei tahá ta'e kau ai ia . . .

“. . . 'Oku totonu ke tau teuteu'i kitautolu ki he lotú. Kapau 'oku 'ikai ke tau ongo'i 'e kitautolu ke tau lotu pea 'oku totonu leva ke tau lotu kae 'oua leva pē kuo tau ongo'i ke tau lotu. . . .

“Oku totonu ke tau kole 'a e me'a 'oku tau fie ma'ú, 'o tau tokanga ke 'oua na'a tau kole 'a e ngaahi me'a ko ia 'e kovi kiate kitautolú. (Sēmisi 4:3). . . 'I hono tokoni'i kitautolu 'e he Laumālie Mā'oni'oni, te tau 'ilo ai 'a e me'a 'oku totonu ke tau lotu ke ma'ú. (Loma 8:26).

“. . . 'Oku totonu ke tau fakafanongo. Mahalo 'oku finangalo 'a e 'Eikí ke Ne akonaki'i kitautolu lolotonga 'oku tau tū'ulutú. . .

“. . . Neongo e fakatangá pea neongo te tau a'usia ha ngaahi mamahi ta'e 'amanekina, ka te tau ma'u 'a e fiemālie he 'e folofola 'aki 'e he 'Otuá 'a e melinó ki he laumālié. Ko e melino ko iá, 'a e laumālie ko ia 'o e nongá, ko e tāpuaki ma'ongo'onga taha ia 'i he mo'uí. . .

“. . . Kuo te'eki ai ha taimi ki mu'a 'i he kuonga fakakōsipelí ni 'e toe fie ma'u lahi ange ai 'a e lotú ka ko e taimi ni” (i he Conference Report, April 1977, 44–47; pe *Ensign*, May 1977, 32–34).

'Oku Lava pē Ke Ako'i 'a e Founga 'o e Faiakó

Na'e pehē 'e 'Eletā Poiti K. Peeka 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá:

“Oku kau he ngaahi me'a lahi 'e lava ke ako'i lelei 'a e founga 'o e faiakó. 'Oku 'i ai 'a e ngaahi tefito'i mo'oni pau ia 'oku kaunga ki he faiakó, pe ko hono ako 'o ha fa'ahinga me'a pē. 'I he faiakó, 'oku tau 'ilo'i ai 'a e ngaahi founga pe ngaahi poto 'oku tokoni kiate kitautolu ke tau faiakó. Ko e ni'ihi 'o e ngaahi founga ko 'eni ko e fanga ki'i me'a iiki pē ia 'e lava 'e ha taha pē ke fai; pea 'oku 'i ai e ngaahi founga ia 'e ni'ihi 'oku fie ma'u ke ako pea 'ahi'ahi'i. Ka ko e lahi 'o e ngaahi founga ko 'eni 'oku fe'unga pē ke hanga 'e ha taha 'o fakamatala'i mai pe fakahā mai kiate kitautolu. 'Oku fie ma'u ke tau 'āā ki he ngaahi me'a ko ia 'oku fai 'e he kau faiako lava-me'a he 'e lava pē ke nau tala mai 'a e faikehekehe 'o e ola lelei 'a e faiakó mo e 'ikai ha ola 'e ma'ú. Ko e mo'oni te nau ngaohi kitautolu ke tau hoko ko ha kau faiako lelei ange” (*Teach Ye Diligently* [1975], 2).

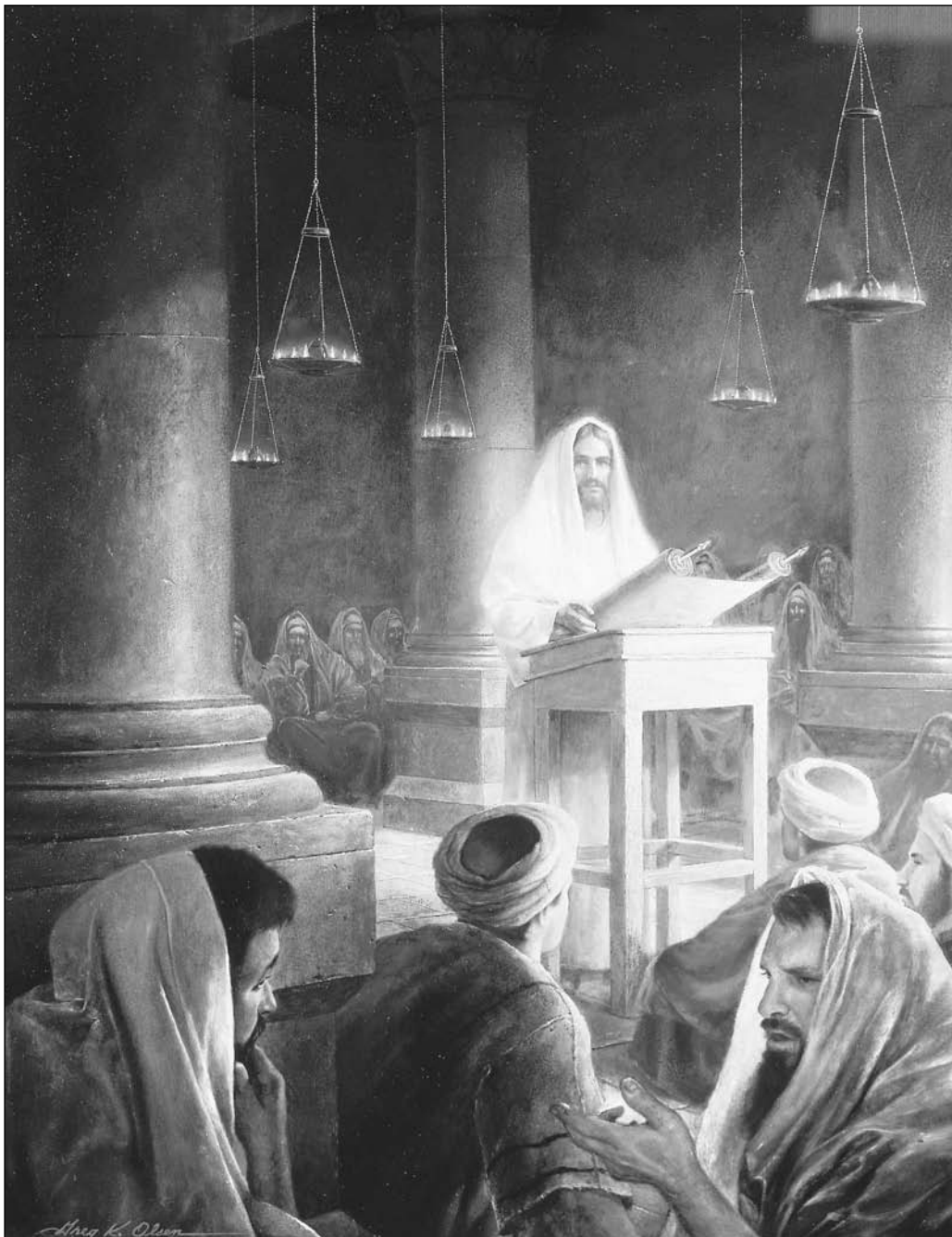
 Ngaahi Fakamatalá

AKO'I 'O E ONGOONGOLELEÍ: KO E FATONGIA 'O E FAIAKÓ

TEUTEU'I KOE

FAKAPAPAU'I 'A E *ME'A* KE AKO'I MO E *FOUNGA* KE AKO'I 'AKÍ

FOKOTU'U PE'A TAUHI MA'U HA 'ĀTAKAI 'OKU FE'UNGÁ KE FAKAHOKO AI 'A E AKÓ

16 FAKAPAPAU'I 'A E ME'A KE AKO'I MO E FOUNGA KE AKO'I 'AKI

Ngaahi Tefito'i Mo'oni ke Fakamamafa'i

Fakapapau'i 'a e Me'a ke Ako'i mo e Founga Ke Ako'i 'Aki

“Oku 'i ai 'a e fili 'e ua 'e fai 'e he faiako kotoa pē “i he taimi 'oku ne teuteu ai ha lēsoni. 'Ko e hā e me'a te u ako'i?” mo e 'Ko e hā e founga te u ako'i'aki iá?” (Ako'i 'o e Ongoongolelei: Ko ha Tohi Tu'utu'uni Ma'a e Kau Taki mo e Kau Faiako 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí [1994], 23).

'Ai ke Potupotu Tatau 'a e Me'a ke Ako'i mo e Founga

Kapau 'oku 'ikai ke 'ai 'e ha faiako ke potupotutatau 'a e me'a ke ako'i mo e founga ke ako'i 'aki iá, “e si'i ange ai 'a e 'amanaki 'e hoko ha fakamaama 'i he ako 'oku fai” (Ako'i 'o e Ongoongolelei: Ko ha Tohi Tu'utu'uni Ma'a e Kau Taki mo e Kau Faiako 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí, 24).

Ko Hono Ako'i Fakahokohoko 'o e Folofolá

“Ko e taha 'o e ngaahi founga lelei taha ki hono ako'i 'o e ongoongolelei 'o Sisū Kalaisi ko hono ako'i fakahokohoko 'o e folofolá. . . 'i honau fakahokohoko totonú 'i he'enua hā 'i he ngaahi [folofola] 'oku ngāue'aki 'e he Siasí” (Ako'i 'o e Ongoongolelei: Ko ha Tohi Tu'utu'uni Ma'a e Kau Taki mo e Kau Faiako 'a e Potungāue Ako 'a e Siasí, 24).

Ngaahi 'Ekitiviti Fakafaiako 'oku Fokotu'u Atú: Fakapapau'i 'a e Me'a ke Ako'i mo e Founga ke Ako'i 'Aki

(miniti 'e 15)

Tohi Tu'utu'uni

Fakaafe'i e kau faiakó ke nau lau 'a e palakalafi 'uluaki 'o e kongá ko e “Fakapapau'i 'a e Me'a ke Ako'i mo e Founga ke Ako'i 'Aki” (tohi tu'utu'uni, 23). Kole ange ke nau kumi hake 'a e ongo fili 'e ua kuo pau ke fai 'e he faiako kotoa pē 'i he taimi 'oku ne teuteu ai ha lēsoni. Hili 'enua lau e palakalafi péá ke fehu'i ange: Ko e hā e ongo fili 'e ua kuo pau ke fai 'e he faiako kotoa pē 'i he taimi 'oku ne teuteu ai ha lēsoni? Ko e hā 'oku mahu'inga ai 'a e ongo fo'i fili ko 'eni?

Fealēlea'aki

Hiki fakaholoholo 'a e ngaahi fo'i lea ko 'eni 'i he palakipoé: ngaahi founga, kakano, tohi, ngaahi fakakaukau, nāunau tokoni fakafaiako ki he sió mo e fanongó, ngaahi tefito'i mo'oni, laukonga, ngaahi 'ilo fakafolofola, ngaahi tokāteline, ngāue fakakulupu iiki, potutohi fakahisitōlia, ngaahi fealēlea'aki. Fekau e kau faiakó ke nau fakahā mai pe ko e fē 'a e ngaahi me'a 'oku fekau'aki mo e me'a ke ako'i pea ko e fē 'a e ngaahi me'a 'oku fekau'aki mo e founga ke ako'i 'aki.

Tohi Tu'utu'uni

Fakaafe'i e kau faiakó ke nau fakakaukau ki he ngaahi me'a ko ia 'oku tu'u 'i he ki'i puha lanu tukumisi 'i he tafa'aki ki lalo 'o e peesi 24 'o e tohi tu'utu'uni. Fehu'i ange:

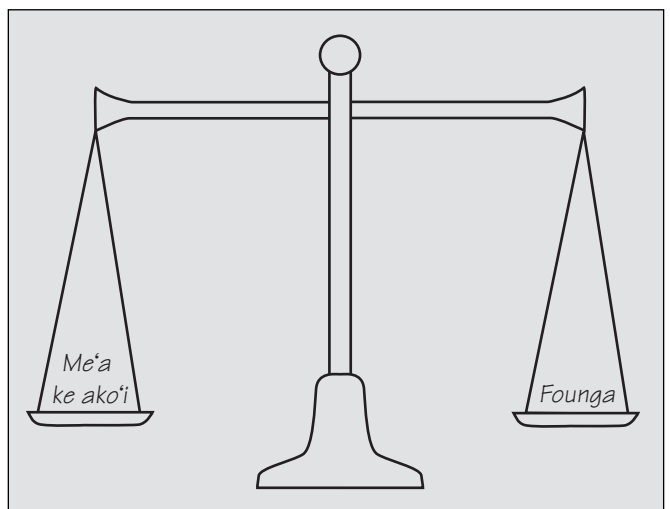
- Ko e hā e me'a 'oku totonu ke fakakaukau 'i he taimi 'oku fili ai e me'a ke ako'i?” (vakai ki he tohi tu'utu'uni, 24).
- 'Okú ke pehē ko e hā hono faikehekehe 'o “hono 'ilo'i” pea mo e “mahino” ha fo'i tefito'i mo'oni?
- Ko e hā hono 'uhinga 'oku totonu ke fakakaukau 'i ai 'a e faikehekehe ko 'eni 'i he taimi 'oku fili ai e founga ke ako'i 'aki ha tefito'i mo'oni 'o e ongoongolelei?
- Ko e hā mo ha toe me'a 'oku totonu ke fakakaukau 'i he taimi 'oku fili ai e founga ke ako'i 'aki ha tefito'i mo'oni 'o e ongoongolelei? (vakai ki he tohi tu'utu'uni, 24).
- 'Okú ke pehē ko e hā e fekau'aki 'a hono “ongoi” pea mo hono “fai”?
- 'E tokoni'i fēfē koe 'e he ongo fakamatala ko ia 'oku ha'i atu 'i he puha lanu tukumisi 'i he peesi 24 'o e tohi tu'utu'uni 'i hono teuteu ho'o ngaahi lēsoni?

Ngaahi 'Ekitiviti Fakafaiako 'Oku Fokotu'u Atú: 'Ai ke Potupotu Tatau 'a e Me'a ke Ako'i mo e Founga

(miniti 'e 15)

Lēsoni Fakataumu'a

Tā he palakipoé ha me'afua tautau pe ko ha'o ha'u pē mo ha me'afua ke faka'aliali. Tohi'i pe fakapipiki 'a e ngaahi fo'i lea ko e me'a ke ako'i 'i he tafa'aki 'e taha pea mo e founga 'i he tafa'aki 'e tahá.

Tohi Tu'utu'uní

Fakaafe'i e kau faiakó ke nau lau 'a e palakalafi 'uluaki 'i he peesi 24 'o e tohi tu'utu'uní. 'Osi ko iá pea fehu'i ange:

- Ko e hā nai 'oku mahu'inga ai ke potupotu tatau 'a e ongo tafa-aki ko 'eni 'e ua 'o hono teuteu'i 'o e lēsoni? (vakai ki he tohi tu'utu'uní, 24).
- Ko e hā ha ngaahi me'a kuó ke a'usia 'okú ne fakatāta'a'i mai ai 'a hono fie ma'u ke 'i ai 'a e potupotu tatau ko 'eni?
- Ko e hā e me'a 'oku hoko 'i he taimi 'oku fakatāfataha ai 'a e lēsoni ki he me'a ke ako'i? ki he founɡá?
- Ko e fē nai 'i he ongo me'a ni, 'a e me'a ke ako'i mo e founɡá, 'oku totonu ke mu'omu'a 'i hono teuteu'i 'o e lēsoni? Ko e hā nai hono 'uhingá? (vakai ki he tohi tu'utu'uní, 24).

Lēsoni Fakataumu'a

Fekau e kau faiakó ke nau fakakaukau loto pē 'o pehē 'okú ke fie ma'u 'a 'enau tokoní 'i hono kofukofu 'o ha me'a'ofa 'okú ke fie 'ave ki he kau akó. Tala ange 'a e ngaahi me'a kehekehe ko ia 'oku faka'aonga'i ki hono 'ave mo hono meili 'o e me'a'ofá (ngaahi sila, ngaahi puha pepa, ngaahi puha papa, mo e hā fua). Fehu'i ange:

- Ko e fē 'a e me'a fa'o'anga me'a'ofa 'okú ke pehē 'oku totonu ke u faka'aonga'i?
- Ko e hā e fakamatala 'oku fie ma'u ke te fai 'aki 'a e fili 'oku fe'ungá?
- Ko e hā e founɡa 'o hono kofukofu'i ('o hono 'ave) 'o e kofukofú ke 'ilo me'i ai 'a e natula 'o e me'a 'oku 'i lotó?
- 'Okú faka'uhingá'i fēfē 'eni ki hono fili ko ia 'o e founɡa 'oku totonu ke "'ave 'aki"' 'a e ngaahi tefito'i mo'oni 'o e ongoongolelei?

Ngaahi 'Ekitiviti Fakafaiako 'Okú Fokotu'u Atú: Ko Hono Ako'i Fakahokohoko 'o e Folofolá

(mīniti 'e 15)

Fealēlea'aki

Hiki e fakamatala ko 'eni 'i he palakipoé. 'Okú 'uhingá 'a hono ako'i fakahokohoko 'o e folofolá ki _____. Kole ki he kau faiakó ke nau fakakaukau angé ki he founɡa te nau fakafonu 'aki 'a e me'a 'oku fakaava atú, pea fakaafe'i kinautolu ke nau vahevahe mai 'enau ngaahi talí. Mou alea'i e ngaahi talí.

Tohi Tu'utu'uní

Fakaafe'i e kau faiakó ke nau lau 'a e konga ko e "Ako'i Fakahokohoko 'o e Folofolá" (tohi tu'utu'uní, 24). Tuku ke nau valivali pe laine'i 'a hono 'uhingá 'o e ako'i fakahokohoko 'o e folofolá pea mo e me'a 'oku 'ikai ke 'uhingá ki aí. Fehu'i ange:

- 'Okú 'uhingá ki he hā 'a hono ako'i fakahokohoko 'o e folofolá? (vakai ki he tohi tu'utu'uní, 24).
- 'Okú kehe fēfē ia mei hono fo'i ako'i pē ko ia 'o e ngaahi tefito'i fakakaukau?
- 'I ho'omou fakakaukau atu ko ia ki he ngaahi me'a kuo faka'ilonga'i atu 'i he peesi 24 'o e tohi tu'utu'uní, 'e lava fēfē ke tala 'e he kau faiakó pe 'oku muimui 'enau founɡa faiakó ki he ngaahi tefito'i mo'oni fekau'aki mo hono ako'i fakahokohoko 'o e folofolá?

Ako Mei he Ngaahi Me'a 'Okú Hokó

Tufotufa atu 'a e la'ipepa tufa hono 15 pea fakaafe'i e kau faiakó ke nau fakakaukau'i angé pe ko e fē 'i he ngaahi tefito'i mo'oni kau ki hono ako'i fakahokohoko 'o e folofolá 'a ia 'oku faka'ilonga'i atu 'i he peesi 24 'o e tohi tu'utu'uní 'oku 'uhingá ki he ako mei he ngaahi me'a 'oku hoko 'a ia 'oku 'i he tohi tu'utu'uní. Ko 'enau ma'u pē 'a e ngaahi tefito'i mo'oni ko 'eni pea fekau ke nau fakamatala'i e founɡa te nau lava 'o faka'aonga'i 'aki kinautolú. .

Faka'aonga'i

Fakaafe'i e kau faiakó ke nau faka'aonga'i ha taha pe lahi ange 'o e ngaahi tefito'i mo'oni ko ia ne nau ma'u 'i he 'ekitiviti kuo toki 'osí 'i ha'anau lēsoni hoko mai Tuku ke vahevahe mai 'e he kau faiakó 'a e ngaahi me'a ne nau a'usia 'i he'enau faka'aonga'i ko ia 'o e me'a kuo nau akó. (vahevahe mo hano kaungā faiako pe vahevahe 'i he fakataha 'inisēvesi hoko maí).

Ngaahi Fakahinohinó

Fakakaukau'i angé pe ko e fē 'i he ngaahi tefito'i mo'oni fekau'aki mo hono ako'i fakahoko-hoko 'o e folofolá 'a ia 'oku faka'ilonga'i atu 'i he peesi 24 'o e *Ako'i 'o e Ongoongolelei: Ko ha Tohi Tu'utu'uni* 'oku 'uhinga ki he ngaahi me'a ko 'eni na'e hokó. Fakamatala'i ki he kulupu 'inisēvesí pe te ke faka'aonga'i fēfē 'a e ngaahi tefito'i mo'oni ko 'ení.

 Ngaahi Fakamatalá

Ako Mei he Ngaahi Me'a 'Oku Hokó

1. 'Oku pehē 'e ha faiako 'e taha, "Kapau 'e fakamoleki ho taimí ki he ngaahi lēsoni fakataumu'á pea he 'ikai lava hono ako'i fakahokohoko ia 'o e folofolá!"
2. Ko e kamata fakamatala 'eni 'a ha faiako, "Kalasi, te tau vakai ki ha ngaahi fefakamo'oni 'aki fakafolofola lahi he 'ahó ni, ka tau toe kamata pē mu'a 'i he vahe ko ia ne tau ako ki ai 'i he'etau kalasi fakamuimui tahá."
3. 'Oku fakakaukau ha faiako 'o pehē, " 'Oku ou fakakaukau pē ke u ako'i he ta'ú ni e ngaahi tohi na'e fai 'e Paulá lolotonga 'oku ou 'i he Tohi Ngāu'é koe'uhí ke lava 'o ako'i fakahokohoko kinautolu."
4. 'Oku pehē ange 'e ha faiako 'e taha ki ha faiako 'e taha, "Ko e taimi ia 'e ni'ihi 'oku ou hanga pē 'e au 'o fakamatala'i fakanounou peá u hoko atu ki he me'a te u hanga 'o fakamamafa'i."
5. 'Oku fakahā ange 'e ha faiako ki he'ene kalasí, "Te tau tokanga taha pē he 'ahó ni ki he tefito'i mo'oni 'o e tuí lolotonga 'etau ako ki he talanoa 'o Tēvita mo Kolaiaité".
6. 'Oku pehē ange 'e ha tamasi'i ako ki hano kaume'a. "Oku feinga 'eku faiako seminelí ke mau lau 'a e fō'i veesi kotoa pē 'i he vahé lolotonga 'a e kalasí."
7. 'Oku pehē ange 'e ha faiako ki he'ene kalasí, "Fānau ako, kuo tau 'osi lau 'eni e ngaahi veesi ko 'ení, fakakaukau'i angé pe 'oku fekau'aki fēfē 'a e talanoa ko 'ení ki he me'a ne tau lau."
8. 'Oku lea peheni ha faiako 'oku 'ikai ke ne 'ilo pe ko e hā e me'a ke toe faí, "He 'ikai pē ke 'osi e tohi ia 'a 'Alamaá! 'Oku fu'u lahi 'aupito e tohi ia ko iá."
9. 'Oku tali ange 'e ha faiako ha fehu'i 'a ha tamasi'i ako, 'o ne pehē, "Ko e fehu'i lelei ia Ma'ake, ka he 'ikai ke u lava 'o tali atu ia he taimí ni he 'oku te'eki ai ke tau a'u ki he vahe ko iá."
10. 'Oku faka'osi 'aki 'e ha faiako 'ene lēsoní 'a 'ene pehē, "Mei he me'a ko ia kuo tau 'osi akó, ko e hā nai e me'a hangehangē 'oku tala mai 'e Nifai kiate kitautolu 'i he ngaahi vahe ko 'ení?"

17 FAKAPAPAU'I 'A E ME'A KE AKO'I

Ngaahi Tefito'i Mo'oni ke Fakamamafa'i

Tātānaki ha Ngaahi Ma'u'anga Tokoni Fakalēsoni

Ko e ma'u'anga tokoni 'uluaki ki hono ako'i 'o e ongoongolelei ko e folofolá. 'Oku poupou mai ki ai 'a e ngaahi nāunau fakalēsoni kuo 'osi teuteu 'e he Potungāue Ako 'a e Siasí. 'Oku totonu ke fai 'a e tokanga 'i he taimi 'oku faka'aonga'i ai 'a e ngaahi ma'u'anga tokoni kehé. (vakai ki he *Ako'i 'o e Ongoongolelei: Ko ha Tohi Tu'utu'uni Ma'a e Kau Taki mo e Kau Faiako 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí*, 23–24).

'Ai Ke Ke 'Ilo'i Lelei 'a e Lēsoni

Ko e fuofua sitepu pē ki hono fakakaukau'i 'e he kau faiakó 'o e me'a ke ako'i ko 'enau 'ilo e kakano 'o e lēsoni 'aki 'enau feinga ke 'ilo'i lelei e konga fakafolofolá (vakai ki he *Ako'i 'o e Ongoongolelei: Ko ha Tohi Tu'utu'uni Ma'a e Kau Taki mo e Kau Faiako 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí*, 25).

Ko e Mālohi 'o e Lau Tu'o Tolú

'Oku tokolahi 'a e kau faiako kuo nau ma'u 'a e mālohi mei hono lau tu'o tolu 'a e konga folofolá: 'uluaki, 'oku nau lau fakavavevave pē 'a e konga folofolá ke mahino 'a e me'a 'oku 'i he ngaahi vahe ko iá; ko hono uá, 'oku nau toe lau ke 'ilo'i e ngaahi tefito'i mo'oni; ko hono tu'o tolu, ko hono toe vakai'i na'a ma'u mo ha toe ngaahi 'ilo kehe mei ai (vakai, *Ako'i 'o e Ongoongolelei: Ko ha Tohi Tu'utu'uni Ma'a e Kau Taki mo e Kau Faiako 'i he Potungāue 'a e Siasí*, 26).

Fakapapau'i e Me'a 'Oku Mahu'inga ke 'Ilo'i 'e he Kau Akó

'I he taimi ko ē 'oku fakakaukau'i ai pe ko e fē 'a e ngaahi tefito'i mo'oni pe ngaahi fakakaukau 'oku mahu'inga taha ke 'ilo'i 'e he kau akó, 'oku totonu leva ke fakakaukau'i 'e he kau faiakó 'a e me'a na'e fakataumu'a mai ki ai 'a e tokotaha na'e ue'i ke ne hiki 'a e me'a ko iá, 'a e ngaahi fiema'u mo e ngaahi me'a 'e lava 'e he kau akó, pea mahu'inga tahá, 'a e Laumālié (vakai, *Ako'i 'o e Ongoongolelei: Ko ha Tohi Tu'utu'uni Ma'a e Kau Taki mo e Kau Faiako 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí*, 26).

Fokotu'utu'u 'a e Lēsoni

'I he taimi ko ē 'oku fokotu'utu'u ai 'e he kau faiakó 'enau ngaahi lēsoni, 'oku fie ma'u ia ke nau fakapapau'i 'a e "me'a ke fakamamafa'i pea mo e me'a ke fakamatala fakanounou'i" pea pehē foki ki he fakahokohoko "'oku totonu ke ako'i 'aki 'a e ngaahi tefito'i mo'oni mo e ngaahi fakakaukau' (*Ako'i 'o e Ongoongolelei: Ko ha Tohi Tu'utu'uni Ma'a e Kau Taki mo e Kau Faiako 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí*, 25).

Fakatokanga'i angé: Koe'uhí 'e lōloa ange 'i he miniti 'e nima-ngofulú hono fakahoko 'o e ngaahi 'ekitiviti fakafaiako 'oku fokotu'u mai 'i he lēsoni ko 'ení, 'e fie ma'u ke fakahoko 'a e lēsoni ko 'ení 'i ha taimi lōloa ange pe 'i ha ngaahi kalasi 'inisēvesi lahi ange. 'Oku fa'ufa'u 'a e ngaahi fokotu'u ki he akó 'i he lēsoni 18 mei he ngaahi 'ekitiviti ko ia 'i he lēsoni ko 'ení.

Ngaahi 'Ekitiviti Fakafaiako 'Oku Fokotu'u Atú: Tātānaki ha Ngaahi Ma'u'anga Tokoni Fakalēsoni

(miniti 'e 15)

Fealēlea'aki

Hiki e ngaahi me'a ko 'ení 'i he palakipoé pe faka'ali'ali kinautolu 'i ha funga tēpile: ngaahi tohi folofola, ngaahi tohi lēsoni 'a e kau akó, ngaahi tikisinale, ngaahi tohi fakamatala, ngaahi lipooti 'o e konifelenisi, ngaahi tepi vitiō 'a e Potungāue Ako 'a e Siasí mo hono ngaahi fakahinohino, ngaahi nusipepa, ngaahi me'a mo ha ngaahi fakatātā, ngaahi tohi ma'u'anga tokoni 'a e faiakó, ngaahi makasini 'a e Siasí, mo e ngaahi tohi na'e fa'u 'e he Kau Taki Mā'olungá. Kole ki he kau faiakó ke nau fakafa'afa'ahinga kinautolu 'o peheni, ngaahi ma'u'anga tokoni 'uluaki, ngaahi lēsoni 'a e Potungāue Ako 'a e Siasí, pe ko ha toe ngaahi ma'u'anga tokoni kehe pē 'oku fe'ungá.

Tohi Tu'utu'uni

Fakaafe'i e kau faiakó ke nau lau 'a e ongo 'uluaki palakalaff 'o e konga ko e "'Ilo'i Lelei e Kakano 'o e Lēsoni'" (tohi tu'utu'uni, 25–26). Hili ko iá pea fehu'i ange:

- Ko e hā e "ma'u'anga tokoni 'uluaki" ki hono ako'i 'o e ongoongolelei? (vakai ki he tohi tu'utu'uni, 25).
- Ko e hā e ngaahi nāunau fakalēsoni kuo teuteu'i mai 'e he Potungāue Ako 'a e Siasí? (vakai ki he tohi tu'utu'uni, 25).
- Ko e hā mo ha toe ngaahi ma'u'anga tokoni fe'unga ke faka'aonga'i? (vakai ki he tohi tu'utu'uni, 25).
- Ko e hā e ngaahi me'a 'oku totonu ke fakaalaala 'a e kau faiakó mei ai 'i he taimi 'oku nau faka'aonga'i ai ha ngaahi ma'u'anga tokoni kehé? (vakai ki he tohi tu'utu'uni, 25).

Lea Na'e Fai

Mou lau fakataha e lea ko 'eni na'e fai 'e 'Eletā Tāleni H. 'Oakesi 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá.

Ako'i e Me'a Kuo 'Osi 'Omai ke Ako'i

“Kuo u fa'a mamata he taimi 'e ni'ihiki ki ha kau faiako 'oku nau ki'i lave si'i pe kinautolu ki he vahe ko ia kuo tala mai ke ako'i pea nau fai leva 'e kinautolu e lesoni 'i he ngaahi me'a pe na'a nau fili, pea fakaafe'i e kalasi ke nau alea'i ia. 'Oku 'ikai ke tali 'a e me'a ko 'eni. 'Oku 'ikai ui ha faiako 'o e ongoongolelei ke ne fili pe 'e ia 'a e tefito 'o e lesoni ka ke ne ako'i mo alea'i 'a e me'a ko ia kuo 'osi 'omai ke ako'i. 'Oku totonu foki ke faka'ehi'ehi e kau faiako mei hono ako'i 'o e ngaahi tefito mamananā, ngaahi fakakaukau fakaakitā, pea mo e ngaahi me'a te ne fakatupu e fakakikihī” (i he Conference Report, October 1999, 102; pe *Liahona*, Sānuai 2000, 94).

Vitioó

Hulu'i e konga 18, “Faka'aonga'i 'o e Nāunau Fakalēsoni” (6:00). 'I he konga ko 'eni 'oku fakamatala ai 'a 'Eletā Heneli B. 'Aealingi 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Apostelo 'e Toko Hongofulu Mā Uā 'o kau ki hono faka'aonga'i totonu 'o e ngaahi lesoni kuo teuteu'i mai 'e he Potungāue Ako 'a e Siasī. Fekau e kau faiako ke nau tomu'a fanongo ki he ngaahi fokotu'u 'oku 'omai 'e 'Eletā 'Aealingi 'o kau ki he fatongia 'o e Laumālie Mā'oni'oni 'i hono faka'aonga'i 'o e nāunau fakalēsoni.

'I he 'osi 'a e fo'i vitioó pea fehu'i ange ki he kau faiako: 'Oku tokoni'i fēfē 'e he Laumālie Mā'oni'oni 'a e kau faiako ke nau 'ilo'i 'a e founga faka'aonga'i 'o e nāunau fakalēsoni?

Ngaahi 'Ekitiviti Fakafaiako 'Oku Fokotu'u Atú: 'Ai Ke Ke 'Ilo'i Lelei 'a e Lēsoni

(*miniti 'e 10*)

Tohi Tu'utu'uní

Fakaafe'i e kau faiako ke nau lau fakalelei e palakalafi tolu mo e faá 'i he peesi 26 'o e tohi tu'utu'uní pea faka'ilonga'i ha ngaahi fo'i lea pe ngaahi kupu'i lea 'oku nau fakamatala'i 'a e founga ke 'ilo'i lelei ai 'a e lesoni. 'Osi ko ia pea fehu'i ange ki he kau faiako:

- Ko e hā e founga 'oku “lelei taha” ki hono 'ilo'i 'o e lesoni? (vakai ki he tohi tu'utu'uní, 25–26).
- 'Okú ke 'ilo'i fēfē 'a e taimi kuo fe'unga ai ho'o 'ilo ki he lesoni ka ke hoko atú?
- 'Okú ke fakakaukau 'oku tokoni fēfē 'a hono lau 'o e konga fakafolofola 'o lahi hake he tu'o tahā ki hono 'ilo'i 'o e lesoni?

Ngaahi 'Ekitiviti Fakafaiako 'Oku Fokotu'u Atú: Ko e Mālohi 'o e Lau Tu'o Tolú

(*miniti 'e 40*)

Tohi Tu'utu'uní

Fakaafe'i e kau faiako ke nau lau fakalelei 'a e palakalafi fakamui-taha 'i he peesi 26 'o e tohi tu'utu'uní pea laine'i 'a e ngaahi taumu'a 'o hono fai 'o e lau tu'o tolu.

- Ko e hā hono mahu'inga 'o hono toutou lau liunga lahi 'o ha fa'ahinga me'a?
- Ko e hā hono taumu'a 'o hono 'uluaki laú? 'a e lau tu'o uá? 'a e lau tu'o tolu? (vakai ki he tohi tu'utu'uní, 26).
- Ko e hā e me'a 'oku fokotu'u mai 'e he ngaahi lea ngāue 'i he puha lanu tukumisi he peesi 25 'o e tohi tu'utu'uní 'o kau ki hono ako 'o e folofola?
- 'Oku tokoni fēfē 'a e lau tu'o tolu ki he lelei hono ako 'o e folofola?
- 'Oku fakamamafa'i fēfē mai 'e he ngaahi taumu'a 'o e lau tu'o tolu 'a hono lelei ki hono ako 'o e folofola kae 'ikai ko hono tu'o lahi 'o ho'o lau e potu folofola?

Vitioó

Hulu'i e fika 1 'o e konga 19, “ Fakapapau'i 'a e Me'a Ke Ako'i ” (4:40). Fakaafe'i e kau faiako ke nau tala mai 'a e me'a 'oku fai 'e Sisitā Patilā 'i he'ene lau 'uluaki 'o e konga fakafolofola mo hono 'uhinga 'okú ne fai ai iá. Hili hono hulu'i e konga ko iá pea tufa e la'ipepa tufa hono 16 ke tokoni ki he kau faiako 'i hono toe fakamanatu 'o e me'a na'e fai 'e Sisitā Patilā 'i he'ene lau 'uluaki.

'Ekitiviti Fakafolofola

Tufotufa atu e la'ipepa tufa hono 17. Fekau e kau faiako ke nau vakai ki he Sēnesi 39 pe ki ha toe konga folofola pe kuo 'osi fili, pea fakaafe'i kinautolu ke nau lau vave pe ia ke mahino. 'I he'enua laú, fakaafe'i kinautolu ke nau kumi 'a e ngaahi vēsī 'o fakakulupu kinautolu pea mo hono fakamatala'i fakanounou 'o e kulupu taki-taha. Fekau ke nau hiki 'enau ngaahi talí 'i he la'ipepa tufa hono 17. Fakaafe'i ha ni'ihiki 'o e kau faiako ke nau vahevahe mai 'a e ngaahi veesi ko ia ne nau fakakulupu fakataha'i pea mo e ngaahi fakamatala fakanounou ne nau ma'ú. Mou alea'i mo e kau faiako 'a e tokoni 'o hono fakakulupu 'o e ngaahi vēsī mo hono fakamatala'i fakanounou'i ke nau 'ilo'i lelei ai 'a e lesoni.

Vitioó

Hulu'i e fika 2 'o e konga 19, “ Fakapapau'i 'a e Me'a Ke Ako'i ” (4:10). Fakaafe'i e kau faiako ke nau tala mai pe ko e hā e me'a 'oku fai 'e Sisitā Patilā 'i he'ene lau tu'o ua 'a e konga folofola mo e 'uhinga 'okú ne fai ai iá. Hili hono hulu'i e konga ko 'eni pea mou faka'aonga'i 'a e la'ipepa tufa hono 16 ke toe fakamanatu 'a e lau hono tu'o ua 'a Sisitā Patilā.

'Ekitiviti Fakafolofola

Fakaafe'i e kau faiako ke nau toe lau 'a e konga folofola ke kumi e ngaahi tefito'i mo'oni mo e ngaahi tokātelinē. Tuku ke nau hiki 'a e ngaahi tefito'i mo'oni mo e ngaahi tokātelinē 'oku fekau'aki mo e ngaahi potu folofola kuo 'osi fakakulupu atu 'i he la'ipepa tufa hono 17. Fakaafe'i kinautolu ke nau fakakaukau'i hono faka'aonga'i 'o e ngaahi tefito'i mo'oni ko ia 'oku tala mai 'i he tohi lesoni pea mo ha

ngaahi tefito'i mo'oni pē ne nau fili. Ko 'ene 'osi iā pea fakaafe'i kinautolu ke nau vahevahe mai ha ni'ihī 'o e ngaahi tefito'i mo'oni pea mo e ngaahi tokātelinē ko ia ne nau ma'u 'i he'enu nau hono tu'o uā. Mou alea'i mo e kau faiakó 'a e founga 'e lava ke tokoni'i ai kinautolu 'e he'enu 'ilo'i 'o e ngaahi tefito'i mo'oni mo e ngaahi tokātelinē ke nau 'ilo'i e lēsoni.

Vitioó

Hulu'i e fika 3 'o e kongā 19, "Fakapapau'i 'a e Me'a Ke Ako'i" (2:00). Fakaafe'i e kau faiakó ke nau tala mai pe ko e hā e me'a 'oku fai 'e Sisitā Patilā 'i he'ene lau hono tu'o tolu 'o e kongā folofolá mo hono 'uhinga 'okú ne fai ai iā.

'Ekitiviti Fakafolofola

Fakaafe'i e kau faiakó ke nau toe lau 'a e kongā folofolá mo e lēsoni ke ma'u mei ai ha toe ngaahi 'ilo kehe. Fekau e kau faiakó ke nau hiki e ngaahi me'a ne nau ma'u mei he lau hono tu'o tolu 'i he la'ipepa tufa hono 17. Fakaafe'i e kau faiakó ke nau vahevahe mai ha ngaahi 'ilo kehe na'a nau ma'u 'i he lau ko 'eni. Mou alea'i mo e kau faiakó 'a e founga 'e lava ke tokoni'i ai kinautolu 'e hono lau e folofolá ke ma'u ha ngaahi 'ilo kehé ke nau 'ilo'i lelei e lēsoni.

Ngaahi 'Ekitiviti Fakafaiako 'Oku Fokotu'u Atú: Fakapapau'i e Me'a 'oku Mahu'inga ke 'Ilo'i 'e he Kau Akó

(miniti 'e 15)

Tohi Tu'utu'uní

Fakaafe'i e kau faiakó ke nau lau 'a e palakalafi ko e "Fakapapau'i Ko e Hā e Me'a 'Oku Mahu'inga ke 'Ilo'i 'e he Kau Akó" mo e palakalafi ko e "Ko e Fakakaukau 'a e Tokotaha Na'e Ue'i 'e he Laumālié ke ne hiki 'a e folofolá" (tohi tu'utu'uní, 26). Kole ki he kau faiakó ke nau kumi angé 'a e ngaahi fehu'i 'oku tala mai 'e Palesiteni 'Eselā Tafu Penisoni 'oku totonu ke tau "toutou fehu'i hifo kiate kiatutolu." Hiki he palakipoé 'a e ngaahi fehu'i. Ngāue 'aki e ngaahi fehu'i na'e fokotu'u mai 'e Palesiteni Penisoni peá ke kole ki he kau faiakó ke nau toe vakai'i 'a e ngaahi me'a na'a nau hiki 'i he ngaahi kōlomu na'e hiki ai 'a e "Me'a ke Ako'i" 'i he la'ipepa tufa hono 17. Fehu'i ange ki he kau faiakó: 'Oku tokoni fēfē e ngaahi me'a 'oku hiki 'i he kōlomu 'o e "Ngaahi Tefito'i Mo'oni/Ngaahi Tokātelinē" ki hono tali 'o e fehu'i hono ua 'a Palesiteni Penisoni: "Ko e hā e lēsoni 'oku lava ke u ako mei ai ke tokoni'i au 'i he'eku mo'ui 'i he 'aho mo e kuonga ko 'eni?"

Fakaafe'i e kau faiakó ke nau lau 'a e palakalafi "Ko e ngaahi fiema'u mo e ngaahi me'a ko ia 'e lava ke fai 'e he kau akó" (tohi tu'utu'uní, 27). Fakaafe'i e kau faiakó ke nau toe vakai angé ki he ngaahi me'a na'a nau hiki 'i he la'ipepa tufa 17 'i he ngaahi kōlomu na'e tohi'i ai 'a e "Me'a ke Ako'i." 'Ai ke nau 'ilo 'a e ngaahi me'a 'oku mateuteu fakalaumālie atu ki ai e kau akó mo lava ke mahino kiate kinautolu. 'Osi ko iā pea 'ai ke nau tala mai e ngaahi me'a 'e 'aonga makehe ki he kau akó. Fekau e kau faiakó ke nau kohi'i e ngaahi me'a ko ia 'oku 'ikai ke nau feau e ngaahi fiema'u mo e ngaahi me'a 'oku lava 'e he'enu kau akó.

Fakaafe'i e kau faiakó ke nau lau e palakalafi "Ko e Laumālié" (tohi tu'utu'uní, 27). Fehu'i ange:

- Ko e hā hono 'uhinga 'oku hoko ai e Laumālié ko e taha 'o e ngaahi me'a mahu'inga taha ke fakakaukau'i 'i hono fili 'o e me'a ke ako'i? (vakai ki he tohi tu'utu'uní, 27).
- Ko e hā e ngāue 'a e lotú 'i hono teuteu'i ko ia 'o e lēsoni 'i he taki mo e fakahinohino 'a e Laumālié?

Ngaahi 'Ekitiviti Fakafaiako 'Oku Fokotu'u Atú: Fokotu'utu'u e Lēsoni

(miniti 'e 5)

Tohi Tu'utu'uní

Fakaafe'i e kau faiakó ke nau lau fakalelei 'a e palakalafi ko e "Fokotu'utu'u e Lēsoni" (tohi tu'utu'uní, 27). 'Osi ko iā pea fehu'i ange:

- Ko e hā e ongo tafa'aki 'e ua 'o e founga fokotu'utu'u 'o e lēsoni? (vakai ki he tohi tu'utu'uní, 27).
- Ko e hā nai e ngaahi fehu'i 'e ala fai 'e ha faiako ke ne fakapapau'i mei ai 'a e fakahokohoko 'o ha'ane ako'i 'o e ngaahi tefito'i mo'oni mo e ngaahi tefito'i fakakaukau?

'I he 'osi ho'omou fealēlea'aki pea fekau e kau faiakó ke nau toe vakai'i angé 'a e ngaahi me'a 'oku hiki 'i he kōlomu 'o e "Me'a ke Ako'i" 'i he la'ipepa tufa 17. 'Uluaki, tuku ke kumi 'e he kau faiakó 'a e me'a te nau fakamamafa'i mo ia te nau fakamatala'i fakanounou'i. 'Osi ko iā pea tuku ke nau fili ha fakahokohoko 'e lava ke ako'i 'aki 'a e ngaahi tefito'i mo'oni pea mo e ngaahi tefito'i fakakaukau ko 'eni.

'Oku fekau'aki 'a e ngaahi konga ko ia 'e tolu 'o e fo'i vitiō ko e "Fakapapau'i 'a e Me'a Ke Ako'i" mo e saati ko 'enī. Lau e sātī ke fakamanatu e lau 'uluaki mo hono ua 'e Sisitā Patilā 'o e tohi Sēnesi 24.

 Ngaahi Fakamatalá

Ngaahi Potu Folofola Kuo Fakakulupu	Vakai'i Fakalūkufua	Ngaahi Tefito'i Mo'oni/Ngaahi Tokāteliné
Sēnesi 24:1–9	Na'e fekau 'e 'Ēpalahame 'a 'Aisake ke 'oua na'á ne mali mo ha taha Kēnani.	'Oku fie ma'u 'a e mali 'i he fuakavá kae ma'u kakato e ngaahi tāpuakí.
Sēnesi 24:10–15	Na'e tataki 'e he 'Eikí 'a e tamaio'eiki 'a 'Ēpalahamé 'i hono fili ko ia 'o Lepeka ke ne hoko ko e uaifi 'o 'Aisaké.	'E fakahinohino kitautolu 'e he Tamai Hēvaní 'i he ngaahi fili mahu'inga 'oku tau fai 'i he'etau mo'uí.
Sēnesi 24:16–20	Na'e ma'u 'e Lepeka e ngaahi 'ulungāanga faka'ofa'ofa 'o ne fe'unga ai ke ne hoko ko e taha ke mali mo 'Aisake.	Ko hono teuteu'i 'o Lepeká na'e iku ia 'o ma'u ai 'a e tāpuaki mahu'inga.
Sēnesi 24:29–48	Na'e toe fai 'e he tamaio'eiki 'a 'Ēpalahamé 'a e fakamatalá kia Lēpani peá ne fakahoko 'a e lea mali kia Lepeká.	
Sēnesi 24:49–58	Na'e fili 'e Lepeka ke ne 'alu mo e tamaio'eiki 'a 'Ēpalahamé.	'Oku tau monū'ia 'i he taimi 'oku tau fakamu'omu'a ai e 'Otuá 'i he'etau mo'uí
Sēnesi 24:59–60	Na'e monū'ia 'a Lepeka 'i he'ene hoko ko e fa'ē 'a e "toko afe ta'e fa'alauá."	'E lava 'e he'etau ngaahi fili fekau'aki mo e malí 'o uesia 'a e ngaahi to'u tangata lahi.
Sēnesi 24:62–67	Na'e hoko 'a Lepeka ko e uaifi kia 'Aisake, pea na'e 'ofa 'a 'Aisake 'iate ia.	'Oku toe tupulaki 'o lahi ange 'a e 'ofá 'i he fetu'utaki 'o e nofo malí.

Ngaahi Fakahinohinó

'E faka'aonga'i 'e ho'o faiakó ha konga folofola. 'Uluakí, lau fakavave'i ia ke mahino kiate koe. Kumi 'a e ngaahi potu folofola kuo fakakulupú mo ha fakamatala fakanounou ki he kulupu takitaha, pea hiki leva ho'o ngaahi talí 'i he ongo 'uluaki kōlomu 'i he saati hoko haké.

Ko hono hokó, toe lau 'a e konga folofolá pea kumi 'a e ngaahi tefito'i mo'oni mo e ngaahi tokāteline aí. Fakakaukau'i hano faka'aonga'i e ngaahi tefito'i mo'oni meí he tohi lēsoní pea mo ha'o ngaahi tefito'i mo'oni pē 'a'au. Hiki ho'o ngaahi talí 'i he kōlomu hono tolú.

Ko hono tolú, lau pe toe vakai ki he konga folofolá mo e lēsoní, toe kumi ke ma'u ha toe ngaahi 'ilo kehe. Hiki ho'o ngaahi talí 'i he kōlomu hono faá. Tauhi e la'ipepa tufa ko 'ení; te ke toki fakakakato 'a e kōlomu faka'osí lolotonga e lēsoni 18, "Fakapapau'i 'a e Fougá".

ME'A KE AKO'I				FOUNGÁ
Lau 'Uluakí		Lau Hono Uá	Lau Hono Tolú	Ngaahi Fougá mo e Ngaahi 'Ekitivitií
Ngaahi Potu Folofola Kuo Fakakulupu	Vakai'i Fakalükufua	Ngaahi Tefito'i Mo'oni/Ngaahi Tokāteliné	Ngaahi 'Ilo Kehe	

18 FAKAPAPAU'I 'A E FOUNGÁ

Ngaahi Tefito'i Mo'oni ke Fakamamafa'i

Fakakaukau'i 'a e Me'a 'e Fai pe Ongoi 'e he Kau Akó 'I he Taimi 'Oku Nau Ako Aí

Ko e taimi ko ē 'oku fakapapau'i ai 'a e kakano 'o e lēsoni ke ako'i, 'oku totonu ke fakakaukau'i 'e he kau faiakó 'a e "me'a 'e fai pe 'e ongo'i 'e he kau akó 'i he taimi 'oku nau ako aí" (*Ako'i 'o e Ongongoleléi: Ko ha Tohi Tu'utu'uni Ma'a e Kau Taki mo e Kau Faiako 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí, 25*).

Fekumi, Veteveteki, pea Faka'aonga'i

'Oku lava ke tokoni'i 'e he ngaahi founga pe ngaahi 'ekitiviti fakafaiakó 'a e kau akó ke nau "fekumi ki ha fakamatala, veteveteki e me'a kuo nau 'osi ako ki aí, pe tokoni'i kinautolu ke nau faka'aonga'i ia 'i he 'enau mo'ui" (*Ako'i 'o e Ongongoleléi: Ko ha Tohi Tu'utu'uni Ma'a e Kau Taki mo e Kau Faiako 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí, 45*).

Ngaahi Me'a Mahu'inga ke Fakakaukau'i

'Oku 'i ai e ngaahi me'a mahu'inga ke fakakaukau'i 'i he taimi 'oku fakapapau'i ai e founga ke ako'i 'aki ha lēsoni (vakai ki he *Ako'i 'o e Ongongoleléi: Ko ha Tohi Tu'utu'uni Ma'a e Kau Taki mo e Kau Faiako 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí, 27*).

1. Ko e faiako 'oku ola lelei, 'oku langaki mo'ui.
2. Tukutaha e tokangá ki he mateuteu, kau mai ki he lēsoni, pea mo hono faka'aonga'i 'e he tokotaha akó 'a e me'a na'a ne akó.
3. Fili e ngaahi founga fakafaiako 'oku nau ako'i e lēsoni 'i ha fa'hinga founga langaki mo'ui.
4. Ngāue'aki ha ngaahi founga fakafaiako.
5. Fakapapau'i hono vahevahe 'o e taimi ke faka'aonga'i.

Fakatokanga'i angé: 'Oku fa'ufa'u e ngaahi fokotu'u ki hono fai 'o e akó 'i he lēsoni ko 'eni mei he ngaahi 'ekitiviti 'i he lēsoni 17, "Fakapapau'i 'a e Me'a ke Ako'i".

Ngaahi 'Ekitiviti Fakafaiako 'Oku Fokotu'u Atú: Fakakaukau'i 'a e Me'a 'e Fai pe Ongoi 'e he Kau Akó 'i he Taimi 'Oku Nau Ako Aí

(*miniti 'e 5*)

Tohi Tu'utu'uni

Fekau e kau faiakó ke nau lau 'a e palakalafi 'uluaki 'o e kongá ko e "Fakapapau'i 'a e Me'a ke Ako'i mo e Founga ke Ako'i 'Aki" (tohi tu'utu'uni, 24). 'Osi ko ia pea fehu'i ange:

- Ko e hā e *founga* 'o e faiakó?
- Ko e hā e ni'ihī 'o e ngaahi founga pe ngaahi 'ekitiviti 'e lava ke faka'aonga'i 'e ha faiako?

Hiki he palakipoé 'a e ngaahi 'ekitiviti pea mo e ngaahi founga 'oku fokotu'u mai 'e he kau faiakó. Fakaafe'i kinautolu ke nau kumi hake ki he peesi 'oku tu'u ai e fakahokohoko 'o e ngaahi lēsoni 'i he peesi iii pea hiki mo ha toe ngaahi founga kehe 'oku hā 'i he kongá ko e "Ako'i 'o e Ongongoleléi: Ngaahi Poto ke Ola Lelei Ai e Faiakó." Fehu'i ange:

- 'I ho'o fakapapau'i ko ia 'o ho'o founga faiakó, te ke 'ilo'i fēfē 'a e ngaahi founga ko 'eni ke ke faka'aonga'i?
- 'Oku tokoni fēfē 'a hono fakakaukau'i 'o e me'a 'e fai pe ongo'i 'e he kau akó 'i he taimi 'oku nau ako ai ki hono fili 'o e ngaahi founga ke faka'aonga'i?

Tuku ke lau 'e he kau faiakó 'a e fakamatala 'i he ki'i puha lanu tukumisi 'i he "Fakapapau'i *Ko e hā* ke Ako'i mo e *Founga* ke Ako'i 'Aki" (tohi tu'utu'uni, 24). Fehu'i ange ki he kau faiakó:

- Ko e hā e me'a 'oku totonu ke fakakaukau'i 'i he taimi 'oku fakapapau'i ai e founga ke ako'i 'aki ha tefito'i mo'oni 'o e ongo-ongoleléi?
- 'Okú ke pehē ko e hā e fekau'aki 'a e *ongoi* mo hono *fai* 'o ha me'a?

Ngaahi 'Ekitiviti Fakafaiako 'Oku Fokotu'u Atú: Fekumi, Veteveteki, pea Faka'aonga'i

(*miniti 'e 35*)

Tohi Tu'utu'uni

Fakamatala'i ange ko e taimi ko ē 'oku fakakaukau'i ai 'e he kau faiakó 'a e me'a 'e fai pe 'e ongo'i 'e he kau akó 'i he taimi 'oku nau ako aí, 'oku totonu ke nau feinga ke 'ilo'i e founga 'e lava ke faka'aonga'i 'aki 'a e ngaahi founga mo e ngaahi 'ekitiviti ke nau faka'aonga'i e me'a na'a nau akó. Fakaafe'i e kau faiakó ke nau lau fakalelei 'a e kongá ko e "Fakahoko ha ngaahi fehu'i ke ne hanga 'o fakatupunga ha fakakaukau pea mo ha tali mei he tokotaha ako" (tohi tu'utu'uni, 45). Tuku ke fakahā atu 'e he kau faiakó 'a e ngaahi me'a 'e tolu 'e hanga 'e he ngaahi fehu'i fakatupu fakakaukau 'o ai ke fai 'e he kau akó. Hili hono fakahā atu 'e he kau faiakó 'a e ngaahi me'a ko 'eni 'e tolu, hanga 'o hiki 'a e fakamatala ko 'eni 'i he palakipoé: *'E lava ke fai e ngaahi fehu'i ko ia te ne tataki e kau akó ke nau: (1) fekumi ke ma'u ha fakamatala, (2) veteveteki e me'a 'oku nau ako ki aí, pea (3) faka'aonga'i ia 'i he 'enau mo'ui.*

Fokotu'u ange ki he kau faiakó 'e toe lava pē foki 'e he ngaahi founga fakafaiako kehe 'o tataki atu e kau akó ke nau fekumi,

veteveteki, pea faka'aonga'i e me'a ne nau akó. Fili ha taha 'o e ngaahi founga pe ngaahi 'ekitiviti na'e 'osi hiki 'i he palakipoé, pea fakaafe'i e kau faiakó ke nau fakakaukau ki ai.

- 'E faka'aonga'i fēfē 'a e founga ko 'enī ke ne tatakī atu ho'o kau akó ke nau fekumi ke ma'u ha fakamatala?
- 'E faka'aonga'i fēfē 'a e founga ko 'enī ke ne tatakī atu ho'o kau akó ke nau veteveteki 'a e me'a 'oku nau ako ki aī?
- 'E faka'aonga'i fēfē 'a e founga ko 'enī ke ne tatakī atu ho'o kau akó ke nau faka'aonga'i 'a e ngaahi tefito'i mo'oni 'o e ongoongo-lelei pe ko e ngaahi tokātelinē 'i he'enau mo'uī?

Toe fai pē 'a e fealēlea'aki hangē ko 'olungā kae faka'aonga'i atu ki ai mo ha toe ngaahi founga pe 'ekitiviti mei he palakipoé.

Fakatokanga: 'Oku lahi 'a e ngaahi founga mo e ngaahi 'ekitiviti kehekehe 'e lava ke fetongi ke fe'unga mo e ngaahi taumu'a kotoa ko ia 'e tolu 'o e fekumí, vetevetekí, mo hono faka'aonga'i. 'Oku totonu ke faka'ehi'ehi e kau faiakó mei hono fakafa'ahinga ha ngaahi founga pe 'ekitiviti 'o lau 'oku faka'aonga'i tāfataha pē ia ki ha taha 'o e ngaahi taumu'a ko 'eni 'e tolu.

Lea Na'e Fai

Mou lau fakataha 'a e fakamatala ko 'enī.

'Oku Mu'omu'a 'a e Mahinó 'i he Faka'aonga'i

"He 'ikai ke lava 'e he kau akó ia 'o faka'aonga'i lelei ha ngaahi potu folofola 'oku 'ikai mahino kiate kinautolu, pea 'oku 'ikai ko 'etau taumu'a ia ke ma'u pē ha kau ako 'oku ki'i mahino si'isi'i kiate kinautolu e folofolá. . . Ko 'ene 'ilo'i pē 'e ha faiako 'a e founga ke ne faiako 'aki ke fakatou ma'u 'a e mahinó mo lava ke fakahoko hono faka'aonga'i, te ne lava pē 'e ia 'o lau fakataha e folofolá mo 'ene kau akó pea ako'i lelei ia. . .

"Ko e lao angamaheni 'eni ia, kuo pau pē ke mu'omu'a e mahinó he faka'aonga'i. Mahalo pē na'a 'i ai ha taimi 'e ni'ihī 'e 'ikai mo'oni ai 'eni, ka ko hono mo'oni 'oku fie ma'u ke mahino ki he kau akó 'a e me'a kuo nau lau' pea toki lava leva ke nau faka'aonga'i ia ke ola lelei" (The Growing Edge, Jan/Feb. 1983, 1).

Fehu'i ange ki he kau faiakó:

- Ko e hā e fekau'aki 'a hono ma'u 'o ha mahino ki he folofolá pea mo hono faka'aonga'i kinautolú?
- Ko e hā e me'a 'oku hoko 'i he taimi 'oku kole ange ai e kau faiakó ki he kau akó ke nau faka'aonga'i e folofolá 'i he'enau mo'uī kae 'ikai ke ne fuofua ako'i ia ke mahino kiate kinautolu?
- Ko e hā e me'a 'oku hoko 'i he taimi 'oku ngata ai pē 'a e tokangá ia 'i he tu'unga 'o e mahinó 'o 'ikai toe hoko atú?

Vitioó

Hulu'i e konga 20, "Fakapapau'i 'a e Founga" (15:17). Kole ange ki he kau faiakó ke nau vakai mo fakatokanga'i 'eni:

- 'A e me'a 'oku fakataumu'a 'a Sisitā Patilā ke fai pe ongo'i 'e he'ene kau akó 'i he taimi 'oku nau ako aī.
- 'A e me'a 'oku fai 'e Sisitā Patilā ke fakaafe'i mai 'aki 'ene kau akó ke nau fekumi ke ma'u ha fakamatalá, veteveteki e me'a 'oku

nau ako ki aī, pea faka'aonga'i 'a e ngaahi tefito'i mo'oni pea mo e ngaahi tokātelinē ki he'enau mo'uī.

'I he 'osi hono hulu'i e fo'i vitioó pea fehu'i ange ki he kau faiakó:

- 'Okú ke pehē ko e hā e me'a na'e fakataumu'a 'e Sisitā Patilā ke fai pe ongo'i 'e he'ene kau akó 'i he taimi na'a nau ako aī?
- Ko e hā e ngaahi founga pe ngaahi 'ekitiviti na'e faka'aonga'i 'e Sisitā Patilā ke tokoni'i 'aki 'ene kau akó ke nau fekumi ke ma'u ha fakamatalá?
- Ko e hā e ngaahi founga pe ngaahi 'ekitiviti na'e faka'aonga'i 'e Sisitā Patilā ke tokoni'i 'aki 'ene kau akó ke nau veteveteki e me'a na'a nau ako ki aī?
- Ko e hā e ngaahi founga pe ngaahi 'ekitiviti na'e faka'aonga'i 'e Sisitā Patilā ke tokoni'i 'aki 'ene kau akó ke nau faka'aonga'i e ngaahi tefito'i mo'oni pea mo e ngaahi tokātelinē ki he'enau mo'uī?
- Na'e fakatāta'i fēfē 'e Sisitā Patilā 'a e fiema'u ko ia ke tokoni'i e kau akó ke nau fekumi mo veteveteki pea nau toki faka'aonga'i?

Tufotufa atu e la'ipepa tufa hono 18 pea fakamahino'i ange 'a e kō-lomu 'oku tu'u ai e "Foungá". Fakamatala'i ange ko e la'ipepa tufa ko 'enī ko hono toe fakamanatu pē ia 'o e la'ipepa tufa hono 16 ('a ia na'e faka'aonga'i 'i he lēsoni 17), ka 'oku hoko atu 'a e la'ipepa tufa 18 ia 'o fakamatala ki he founga na'e ako'i 'aki 'e Sisitā Patilā 'a e ngaahi tefito'i mo'oni pea mo e ngaahi tokātelinē. Mou toe fakamanatu mo e kau faiakó 'a e fekau'aki 'a e me'a na'e fakakaukau 'a Sisitā Patilā ke ne ako'i pea mo e founga na'a ne fakapapau'i ke ne ako'i 'aki.

Ngāue Tohi

Fakaafe'i e kau faiakó ke nau toe to'o hake 'enau la'ipepa tufa hono 17. Tuku ange ke nau fakapapau'i e founga te nau ako'i 'aki 'a e ngaahi me'a na'a nau hiki 'i he kōlomu 'o e "Me'a ke Ako'i" 'i he la'ipepa tufa. Tala ange ke nau hanga 'o fakafonu 'a e kōlomu 'o e "Foungá".

Ngaahi 'Ekitiviti Fakafaiako 'Oku Fokotu'u Atú: Ngaahi Me'a Mahu'inga ke Fakakaukau'i

(miniti 'e 10)

Tohi Tu'utu'uní

Fekau e kau faiakó ke nau toe vakai ki he ngaahi me'a mahu'inga 'e nima ke fakakaukau'i 'a ia 'oku hiki 'i he peesi 27–28 'o e tohi tu'utu'uní. 'Osi ko iá pea fehu'i ange:

- Ko e hā ha fakamo'oni na'e fakamaama'i e kau akó 'e he faiako 'a Sisitā Patilā?
- Na'e faka'ali'ali fēfē 'e Sisitā Patilā 'a e tukutaha 'ene tokangá ki he ngaahi tu'unga 'o e mateuteu, kau mafí, mo hono faka'aonga'i 'e he tokotaha akó e me'a na'a ne akó?
- Ko e hā e ngaahi founga na'e faka'aonga'i 'e Sisitā Patilā ke ako'i 'aki e lēsoni 'i ha founga te ne fakamaama'i ai e kau akó?
- Na'a ne fakatāta'i fēfee'i hono faka'aonga'i 'o e ngaahi founga fakafaiako kehekehé?
- Na'e anga fēfē 'ene faka'ehi'ehi mei he fehālaaki ko 'eni 'oku fa'a hoko 'i hono fakamoleki ha taimi lahi 'i he konga 'uluaki 'o e lēsoni?

LA'IPEPA TUFA HONO 18

'Oku fengāue'aki e kongá 'o e fo'i vitioó ko e "Decide the *How*" mo e saati ko 'ení. Lau e sātí ke fakamanatu e laukonga na'e fai 'e Sisitā Patilā mei he Sēnesi 24 (ko hono toe 'omai pē 'o e me'a mei he la'ipepa tufa hono 16) mo e founga na'á ne ako'í 'aki e vahe ko iá. 'Oku tala mai 'e he kōlomu fakamuimui taha 'i he sātí 'a e founga na'e ako'í 'aki 'e Sisitā Patilā 'a e ngaahi tefito'í mo'oní pea mo e ngaahi tokāteliné.

ME'A KE AKO'Í			FOUNGÁ
Lau 'Uluakí		Lau Tu'o Uá	
Ngaahi Potu Folofola Kuo Fakakulupu	Vakai'i Fakalūkufua	Ngaahi Tefito'í Mo'oní/Ngaahi Tokāteline	Ngaahi Founga mo e Ngaahi 'Ekitivitií
Sēnesi 24:1-9	Na'e fekau 'e 'Ēpalahame 'a 'Aisake ke 'oua na'á ne mali mo ha taha Kēnani.	'Oku fie ma'u 'a e mali 'i he fuakavá kae ma'u kakato e ngaahi tāpuakí.	<p>(Fekumi) Faka'aonga'i ha fakatātā ke 'ilo mei ai 'a e toko ua 'oku fakatefito ki ai e talanoá, 'a Lepeka (vakai ki he v. 15) pea mo e tamaio'eikí (vakai ki he v. 10).</p> <p>(Veteveteki) To e vakai ki he Sēnesi 24:2 mo e 24:9. 'Oku fakamatala 'i he Liliu 'a Siosefa Sāmita 'o e Tohitapú na'e pehē 'e 'Ēpalahame "ke ke 'ai ho nimá 'i hoku lalo <i>nimá</i>."</p> <p>(Faka'aonga'í) Fakamatala'i ange 'oku hangē pē 'a e "nimá 'i hoku lalo <i>nimá</i>" ko e lulululu 'oku tau fai he 'aho ní.</p> <p>(Faka'aonga'í) Ko e hā e ngāue na'e 'oange ke fai 'e he tamaio'eikí? (vakai ki he v.3-4). Ko e founga nai 'eni 'o 'etau kumi mali he 'aho ní?</p> <p>(Fekumi) Ko e hā nai hono 'uhinga na'e hoha'a ai 'a 'Ēpalahame ki he tokotaha ko ia 'e mali mo hono fohá? Ko hai na'á ne kole ki he'ene tamaio'eikí ke 'alu 'o 'omaf? (vakai ki he v. 4). Ko hai na'e 'ikai fie ma'u ke mali ki ai 'a 'Aisaké? (vakai ki he v. 3).</p> <p>(Faka'aonga'í) 'E hoha'a nai ho'o mātu'á kapau na'á ke nofo 'i ha fonua lotu tamapua he 'ahó ni?</p> <p>(Veteveteki) Ko e hā e taumu'a 'a 'Ēpalahamé? Ko e fē 'a e feitu'u 'oku totonu ke mali ai ha foha angatonu mo hano uaifi angatonu?</p> <p>(Faka'aonga'í) Ko e hā hono 'uhinga 'oku fie ma'u ai 'e ho'o mātu'á ke ke mali 'i he temipalé? Ko e hā hono 'uhinga 'okú ke fie ma'u ai 'e koe ke ke mali 'i he temipalé?</p>

LA'ĪPEPA TUFA HONO 18 FAKAPAPAU'Ī 'A E FOUNGÁ

ME'A KE AKO'Ī			FOUNGÁ
Lau 'Uluaki		Lau Tu'ó Uá	
Ngaahi Potu Folofola Kuo Fakakulupu	Vakai'i Fakalūkufua	Ngaahi Tefito'i Mo'óni/Ngaahi Tokāteline	
			(Faka'aonga'í) Toe vakai ki he lea 'a Palesiteni Sipenisā W. Kimipolo 'i he peesi 00 (29) 'o e <i>Old Testament Student Study Guide</i> (1998; fika 34189): "I he taimi ko ē 'okú ke kole ai ki he tokotaha ko iá ke ne hoko ko ho hoa 'i he mo'uí ni. Ko e fili mahu'inga taha ia 'i hono kotoa 'o ho'o mo'uí!" Ko e hā nai hono 'uhinga 'oku hoko ai ia ko e fili mahu'inga tahā? 'E lelei pē kapau te ke fie hiki 'a e lea ko 'eni 'i he tafa'akí 'i ho'o folofola.
Sēnesi 24:10–15	Na'e tatakí 'e he 'Eikí 'a e tamaio'eiki 'a 'Ēpalahamé 'i hono fili ko ia 'o Lepeka ke ne hoko ko e uaifi 'o 'Aisaké.	'E fakahinohino kitautolu 'e he Tamai Hēvani 'i he ngaahi fili mahu'inga 'oku tau fai 'i he'etau mo'uí.	(Fekumí) Ko e hā e me'a na'e fai 'e he tamaio'eiki lelei ko 'eni? Ko e hā e 'uluaki me'a na'á ne fai? (Veteveteki) Ko ha me'a lelei nai ia ke ne tomu'a fai? (Faka'aonga'í) Ko e hā nai 'oku mahu'inga ai ke ke lotua e "fili mahu'inga taha 'i ho'o mo'uí? Ko hai 'okú ke fie ma'u ke tokoni mai 'i he fili ko iá? (Faka'aonga'í) "Pea na'e hoko 'o pehē, 'i he he'eki ai 'osi 'ene leá" (v. 15) na'e tali 'e he 'Eikí 'a 'ene lotú. Te ke fie ma'u nai ke tali vave pehē mai ho'o ngaahi lotú? Ko e hā e me'a 'okú ne fakahā mai kiate koé? (Faka'aonga'í) Ko e fē ha taimi na'e hoko ai ha me'a pehē kiate koe? Ko e fē nai ha taimi na'e tali mai ai 'e he 'Eikí ho'o ngaahi lotú?
Sēnesi 24:16–20	Na'e ma'u 'e Lepeka e ngaahi 'ulungāanga faka'ofó'ofa 'o ne fe'unga ai ke hoko ko e taha ke mali mo 'Aisake.	Ko hono teuteu'i 'o Lepeká na'e iku ia 'o ma'u ai 'a e tāpuaki mahu'inga.	(Faka'aonga'í) Kapau na'e pehē atu 'e ha taha kiate koe, "'Oku ou loto ke ke fili ha uaifi ma'a hoku fohá," ko e hā ho'o me'a 'e fai? (Fekumí) Fekumi ki he ngaahi 'ulungāanga lelei na'e ma'u 'e Lepeká (vakai ki he v. 16–20). (Faka'aonga'í) 'Okú ke fie ma'u nai hao mali 'oku loto vēkeveke ke ngāue mālohi pea 'okú ne fakavavevave ke fai ia? Ko e hā mo ha toe 'ulungāanga te ke kumi 'i hao mali?
Sēnesi 24:29–48	Na'e toe fai 'e he tamai-o'eiki 'a 'Ēpalahamé 'a e fakamatalá kia Lēpani peá ne fakahoko 'a e kole mali kia Lepeká.		(Fekumí) Kumi ke 'ilo'i hono fuoloa 'o e nofo ai 'a e tamaio'eiki (vakai ki he v. 54). (Veteveteki) Fakamatala fakanounou'í e talanoa kia Lēpani.
Sēnesi 24:49–58	Na'e fili 'e Lepeka ke ne 'alu mo e tamaio'eiki 'a 'Ēpalahamé.	'Oku tau monū'ia 'i he taimi 'oku tau fakamu'omu'a ai e 'Otuá 'i he'etau mo'uí.	(Fekumí) Kumi ke 'ilo'i e fatongia 'o Lepeká 'i he kole mali na'e fai (vakai ki he v. 57). (Veteveteki) Ko e hā e fehu'i na'e fai ange kia Lepeká? Ko e hā 'ene tali? (vakai ki he v.58). (Faka'aonga'í) To'o hake ho'o peni kulá 'o faka'ilonga'í 'a e "Te u 'alú" (v. 58). 'I he taimi 'e ha'u 'a e tamaio'eiki 'a e 'Otuá kiate koe 'o ne pehē atu, "Ha'u he taimí ni pē", ko e hā ho'o tali 'e fai?

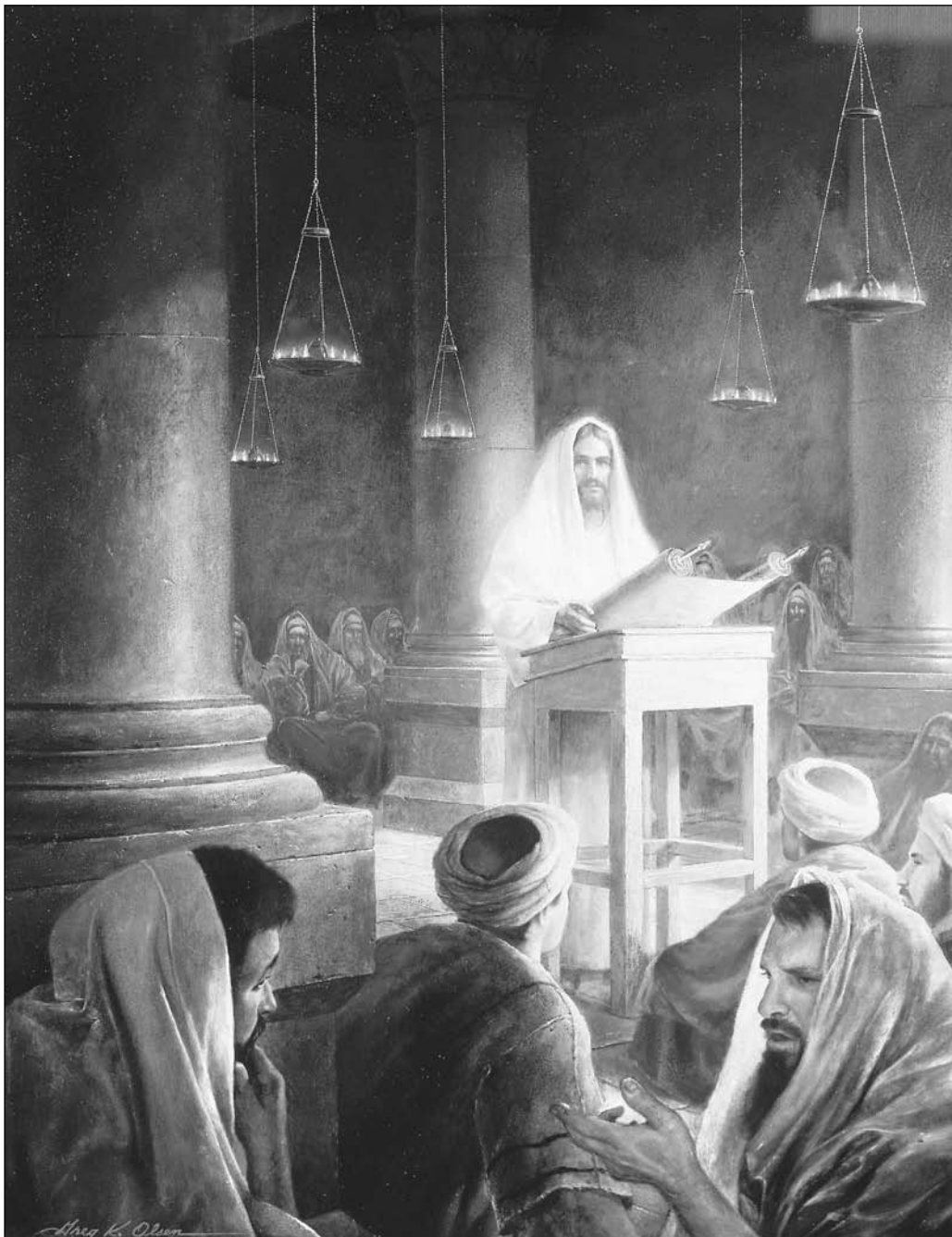
LA'IPEPA TUFA HONO 18 FAKAPAPAU'I 'A E FOUNGÁ

ME'A KE AKO'Í			FOUNGÁ
Lau 'Uluakí		Lau Tu'ó Uá	
Ngaahi Potu Folofola Kuo Fakakulupu	Vakai'i Fakalūkufua	Ngaahi Tefito'i Mo'oni/Ngaahi Tokāteline	
Sēnesi 24:59–60	Na'e monū'ia 'a Lepeka 'i he'ene hoko ko e fa'ē 'a e "toko afe ta'e fa'alauá".	'E lava 'e he'etau ngaahi fili fekau'aki mo e malí 'o uesia 'a e ngaahi to'u tangata lahi.	<p>(Fekumí) Vakai 'i he veesi 60 'a e tala'ofa na'e fai kia Lepeká.</p> <p>(Vetevetekí) 'Oku 'uhinga ki he hā 'a e "te ke hoko koe ko e fa'ē 'o e ngaahi toko afe ta'e fa'alauá" (v. 60).</p> <p>(Faka'aonga'i) Ko e toko fiha 'iate kimoutolu kuo ma'u hono tāpuaki fakapēteliaké? Ko e fē ha'a 'okú ke ha'u mei aí? 'Okú ne fakahoko fēfē 'e ia 'a e veesi 60? Ko kitautolu 'oku tau fakakakato 'a e ngaahi tāpuaki ko ia ne tala'ofa maí</p>
Sēnesi 24:62–67	Na'e hoko 'a Lepeka ko e uaifi kia 'Aisake, pea na'e 'ofa 'a 'Aisake 'iate ia.	'Oku toe tupulaki 'o lahi ange 'a e 'ofá 'i he fetu'utaki 'o e nofo malí.	<p>(Fekumí) Kumi hake e ngaahi fo'i lea 'i he veesi 62–67 'oku nau fakahā mai 'a e fa'ahinga ongo na'e ma'u 'e Lepeka mo 'Aisake 'i hona vaá?</p> <p>(Vetevetekí) Ko e hā e me'a 'oku fokotu'u mai 'e he fakahokohoko 'o e ngaahi me'a na'e hoko 'i he veesi 67 'o kau ki he malí mo e 'ofá?</p> <p>(Faka'aonga'i) Fakamatala'i fakanounou 'a e ngaahi tefito'i mo'oni ko ia te ke fie fakatatau ki ho'o mo'uí.</p>

AKO'I 'O E ONGOONGOLELEÍ: KO E FATONGIA 'O E FAIAKÓ

TEUTEU'I KOE

FAKAPAPAU'I 'A E *ME'A* KE AKO'I MO E *FOUNGA* KE AKO'I 'AKÍ
FOKOTU'U PE'A TAUHI MA'U HA 'ĀTAKAI 'OKU FE'UNGÁ KE FAKAHOKO AI 'A E AKÓ

19 FOKOTU‘U HA ‘ĀTAKAI ‘OKU FE‘UNGÁ ‘I HE LOKIAKÓ

Tefito‘i Mo‘oni ke Fakamamafa‘i

‘E lava ‘e he kau faiakó ke fokotu‘u ha ‘ātakai ‘oku fe‘ungá ‘i he lokiakó ‘aki ‘enau fai e fanga ki‘i me‘a hangē ko hono fokotu‘utu‘u e ‘ū seá, ta‘ofi hono fakahoha‘asi e kalasí, pea mo ‘ai ke toe mata-matalelei ange ‘a e ngaahi me‘a ‘i he lokí (vakai ki he *Ako‘i ‘o e Ongongolelei: Ko ha Tohi Tu‘utu‘uni ma‘á e Kau Taki mo e Kau Faiako ‘i he Potungāue ‘a e Siasí[1994], 29*).

Fakatokanga‘i angé: ‘Oku fie ma‘u ‘e he ‘ekitiviti faka‘ali‘ali ‘a e faiakó ‘i he kongá ki mui ‘o e lēsoni ko ‘ení ke fai ha teuteu ki mu‘a ‘a e kau faiako ‘oku vahe ke nau kau ki aí. Vahe ange ‘a e ngāue ke fai mai ‘e he kau faiakó ‘i ha taimi lahi ki mu‘a pea toki fai ‘a e kalasí ‘inisēvesí.

Ngaahi ‘Ekitiviti Fakafaiako ‘Oku Fokotu‘u Atú:

(*miniti ‘e 30*)

Lēsoni Fakataumu‘a

Kimu‘a pea toki kamata e kalasí, hanga ‘o fokotu‘utu‘u e ‘ū sea ‘i homou loki ‘inisēvesí ‘i ha founga ‘e mahino mai ‘aupito ai na‘e fetongí hono fokotu‘utu‘u. Mou alea‘i ‘i ha taimi ‘e toki fe‘unga ai he fakatahá ‘a hono uesia ‘o e akó ‘e he fokotu‘utu‘u ‘o e ‘ū seá.

Tohi Tu‘utu‘uní

‘Oange ki ha faiako ke ne lau le‘o lahi ‘a e lea ‘a ‘Eletā Poiti K. Peeká ‘o e Kōlomu ‘o e Kau ‘Aposetolo ‘e Toko Hongofulu Mā Uá ‘a ia ‘oku ‘i he puha lanu tukumisi ‘i he peesi 30 ‘o e tohi tu‘utu‘uní. Fehu‘i ange ki he kau faiakó: Ko e hā e kaunga ‘a hono fokotu‘utu‘u ‘o e lokiakó ki he loto ‘apasiá mo hono ma‘u e ue‘i fakalaumālié?

‘Ekitiviti Fakafolofola

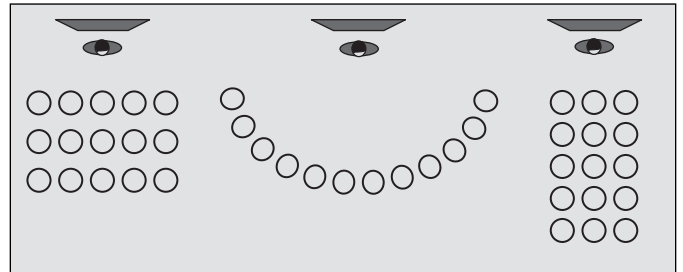
Lau ‘a Mātiu 26:17–30. Fehu‘i ange ki he kau faiakó: Ko e hā e fakamó‘oni ‘okú ne tala mai na‘e tokanga e ‘Eikí ki he ‘ātakai fakatu‘asino mo fakalaumālie ke fakahoko ai e ‘Ohomohe Faka‘osí?

Tohi Tu‘utu‘uní

Tuku ke lau ‘e he kau faiakó ‘a e palakalafi ko e “Fakanofonofó” (tohi tu‘utu‘uní, 29). Fehu‘i ange:

- ‘Oku uesia fēfē ‘e he fokotu‘utu‘u ‘o e ngaahi seá ‘a e ako ‘oku fai? (vakai ki he tohi tu‘utu‘uní, 29).
- ‘Oku tokoni fēfē hono fakanofonofó ‘o e kalasí ki he faiakó? (vakai ki he tohi tu‘utu‘uní, 29).
- Ko e hā ha ngaahi founga fokotu‘utu‘u ‘o e seá ‘e lava ke faka-‘aonga‘i ‘i ho lokiakó?

Hanga ‘o tā he palakipoé ha ngaahi fakatāta ‘o e ngaahi founga fokotu‘utu‘u kehekehe ‘o e ‘ū seá kae tala atu ‘e he kau faiakó. ‘E lava ke kau ‘eni ‘i he ngaahi founga kehekehe:

Fealēlea‘aki

Mou alea‘i ‘a e me‘a na‘e hoko ‘i he kalasi ‘inisēvesí ‘o a‘u mai ki he taimi ni ko e tupu mei he anga hono fokotu‘utu‘u ‘o e ngaahi seá. Kole ange ki he kau faiakó ke nau fokotu‘u mai ha founga fokotu‘utu‘u ‘o e ‘ū seá ‘e lava ke feau lelei ange ai ‘a e ngaahi fiema‘u ‘a e kulupu ‘inisēvesí. Toe fokotu‘utu‘u fo‘ou e ‘ū seá peá ke fehu‘i ange:

- ‘Oku poupou fēfē ‘a e ngaahi fokotu‘utu‘u sea kehekehe ‘oku fai ki he ngaahi ‘ekitiviti ako kehekehe ko ia ‘oku fai?
- Ko e hā ha founga fokotu‘utu‘u sea kuó ke ‘ilo ‘oku ola lelei?
- Ko e hā nai ha ngaahi lelei ‘oku ma‘u ‘i hono ‘ai pē pea fetongí ‘a e anga hono fokotu‘utu‘u ‘o e ‘ū seá?

Tohi Tu‘utu‘uní

Fekau e kau faiakó ke nau lau ‘a e palakalafi ko ia ko e “Ngaahi Fakahoha‘á” (tohi tu‘utu‘uní, 29). Tuku ke fakamatala‘i atu ‘e he kau faiakó ‘a e ni‘ihi ‘o e ngaahi me‘a ‘okú ne fakahoha‘asi ‘a honau lokiakó. Mou alea‘i e ngaahi founga ke fakasi‘isi‘i ‘aki ‘ene hoko ‘a e ngaahi fakahoha‘a pehení.

Tohi Tu‘utu‘uní

Fakaafe‘i e kau faiakó ke nau lau ‘a e palakalafi ko ia ‘oku ui ko e “‘Ātakai” (tohi tu‘utu‘uní, 29). Fekau e kau faiakó ke nau kumi hake ha founga ‘e ua ‘e lava ke toe fakalelei‘i ange ‘aki ‘a e lokiakó.

 Faka'ali'ali

'Oange ki he kau faiako ne 'osi vahe ki aí ke nau faka'ali'ali 'a e founa na'a nau faka'aonga'i ai 'a e ngaahi fakatātā 'o e ongoongo-lelei, ngaahi fakatātā, ngaahi pepa faka'ali'ali, pe ha toe ngaahi me'a kehe pē ke toe faka'ofa'ofa ai 'a e lokiakó mo fokotu'u ha 'ātakai 'oku fe'ungá ke fai ai 'a e akó. Hili 'enau faka'ali'ali pea fehu'i ange ki he kau faiakó: Ko e hā nai e me'a 'e lava ke fai ke toe fakalelei'i ange 'aki 'a e ngaahi me'a 'i he 'ātakai 'okú ke faiako aí?

 Faka'aonga'i

Fakaafe'i e kau faiakó ke nau 'ai ke toe faka'ofa'ofa ange 'a e ngaahi 'ātakai 'oku nau faiako aí. Tuku ke vahevahe mai 'e he kau faiakó 'a e ngaahi me'a ne nau a'usia 'i he'enau faka'aonga'i ko ia 'o e me'a kuo nau akó (vahevahe mo hano kaungā faiako pe vahevahe 'i he fakataha 'inisēvesi hoko maí.)

20 FOKOTU'U HA 'ĀTAKAI FAKALAUMĀLIE 'OKU FE'UNGĀ

Tefito'i Mo'oni ke Fakamamafa'i

'Oku lava 'e he kau faiakó ke fokotu'u ha 'ātakai fakalaumālie 'oku fe'ungā he lokiakó 'aki 'enau fai 'a e ngaahi me'a hangē ko hono faka-'aonga'i e ngaahi tefito'i mo'oni 'oku nau fai 'a e fakamāma'i, lotu ke ma'u 'a e Laumālie, 'a hono teuteu'i 'o e me'a 'aonga kotoa pē, faka-afe'i mai 'a e Laumālie 'i he kamata'anga 'o e kalasí, pea mo hono ako'i ki he kau akó 'a e founga 'e ma'u ai 'a e Laumālie 'i he kalasí (vakai ki he *Ako'i 'o e Ongoongolelei: Ko ha Tohi Tu'utu'uni Ma'a e Kau Taki mo e Kau Faiako 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí, 29–30*).

Ngaahi 'Ekitiviti Fakafaiako 'Oku Fokotu'u Atú:

(*miniti 'e 45*)

Lea Na'e Fai

Fakaafe'i e kau faiakó ke nau lau 'a e lea ko 'eni na'e fai 'e 'Eletā Poiti K. Peekā 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá 'o kau ki hono ta'ofi 'o e ngaahi founga pelepelengesi 'oku ma'u ai 'a e fakahaá.

'Oku Ta'ofi 'e he Anga Ta'e 'Apsia' 'a e Fakahaá

"I he ngaahi ta'u lahi kuo maliu atú kuo tau mamata ai ki he ngaahi tō'onga 'o e anga 'apsia' mo e anga ta'e 'apsia' 'i he loto'i Siasí. Neongo 'oku 'i ai ha tokolahi 'oku totonu ke fai hano fakamā'ō'ia'i mā'olunga, ka 'oku tau 'auhia atu 'i he anga ta'e 'apsia'. 'Oku 'i ai ha 'uhinga lelei ke tau fu'u hoha'a ai.

"'Oku fakautuutu ai pē 'a e longoa'á 'i he māmaní. 'Oku faka'au ke hōloa mo ta'e maau ange 'a e vala 'oku tuí mo e founga teuteu' pea mo e 'ulungāangá. 'Oku kalakalanga le'ō lahi 'a e ngaahi fasi mo 'enau ngaahi lea ta'e fe'ungā 'i he ngaahi me'a fakaongo le'ō lahi lolotonga ko iá 'oku fetapaki 'a e ngaahi maama lanu kehekehe, pea ko e tō'onga 'eni 'a e ngaahi feitu'u 'oku 'i ai 'a e fa'hinga 'oku nau faka'aonga'i 'a e ngaahi faito'o kona tapú. Kuo faka'au ke tali lelei pē 'a e ngaahi me'a ia ko 'eni 'i māmani 'i he ngaahi tō'onga kehekehe pea 'oku nau ma'u 'a 'etau to'u tupú. . . .

"Ko e faka'au ko 'eni ke toe lahi ange 'a e longoa'á, lahi ange e ngaahi me'a fakafiefiá, lahi ange 'a e feke'ike'i, si'isi'i ange 'a e mapukepuke kitá, si'i ange 'a e kei ma'u e ngeiá, si'i ange 'a e anga faka'apa'apá, 'oku 'ikai pehē na'e 'ohovale pē kuo hoko pe pehē 'oku 'ikai hano kovi pe ta'e hoko ai ha maumau.

"Ko e fuofua tu'utu'uni pē 'e fai 'e ha 'eikitau 'i he kamata-'anga 'o ha feinga tau ko hono ta'ofi ke 'oua 'e toe ngāue 'a e ngaahi fai'anga fetu'utaki 'a kinautolu 'okú ne palani ke ne ikuna'i.

"'Oku kaunga lelei e anga ta'e 'apsia' ia mo e ngaahi tau-mu'a 'a e filí 'aki 'ene ta'ofi 'a e ngaahi founga pelepelengesi 'oku ha'u ai 'a e fakahaá, 'i he fakakaukáu mo e laumālie fakatou'osi" ('i he Conference Report, October 1991, 28; pe *Ensign*, Nov. 1991, 22).

Fehu'i ange ki he kau faiakó:

- Ko e hā e ngaahi me'a 'oku fai ki ai e tokangá 'o hangē ko ia 'oku tala mai 'e 'Eletā Pēká?
- 'E uesia fēfē nai 'e he anga ta'e 'apsia' 'a e mateuteu ko ia 'a ha tokotaha ako ke ne ako 'a e ongoongolelei?

Tohi Tu'utu'uni

Vahevahe e kau faiakó ke nau tautau toko ua. Fakaafe'i kinautolu ke nau lau le'ō lahi ke fanongo 'a e tokotahá ki he kongá ko ia 'oku ui "Ko e 'Ātakai fakalaumālie ke fai ai e Akó" (tohi tu'utu'uni, 29–30). Fekau e kau faiakó ke nau vahevahe pē mo honau ngaahi hoá 'a e me'a 'oku nau ongo'i te nau lava 'o fai ke poupoua ai 'a 'enau ma'u 'a e Laumālie 'i honau ngaahi lokiakó.

Fakaafe'i e kau faiakó ke nau toe lau 'a e palakalafi ko ia ko e "Fakaafe'i e Laumālie 'i he taimi 'oku kamata ai 'a e kalasí" (tohi tu'utu'uni, 30). 'Osi ko iá pea fehu'i ange:

- Ko e hā e taumu'a 'o ha fakataha'anga fakalaumālie? (vakai ki he tohi tu'utu'uni, 29–30).
- Ko e hā e ngaahi me'a 'e tokoni ki hono fakahoko 'o ha fakataha-'anga fakalaumālie lelei? (vakai ki he tohi tu'utu'uni, 31).
- 'Oku anga fēfē hono hanga 'e he 'omi 'o e me'aka'i ki ha fakataha-'anga fakalaumālie 'o maumau'i pe ta'e hoa mo e 'ātakai 'o e lokiakó? (vakai ki he tohi tu'utu'uni, 32).

Vitioó

Hulu'i e kongá 21, "Ko e Mahu'inga 'o e Fakataha Lotú" (3:30). 'Oku hā heni 'a e ngaahi kongá mei he "E Liunga Lahi 'e he 'Eiki 'a e Ututa'ú," 'a ia ko ha lea 'eni na'e fai 'e 'Eletā Henelí B. 'Aelingi 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá ki he kau faiako fakalotú. Kole ki he kau faiakó ke nau fakafanongo ki he faikehekehe 'e fakahoko 'e he "fanga ki'i liliu iki" 'i he founga angamaheni faka'ahó pea mo e founga 'oku fakahoko he tokanga ke tatakí 'aki 'a e ngaahi fakataha'anga fakalaumālie. Hili hono

hulu'i 'o e fo'i vitioó pea fehu'i ange ki he kau faiakó 'o kau ki he fanga ki'i liliu ikí pea mou alea'i leva 'a e faikehekehe 'oku hoko tupu mei he ngaahi liliu ko 'ení.

Tohi Tu'utu'uní

Fakaafe'i e kau faiakó ke nau toe lau 'a e palakalafi 'oku ui ko e "Ako'i ki he kau akó 'a e founga ke nau ma'u ai 'a e Laumālié 'i he kalasi" (tohi tu'utu'uní, 30). Mou lau fakataha 'a e 1 Kolinitō 2:10–11; Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 50:17–22; 88:121–26. Fehu'i ange ki he kau faiakó:

- Ko e hā e ngaahi tefito'i mo'oni 'oku ako'i mai 'e he ngaahi potu folofola ko 'ení 'o kau ki he founga ke ma'u ai 'a e Laumālié 'i he kalasi?
- Ko e hā e founga te ke lava ke faka'aonga'i ai 'a e ngaahi potu folofola ko 'ení ke ako'i ki he kau akó 'a e founga ke nau ma'u ai 'a e Laumālié 'i he lokiakó?

Vitioó

Hulu'i e kongá 22, "Fokotu'u ha 'Ātakai 'Oku Fakalaumālié" (6:13). 'Oku 'omi 'e he kongá ko 'ení ha sīpinga 'o e founga 'e lava ke faka'aonga'i ai 'a e ngaahi potu folofola ko ia ne mou lau fakatahá ki

hono ako'i 'o e kau akó 'o kau ki honau fatongia 'i hono fakaafe'i mai 'o e Laumālié ki lokiakó. Fakaafe'i e kau akó ke nau kumi angé 'a e founga na'e faka'aonga'i 'aki 'e Sisitā Uili 'a e ngaahi kongá folofola ko 'ení 'e tolu pea mo e founga na'á ne tukutaha 'aki 'a 'ene tokangá ki he ngaahi 'ulungāanga ko ia 'oku nau tuli e Laumālié pea mo e ngaahi 'ulungāanga ko ia 'oku hōifua ki ai 'a e Laumālié. Hili hono hulu'i e fo'i vitioó pea ke fehu'i ange ki he kau faiakó: Te ke faka'aonga'i fēfee'i e fakamatala 'a Sisitā Uilí ke fe'unga mo ho'o kalasi?

Faka'aonga'i

Fakaafe'i e kau faiakó ke nau faka'aonga'i e fakamatala 'a Sisitā Uilí ke fe'unga mo 'enau ngaahi kalasi 'anautolú. Tuku ke vahevahe mai 'e he kau faiakó 'a e ngaahi me'a ne nau a'usiá 'i he'enau faka'aonga'i ko ia 'o e me'a kuo nau akó (vahevahe mo hano kaungā faiako pe vahevahe 'i he fakataha 'inisevesi hoko maí).

21 TAUHI MA'U 'A E 'ĀTAKAI 'OKU FE'UNGĀ

Ngaahi Tefito'i Mo'oni ke Fakamamafa'i

“Ilo'i” 'a e Kau Akó, peá Ke Faiako Fakatatau Mo Ia

Koe'uhí ke tauhi ma'u ha 'ātakai 'e 'ikai mole mei ai e Laumālié, 'oku fie ma'u ke “ilo'i” 'e he kau faiakó 'a e me'a 'oku hoko lolotonga hono fakahoko 'o e faiakó mo e akó pea ke nau faiako 'o fakatatau mo ia (vakai ki he *Ako'i 'o e Ongoongolelei: Ko ha Tohi Tu'utu'uni Maá e Kau Taki mo e Kau Faiako 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí, 30*).

Tauhi 'a e Māú mo e Fefaka'apa'apa'akí

'E lava ke tauhi 'e he kau faiakó 'a e māú mo e fefaka'apa'apa'akí 'o toe lelei ange kapau te nau manatu'i ma'u pē 'a e ngaahi tefito'i mo'oni fakalūkufua, muimui ki he ngaahi sitepu pau, pea kapau 'e fie ma'u pea fakahoko ha ngaahi sitepu 'oku 'ikai toe afé (vakai ki he *Ako'i 'o e Ongoongolelei: Ko ha Tohi Tu'utu'uni, 31–35*).

Ngaahi 'Ekitiviti Fakafaiako 'Oku Fokotu'u Atú: “Ilo'i” 'a e Kau Akó, peá Ke Faiako Fakatatau Mo Ia

(miniti 'e 15)

Fealēlea'aki

Hiki e tali 'a e kau faiakó ki he fo'i fehu'i ko 'eni 'i he palakipoé: Ko e hā e nīhi 'o e ngaahi me'a kuó ke fakatokanga'i hono fai 'e he kau akó 'o faingata'a ai ke tauhi ha 'ātakai 'oku fe'ungā? Mou alea'i e ngaahi tali 'a e kau faiakó.

Tohi Tu'utu'uni

Fekau e kau faiakó ke nau lau fakalelei 'a e palakalafi ko e “Ilo'i” 'a e kau akó, peá ke ngāue kiate kinautolu 'o fakatatau ki he 'ilo ko iá” (tohi tu'utu'uni, 30). Kole ki he kau faiakó ke nau kumi hake e ngaahi fa'ahinga palopalema 'e lava ke “ilo'i” 'e ha faiako pea mo e ngaahi founa 'e lava ke fakalelei'i 'akí 'a e ngaahi palopalema ko iá. 'I he tali atu 'a e kau faiakó, hanga 'o hiki 'a e ngaahi palopalemá pea mo e ngaahi founa 'e lava ke fakalelei'i 'akí 'i ha saati kōlomu 'e ua 'i he palakipoé. 'I he kakato 'a e sātí 'e peheni 'ene 'así:

Fa'ahinga Palopalemá	Founa Ke Fakalelei'i 'akí
'Oku ta'eoli'ia e tokotaha akó pe ta'e manonga.	Fetongi e founa fai 'o e lēsoní.
'Oku fai 'e he tokotaha akó ha me'a 'oku ta'e fe'unga.	Fakalelei'i e palopalemá.
'Oku 'ikai ke kau mai e tokotaha akó ki he kalasí pea 'oku tangutu toko taha pē pe ta'e lata.	'Oange ha tokanga fakafo'ituitui.

Mou alea'i 'a hono mahu'inga 'o e ngaahi founa fakalelei'i 'oku 'oatú. Tuku ke 'oatu 'e he kau faiakó ha ngaahi fakakaukau ki ha ngaahi founa te nau lava ke toe fakahoko lelei ange 'aki 'a e ngaahi founa ko 'eni 'i he taimi 'oku nau fetaulaki ai mo e ngaahi palopalemá 'i honau ngaahi lokiakó.

Tauhi 'a e Māú mo e Fefaka'apa'apa'akí

(miniti 'e 35)

Ngāue Fakakulupu

Tufotufa atu e la'ipepa tufa hono 19. Vahevahe e kau faiakó ki ha fanga ki'i kulupu iiki. Vahe ki he kulupu takitaha ke nau lau 'a e taha 'o e ngaahi kongā ko 'eni 'i he “Tauhi e māú mo e feveitokai-'akí” (tohi tu'utu'uni, 31–33). 'Oku 'oatu 'a e ngaahi kongā tatau pē 'i he la'ipepa tufá.

1. Ngaahi tefito'i mo'oni fakalūkufua (vakai, tohi tu'utu'uni, 31–32).
2. Ngaahi sitepu pau (vakai, tohi tu'utu'uni, 32).
3. Ngaahi sitepu 'oku 'ikai toe afé (vakai, tohi tu'utu'uni, 33).

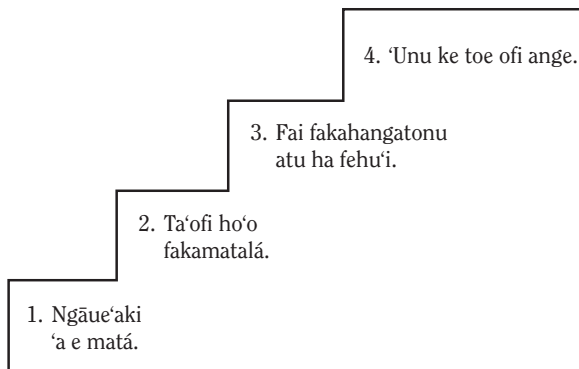
Hili 'enau laú pea kole ange ki ha fakafofonga mei he kulupu taki taha ke ne lipooti 'o kau ki he ngaahi tefito'i mo'oni pe ngaahi sitepu na'e ako ki ai e kulupú. 'Ai ke tokoni e kau fakafofongá ki he kau faiakó 'i hono fakafonu 'o e ngaahi me'a ke fakafonu 'i he la'ipepa tufá. Ko 'ene kakato ko ia 'a e ngaahi la'ipepa tufá 'e peheni 'ene 'así:

Ngaahi Tefito'i Mo'oni Fakalūkufuá

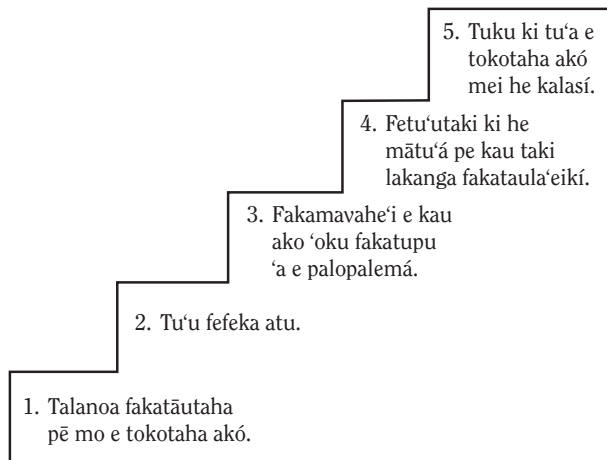
1. Faka'aonga'i e ngaahi tefito'i mo'oni ki hono fakalelei'i 'o e palopalemá.
2. Teuteu'i pea fakahoko ha ngaahi lēsoni 'e fakamānakó.

3. Kamata totonu.
4. Ke ke Mateuteu.
5. Filifili fakalelei 'a e ngaahi 'ekitiviti akó.

Ngaahi Sitepu Paú

Ngaahi Sitepu 'Oku 'Ikai Toe Afé

Fehu'i ange ki he kau faiakó:

- Ko e hā e fakahokohoko 'e lava ke faka'aonga'i 'aki 'a e ngaahi sitepu paú pe ngaahi sitepu 'oku 'ikai toe afé?
- Ko e hā e fekau'aki 'a e ngaahi sitepu takitaha ko 'ení, kapau 'oku 'i ai ha'anau fekau'aki?

Vitió

Hulu'i e kongá 23, "Tauhi Ma'u 'a e 'Ātakai 'Oku Fe'ungá" (10:20). 'Oku faka'ali'ali mai heni 'a e ngaahi fakatātā lahi 'o ha faiako 'okú ne fakatokanga'i 'a e 'ulungāanga ta'e fe'ungá pea 'okú ne fakahoko e ngaahi sitepu pau ke tauhi ha 'ātakai 'oku fe'ungá. 'Oku toe faka-hā mai 'i hono fakatātā lalahí 'a e ngaahi sitepu ko ia 'e lava ke fakahoko kapau 'e 'ikai ke 'aonga 'a e ngaahi 'uluaki feinga 'a e faiakó. Ko 'ene 'osi pē 'a e fo'i fakatātā taki taha pea ke ki'i mālōlō kae fehu'i ange ki he kau faiakó:

- Ko e hā e ngaahi sitepu na'e fakahoko ke fakalelei'i 'aki e palopalemá?
- Na'e tokoni fēfē hono fakahoko fakataha'i 'o e ngaahi sitepu ko iá ki hono fakalelei'i 'o e palopalemá?
- Ko e hā nai mo ha toe ngaahi sitepu kehe na'e mei 'aonga?

Ngāue Tohi

Fekau e kau faiakó ke nau hiki'i hifo ha palopalema 'oku nau lolotonga fehanganagai mo ia 'i hono tauhi 'o ha 'ātakai 'oku fe'ungá. Kole ange ke nau hiki e ngaahi tefito'i mo'oni pe ngaahi sitepu 'oku nau ongo'i 'e fe'unga taha ke faka'aonga'i pea mo e founga te nau faka'aonga'i 'aki kinautolú.

Tohi Tu'utu'uní

Tuku ke lau 'e he kau faiakó 'a e fakamatala 'i he puha lanu tukumisi 'i he peesi 32 'o e tohi tu'utu'uní. 'Osi ko iá peá ke fehu'i ange:

- 'I he ngaahi me'a na'e 'asi he vitió, na'e anga fēfē 'a e hoko 'a e 'ofá ko e kongá 'o e feinga taki taha na'e fai 'e he faiakó ke ne tauhi 'aki 'a e māú mo e fefaka'apa'apa'aki?
- 'I he me'a kuó ke a'usiá, ko e hā e me'a 'oku hoko 'i he taimi 'oku 'ikai ke fakahoko ai 'a e ngaahi feinga ko 'ení 'i he 'ofá?
- 'Oku tokoni fēfē 'a e ngaahi tefito'i mo'oni na'a tau lau ki aí ki hono teuteu'i ha founga ke fakahaofi ai 'a ho'o kau akó? (vakai, T&F 95:1).

Ngaahi Fakahinohinó

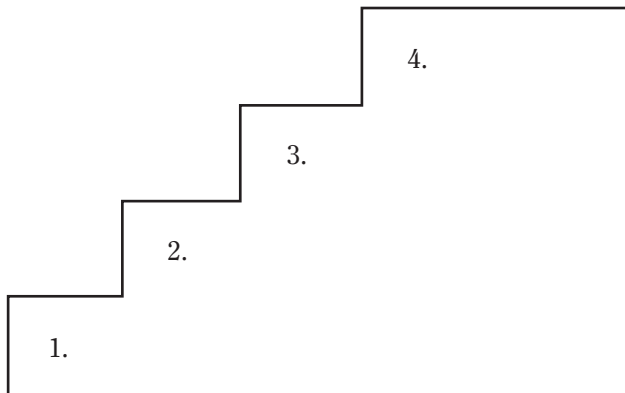
Hiki 'i he ngaahi feitu'u 'oku fakaava atu 'i laló 'a e ngaahi tefito'i mo'oni fakalūkufua, ngaahi sitepu pau, pea mo e ngaahi sitepu 'oku 'ikai toe afe 'e lava ke faka'aonga'i 'e ha faiako ke ne tauhi ai 'a e māú mo e fefaka'apa'apa'akí (vakai, *Ako'i 'o e Ongoongoleléi: Ko ha Tohi Tu'utu'uni Ma'á e Kau Taki mo e Kau Faiako 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí*, 30–35).

 Ngaahi Fakamatalá

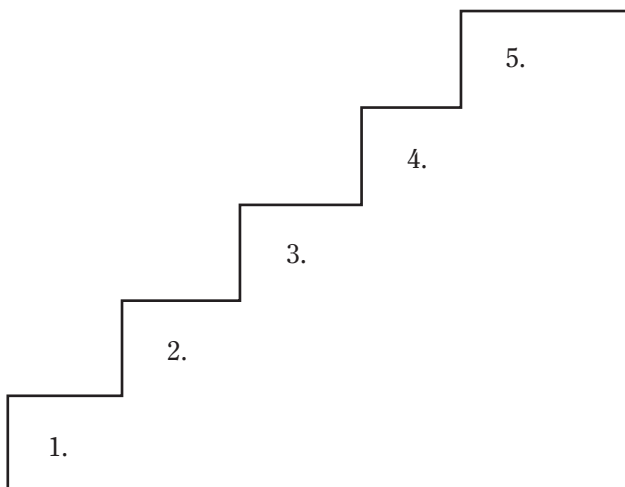
Ngaahi Tefito'i Mo'oni Fakalūkufuá

- 1.
- 2.
- 3.
- 4.
- 5.

Ngaahi Sitepu Paú

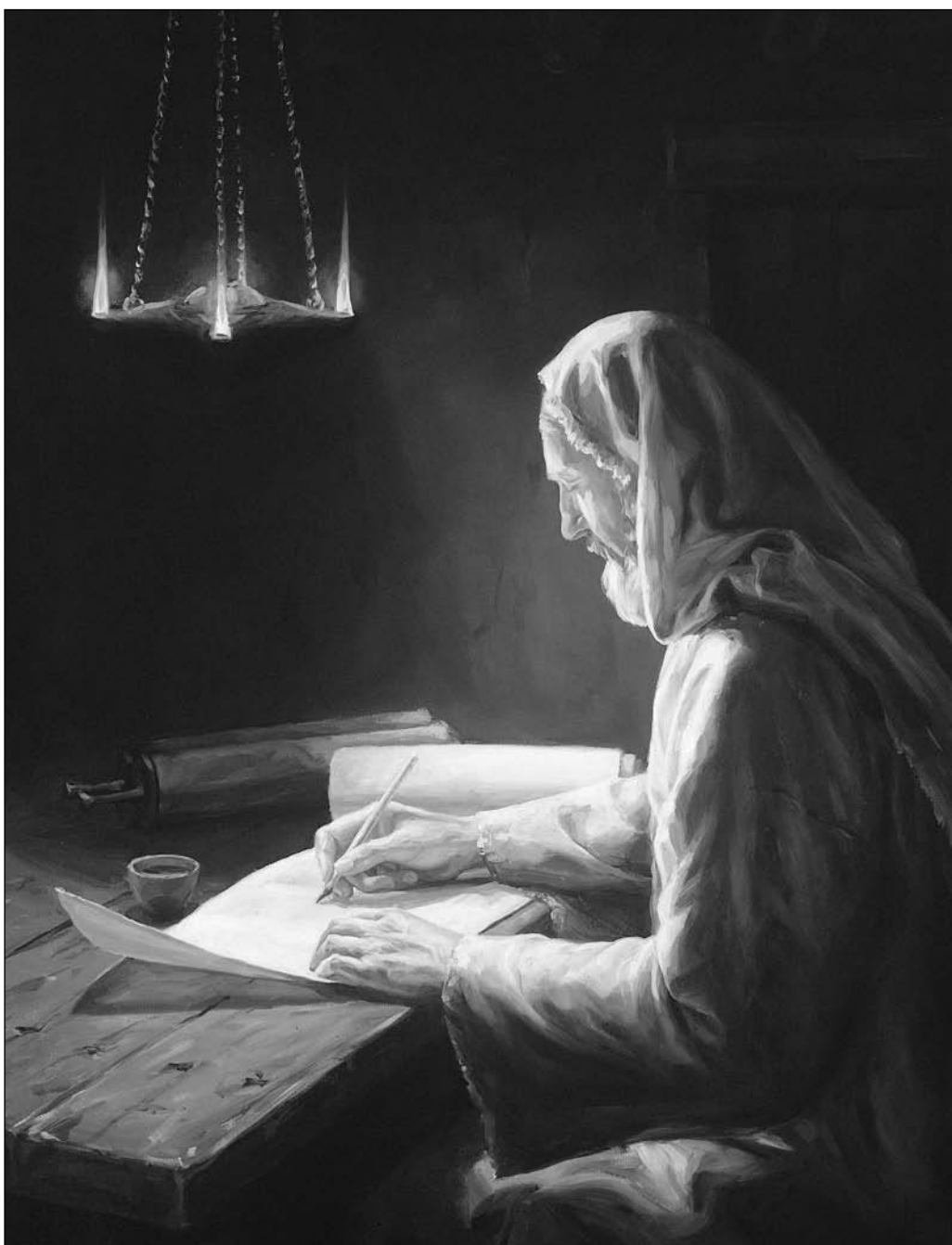

Ngaahi Sitepu 'Oku 'Ikai Toe Afé

AKO'I 'O E ONGOONGOLELEÍ: NGA'AHÍ PŌTO'I FAKAFAI'AKO KE OLA LELEI AI E FAIAKÓ

KO HONO AKO PE'A MO AKO'I 'O E FOLOFOLÁ
KO E FAI LĒSONI PE FAKAHINOHINO 'A E FAIAKÓ
KO E NGA'AHÍ FEHU'I MO E FEALĒLEA'AKI FAKAKALASÍ
NGA'AHÍ MA'U'ANGA TOKONI FAKAFAI'AKO FEKAU'AKI MO E SIÓ,
FANONGÓ, MO HA NGA'AHÍ TOKONI FAKAFAI'AKO KEHE PĒ
KO E NGA'AHÍ NGĀUE TOHI MO E NGĀUE FAKAKULUPÚ

22 KO HONO AKO PEA MO AKO'I 'O E FOLOFOLÁ

Ngaahi Tefito'i Mo'oni ke Fakamamafa'i

Tokoni ke Ako 'e he Kau Akó 'a e Founga Ke Nau Lau mo Ako ai pē 'Iate Kinautolu 'a e Folofolá

“Oku totonu ke hoko ko ha taumu'a 'uluaki ia 'a e faiako kotoa pē 'i he Potungāue 'a e Siasí ke tokoni'i 'a e kau akó ke nau ako 'a e founga ke nau lau mo ako ai pē 'iate kinautolu 'a e folofolá koe'uhí ke lava 'o ongo'i 'e he kau akó 'a hono ako'i kiate kinautolu 'e he Laumālié 'a e ngaahi mo'oni mahu'inga 'o e ongoongolele'i" (*Ako'i 'o e Ongoongolele'i: Ko ha Tohi Tu'utu'uní Ma'a e Kau Taki mo e Kau Faiako 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí* [1994]. 38).

Lau Fakataha 'o e Folofolá 'i he Kalasí

“E lava hono lau fakataha 'o e folofolá 'i he kalasí 'o tokoni'i 'a e kau akó ke nau toe maheni ange ai pea toe mahino lelei ange kiate kinautolu 'a e ngaahi veesi ko ia 'oku nau ako ki aí. 'E toe tokoni foki 'eni kiate kinautolu ke nau ma'u ha loto falala ange te nau lava ke lau 'a e folofolá 'iate kinautolu pē" (*Ako'i 'o e Ongoongolele'i: Ko ha Tohi Tu'utu'uní Ma'a e Kau Taki mo e Kau Faiako 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí*, 39–40).

Ngaahi 'Ekitiviti Fakafaiako 'Oku Fokotu'u Atú: Tokoni Ke Ako 'e he Kau Akó 'a e Founga Ke Nau Lau mo Ako ai Pē 'Iate Kinautolu 'a e Folofolá

(*miniti 'e 25*)

Tohi Tu'utu'uní

Fekau e kau faiakó ke nau lau fakalelei 'a e ongo palakalafi 'uluaki 'i he “Ko Hono Ako pea mo Ako'i 'o e Folofolá” tohi tu'utu'uní, 38). Fehu'i ange

- 'Oku fekau'aki fēfē 'a hono ako pea mo hono ako'i 'o e folofolá? (vakai, tohi tu'utu'uní, 38).
- Ko e hā e me'a 'oku totonu ke hoko ko e tefito'i taumu'a 'a e faiako kotoa pē 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí? (vakai, tohi tu'utu'uní, 38).
- Ko e hā 'oku mahu'inga ai ke ako 'e he kau akó 'a e founga hono lau pea mo hono ako 'o e folofolá 'iate kinautolu peé? (vakai, tohi tu'utu'uní, 38–40).
- Ko e hā e tala'ofa 'a e 'Eikí kiate kinautolu 'oku nau kole, kumi, pea mo tukituki? (vakai, tohi tu'utu'uní, 39–40).
- Ko e hā ha ngaahi fokotu'u mei he tohi tu'utu'uní 'e lava 'o tokoni atu kiate koe mo ho'o kau akó ke mou kole, kumi, pea mo tukituki? (vakai, tohi tu'utu'uní, 38–39).

Vitioó

Hulu'i e kongá 24, “Tokoni'i e Kau Akó ke Nau Ako e Folofolá” (2:40). 'I ha lea na'e fai 'e 'Eletā Hauati W. Hanitā 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá 'i he konifelenisi lahi 'o 'Epeleli 1972, na'a ne fakatāta'a'i mai ai 'a e fatongia 'o e faiakó 'aki 'ene talanoa ki he'ene kei si'i 'i ha'ane mamata ki hono ako'i 'e ha manupuna lahi ha ki'i fo'i manupuna si'isi'i ki he founga 'o e kumi me'akafá. 'I he 'osi 'a e fo'i vitioó peá ke fehu'i ange leva ki he kau faiakó:

- Ko hai na'e fakafongga'i 'e he ongo fo'i manupuná 'i he talanoa na'e fai 'e 'Eletā Hanitā?
- Ko e hā e me'a 'oku fakafongga'i 'e he fanga ki'i kelemutú mo e fanga ki'i 'unufe ikí?
- 'Oku fakatāta'a'i fēfee'i mai 'e he fo'i talanoa ko 'ení 'a e fie ma'u ko ia ke ako 'e he kau akó 'a e founga 'o hono lau pea mo hono ako 'o e folofolá 'iate kinautolu peé?
- Ko e hā nai hono 'uhinga 'oku totonu ke tokoni'i ai 'e he kau faiako fakalotú 'enau kau akó ke nau ako ke lau mo ako 'a e folofolá 'iate kinautolu pē kae 'ikai ko hono “fafanga'i” pē kinautolu?

Fakatokanga'i ange: 'I he lēsoni 23–29, ko e taimi kotoa pē 'oku lave ai ha 'ekitiviti fakafaiako 'oku fokotu'u atu ki he talanoa 'a 'Eletā Hanitā 'o kau ki hono ako'i 'e he manupuna lahi 'a e ki'i manupuna si'isi'i, te ke sio leva ki he fakatāta' ko 'eni 'o e ongo manupuná mo e ki'i kelemutú. 'E kole 'e he ngaahi 'ekitiviti ko 'ení ki he kau faiakó ke nau fakakaukau ki ha founga te nau ako'i 'aki 'a e poto ko ia 'oku fakamamafa'i mai 'i he lēsoni ko 'ení ke tokoni'i 'enau kau akó 'i hono lau mo hono ako 'o e folofolá 'iate kinautolu peé.

Faka'aonga'i

Fakamatala'i ange 'oku 'aonga 'a e ngaahi poto fakafaiako fekau'aki mo hono ako pea mo hono ako'i 'o e ongoongolele'i 'a ē 'oku fakamatala'i atu 'i he tohi tu'utu'uní (38–44) ki hono tokoni'i 'o e kau akó ke nau lau mo ako 'a e folofolá 'iate kinautolu peé. Tuku ke hiki 'e he kau faiakó 'a e ngaahi tali ki he fehu'i ko 'ení: “'I he'eku faiakó, te u lava fēfē 'o “tokoni'i 'a e kau akó ke nau lau mo ako 'a e folofolá 'iate kinautolu pē koe'uhí ke lava 'o ongo'i 'e he kau akó 'a hono ako'i kiate kinautolu 'e he Laumālié 'a e ngaahi mo'oni mahu'inga 'o e ongoongolele'i” (tohi tu'utu'uní, 38).

Ko 'ene 'osi pē tohi 'a e kau faiakó pea tala ange 'e toe fai pē hono fakamamafa'i 'o e ngaahi poto fakafaiako fekau'aki mo hono ako pea mo hono ako'i 'o e folofolá 'i he ngaahi kalasi 'inisēvesi he ka-ha'ú, 'e kole ai kiate kinautolu ke nau fakakaukau 'i e founga 'e lava ke tokoni ai 'a e poto fakafaiako taki taha ki he kau akó 'i hono lau mo ako 'a e folofolá 'iate kinautolu peé.

Ngaahi 'Ekitiviti Fakafaiako 'Oku Fokotu'u Atú: Lau Fakataha 'o e Folofolá 'i he Kalasí

(*miniti 'e 25*)

Fakamatala'i ange ki he kau faiakó ko e taha 'o e ngaahi poto fakafaiako mahu'inga taha fekau'aki mo hono ako pea mo hono ako'i 'o e ongoongolelei ko e lau fakataha 'o e folofolá 'i he kalasí.

Lea Na'e Fai

Lau le'o lahi 'a e lea ko 'eni na'e fai 'e 'Eletā Niila A. Mekisuele 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá.

Lau Le'o lahi e Ngaahi Potu Folofola Mahu'ingá

“Tokoni'i 'a ho'o kau akó ke nau fakatupulaki ha faka'apa-apa lahi ki hono kakato 'o e folofolá—'o 'ikai ko hano fanga ki'i kongá iiki pē. 'Ai pē peá ke lau le'o lahi kiate kinautolu ha ni'ihi 'o e ngaahi potu folofola mahu'ingá koe'uhí ke nau toe manatu fuoloa ange ki he ngaahi lea ko iá, 'o hangē pē ko ia ne fai 'i he kuonga mu'á. 'Ko ia na'a nau lau fakapatonu 'i he tohi 'i he fono 'a e 'Otuá, mo fakamatala hono 'uhingá, pea akonaki'i 'akinautolu ke 'ilo hono 'uhinga 'o e laú' (Nehemaia 8:8). 'Oku ou kei manatu'i pē 'a e le'o 'o 'eku faiako seminelí, ko Sēmisi Moosi, 'i he'ene lau e folofolá. 'Oku totonu ko ha me'a 'eni ia 'okú ke fai ma'u pē, 'o hangē ko ia 'oku ou 'ilo pau 'oku mou fai 'i homou ngaahi 'apí, koe'uhí ke manatu'i 'e ho ngaahi fohá mo ho ngaahi 'ofefiné 'a e le'o 'o 'enua tamaí 'i he'ene lau 'a e talanoa kia Siosefa Sāmita 'i he vaotaá, mo e le'o 'o e fine'eikí 'i he'ene lau 'a e Malanga he Mo'ungá. Ko e ngaahi lea mālohi 'oku 'i he ngaahi folofola ko 'eni pea kapau 'e lea 'aki ia 'e he le'o 'o e tangatá, 'e tolonga ia 'o a'u ki he ngaahi ta'u lahi 'i he kaha'ú' (*But a Few Days* [lea ki he kau faiako fakalotú, Sept. 10 1982, 3–4).

Fehu'i ange ki he kau faiakó: Fakatatau ki he lea 'a 'Eletā Mekisuelé, ko e hā hono 'uhinga 'oku totonu ke tau lau le'o-lahi ai 'a e ngaahi veesi mahu'inga 'o e folofolá?

Tohi Tu'utu'uní

Fekau e kau faiakó ke nau lau fakalelei e kongá ko e “Lau Fakataha 'o e Folofolá 'i he Kalasí” (tohi tu'utu'uní, 39). Fehu'i ange:

- 'Oku tokoni fēfē hono lau fakataha 'o e folofolá he kalasí ki he kau akó? (vakai, tohi tu'utu'uní, 39–40).
- Ko e hā e me'a 'oku fie ma'u ke fu'u tokanga ki ai e kau faiakó 'i he taimi 'oku nau laukonga fakataha ai mo e kau akó 'i he kalasí? (vakai, tohi tu'utu'uní, 39–40).

- 'E lava fēfē 'e he kau faiakó 'o faka'ai'ai e kau akó ke nau lau le'o lahi? (vakai, tohi tu'utu'uní, 39–40).
- Ko e hā ha ngaahi founga ke fakakau mai 'aki e kau akó ki he lau folofolá? (vakai, tohi tu'utu'uní, 39–40).

Laukonga

Vahe ki ha ongo faiako ke na lau e ngaahi lea 'a 'Āmoni mo Lamonaí 'i he 'Alamā 18:22–35. Vahe ki he faiako hono tolu ke ne lau 'a e fakamatalá. Kole ki he kau faiako ko 'eni 'e toko tolu ke nau lau 'a e talanoá ke fanongo ki ai e kulupu 'inisēvesí.

Fekau e kau faiakó ke nau toe lau e fo'i talanoá, ka ke nau lau pē 'a e ngaahi lea 'a 'Āmoni mo Lamonaí 'o 'oua 'e kau ai e fakamatalá. Fehu'i ange:

- Ko e hā e ngaahi lelei 'oku ma'u mei hono lau mo e fakamatalá?
- Ko e hā e ngaahi lelei 'oku ma'u mei hono lau ta'e kau ai e fakamatalá?

Mou alea'i e ngaahi lelei 'oku ma'u mei hono lau 'e he kau akó ha fo'i talanoa mei he folofolá 'i he founga ko 'eni 'i he taimi ko ē 'oku fepōtalanoa 'aki ai 'a kinautolu 'oku 'i he talanoá. Kole ki he kau faiakó ke nau fakamatala angé ki ha taimi na'e ola lelei ai 'a e fa'ahinga laukonga ko 'eni 'i he'enua ngaahi kalasí.

Faka'aonga'i

Fakaafe'i e kau faiakó ke nau fili ha taha 'o e ngaahi founga fai 'o e laukonga le'o lahi 'a ia kuo te'eki ai ke nau fu'u anga ki hono ngāue'akí (vakai, tohi tu'utu'uní, 39–40). Fakaafe'i kinautolu ke nau faka'aonga'i 'a e founga ko iá 'i ha'anau lēsoni hoko mai. Tuku ke vahevahe mai 'e he kau faiakó 'a e ngaahi me'a ne nau a'usia 'i he'enua faka'aonga'i ko ia 'o e me'a kuo nau akó (vahevahe mo hano kaungā faiako pe vahevahe 'i he fakataha 'inisēvesi hoko maí).

Tohi Tu'utu'uní

Mou lau fakataha 'a e fakamatala 'i he puha lanu tukumisi 'i he peesi 38 'o e tohi tu'utu'uní. Fehu'i ange ki he kau faiakó:

- Ko e hā hono founga faka'aonga'i 'o e tohi tu'utu'uní?
- Ko e hā e me'a 'oku totonu ke manatu'i ma'u pē 'e he kau faiakó 'i he taimi 'oku nau ako ai mo fakatupulaki 'a honau ngaahi poto fakafaiakó?

Fakaafe'i mai ha tokotaha taukei faiako ke ne fakamatala ki he ngaahi ongo 'okú ne ma'u 'o kau ki he fie ma'u ko ia ke te fa'a kātaki lolotonga 'ete ako mo fakatupulaki 'a hoto ngaahi poto fakafaiakó.

23 FAKA'AONGA'I 'A E NGAahi NĀUNAU TOKONI KI HONO FAKAHOKO 'O E AKÓ

Tefito'i Mo'oni ke Fakamamafa'i

Ko e ngaahi nāunau tokoni ko ia kuo teuteu'i 'e he Siasí ki hono ako 'o e folofolá ko ha "ni'ihi kinautolu 'o e ngaahi tokoni mahu- 'inga taha 'e lava ke faka'aonga'i 'e he kau faiakó mo e kau akó 'i he'enua ako 'o e folofolá" (*Ako'i 'o e Ongoongolelei: Ko ha Tohi Tu'utu'uní ma'á e Kau Taki mo e Kau Faiako 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí, 38*).

Ngaahi 'Ekitiviti Fakafaiako 'Oku Fokotu'u Atú

(*miniti 'e 50*)

Ako fakalelei e ma'u'anga tokoni ko 'eni ke hoko ia ko e kongá 'o ho'o teuteu ki he lēsoni ko 'eni:

- "Ako 'o e Folofolá" 'a ia ko ha kongá 'o e talateu 'i he tohi faka- hinohino 'a e faiako semineli (fika 34189 900, 34188 900)

Lea Na'e Fai

Mou lau fakataha 'a e lea ko 'eni na'e fai 'e 'Eletā Poiti K. Peeka 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá.

'E Fakaava Mai 'a e Ngaahi Fakahaá

"I he 'osi atu 'a e ngaahi ta'ú, 'e 'omi 'e he ngaahi folofolá ni ha ngaahi to'u tangata hokohoko 'o ha kakai Kalisitiane faivelenga 'oku nau 'ilo'i 'a e 'Eiki ko Sīsū Kalaisí pea te nau talangofua ki Hono finangaló.

Na'e 'ohake 'a e to'u tangata kimu'a atú ta'e kau ai 'a e folofolá, ka 'oku 'i ai ha toe to'u tangata ia 'e taha 'oku tupu hake. 'E fakaava mai 'a e ngaahi fakahaá kiate kinautolu 'o hangē ko ia ne te'eki fai ki ha toe to'u tangata 'i he hisitōlia 'o māmaní. Kuo tuku ki honau nimá he taimí ni 'a e ongo va'a 'akau 'a Siosefá mo Siutá. Te nau tupulaki 'i he 'ilo ki he ongoongolelei 'o laka atu ia 'i he tu'unga na'e lava ke a'usia 'e he'enua ngaahi kuí 'i mu'á. Te nau ma'u 'a e fakamo'oni ko Sīsúu ko e Kalaisí ia pea te nau ma'u 'a e poto fe'unga ke malanga 'aki Ia pea ke malu'i Ia. . . .

"I he laka atu ki mu'a 'a e ngaahi to'u tangatá, 'e lau 'eni 'i he hisitōliá ko e lavame'a mā'olunga taha 'i he lolotonga 'o e taki 'a Palesiteni Sipenisá W. Kimipoló. . . .

"Ko e ngaahi fakamo'oni fakafolofola ko 'eni mei he ngaahi voliime 'e fá 'o e folofolá ko e lahi taha ia 'o e ngaahi fakamatala fakafolofola kuo fakatahataha'i mai fekau'aki mo e ngāue pea mo e ngaahi akonaki 'a e 'Eiki ko Sīsū Kalaisí 'i ha toe ngaahi fakamatala fakafolofola kuo fakatahataha'i 'i he hisitōlia 'o e māmaní" (i he Conference Report, October 1982, 75-76; pe *Tūhulu*, Sānuali 1983).

Fehu'i ange ki he kau faiakó:

- Ko e hā e ngaahi tala'ofa na'e fai 'e 'Eletā Peeka 'o fekau'aki mo e lelei 'oku 'omi 'e he ngaahi paaki 'o e folofolá 'e he Siasí, 'a ia 'oku hā ai 'a e ngaahi nāunau tokoni ki hono ako 'o e folofolá?
- 'E tokoni fēfē 'a e ngaahi paaki ko 'eni 'o e folofolá ki hono fakatupulaki 'o e 'ilo 'a e to'u tupu 'o e ngaahi 'aho ní ki he ongoongolelei?
- 'Okú ke pehē ko e hā hono 'uhinga 'e hanga ai 'e he ngaahi paaki ko 'eni 'o e folofolá 'o fakaava hake 'a e ngaahi fakahaá ki ho'o kau akó 'o ta'e hano tatau mo ha toe me'a na'e lava ke fai "i he hisitōlia 'o e māmaní"?
- Ko e hā e fatongia 'o e faiakó 'i hono tokoni'i e kau akó ke nau fakatupulaki 'a e "ilo ki he ongoongolelei 'o laka atu ia 'i he tu'unga na'e lava ke a'usia 'e he'enua ngaahi kuí 'i mu'á"?

Tohi Tu'utu'uní

Fekau e kau faiakó ke nau lau fakalelei 'a e kongá ko e "Faka'aonga'i 'a e Ngaahi Nāunau Tokoni Akó" (tohi tu'utu'uní, 38). Fehu'i ange: :

- Kuo tokoni'i fēfē koe 'e he ngaahi nāunau tokoni ki hono ako 'o e folofolá 'i hono ako 'o e folofolá?
- Ko e hā e founga kuó ke faka'aonga'i ai 'a e ngaahi nāunau tokoni akó 'i hono ako'i 'o e folofolá?
- Te ke lava nai 'o tokoni fēfē ki ho'o kau akó ke nau maheni mo e ngaahi nāunau tokoni akó mo faka'aonga'i kinautolú?
- 'E 'aonga fēfē ki ho'o kau akó 'a hono faka'aonga'i 'o e ngaahi nāunau tokoni akó?

Ngāue Fakakulupu

Mou fakamanatu fakataha 'a e "Explanation Concerning Abbreviations" 'i he paaki 'a e Siasí 'o e Tohi Tapu Katoá (King James Version) mo e "Abbreviations and Designations in Footnotes and Index" 'i he tafa'aki ki mu'a 'o e tohi folofola 'oku fakataha'i ai 'a e ngaahi tohi tapu 'a e Siasí (Triple Combination) tuku kehe 'a e Fuakava Motu'a mo e Fuakava Fo'ou. Vahevahe e kau faiakó ki ha

fanga ki'i kulupu iiki 'o taki toko fā pe toko si'i ange ai. Hiki 'a e ngaahi tokoni ki hono ako 'o e folofolá 'oku 'i laló ko e ngaahi 'ulu'i tohi ia 'i he palakipoé ('i honau kōlomu takitaha). Vahe ki he kulupu takitaha ha taha 'o e ngaahi tokoni ki hono ako 'o e folofolá pe toe lahi ange ai. (Fakamatala'i ange ko hono fakanounou'i ko ia 'o e ngaahi fo'i leá 'oku 'oatú 'oku nau fakahā mai 'e kinautolu 'a e founga 'oku fai 'aki 'a e lave ki ai 'i he ngaahi futinouti 'o e folofolá.) Fakamatala'i ange 'oku toki 'asi pē 'a e Guide to The Scriptures 'i he ngaahi futinouti 'o hono fakataha'i 'o e ngaahi tohi folofolá 'i he tohi pē 'e tahá (trible combination) pea 'oku 'ikai 'asi 'i he futinouti ia 'a e ngaahi mapé.

- Ngaahi fefakamo'oni'aki fakafolofolá
- HEP: Ko hano liliu meí he lea faka-Hepeluú
- IE: Ko hano fakamatala'i 'o e ngaahi founga faka'aonga'i 'o ha ngaahi lea mo e ngaahi fakamatala 'oku faingata'a
- LSS: Liliu 'a Siosefa Sāmita 'o e Tohi Tapú
- GS: Guide to the Scriptures
- PĒ: "Ngaahi fo'i lea 'oku nau fakamahino'i hono 'uhinga 'o e ngaahi lea fakaono'ahó"
- Ngaahi Mape mo e Fakahokohoko 'o e Ngaahi Hingoa 'o e Ngaahi Feitu'ú
- Ngaahi Tā 'o e Ngaahi Feitu'ú 'i he Tohi Tapú

Fakaafe'i e kulupu taki taha ke nau laku fakakaukau ki loto pea hiki ha lisi 'o hono faka'aonga'i 'o e nāunau tokoni ki hono ako 'o e folofolá 'a ia na'e vahe ange kiate kinautolú. Tuku ke lipooti atu 'e he kulupu taki taha 'enau lisi 'o hono faka'aonga'i peá ke hiki 'enau ngaahi fakakaukau 'i he palakipoé 'i lalo 'i honau feitu'u totonu. (Tuku pē 'a e lisi he palakipoé ki he 'ekitiviti fakafaiako hono hokó.) Faka'ai'ai e kau faiakó ke nau maheni mo 'ilo'i 'a e ngaahi nāunau tokoni ki hono ako 'o e folofolá pea nau faka'aonga'i kinautolu 'i hono ako pea mo hono ako'i 'o e folofolá.

Ngāue Fakakulupu

Kole ange ki he kau faiakó ke nau kei nofo pē 'i he'enau fanga ki'i kulupú. Vahe ki he kulupu takitaha ha ngaahi kongá folofola pē na'a ke fili. Fakaafe'i e ngaahi kulupú ke nau vakai ki he ngaahi faka'aonga'i na'e hiki 'i he palakipoé pea tala mai pe ko e fē ngaahi nāunau tokoni fakafaiako 'e lava 'o tokoni kiate kinautolu 'i hono ako'i e kongá folofola na'e vahe'i ange kiate kinautolú. Kapau te nau fakakaukau ki ha toe ngaahi faka'aonga'i kehe pea 'e lava ke nau fakakau pē mo kinautolu. Tuku ke fakamatala'i pe fakatāta'i 'e he kulupu takitaha 'a e founga 'e lava ke tokoni'i ai kinautolu 'e he ngaahi nāunau tokoni fakaako na'a nau filí 'i hono ako'i 'o e kongá folofola na'e vahe ange ke nau ako'i.

Faka'aonga'i

Fekau e kau faiakó ke nau hiki 'enau ngaahi tali ki he fehu'i ko 'ení:

Te u lava nai 'o faka'aonga'i fefee'i 'a e ngaahi nāunau tokoni ki hono ako 'o e folofolá 'i he'eku faiakó ke "tokoni'i e kau akó ke nau ako 'a e founga ke nau lau mo ako ai pē 'a e folofolá 'iate kinautolu koe'uhí ke nau lava 'o ongo'i 'a hono ako'i 'e he Laumālié kiate kinautolu 'a e ngaahi mo'oni mahu'inga 'o e ongoongolelei"? (*Ako'i 'o e Ongoongolelei: Ko ha Tohi Tu'utu'umi*, 38).

Fakamo'oni'i ki he kau faiakó 'e fakaava mai 'a e ngaahi fakahaá kiate kitautolu 'i he taimi 'oku tau toe faka'aonga'i lelei ange ai 'a e ngaahi nāunau tokoni 'i he'enau ako mo ako'i 'a e folofolá. Fakaafe'i kinautolu ke nau fakalotolahi'i 'enau kau akó 'i ha lēsoni hoko mai ke nau faka'aonga'i e ngaahi nāunau tokoni ki hono ako 'o e folofolá. Tuku ke vahevahe 'e he kau faiakó 'a e ngaahi me'a ne nau a'usia 'i he'enau faka'aonga'i ko ia 'o e me'a kuo nau akó (vahevahe mo hano kaungā faiako pe vahevahe 'i he fakataha 'inisēvesi hoko maí.)

24 FAKA'AONGA'I 'A E NGAahi POTO 'I HE "FEKUMÍ"

Fakatokanga'i angé: Mahalo pē te ke fie ako'i 'e koe 'a e lēsoni 26, "Toe Fakafālahi Ange Ho'o Vakai," hili 'a e lēsoni ko 'enī he 'oku fu'u fekau'aki vāofi 'a e kakano 'o e ongo lēsoni.

Ngaahi Tefito'i Mo'oni ke Fakamamafa'i

Faka'aonga'i 'a e Ngaahi Poto 'i he "Fekumí"

"Ko ha poto mahu'inga 'e taha ki hono ako 'o e folofolá ko e *vetevetekí*—'a e fekumi ki he ngaahi fehokotaki'angá pea mo e 'uhingá. 'Oku mahu'inga 'a e fa'ahinga poto peheni he "fekumí" lolotonga hono ako 'o e folofolá" (*Ako'i 'o e Ongoongoleléi: Ko ha Tohi Tu'utu'uni Ma'a e Kau Taki mo e Kau Faiako 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí, 38*).

'E Lava 'e Hono Vetevetekí 'o Fakahā Mai e Ngaahi Tefito'i Mo'oni pea Ko e Konga Pē la 'o e Laumālie 'o e Fekumí

"Ko e taha 'o e ngaahi poto fakafaiako 'aonga ange ki hono ako'i 'o e folofolá ko hono fekau 'a e kau akó ke nau lau ha konga folofola pea fekumi ai ki ha ngaahi me'a pau. Ko e kongá pē ia 'o e laumālie 'o e fakatotolo ko ia kuo akonaki 'e he 'Eikí ke ma'u 'e he'ene fānaú" (*Ako'i 'o e Ongoongoleléi: Ko ha Tohi Tu'utu'uni Ma'a e Kau Taki mo e Kau Faiako 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí, 38*).

Ngaahi 'Ekitiviti Fakafaiako 'Oku Fokotu'u Atú: Faka'aonga'i 'a e Ngaahi Poto 'i he "Fekumí"

(*miniti 'e 30*)

Tohi Tu'utu'uni

Fakamatala'i ange ki he kau faiakó 'e lava pē ke fakatou faka'aonga'i 'a e ngaahi poto he "fekumí" ki hono ako mo hono ako'i 'o e folofolá. Fakaafe'i e kau faiakó ke nau lau 'a e palakalafi 'uluaki 'o e kongá ko e "Faka'aonga'i 'a e Ngaahi Poto 'i he Fekumí" (tohi tu'utu'uni, 38). Fehu'i ange:

- Ko e hā 'a e ngaahi poto pe taukei 'i he "fekumí"? (vakai, tohi tu'utu'uni, 38).
- Ko e hā 'enau fekau'aki mo hono ako 'o e folofolá? mo hono ako'i 'o e folofolá?
- Ko e hā 'ene kaunga 'o e fekumi ki he ngaahi fekau'aki pea mo e 'uhingá ki ho'o ako 'o e folofolá?
- Ko e hā hono mahu'inga 'o hono fekau e kau akó ke nau kumi ha ngaahi me'a pau lolotonga 'enau lau e folofolá? (vakai, tohi tu'utu'uni, 38).

Fakamatala'i ange ki he kau faiakó ko e taumu'a 'o hono 'ai 'o e kau akó ke nau kumi ha ngaahi me'a pau 'i he folofolá ke tokoni kiate kinautolu ke nau kumi 'o 'ilo 'a e ngaahi tefito'i mo'oni ko ia 'oku ako'i 'e he folofolá.

Mou toe fakamanatu mo e kau faiakó 'a e lisi 'o e "ngaahi me'a ke fekumi ki ai" 'a ia 'oku faka'ilonga'i atu 'i he peesi 38–39 'o e tohi tu'utu'uni. Fekau e kau faiakó ke nau tala mai pe ko e fē 'a e ngaahi me'a 'oku nau fekumi ki ai 'i he'enu ako 'o e folofolá pea ko e fē 'a e ngaahi me'a 'oku nau fakalotolahi'i 'enau kau akó ke nau kumi. Fehu'i ange: 'Oku angá fēfē hono 'ai 'o e kau akó ke nau" kumi ha ngaahi me'a pau 'i he folofolá" 'o tanumaki ha "laumālie 'o e fekumí" 'iate kinautolu? (*Ako'i 'o e Ongoongoleléi: Ko ha Tohi Tu'utu'uni Ma'a e Kau Taki mo e Kau Faiako 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí, 38–39*).

Vitioó

Tufotufa atu 'a e la'ipepa tufa hono 20. Fakamatala'i nounou ange 'a e fakafa'ahinga 'o e "Ngaahi Me'a ke 'Fekumi ki ai' 'i he Folofolá" 'i hono kōlomú. Kimu'a pea toki hulu'i 'a e kongá 25, "Faka'aonga'i 'a e Ngaahi Poto 'i he 'Fekumí'" (9:57), hanga 'o fakamatala'i ange 'oku hā he vitioó 'a hono fakaafe'i 'e Sisitā Tōmasi 'a 'ene kau akó ke nau faka'aonga'i 'a e ngaahi poto 'i he "fekumí" lolotonga 'okú ne ako'i 'a e tohi Malakai 3. Kole ki he kau faiakó ke nau fakatokanga'i ange 'a e founga 'o 'ene fakaafe'i 'ene kau akó ke nau fekumi ki he:

- Ngaahi fehu'i 'oku fai 'i he folofolá
- Ngaahi lisi 'o e ngaahi potu folofolá
- Ngaahi fo'i lea mo e ngaahi kupu'i lea faingata'a
- Ngaahi fakatātā mo e ngaahi faka'ilonga

'I he 'osi 'a e fo'i vitioó peá ke fehu'i ange ki he kau faiakó:

- Na'e faka'ai'ai fēfee'i 'e Sisitā Tōmasi 'ene kau akó ke nau faka'aonga'i 'a e ngaahi poto he "fekumí."
- Na'e fēfē hono tokoni'i 'e he me'a ni 'ene kau akó ke mahino kiate kinautolu 'a e ngaahi fekau'aki ko ia 'oku lave ki ai 'i he Malakai 3?

Ngāue Fakakulupu

Vahevahe e kau faiakó ki ha fanga ki'i kulupu iiki taki toko fā pe toko si'i ange ai. Tufa atu 'a e la'ipepa tufa fika 21. Fakaafe'i e ngaahi kulupú ke nau toe vakai ki he Tokāteline mo e Ngaahi Fuakavá 122 'o kumi e ngaahi sipinga 'o e fa'ahinga ko ia 'e fā 'oku 'i he la'ipepa tufa. Fakaafe'i e ngaahi kulupú ke nau vahevahe 'a e ngaahi me'a na'a nau 'iló mo e kulupu 'inisēvesi. Kole ki ha ngaahi kulupu ke nau fakatātaa'i angé 'a e founga te nau tataki 'aki ha 'ekitiviti "fekumí" ki he ngaahi me'a ko ia na'a nau ma'ú. 'I he 'osi 'enau fakatātaa'i pea kole ange ki he kau faiakó ke nau fakamatala'i fakanounou 'a e me'a kuo nau ako mei he 'ekitiviti ako ko 'enī.

Ngaahi 'Ekitiviti Fakafaiako 'Oku Fokotu'u Atú: 'E Lava 'e Hono Veteveteki 'o Fakahā Mai e Ngaahi Tefito'i Mo'oni pea ko e Konga pē Ia 'o e Laumālie 'o e Fekumí

(*miniti 'e 20*)

Fakatokanga'i angé: 'E lava pē ke ako'i heni 'a e ngaahi 'ekitiviti hoko maí (tuku kehe 'a e 'ekitiviti faka'aonga'i) pe ako'i ko ha konga pē 'o e lēsoni 26, "Toe Fakafālahi Ange Ho'o Vakaf".

'Ekitiviti Fakafolofola

Mou lau fakataha 'a e Tokāteline mo e Ngaahi Fuakavá 42:12. Fehu'i ange ki he kau faiakó: Ko e hā e me'a ke ako'i 'e he "kau faiako [akonaki] 'o e siasí ni"?

Lea Na'e Fai

Tufotufa atu 'a e la'ipepa tufa hono 22 pea mou lau fakataha 'a e lea na'e fai 'e Palesiteni Poiti K. Peeke, Palesiteni Le'ole'o 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá. Fakaafe'i e kau faiakó ke nau kumi pea laine'i 'a hono faka'uhinga'i 'e Palesiteni Peeke 'a e tefito'i mo'oni.

'Oku Tataki Kitautolu 'e he Ngaahi Tefito'i Mo'oni 'i Hono Fai 'Etau Ngaahi Filí

"Ko e tefito'i mo'oni ko ha fo'i mo'oni tu'u ma'u ia, ko ha lao, ko ha tu'utu'uni te ke lava 'o faka'aonga'i ke ne fakahinohino koe 'i hono fai ho'o ngaahi filí. 'Oku 'ikai ke fakamatala'i faka'auliliki 'a e ngaahi tefito'i mo'oni ia. Pea 'i he'ene pehe'e leva 'oku ke tau'atāina pē koe ke ke kumi ho halá 'o hoko 'a e fo'i mo'oni tu'u ma'u, 'a ia ko ha tefito'i mo'oni, ko ho taula" ('i he Conference Report, April 1996, 22. *Tūhulu*, Siulai 1996.)

Fehu'i ange ki he kau faiakó: :

- Ko e hā 'a e tefito'i mo'oni?
- Ko e hā hono 'uhinga 'oku fu'u mahu'inga pehē ai e ngaahi tefito'i mo'oni?

Lea Na'e Fai

Mou lau fakataha mei he la'ipepa tufa 22 'a e lea ko 'eni na'e fai 'e 'Eletā Lisiata G. Sikoti 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá.

Fakamavahe'i e Ngaahi Tefito'i Mo'oni mei he Fakamatala Fakaiiki

"I ho'o fekumi ko ia ke ma'u 'a e 'ilo fakalaumālié, fekumi ki he ngaahi tefito'i mo'oni. Fakamavahe'i fakalelei kinautolu mei he fakamatala fakaiiki ko ia 'oku faka'aonga'i ke fakamahino 'a e ngaahi me'a ni. Ko e ngaahi tefito'i mo'oni ko ha ngaahi 'uuni mo'oni ia kuo fakatahataha'i

'o fakataumu'a ke faka'aonga'i ki ha ngaahi me'a kehe-kehe. 'Oku hanga 'e he tefito'i mo'oni 'oku mo'oni 'o 'ai ke mahino 'a e ngaahi fili 'oku faí 'o a'u pē ki he ngaahi taimi 'o e puputu'ú mo e fakamālohí. 'Oku 'aonga 'aupito ke tau feinga ke fokotu'utu'u 'a e mo'oni 'oku tau ma'ú ki hano fakamatala'i pē 'o ha ngaahi fo'i tefito'i mo'oni mahinongofua" ('i he Conference Report, October 1993, 117; pe *Ensign*, November 1993, 86).

Fehu'i ange ki he kau faiakó: Ko e hā hono 'uhinga 'oku mahu'inga ai ke tau fekumi ki he ngaahi tefito'i mo'oni 'i he folofolá pea "fakamavahe'i kinautolu mei he fakamatala fakaiiki 'oku faka'aonga'i ke fakamahino 'a e ngaahi me'a ni"?

Fakamatala'i ange ki he kau faiakó ko e founa 'e taha ke "fakatahataha'i ai 'a e mo'oni 'oku tau tākaki maí ke hoko ko ha ngaahi tefito'i mo'oni" ko hono fa'u ha ngaahi fakamatala "*kapau 'e*". 'I hono kotoa 'o e folofolá, 'oku tala mai ai 'e he 'Eikí *kapau* te tau mo'ui 'aki ha fo'i tefito'i mo'oni, 'e toki ma'u leva 'a e tāpuaki na'e tala'ofa mai 'aki 'o kapau te tau talangofua. Fakatāta'i 'a e founa 'o hono fa'u ha fakamatala "*kapau-'e*" 'aki hono hiki 'eni 'i he palakipoé: *Kapau* _____, 'e _____.

'I he 'uluaki kongá 'oku fakaava atú tohi'i ai 'a e *te tau totongi 'etau vahehongofulú mo 'etau ngaahi foaki*. 'I he kongá hono ua 'oku fakaava atú, tohi ai 'a e *tāpuaki'i kitautolu 'e he 'Eikí, 'i he fakalaumālie mo fakatu'asino, fakatou'osi*. Fakaafe'i e kau faiakó ke nau fokotu'u mai ha ngaahi fakatāta kehe 'o e ngaahi fakamatala kapau-'e 'oku ne fakamatala'i 'a e ngaahi tefito'i mo'oni ko ia 'oku ako'i 'i he folofolá.

Lea Na'e Fai

Mou lau fakataha mei he la'ipepa tufa hono 22 'a e lea ko 'eni na'e fai 'e Palesiteni Hāloti B. Lī. Fakamatala'i ange 'oku hanga 'e he lea 'a Palesiteni Līí 'o fakatāta'i mai 'a hono founa faka'aonga'i 'o e ngaahi fakamatala kapau-'e ki hono ako'i 'o e ngaahi tefito'i mo'oni 'o e ongoongolelé.

Kapau 'Okú Ke Loto ke Ke Ma'u e Tāpuakí Peá ke Talangofua ki he Fekau

"Fanongo angé ki ha ni'ihí 'o e ngaahi tefito'i mo'oni fai fakahinohino 'a e 'Eikí 'oku nau fakahinohino mai 'a e hala ke tau 'alu aí.

"Kapau 'okú ke fie ma'u ke fakaava hake 'a e ngaahi matapā 'o e langí kae lingí hifo e ngaahi tāpuakí 'a ia "'e 'ikai ha potu 'e fa'a hao ia ki ai', peá ke 'omi 'a e ngaahi vahehongofulu 'o e me'a ki he tuku'anga koloá, koe'uhí ke ai ha me'a-kai 'i hoku falé', 'o hangē ko ia ne fekau 'e he 'Eikí 'o fakafou mai 'i he palōfita ko Malakáí. (Malakai 3:10).

"Kapau te ke tauhi koe mo ho fāmilí ke mou 'ma'a ange mei māmani', na'e folofola 'a e 'Eikí 'o pehē, 'oku totonu ke ke 'alu ki he fale 'o e lotú peá ke 'ohake ai ho'o ngaahi ouau toputapú 'i hoku 'aho tapú.' (T&F 59:9).

"Ko hono fakalea 'e tahá, tauhi e 'aho Sāpaté ke mā'oni'oni!"

“Kapau te ke mo’ui taau koe’uhí ka hoko mai ‘a e ngaahi ‘aho ‘o e faingata’á, te ke ui pea ‘e tali mai ‘e he ‘Eikí, pea te ke tangi pea ‘e folofola mai ‘a e ‘Eikí, ‘Ko au ‘eni’, na’e foaki mai ‘a e founhá ‘e he ‘Eikí ‘o fakafou mai ‘i he palōfita ko ‘Īsaia: Kuo pau ke ke tauhi ki he ‘aho ‘aukai ‘o e ‘Eikí pea foaki atu ‘ho’o maá ki he fiekaia. . . . pea ‘oua na’á ke fufū koe mei ho sino ‘o’ou.’ (Īsaia 58:9, 7.)

“Kapau ‘okú ke fie ma’u ke ke hao mei he ngaahi mamahi ‘e hoko ‘i he ‘aho ‘e hoko mai ai e fakamaau ‘a e ‘Otuá ki he kakai fai angahalá, ‘o hangē ko ia ne hoko ‘i he ngaahi ‘aho ‘o e fānau ‘a ‘Isilelí, kuo pau ke ke manatu’i pea fai ‘a e ngaahi me’a kuo fekau mai ‘e he ‘Eikí: ‘. . . ko e kāingalotu kotoa pē ‘oku nau manatu ke tauhi mo fai ‘a e ngaahi talá ni’ —‘a ia ‘oku ‘uhinga ‘eni ki hono tauhi ‘o ‘Ene fono ma’ongō’onga ki he mo’ui lelé, ‘a ia ‘oku ‘iloa ko e Lea ‘o e Potó—pea tānaki atu ki ai mo ‘ene ‘a’eva “i he talangofua ki he ngaahi fekaú,’ ‘a ia ‘oku kau ki ai ‘a e faitotonú, ‘ulungāanga ma’á, fakataha mo e ngaahi fono kotoa ko ia ‘o e pule’anga fakasilesitialé, ‘e ‘laka ‘a e ‘āngelo faka’auhá ‘iate kinautolu ‘o ‘ikai tāmata’i ‘a kinautolu, ‘o hangē ko e fānau ‘a ‘Isilelí’ (T&F 89:18, 21.)
(*Stand Ye in Holy Places* [1974, 23-24].

Fakamanatu’i ange ki he kau faiakó ‘oku ‘ikai ke ako’i pe hiki ma’u pē ‘a e ngaahi tefito’i mo’oní ‘i he founhá kapau-‘eé. Ka neongo ia, ‘e kei ma’u pē pe lava ke tala ‘e he kau akó ‘a e fengāue’aki ko ‘eni ‘a e kapau-‘eé ‘i ha’anau muimui ki he fale’i na’e fai ‘e ‘Eletā Lisiate G. Sikoti (‘i he lea na’e fai ki mu’a mei he la’ipepa tufa hono 22) pea mo ha’anau fakamavahevahe’i ‘a e ngaahi tefito’i mo’oní mei he fakamatala fakaikiiki ‘oku faka’aonga’i ke fakamahino ‘aki ‘a e ngaahi me’á ni.

Ngāue Fakakulupu

Vahevahe e kau faiakó ki ha fanga ki’i kulupu iiki. Fekau ke nau toe foki ki he la’ipepa tufa fika 21. Kole ki he ngaahi kulupú ke nau lau fakalelei ‘a e Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 122 pea fakamavahe’i ‘a e ngaahi tefito’i mo’oní mei he ngaahi fakamatala fakaikiiki ‘oku faka’aonga’i ke fakamahino’i ‘aki ‘a e ngaahi me’a ko iá (kuo ‘osi hiki atu ‘a e “fakamatala fakaikiiki” ia ‘i he saati mei he ‘ekitiviti fakafai-ako na’e ‘osi fai ki mu’á). Fekau e kau faiakó ke nau fokotu’utu’u e mo’oní ki ha ngaahi fakamatala ‘o e tefito’i mo’oní ‘aki ‘enau fa’u ha ngaahi fakamatala ‘o faka’aonga’i ki ai ‘a e kapau ‘e. Fakaafe’i e ngaahi kulupú ke nau vahevahe mo e kulupu ‘inisēvesi ‘enau ngaahi fakamatala ‘o e tefito’i mo’oní pea nau fakamatala’i foki ‘a e founhá ‘e lava ke tokoni ai ‘a e fo’i tefito’i mo’oni takitaha ki hono fakahinohino ‘o e kau akó ‘i he’enau ngaahi filí.

Faka’aonga’i

Fakaafe’i e kau faiakó ke nau hiki ‘enau ngaahi tali ki he fehu’i ko ‘eni:

‘I he taimi ‘oku ou faiako aí, te u lava fēfē ‘o faka’ai’ai hono faka’aonga’i ‘o e ngaahi poto he “fekumí” ke “tokoni’i e kau akó ke nau ako ‘a e founhá ke nau lau pea mo ako ai pē ‘a e folofolá ‘iate kinautolu koe’uhí ke nau lava ‘o ongo’i ‘a hono ako’i ‘e he Laumalié kiate kinautolu ‘a e ngaahi tefito’i mo’oni mahu’inga ‘o e ongoongolele’?” (*Ako’i ‘o e Ongoongolelé: Ko ha Tohi Tu’utu’uni Ma’á e Kau Taki mo e Kau Faiako ‘i he Potungāue Ako ‘a e Siasí*, 38–39).

Fakaafe’i e kau faiakó ke nau faka’aonga’i ‘a e ngaahi poto he “fekumí” ‘i he’enau ako folofolá pea ‘i he’enau ako’i ‘o e folofolá ‘i ha lēsoni hoko mai. Tuku ke vahevahe mai ‘e he kau faiakó ‘a e ngaahi me’a ne nau a’usia ‘i he’enau faka’aonga’i ko ia ‘o e me’a kuo nau akó (vahevahe mo hano kaungā faiako pe vahevahe ‘i he fakataha ‘inisēvesi hoko mai).

Ngaahi Me'a ke "Fekumi ki ai" 'i he Folofolá	Founga Hono Tala 'o e Ngaahi Me'a ni	Ngaahi Sipinga mei he Folofolá
<p>Ko hono fakatāta'a 'o e ngaahi tefito'i mo'oni 'o e ongoongolelef 'i he mo'ui 'a e kakaí.</p>	<p>Fekumi angé ki ha ngaahi faka'ilonga 'i he ngaahi fakamatala kau ki ha fo'i mo'oni tu'u ma'u, ko ha lao, pe tu'utu'uni te tau lava 'o ako mei ha talangofua 'a ha taha pe ko ha'ane talangata'a ki ha fale'i mei he 'Eikí. Fakakakato 'a e sētesi "Oku tau ako mei he tokotaha ko 'ení 'oku _____."</p>	<p>'Oku tau ako mea 'Ēseta 'oku lava 'e he ngaahi ngāue loto to'a 'a ha tokotaha angatonu pē 'e toko tahá 'o uesia e mo'ui 'a ha kakai toko lahi (vakai, 'Ēseta 1-7).</p> <p>'Oku tau ako mea Nifai 'oku teuteu'i 'e he 'Eikí ma'atautolu ha founga ke tau talangofua ai ki He'ene ngaahi fekaú (vakai, 1 Nifai 3:4-7; 4:17).</p> <p>'Oku tau ako mei he foha 'o e Tu'i ko Noá, 'a Limihai, 'oku lava pē ke tau anga mā'oni'oni neongo 'a e fai angahala 'a 'etau ngaahi tamaí (vakai, Mōsaia 11:1-5; 19:1-17).</p> <p>'Oku tau ako mea Sēmisi Kōvili ko e taimi 'oku tau fai ai ha ngaahi fuakava mo e 'Eikí, 'e 'ahi'ahi'i kitautolu 'e Sētane he "taimi pē ko iá" ke tau "manavahē ki he fakatangá pea mo e tokanga ki māmani: (T&F 39:7-8; 40).</p>
<p>Ngaahi fehu'i 'oku fai 'i he folofolá</p>	<p>Kumi e ngaahi faka'ilonga fehu'í.</p>	<p>"'E fēfē 'a hono fuoloa 'o ho'omou lotolotouá? (1 Ngaahi Tu'i 18:21).</p> <p>"Saimone, ko e foha 'o Sōnasi, 'oku lahi hake ho'ó 'ofa kiate aú 'iate kinautolú ni? (Sione 21:15).</p> <p>"Kuo mou fehu'i koá ki he 'Eikí?" (1 Nifai 15:8).</p> <p>"Ko e hā 'a e 'uhinga 'o e va'a ukamea 'a ia na'e mamata ki ai 'a 'etau tamaí, 'a ia na'e fakatau he fu'u 'akau?" (1 Nifai 15:23)</p>
<p>Ngaahi lisi 'o e ngaahi potufolofolá</p>	<p>Kumi 'a e ngaahi koma, ngaahi lisi, pe ngaahi fo'i lea 'oku toutou faka'aonga'í 'a ia 'oku nau kamata'i mai ha ngaahi me'a 'i ha lisi (hangē ko 'ení, "'oua na'á ke" 'i he lisi 'oku 'iloa ko e Ngaahi Fekau 'e Hongofulú).</p>	<p>"'Oua na'á ke ma'u mo au ha 'otua kehe 'i hoku 'aó. 'Oua na'á ke ngaohi kiate koe ha fakatāta' (Ekesōtosi 20:3-4).</p> <p>"'Oku fehi'a 'a [e 'Eikí] ki he me'á ni 'e ono" (Lea Fakatāta 6:16; vakai, v.17-19).</p> <p>"I he ngaahi 'aho fakamuí. . . 'e 'ofa 'a e kau tangatá kiate kinautolu pē, 'o mānumanu, mo pōlepole, mo laukau, mo lea kovi, mo talangata'a ki he mātu'á" (2 Timote 3:1-2).</p> <p>"E he tuí, 'amanaki leleí, manava'ofá mo e 'ofá" (T&F 4:5).</p>
<p>Faka'uhinga'i 'o e ngaahi fo'i leá pe ngaahi fakakaukau</p>	<p>Kumi e ngaahi kupu'i lea hangē ko e "'i hono fakalea 'e tahá" pea mo e "ko hono 'uhingá" pe ngaahi fo'i lea fakamatala'i 'o e taimí (hangē ko e 'oku, na'e, mo e hā fua).</p>	<p>"Ko ha Misaia, pe ko hono fakalea 'e tahá, ko ha Fakamo'ui 'o e māmani. (1 Nifai 10:4).</p> <p>"Lāpana, 'a ia ko hono 'uhingá ko e tu'i pe mafimafi lahi" ('Alamā 18:13).</p> <p>"Ka ko e manava'ofá 'a e 'ofa haohaoa 'a Kalaisi" (Molonai 7:47).</p> <p>"Pea ko e mo'oni 'a e 'ilo'i 'o e ngaahi me'a 'o hangē ko honau anga 'oku 'i aí, pea na'a nau 'i aí, pea te nau hoko ki aí" (T&F 93:24).</p>
<p>Ngaahi fo'i lea faingata'a pe ngaahi kupu'i lea 'e faingata'a 'ene mahino ki he kau akó</p>	<p>Kumi e ngaahi lea 'oku 'ikai ke lahi hono fa'a faka'aonga'í, ngaahi lea 'oku nau fakamatala'i mai ha ngaahi fakakaukau 'oku faingata'a, pea mo ha ngaahi lea pē 'oku 'ikai anga ki ai.</p>	<p>"Tokoni 'oku taau" (Sēnesi 2:18).</p> <p>"Faka'osi'osingamālie" (Taniela 11:44)</p> <p>"Fakafufu" (Ngāue 16:37).</p> <p>"Fākahua" (Ngāue 28:13).</p>
<p>Fakatātā pe ngaahi faka'ilonga</p>	<p>Ke ma'u e ngaahi lea fakatātaá, kumi hake 'a e ngaahi fo'i lea ko e ('oku, na'e, mo e hā fua) 'oku nau fakafehokotaki ha tefito, me'a na'e hoko, tokotaha, pe fakakaukau, mo ha tefito 'e taha, me'a 'e taha na'e hoko, tokotaha kehe, pe fakakaukau kehe.</p> <p>Ke 'u 'a e ngaahi lea fakatataú, kumi 'a e ngaahi me'a 'oku hoko 'oku fakafehoanaki ai ha ongo me'a 'e ua 'okú na faikehekehe 'o faka'aonga'í ai 'a e ngaahi fo'i lea hangē ko e tatau pe hangē.</p>	<p>"Ko e māsima 'o māmani 'akimoutolu" (Mātiu 5:13).</p> <p>"Ko au ko e mā 'o e mo'ui" (Sione 6:35).</p> <p>"He vakai, kuo nau fakafefeka honau lotó kiate ia, pea kuo nau hoko ai 'o tatau mo e maka-afi" (2 Nifai 5:21).</p> <p>"Mei he tafoki 'a e kakai meimei kotoa pē mei he'enu mā'oni'oni, 'o hang ko e kuli'i ki he'ene lua, pe hangē ko e puaka fefiné ki he'ene fetafokifoki 'i he pelepelá" (3 Nifai 7:8).</p>

LA'IPEPA TUFA HONO 20 FAKA'AONGA'I 'A E NGAAHI POTO 'I HE "FEKUMI"

Ngaahi Me'a ke "Fekumi ki ai" 'i he Folofola	Founga Hono Tala 'o e Ngaahi Me'a ni	Ngaahi Sipinga mei he Folofola
Ko ha lea fakakikite 'o kau ki ha tefito'i mo'oni pe ha me'a 'e hoko	Kumi ki he ngaahi fakakaukau, ngaahi aofangatuku, pe ko e ngaahi fakamahino 'a e tokotaha fa'u tohi ki ha fa'ahinga me'a na'e hoko pe ha tefito'i fakakaukau. Kumi e ngaahi fo'i lea hangē ko e <i>ko ia 'oku tau mamata heni, ko ia ai, 'i he'ene pehe'e, ko ia ai, mo e ko ia.</i>	<p>"Ko ia na'e houhau lahi ai 'a Sihova ki 'Tsileli, mo ne fetuku atu 'akinautolu mei hono 'aó; na'e 'ikai tuku ha taha ka ko e fa'ahinga pē taha 'o Siutá" (2 Ngaahi Tu'i 17:18).</p> <p>"Pea ko ia 'oku hā mai 'oku lava 'e he 'Eiki 'o fakahoko 'aki 'a e ngaahi founga ikí 'a e ngaahi fu'u me'a lalahi" (1 Nifai 16:29).</p> <p>"Ko ia, 'e monū'ia 'a ho laumālie" (2 Nifai 2:3).</p> <p>"Ko ia, 'oku tau vakai ki hono vave 'o e fakangalo'i 'e he fānau 'a e tangatá 'a e 'Eiki ko honau 'Otuá" ('Alamá 46:8)</p>
Fekau'aki 'a e kapaú mo e 'eé (kapau-'e)	Kumi e fo'i lea ko e <i>kapaú</i> (pe ko e <i>me'a 'i he, ko e taimi ko ē 'oku, koe'uhí, neongo ia, he</i>), pea mo e fo'i lea ko e <i>'e toki</i> , (pe <i>'e hoko, ko ia ai, koe'uhí</i>).	<p>"Kapau 'oku mou 'alu 'i he'eku ngaahi tu'utu'uní, pea tauhi 'eku ngaahi fekaú, pea fai ki ai; Te u tuku ai kiate kimoutolu 'a e 'uhá" (Levitiko 26:3–4).</p> <p>"Kae fiefia, ko e me'a 'i ho'omou kau 'i he ngaahi mamahi 'a Kalaisi; koe'uhí, 'o ka fakahā mai 'a hono nāunaú te mou fiefia foki 'aki 'a e fiefia lahi 'aupito" (1 Pita 4:13).</p> <p>"E fakatatau ki he tauhi 'e kinautolu 'a ia 'e 'omi 'e he 'Eiki ko e 'Otuá mei he fonua ko Selūsalemá, 'a 'ene ngaahi fekaú, 'a 'enau tu'umālie 'i he funga 'o e fonuá ni" (2 Nifai 1:9).</p> <p>"Ilonga 'a kinautolu 'oku tui ki he'eku ngaahi leá, te u 'aahi kiate kinautolu 'aki 'a e fakahā 'a hoku Laumālie" (T&F 5:16).</p>
Ngaahi anga pe ngaahi 'ulungāanga 'oku hōifua pe 'ikai ke hōifua ki ai 'a e 'Otuá	Kumi e ngaahi lea 'oku nau fakamatala'i mai pe 'oku fiefia pe 'ikai ke fiefia 'a e 'Eiki 'i ha fa'ahinga anga pe 'ulungāanga, (<i>fehī'a, 'ikai ke lelei'ia, lelei'ia, mo e hā fua.</i>) .	<p>'Oku fehi'a 'a [e 'Eiki] ki he me'a ni 'e ono" (Lea Fakatātá 6:16; vakai foki ki he v. 17–19).</p> <p>"Ka ko e fai lelei, mo e foaki ke 'oua na'a ngalo: he ko e ngaahi feilaulau pehe'e 'oku lelei'ia ai 'a e 'Otuá" Hepelū 13:16).</p> <p>"Ka 'oku 'i ai ha ni'ihī 'oku 'ikai te u loko lelei'ia ai, he 'oku 'ikai te nau fie fakaava honau ngutu" (T&F 60:2).</p> <p>"Oku ou lelei'ia lahi 'i ho'o foaki mo e ngaahi fakamo'oni 'a ia kuó ke fai" (T&F 124:1).</p>
Ngaahi sipinga— ngaahi me'a 'oku hokohoko 'ene hokó, ngaahi anga, pe ngaahi 'ulungāanga oku nau ako'i mai ha fo'i tefito'i mo'oni 'o e ongoongolelei	Kumi e taimi 'oku toutou faka'aonga'i ai 'a e ngaahi fo'i lea pe ngaahi fakakaukau mahu'inga 'i ha kongā folofola.	<p>"Pea folofola 'a e 'Otuá. . . . Pea 'afio 'e he 'Otuá. . . . Pea na'e ui 'e he 'Otuá" (Sēnesi 1:3–5; vakai, Sēnesi 1).</p> <p>"Oku monū'ia 'a e angavaiva'i: he 'oku 'onautolu 'a e pule'anga 'o e langí. 'Oku monū'ia 'a kinautolu 'oku tangí: he te nau ma'u 'a e fiemālie" (Mātiu 5:3–4; vakai ki he v. 5–11).</p> <p>"Na'e 'ikai fa'a mahino . . . na'e 'ikai te nau tui . . . na'e 'ikai te nau tui . . . na'e 'ikai fa'a mahino . . . na'e 'ikai te nau fie papitaiso. . . na'e 'ikai te nau fie ui ki he 'Eiki" (Mōsaia 26:1–4; vakai, v. 28–36; 'oku tu'o hongofulu mā fā hono faka'aonga'i 'o e fo'i lea ko e 'ikai 'i he ngaahi veesi ko 'eni).</p> <p>"I he hili 'enau hoko ko ha kakai 'ofeina lahi pehē 'e he 'Eiki; 'io, 'i he hili 'enau hoko 'o 'ofeina. . . . Hili 'a e 'aahi kiate kinautolu 'a e Laumālie 'o e 'Otuá" ('Alamá 9:20–21; vakai ki he v. 22).</p>

LA'IPEPA TUFA HONO 21

FAKA'AONGA'I 'A E NGAAHI POTO 'I HE "FEKUMI"

Ngaahi Fakahinohinó

Mou toe vakai ki he Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 122 pea kumi e ngaahi sīpinga 'o e ngaahi fa'ahinga 'e fā 'o e "Ngaahi Me'a ke 'Fekumi ki ai' 'i he Folofolá" 'a ia 'oku lisi atu 'i laló. Hiki ho'ó ngaahi talí 'i he kōlomu hono tolú. Ko hono hokó, fili ha taha 'o e ngaahi sīpinga na'á ke ma'ú peá ke fakamatala'i 'i he feitu'u 'oku fakaava atu 'i he tafa'aki ki lalo 'o e la'ipepa tufá 'a e founa te ke tataki 'aki ha 'ekitiviti "fekumi" ke tokoni ki ho'ó kau akó ke nau ma'u 'a e sīpinga ko iá. Mateuteu ke ke vahevahe ho'ó ngaahi talí mo e kulupu 'inisēvesí.

Ngaahi Me'a ke "Fekumi ki ai" 'i he Folofolá	Founa hono Tala 'o e Ngaahi Me'a Ko 'Ení	Ngaahi Sipinga mei he T&F 122
Ngaahi fehu'i 'oku fai 'i he folofolá	Kumi e ngaahi faka'ilonga fehu'í.	
Ngaahi lisi 'o e ngaahi potu folofolá	Kumi 'a e ngaahi komá, ngaahi lisi, pe ngaahi fo'i lea 'oku toutou faka'aonga'i 'a ia 'oku nau kamata'i mai ha ngaahi me'a 'i ha lisi (hangē ko e "oua na'á" 'i he lisi 'oku 'iloa ko e Fekau 'e Hongofulú.)	
Ngaahi fo'i lea faingata'a pe ngaahi kupu'i lea 'oku faingata'a 'ene mahino ki he kau akó.	Kumi e ngaahi lea 'oku 'ikai ke lahi hono faka'aonga'i, ngaahi lea 'oku nau fakamatala'i mai ha fakakaukau 'oku faingata'a, pea mo ha ngaahi lea pē 'oku 'ikai anga ki ai.	
Fakatātā pe ngaahi faka'ilonga	<p>Ke ma'u 'a e ngaahi lea fakatātaá, kumi hake 'a e ngaahi fo'i lea ko e (<i>oku, na'e</i>, mo e <i>hā fua</i>) 'oku nau fakafehokotaki ha tefito, me'a na'e hoko, tokotaha, pe fakakaukau, mo ha tefito 'e taha, me'a 'e taha na'e hoko, tokotaha kehe, pe fakakaukau kehe.</p> <p>Ke ma'u 'a e ngaahi lea fakatataú, kumi 'a e ngaahi me'a 'oku hoko 'oku fakafehoanaki ai ha ongo me'a 'e ua 'okú na faikehekehe 'o faka'aonga'i 'a e ngaahi fo'i lea hangē ko e <i>tatau</i> pe <i>hangē</i>.</p>	

Fakamatala'i e founa te ke tataki 'aki ha 'ekitiviti "fekumi" ke tokoni'i ho'ó kau akó ke nau 'ilo'i 'a e sīpinga ko ia kuó ke filí.

'Oku Tataki Kitautolu 'e he Ngaahi Tefito'i Mo'oni 'i Hono Fai 'Etau Ngaahi Filí

 Ngaahi Fakamatalá

Na'e pehē 'e Palesitani Poiti K. Peeka, Palesitani Le'ole'o 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá:

"Ko e tefito'i mo'oni ko ha fo'i mo'oni tu'u ma'u ia, ko ha lao, ko ha tu'utu'uni te ke lava 'o faka'aonga'i ke ne fakahinohino koe 'i hono fai ho'o ngaahi filí. Ko hono mo'oni, 'oku 'ikai ke fakamatala'i faka'auliliki 'a e ngaahi tefito'i mo'oni. Pea 'i he'ene pehe'e leva 'oku ke tau'atāina pē koe ke ke kumi ho halá 'o hoko 'a e fo'i mo'oni tu'u ma'u, 'a iá ko ha tefito'i mo'oni, ko ha taula" ('i he Conference Report, April 1996, 22; pe *Tūhulú*, Siulai 1996).

Fakamavahe'i e Ngaahi Tefito'i Mo'oni mei he Fakamatala Fakaikiiki

Na'e pehē 'e 'Eletā Lisiate G. Sikoti 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá:

"I ho'o fekumi ko ia ke ma'u 'a e 'ilo fakalaumālié, fekumi ki he ngaahi tefito'i mo'oni. Fakamavahe'i fakalelei kinautolu mei he fakamatala fakaikiiki ko ia 'oku faka'aonga'i ke fakamahino'i 'aki 'a e ngaahi me'a ko iá. Ko e ngaahi tefito'i mo'oni ko ha ngaahi 'uuni mo'oni ia kuo fakatahataha'i 'o fakataumu'a ke faka'aonga'i ki ha ngaahi me'a kehekehe. 'Oku hanga 'e he tefito'i mo'oni 'oku mo'oni 'o 'ai ke mahino 'a e ngaahi fili 'oku fa'i 'o a'u pē ki he ngaahi taimi 'o e puputu'ú mo e fakamālohí. 'Oku 'aonga 'aupito ke tau feinga ke fokotu'utu'u 'a e mo'oni 'oku tau ma'u ki hano fakamatala'i pē 'o ha ngaahi fo'i tefito'i mo'oni mahinongofua" ('i he Conference Report, October 1993, 117; pe *Ensign*, November 1993, 86).

Kapau 'Okú ke Loto ke Ke Ma'u e Tāpuakí Peá ke Talangofua ki he Fekau

Na'e pehē 'e Palesitani Hāloti B. Lī:

"Fanongo angé ki ha ni'ihí 'o e ngaahi tefito'i mo'oni fai fakahinohino 'a e 'Eikí 'oku nau fakahinohino mai 'a e hala ke tau 'alu aí.

"Kapau 'okú ke fie ma'u ke fakaava hake 'a e ngaahi matapā 'o e langí kae lingi hifo e ngaahi tāpuakí 'a ia 'e 'ikai ha potu 'e fa'a hao ia ki ai 'peá ke 'omi 'a e ngaahi vahehongofulu 'o e me'a ki he tuku'anga koloá, koe'uhí ke ai ha me'akai 'i hoku falé', 'o hangē ko ia ne fekau 'e he 'Eikí 'o fakafou mai 'i he palōfita ko Malakáí (Malakai 3:10).

"Kapau te ke tauhi koe mo ho fāmílí ke mou 'ma'a ange mei māmani', na'e folofola 'a e 'Eikí 'o pehē, 'ke ke 'alu ki he fale 'o e lotú pea 'ohake ai ho'o ngaahi ouau toputapú 'i hoku 'aho tapú' (T&F 59:9).

"Ko hono fakalea 'e tahá, tauhi e 'aho Sāpaté ke mā'oni'oni!"

"Kapau te ke mo'ui taau koe'uhí ka hoko mai 'a e ngaahi 'aho 'o e faingata'á, te ke ui pea 'e tali mai 'e he 'Eikí, pea te ke tangi pea 'e folofola mai 'a e 'Eikí, 'Ko au 'eni,' na'e foaki mai 'a e fongá 'e he 'Eikí 'o fakafou mai 'i he palōfita ko Ísaia: 'Kuo pau ke ke tauhi ki he 'aho 'aukai 'o e 'Eikí pea foaki atu ho'o maá ki he fiekaia . . . pea 'oua na'á ke fufū koe mei ho sino 'o'ou' (Ísaia 58:9, 7.)

"Kapau 'okú ke fie ma'u ke ke hao mei he ngaahi mamahi 'e hoko 'i he 'aho 'e hoko mai ai e fakamaau 'a e 'Otuá ki he kakai fai angahalá, 'o hangē ko ia ne hoko 'i he ngaahi 'aho 'o e fānau 'a 'Isilelí, kuo pau ke ke manatu'i pea fai 'a e ngaahi me'a kuo fekau mai 'e he 'Eikí: '. . .ko e kāingalotu kotoa pē 'oku manatu ke tauhi mo fai 'a e ngaahi talá ni'—'a ia 'oku 'uhinga 'eni ki hono tauhi 'o 'Ene fono ma'ongó'onga ki he mo'ui lelé, 'a ia 'oku 'iloa ko e Lea 'o e Potó—pea tñaki atu ki ai mo 'ene 'a'eva "i he talangofua ki he ngaahi fekau, 'a ia 'oku kau ki ai 'a e faitotonú, 'ulungāanga ma'á, fakataha mo e ngaahi fono kotoa ko ia 'o e pule'anga fakasilesi-tialé, 'e 'laka 'iate kinautolu 'a e 'āngelo faka'auhá 'o 'ikai tāmata'i 'a kinautolu 'o hangē ko e fānau 'a 'Isilelí'" [T&F 89:18, 21] (*Stand Ye in Holy Places* [1974, 23–24]).

25 FAKA'ILONGA'I 'O E FOLOFOLÁ

Tefito'i Mo'oni ke Fakamamafa'i

“Oku fakatou tokoni ‘a hono faka'ilonga'i 'o e folofolá ki he kau faiakó pea mo e kau akó ke nau faka'ilonga'i ai ha ngaahi fo'i lea, ngaahi kupu'i lea, ngaahi fakakaukau, kakai, pea mo e ngaahi me'a mahu-‘inga na'e hoko, faingofua ange ai hono manatu'i mo hono kumi ki-nautolu” (*Ako'i 'o e Ongongolelei: Ko ha Tohi Tu'utu'uni Ma'a e Kau taki mo e Kau Faiako 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí, 39*).

Ngaahi 'Ekitiviti Fakafaiako 'Oku Fokotu'u Atú

(Miniti 'e 50)

Tohi Tu'utu'uni

Fekau e kau faiakó ke nau lau fakalelei 'a e kongá ko ia ko e “Faka'ilonga'i 'o e Folofolá: (tohi tu'utu'uni, 39). Fehu'i ange:

- 'Oku tokoni fēfē hono faka'ilonga'i 'o e folofolá ki he kau faiakó mo e kau akó fakatou'osi? (tohi tu'utu'uni, 39).
- 'Okú ke faka'ai'ai fēfē'i ho'o kau akó ke nau faka'ilonga'i e folofolá lolotonga ho'o faiakó?
- 'Okú ke pehē ko e hā hono 'uhinga 'oku lelei taha ai ke 'oua 'e ako'i ha fo'i founa tukupau ki hono faka'ilonga'i 'o e folofolá?

Lea Na'e Fai

Mou lau fakataha e lea ko 'eni na'e fai ki he kau palesiteni fakamisiona fo'ou 'e Palesiteni Poiti K. Peeká, Palesiteni Le'ole'o 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá.

Faka'ilonga'i 'o e Folofolá

“Fakapapau'i 'oku lau [‘e he kau faifekau] ‘a e ngaahi fakahaá, pea nau faka'ilonga'i e folofolá. Pea te u toe fehu'i atu, ko e hā e founa faka'ilonga'i 'o e folofolá 'oku totonu ke nau ngāue'aki? 'Oku ou pehē ko e fehālaaki lahi ia te tau fai 'o kapau te tau fokotu'u ha founa tukupau ki hono fai 'eni. Kuo tau poto lelei hono fai iá: fa'u ha polokalama, pea 'e

pehēni hono fai. 'Oua na'a tau hanga 'o fokotu'u ha founa ki ai! Ako'i kinautolu ke nau faka'ilonga'i e folofolá; mahalo te nau fie ma'u ha fo'i fokotu'u pē 'e taha pe ua. Kuo tau a'u 'eni kinautolu ki ha tu'unga kuo tau fu'u maau hono fokotu'utu'u 'o e ngaahi founa ke tau fakahoko 'aki ha ngaahi me'a pea ke fai pau pē ki he founa ko iá 'o mole ai meiate kinautolu 'a e malava ke te fai fakafo'ituitui pē 'a 'ete ako folofolá mo 'ete lotú mo 'ete akó.” (“Missionaries and Doctrine” [lea na'e fai 'i he seminā 'a e kau palesiteni fakamisiona fo'ou, June 22 1999], 7).

Fehu'i ange ki he kau faiakó:

- Ko e hā e me'a na'e fekau 'e Palesiteni Peeká ki he kau palesiteni fakamisioná ke nau fai?
- Ko e hā e me'a na'e pehē 'e Palesiteni Peeká ko ha “fehālaaki lahi” 'i hono ako'i 'o e ni'ihēi kehē ke nau faka'ilonga'i e folofolá?
- 'E anga fēfē hano faka'ai'ai 'e he kau faiakó 'a e kau akó ke nau lau 'a e ngaahi fakahaá pea nau faka'ilonga'i e folofolá ta'e te nau maumau'i e fale'i ko ia ke 'oua “‘e fokotu'u ha founa pau”?

Vitioó

Hulu'i e kongá 26, “Faka'ilonga'i 'o e Folofolá” (7:15). Fakaafe'i e kau faiakó ke nau fakafanongo ke nau 'ilo'i e me'a na'e tokoni ki hono “toe fakaava fo'ou hake 'o e folofolá” kia 'Eletā Henelī B. 'Aealingi 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá. 'I he 'osi 'a e fo'i vitioó peá ke fehu'i ange ki he kau faiakó:

- Ko e hā e me'a na'e tokoni ki hono “toe fakaava fo'ou hake 'o e folofolá” kia 'Eletā 'Aealingi?
- Ko e hā e me'a 'oku lava ke tau ako mei he me'a na'a ne a'usiá 'o kau ki hono faka'ilonga'i 'o e folofolá?

Fakamanatu ki he kau faiako kuo fale'i kinautolu “Oku lelei ange ke ako'i 'a e ngaahi tefito'i founa hono faka'ilonga'i 'o e folofolá 'i hano ako'i ha fo'i founa pē 'e taha” (tohi tu'utu'uni, 39). Fehu'i ange:

- Te ke lava 'o ako'i fēfē ki ho'o kau akó “‘a e ngaahi tefito'i me'a kau ki hono faka'ilonga'i 'o e folofolá” ‘a ē na'e fakamamafa'i mai 'e 'Eletā 'Aealingi kae 'oua 'e ako'i e “fo'i founa pau ki hono fai 'o e faka'ilonga'i” 'o hangē ko 'ene laú?
- Ko e hā mo ha toe ngaahi tefito'i me'a mahu'inga kau ki hono faka'ilonga'i 'o e folofolá kuó ke ma'ú?
- Ko e hā ha ngaahi founa kuó ke faka'ilonga'i 'aki ho'o folofolá 'o ne fakaava hake ho 'atama'i mo ho lotó ke ako'i?

Hiki e ngaahi tali 'a e kau faiakó 'i he palakipoé.

 Ngāue Fakakulupu

‘Oku fa’ufa’u ‘a e ‘ekitiviti ko ‘ení ke tokoni ki he kau faiakó ke nau teuteu ke ‘oange ki he kau akó ha ngaahi fokotu’u ki hono faka’ilonga’i ‘o e folofolá. Fokotu’utu’u e kau faiakó ke nau tautau toko ua. Tufa atu ‘a e ngaahi tatau ‘o e la’ipepa tufa hono 23 pea fakaafe’i e kau faiakó ke nau fekumi ki ha founga ‘e taha pe toe lahi ange ‘o hono faka’ilonga’i ‘o e Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 25 (hangē ko ‘ení, laine’i, valivali, lailaine fakahihifi pe laine’i tapafā takai, ha’i, siakale’i, valivali lanu kehe, fakafika, faka’ilonga’i ‘aki ha mata’i tohi, fakahoa ki ha fakamo’oni fakafolofola kehe). Kole ki he kau faiakó ke nau faka’ilonga’i e vahé ‘i ha founga ‘e faingofua ange ai hono manatu’i mo hono kumi ‘o ha ngaahi veesi pau. Fakaafe’i kinautolu ke nau vahevahe mo e kulupu ‘inisēvesi ‘a e me’a na’a nau fili ke nau faka’ilonga’i, ‘a e founga na’a nau faka’ilonga’i ‘aki iá, pea mo hono ‘uhingá. Fehu’i ange ki he kau faiakó:

Na’e anga fēfē hono hanga ‘e hono faka’ilonga’i ‘o e Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 25 ‘o toe fakafo’ou hake ‘a e folofolá” kiate koé?

 Faka’aonga’i

Fakaafe’i e kau faiakó ke nau hiki ‘enau ngaahi tali ki he fehu’i ko ‘ení:

Lolotonga ‘eku faiakó, te u lava fēfē ‘o fakafe’iloaki ‘a e ngaahi tefito’i me’a kau ki hono faka’ilonga’i ‘o e folofolá ke “tokoni’i ‘o e kau akó ke nau ako ‘a e founga ke nau lau pea mo ako ai pē ‘a e folofolá ‘iate kinautolu

koe’uhí ke nau lava ‘o ongo’i ‘a hono ako’i ‘e he Laumālié kiate kinautolu ‘a e ngaahi mo’oni mahu’inga ‘o e ongoongolele’i”? (Ako’i ‘o e Ongoongolele’i: Ko ha Tohi Tu’utu’uni Ma’á e Kau Taki mo e Kau Faiako ‘i he Potungāue Ako ‘a e Siasi, 38).

Faka’ai’ai e kau faiakó ke nau hanga ‘o faka’ilonga’i ‘enau folofolá, ke toe fakaava fo’ou hake ia, pea ke nau ako’i foki ‘enau kau akó ke nau fai ‘a e me’a tatau ‘i ha lēsoni hoko mai. Tuku ke vahevahe mai ‘e he kau faiakó ‘a e ngaahi me’a ne nau a’usia ‘i he’enau faka’aonga’i ko ia ‘o e me’a kuo nau akó (vahevahe mo hano kaungā faiako pe vahevahe ‘i he fakataha ‘inisēvesi hoko maí.)

Ngaahi Fakahinohinó

Faka'ilonga'i e folofolá 'o ke faka'aonga'i ha founa pē 'okú ke loto ki ai (hangē ko 'ení, laine'i, valivali, lailaine hanga-tonu pe laine tapafā takai, ha'i, siakale'i, valivali lanu kehe, fakafika, faka'aonga'i ha mata'itohi, fakahoa ki ha fakamo'oni

fakafolofola kehe). Faka'ilonga'i e vahé 'i ha founa 'e fai-ngofua ange ai hono manatu'i mo hono kumi 'o ha ngaahi veesi pau. Mateuteu ke ke vahevahe mo e kulupu 'inisēvesi 'a e me'a kuó ke faka'ilonga'í, founa na'á ke faka'ilonga'í 'akí, mo hono 'uhingá.

TOKĀTELINE MO E NGAahi FUAKAVA 25:1-8

56

VAHE 25

Ko e fakahā na'e fai mai 'ia Siosefa Sāmita, ko e Palōfitá, 'i Hāmoni, 'i Penisilivōnia, 'i Siulai 1830 (History of the Church, 1:103-104). (Vakai ki he 'ulu'i fakamatala 'o e vahe 24.) 'Oku fakahā mai 'i he fakahā ko 'ení 'a e finangalo 'o e 'Eiki kia 'Ema Sāmita, ko e uaifi 'o e Palōfitá.

1-6. *Ko 'Ema Sāmita, ko ha fefine kuo fili, na'e ui ke tokoni'i mo fakafiemālie'i hono husepāniti; 7-11, Na'e toe ui foki ia ke fai tohi, ke fakamatala'i 'a e folofolá, mo fili 'a e ngaahi himi; 12-14, Ko e hiva 'a e mā'oni'oni ko e lotu ia ki he 'Eiki; 15-16, 'Oku 'aonga ki he kakai kotoa pē 'a e ngaahi tefito'i mo'oni 'o e talangofuá 'i he fakahā ko 'ení.*

TOKANGA ki he le'o 'o e 'Eiki ko ho 'Otuá, kau lea kiate koe, 'e 'Ema Sāmita, ko hoku 'ofefine; he ko e mo'oni 'oku ou pehē kiate koe, ko kinautolu kotoa pē 'oku 'tali 'a 'eku ongo-ongolelei ko e ngaahi foha mo e ngaahi 'ofefine 'a kinautolu 'i hoku 'pule'angá.

2 Ko ha fakahā 'eni 'oku ou foaki kiate koe 'o kau ki hoku lotó; pea kapau te ke faivelenga pea 'a 'eva 'i he ngaahi hala 'o e 'angama'a 'i hoku 'aó, te u malu'i 'a ho'o mo'ui, pea te ke ma'u ha 'tofi 'a 'i Saione.

3 Vakai, kuo fakamolemo'e'i kiate koe 'a ho'o ngaahi 'angahalá, pea ko e fefine koe kuo fili, 'a ia kuó u 'ui.

4 'Oua te ke launga koe'uhi ko

e ngaahi me'a kuo 'ikai te ke mamata ki ai, he kuo ta'ofi ia meiate koe pea mei he māmani, 'a ia ko e poto 'iate au ki he kaha'ú.

5 Pea ko e fatongia 'o ho lakangá ke hoko ko e "fakafiemālie ki he'eku tamaio'eiki, ko Siosefa Sāmita, ko e Si'i, ko ho husepāniti, 'i hono ngaahi faingata'a'ia, 'aki 'a e ngaahi lea fakafiemālie, 'i he laumālie 'o e angamalū.

6 Pea ke ke 'alu mo ia 'o ka ne ka 'alu, pea hoko ko e fefine fai tohi kiate ia, lolotonga 'oku 'ikai ke 'i ai ha taha ke hoko ko e tangata tohi kiate iá, koe'uhi ke u lava 'o fekau'í atu 'a 'eku tamaio'eiki, ko 'Oliva Kautelé, ki he feitu'u kotoa pē 'oku ou loto ki ai.

7 Pea 'e "fakanofa koe 'i hono nimá ke fakamatala'i 'a e ngaahi folofolá, pea ke ekinaki ki he siasi, 'o fakatatau ki he me'a 'e foaki kiate koe 'e hoku Laumālie.

8 He te ne hilifaki hono "nimá kiate koe, pea te ke ma'u 'a e Laumālie Mā'oni'oni, pea 'e fakafemo'uekina'i 'a ho taimi ki he fai tohi, pea ke ako lahi.

25 1a Sione 1:12.
FEL Foha mo e Ngaahi 'Ofefine 'o e 'Otuá, Ngaahi.
b FFL Pule'anga 'o e 'Otuá pe Pule'anga 'o e Langi.

2a FFL 'A'eva, 'A'eva mo e 'Otuá.
b FFL Angama'á.
c T&F 52:42; 64:30; 101:18.
FEL Saioné.
3a Mātuu 9:2.

b FFL Uí.
5a FFL 'Ofa Mamahí.
7a Pē vahe'í.
FEL Vahe'í.
8a FFL Nimá, Hilifaki 'o e.

57

TOKĀTELINE MO E NGAahi FUAKAVA 25:9-26:1

9 Pea 'oku 'ikai 'aonga ke ke manavahē, koe'uhi he 'e pou-pou'í koe 'e ho husepāniti 'i he siasi; he kuo "ui ia ke ngāue kiate kinautolu, koe'uhi ke "fakahā kiate kinautolu 'a e ngaahi me'a kotoa pē 'oku ou loto ki ai, 'o fakatatau ki he'e-nau tuí.

10 Pea ko e mo'oni 'oku ou pehē kiate koe ke ke li'aki 'a e ngaahi "me'a 'o e "māmani, pea "fekumi ki he ngaahi me'a 'o ha maama lelei ange.

11 Pea 'e tuku kiate koe foki, ke ke fili ha ngaahi "himi topu-tapu, 'o fakatatau mo e me'a 'e fakahā kiate koé, 'a ia 'oku fakafiemālie kiate aú, ke ma'u ia 'i hoku siasi.

12 He 'oku fiefia 'a hoku laumālie 'i he "hiva 'o e "lotó; 'io,

ko e hiva 'a e kau mā'oni'oni ko e lotu ia kiate au, pea 'e tali ia 'aki 'a e tāpuaki ki honau 'ulú.

13 Ko ia, hiki hake ho lotó 'o fiefia, pea pikitai ki he ngaahi fuakava 'a ia kuó ke fai.

14 Fai atu 'i he laumālie 'o e "angamalū, pea vakai telia 'a e "loto-híkisiá. Tuku ke fiefia 'a ho laumālie 'i ho husepāniti, pea mo e lāngilangi 'e hoko mai kiate iá.

15 Tauhi 'eku ngaahi fekau'í ma'u ai pē, pea te ke ma'u ha "kalauni 'o e "mā'oni'oni. Pea kapau 'e 'ikai te ke fai 'eni, 'e "ikai te ke lava 'o ha'u ki he feitu'u 'oku ou 'i ai.

16 Pea ko e mo'oni, ko e mo'oni, 'oku ou pehē kiate koe, ko hoku "le'o 'eni ki he kakai kotoa pē. 'Ēmeni.

VAHE 26

Ko e fakahā na'e fai kia Siosefa Sāmita ko e Palōfitá, 'Oliva Kautele, mo Sione Uitemā, 'i Hāmoni, 'i Penisilivōnia, 'i Siulai 1830 (History of the Church, 1:104). (Vakai ki he 'ulu'i fakamatala ki he vahe 24.)

1, 'Oku fakahinohinó 'i a kinautolu ke nau ako ki he ngaahi folofolá pea malanga; 2, Ko e fakapapau'í mai 'o e fonu 'o e loto-tahá.

VAKAL, 'oku ou pehē kiate kimoutolu ke mou fakafe-mo'uekina'i 'a homou taimi 'i he "ako 'a e ngaahi folofolá, pea

'i he malangá, pea 'i he tokoni'í 'o e siasi 'i "Kolesivilí, pea ki hono fai ho'omou ngaahi ngāue 'i he fonuá, 'o hangē ko e me'a 'oku 'aongá, kae 'oua ke hili ange 'a ho'omou 'alu ki he hihifó ke fai 'a e konifelenisi ka hoko mai; pea 'e toki fakahā atu 'a e me'a ke mou fai.

9a FFL Palōfitá; Uí.
b FFL Fakahā; Kikite, Kikite'í.
10a FFL Koloá, Ngaahi; Mānumanú.
b FFL Anga-fakamāmani.
c 'Eta 12:4.

11a FFL Himí.
12a 1 Fkmtl. 16:9.
FEL Hivá.
b FFL Lotó.
14a FFL Angamalú.
b FFL Loto-híkisiá.
15a FFL Hakeaki'í; Kalauni.

b FFL Mā'oni'oni.
c Sione 7:34.
16a T&F 1:38.
26 1a FFL Folofolá—Mahu'inga 'o e ngaahi folofolá.
b T&F 24:3; 37:2.

26 TOE FAKAFĀLAHI ANGE HO'O VAKAÍ

Fakatokanga'i angé: Vakai na'a lelei kiate koe ke ke ako'i 'a e lēsoni ko 'eni' i he 'osi ho'o ako'i 'a e lēsoni 24, "Faka'aonga'i 'o e Ngaahi Poto he "Fekumi" he 'oku fu'u fekau'aki vāofi 'aupito 'a e ongo lēsoni.

Ngaahi Tefito'i Mo'oni ke Fakamamafa'i

Toe Fakafālahi Ange 'a e Vakai

'E lava 'e he kau faiakó mo e kau akó 'o "toe fakafālahi ange 'a e vakai" ki he folofolá 'aki 'enau fakatahataha'i mai, pe ko 'enau "to'o fakakongokonga 'o e folofolá pea vakai'i 'enau fekau'aki, pe ko hono to'o mai 'a e ngaahi kongokongá 'o vakai'i 'i ha tu'unga 'oku toe fālahi angé 'a honau 'uhingá pea mo 'enau fekau'aki: *(Ako'i 'o e Ongoongolelei: Ko ha Tohi Tu'utu'uni Ma'a e Kau Taki mo e Kau Faiako 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí, 39).*

'E Lava 'e Hono Fakafekau'aki mo Vakavakai'i 'o ha Ngaahi Tapa Kehekehe (Synthesis) 'o Fakahā Mai Ha Ngaahi Sīpinga mo Ha Ngaahi Tefito'i Mo'oni

"'E lava 'e hono to'o fakakongokonga 'o e folofolá pea vakai'i 'enau fekau'aki 'o fakahā mai 'a e sīpinga pea mo e ngaahi tefito'i mo'oni ko ia 'oku 'uhingá 'e he folofolá ke ako'i mai" *(Ako'i 'o e Ongoongolelei: Ko ha Tohi Tu'utu'uni ma'a e Kau Taki mo e Kau Faiako 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí, 39).*

Ngaahi 'Ekitiviti Fakafaiako 'Oku Fokotu'u Atú: Toe Fakafālahi Ange Ho'o Vakaí

(miniti 'e 30)

Tohi Tu'utu'uni

Fakaafe'i e kau faiakó ke nau lau 'a e kongá ko ia ko e "Toe Fakafālahi Ange 'a e Vakai" (tohi tu'utu'uni, 39). Tuku ke nau kumi hake hono 'uhingá 'o e fakafekau'aki mo vakavakai'i 'o ha ngaahi me'a (synthesis). Fehu'i ange ki he kau faiakó:

- Ko e hā 'a e fakafekau'aki pea vakavakai'i 'o ha ngaahi me'a (synthesis)? (vakai ki he tohi tu'utu'uni, 39).
- 'Oku felāve'i fēfē hono fakafekau'aki mo vakavakai'i 'o ha ngaahi me'a mo hono ako 'o e folofolá? mo hono ako'i 'o e folofolá?
- Ko e hā ha ngaahi founga 'oku faka'aonga'i ai hono fakafekau'aki mo vakavakai'i 'o ha ngaahi me'a ke toe fālahi ange ai 'a e vakai lolotonga hono ako pea mo hono ako'i 'o e folofolá? (vakai, tohi tu'utu'uni, 39–40).

Fealēlea'aki

Tufotufa atu 'a e la'ipepa tufa hono 24 (pe ko hano faka'ali'ali 'i ha misini hulu faka'ata lahi). Fakamatala'i ange te tau lava pē 'o toe fakafālahi ange 'etau vakaí ki he kongá folofolá pea toe mahulu atu ai. Kole ange ki he kau faiakó ke nau fakakaukau angé ki he fakafehoanaki ko 'eni: Kapau ko hono faka'aonga'i 'o e ngaahi poto 'i he "fekumi" ko ha vakai ki ha 'ulu 'akau pau pē 'i ha vaotā, ko e vakai ke toe fālahi angé ko hono fakafehoanaki ia 'o e ngaahi kongá lahi ange 'o e vaotaá. Fakaafe'i e kau faiakó ke nau lau 'a e la'ipepa tufá. 'Ai ke 'ilo'i 'e he kau faiakó 'oku fakataumu'a fakatou'osi 'a e ongo poto fakafaiako ko ia 'oku fakamatala'i 'i he la'ipepa tufá ke tokoni'i kitautolu ke tau 'ilo'i 'a e ngaahi tefito'i mo'oni ko ia 'oku ako'i mai 'e he folofolá.

Faka'ali'ali

Tufotufa atu 'a e la'ipepa tufa hono 25 pea faka'aonga'i ia ke faka'ali'ali 'a e ngaahi sīpinga 'o hono fakafehokotaki 'o e folofolá, ngaahi founga pe toutou fakahoko ha me'a tataú, pea mo hono fakafehoanaki 'o e folofolá. Fakamatala'i ange ki he kau faiakó ko e ngaahi sīpinga 'eni 'o e ngaahi founga ke tokoni'i 'aki e kau akó ke toe fālahi ange ai 'enau vakai.

Vitioó

Hulu'i e kongá 27, "Toe Fakafālahi Ange Ho'o Vakaí: (9:03) Fekau e kau faiakó ke nau vakai ke nau 'ilo'i e founga 'oku tokoni'i 'aki 'e Sisitā Tōmasi e kau akó ke nau vakai ke toe fālahi ange ki he tohi 'a Malakai 3 'aki hono fekau ke nau fakatokanga'i 'a e ngaahi founga pe toutou fakahoko ha me'a tataú, fa'ufa'u hono fakafehokotaki 'o e folofolá, pea fakafehoanaki e folofolá.

'I he 'osi 'a e vitioó, fehu'i ange ki he kau faiakó: Na'e tokoni'i fēfē 'e Sisitā Tōmasi e kau akó ke nau vakai ke toe fālahi angé 'aki 'enau fakatokanga'i 'a e ngaahi founga pe ko hono toutou fakahoko ha me'a tataú? 'aki 'enau fakafehokotaki e folofolá? 'aki hono fakafehoanaki e folofolá?

Ngāue Fakakulupu

Tufotufa atu e la'ipepa tufa hono 26, pea vahevahe e kau faiakó ki ha fanga ki'i kulupu iiki. Fakaafe'i kinautolu ke nau vakai ke toe fālahi angé ki he Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 122 'aki hono fakakakato 'o e ngaahi 'ekitiviti 'i he la'ipepa tufá. 'I he 'osi pē hono fai 'o e ngaahi 'ekitiviti, fakaafe'i e ngaahi kulupú ke nau vahevahe mo e kulupu 'inisēvesí 'a e ngaahi me'a na'a nau ma'ú.

Ngaahi 'Ekitiviti Fakafaiako 'Oku Fokotu'u Atú: 'E Lava 'e Hono Fakafekau'aki mo Vakavakai'i 'o ha Tapa Kehekehé (Synthesis) 'o Fakahā Mai ha Ngaahi Sīpinga mo ha Ngaahi Tefito'i Mo'oni

(*mīniti 'e 20*)

Fakatokanga'i angé: 'E toe 'aonga pē foki ki heni 'a e ngaahi 'ekitiviti fakafaiako 'oku fokotu'u atu 'i he lēsoni 24, "'Faka'aonga'i e Ngaahi Poto he "Fekumi", 'i he 'ulu'i fakamatala ko e "'E Lava 'e Hono Veteveteki 'o Fakahā Mai e Ngaahi Tefito'i Mo'oni pea Ko e Konga pē Ia 'o e Laumālie 'o e Fekumi". Kapau kuó ke 'osi fai 'e koe 'a e ngaahi 'ekitiviti ko iá, ko e me'a pē 'oku fie ma'u ia hení ko hano ki'i fakamanatu nounou pē.

Lea Na'e Fai

Fakaafe'i e kau faiakó ke nau toe vakai ki he lea mei he la'ipepa tufa hono 22 'a 'Eletā Lisiate G. Sikoti 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá.

Fakamavahe'i 'o e Ngaahi Tefito'i Mo'oni mei he Fakamatala Fakaikiiki

"I ho'o fekumi ko ia ke ma'u 'a e 'ilo fakalaumālie, fekumi ki he ngaahi tefito'i mo'oni. Fakamavahe'i fakalelei kinautolu mei he fakamatala fakaikiiki ko ia 'oku faka'aonga'i ke fakamahino'i 'aki 'a e ngaahi me'a ko iá. Ko e ngaahi tefito'i mo'oni ko ha ngaahi 'uuni mo'oni ia kuo fakatahataha'i 'o fakataumu'a ke faka'aonga'i ki ha ngaahi me'a kehekehe. 'Oku hanga 'e he tefito'i mo'oni 'oku mo'oni 'o 'ai ke mahino 'a e ngaahi fili 'oku faí 'o a'u pē ki he ngaahi taimi 'o e puputu'ú mo e fakamālohí. 'Oku 'aonga 'aupito ke tau feinga ke fokotu'utu'u 'a e mo'oni 'oku tau ma'ú ki hano fakamatala'i pē 'o ha fo'i tefito'i mo'oni" ('i he Conference Report, October 1993, 117; pe *Ensign*, November 1993, 86).

Fakamatala'i ange ki he kau faiakó 'oku tokoni'i kitautolu 'e hono fakafehokotaki 'o e folofolá, fakatokanga'i 'o e ngaahi foungá pe toutou fakahoko e me'a tataú, pea mo hono 'ilo'i 'a hono fakafehoanaki 'o e folofolá ke tau tātānaki fakataha e "fakamatala fakaikiiki" Fehu'i ange: Ko e hā 'oku mahu'inga ai kiate kitautolu ke tau fekumi ki he ngaahi tefito'i mo'oni 'i he folofolá pea "fakamavahe kinautolu mei he fakamatala fakaikiiki 'oku faka'aonga'i ke fakamahino 'aki 'a e ngaahi me'a ko iá?"

Tohi Tu'utu'uní

Fakaafe'i e kau faiakó ke nau toe lau 'a e kongá ko ia ko e "Toe Fakafālahi Ange 'a e Vakaf" (tohi tu'utu'uní, 39). Fekau e kau faiakó ke nau fekumi angé pe ko e hā e me'a 'oku fakahā mai 'e hono fakafekau'aki mo vakavakai'i 'o ha ngaahi me'á? Fehu'i ange: Ko e hā e me'a 'oku lava ke fakahā mai 'e hono fakafekau'aki mo vakavakai'i 'o ha ngaahi me'á?

Faka'aonga'i

Fakaafe'i e kau faiakó ke nau hiki 'enau ngaahi tali ki he fehu'i ko 'ení:

Lolotonga 'eku faiakó, te u lava fēfē 'o faka'ai'ai e kau akó ke nau vakai ke toe fālahi ange ke "tokoni'i 'o e kau akó ke nau ako 'a e founga ke nau lau mo ako ai pē 'a e folofolá 'iate kinautolu koe'uhí ke lava 'o ongo'i 'a hono ako'i 'e he Laumālie kiate kinautolu 'a e ngaahi mo'oni mahu'inga 'o e ongoongolele'i"? (*Ako'i 'o e Ongoongolele'i: Ko ha Tohi Tu'utu'uní Ma'á e Kau Taki mo e Kau Faiako 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí*, 38).

Fakaafe'i e kau faiakó ke nau tokoni'i e kau akó ke nau toe fakafālahi ange 'enau vakai 'i ha lēsoni hoko mai. Tuku ke nau vahevahe 'a e ngaahi me'a ne nau a'usia 'i he'enau faka'aonga'i ko ia 'o e me'a kuo nau akó (vahevahe mo hano kaungā faiako pe vahevahe 'i he fakataha 'inisēvesi hoko mai).

Fakaukau angé ki he fakafehoanaki ko 'ení. Kapau ko hono faka'aonga'i 'o e ngaahi poto 'i he "fekumi" ko e vakai ki ha 'ulu 'akau pau pē 'i ha vaotā, ko hono toe fakafālahi ange 'o e vakai ko hono fakafehoanaki ia 'o e ngaahi kongā lahi ange 'o e vaotā. 'Oku fakatou fakataumu'a 'a e ongo poto fakafaiako ko 'ení ke tokoni'i kitautolu ke tau 'ilo'i 'a e ngaahi tefito'i mo'oni ko ia 'oku ako'i mai 'e he folofolá.

 Ngaahi Fakamatalá

Ngaahi Me'a ke "Fekumi ki ai" 'i he Folofolá

Ngaahi tefito'i mo'oni 'o e ongoongolele'i 'oku fakatāta'i mai 'i he mo'ui 'a ha kakai.

- Ngaahi fehu'i 'oku fai 'i he folofolá.
- Ngaahi lisi 'o e ngaahi potu folofolá
- 'Uhinga 'o e ngaahi fo'i lea pe ngaahi fakakaukau
- Ngaahi fo'i lea pe ngaahi kupu'i lea faingata'a
- Fakatātā mo e ngaahi faka'ilonga
- Lea fakakikite 'o kau ki ha tefito'i mo'oni pe ha me'a 'e hoko
- Fekau'aki 'a e kapau mo e 'e'e (kapau-'e)
- Ngaahi anga pe ngaahi 'ulungāanga 'oku hōifua pe 'ikai ke hōifua ki ai 'a e 'Otuá
- Ngaahi sipingá—ngaahi me'a 'oku hokohoko 'ene hokó, ngaahi anga, pe ngaahi 'ulungāanga 'oku nau ako'i mai ha fo'i tefito'i mo'oni 'o e ongoongolele'i

Ngaahi Founga ke "Toe Fakafālahi Ange [ai] Ho'o Vakai"

- Fakafehokotaki e folofolá
- Fakatokanga'i e ngaahi foungá pe ko hono toutou ngāue 'aki e ngaahi fo'i lea, ngaahi kupu'i lea, ngaahi me'a 'oku hoko, pe ngaahi 'ulungāanga pau
- Fakafehoanaki e folofolá

Ko Hono Fakafehokotaki 'o e Folofolá

Ko e founga 'e taha 'o hono fakafehokotaki 'o e folofolá 'i ha fo'i tefito tatau ko hono laine'i pē 'o e ngaahi fo'i lea mahu'inga 'i he potu folofola 'uluakí, hiki 'i he tafa'akí 'a e fakamo'oni fakafolofola ki ha folofola 'e taha, pea fai pēhē atu ai pē kae 'oua kuó ke fakahoko 'a e potu folofola faka'osí ki he 'uluakí. 'Oku ui 'eni "ko hono fakafehokotaki 'o e folofolá." Hangē ko 'eni, 'e 'asi peheni 'a hono fakafehokotaki 'o e folofolá 'i he tefito ko ia ko e fekumi 'i he folofolá.

Ko Hono Fakatokanga'i e Ngaahi Founá Pe Toutou Fakahoko ha Me'a Tatau

Lototonga hono ako mo hono ako'i 'o e folofolá, 'ahi'ahi ke ke fakatokanga'i angé 'a e ngaahi sipingá pe hono toutou faka'aonga'i 'o ha ngaahi fo'i lea, ngaahi kupu'i lea, pe ngaahi 'ulungāanga 'aia 'oku nau 'omi ha ngaahi fakakaukau ke 'ilo'i mei ai 'a e me'a na'e ongo'i 'e he tokotaha ná ne tohi 'a e ngaahi me'a fakakikité 'oku mahu'inga; pea mo hono fakafaihehehe'i 'o e folofolá" (Ako'i 'o e Ongongolelei: Ko ha Tohi Tu'utu'uni Ma'a e Kau Taki mo e Kau Faiako 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí, 39). Hangē ko 'eni, kapau ná ke faka'ilonga'i hono toutou ngāue 'aki 'o e fo'i lea ko e lamí 'i he 1 Nifai 13–14, 'e hā peheni 'a e ongo peesi 'e ua.

Ko Hono Fakafehoanaki 'o e Folofolá

Ko hono fakafehoanaki 'o e folofolá 'oku fokotu'u "fakataha pē 'a e ngaahi fakakaukau pe ngaahi me'a na'e hokó koe'uhí ke 'asi lelei mai 'a e ngaahi tefito'i mo'oni 'i he'enuu faikehehehé" (Ako'i 'o e Ongongolelei: Ko ha Tohi Tu'utu'uni Ma'a e Kau Taki mo e Kau Faiako 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí, 39). Hangē ko 'eni, kapau te ke loto ke fakafehoanaki e ngaahi lea mo e ngaahi ngāue 'a e Tu'i ko Penisimaní mo e ngaahi lea mo e ngaahi ngāue 'a e Tu'i angakovi ko Noá, te ke fa'u 'e koe ha saati hangē ko 'eni. 'E lava pē ke faka'aonga'i 'a e faikehehehe 'i hono fakafehoanaki ko 'eni 'o e ngāue mā'oni'oni mo e siokita 'a e takí 'i ha lēsoni ki he tefito'i mo'oni ko ia ko e ngāue tokoní.

Sione 5:39	Alamā 14:1	Alamā 33:2
<p>38 Bea oku ikai nofoia akimoutolu 'e ene folofola: he ko ia naa ne fekau, oku ikai te mou tui ki ai.</p> <p>39 'Oku mou kumi lahi i he gaahi Tohi fahu koe'uhí oku mou amanaki ke fia'u ai ae moui taegata: bea kolia ia oku fakamooni kiate au.</p> <p>40 Ka oku ikai te mou lotu ke hē kiate au, koe'uhí ko mou moui.</p> <p>41 Oku ikai 'esu ma'u ae fakamalo mei he tagata.</p> <p>42 Ka oku oku ilo akimoutolu, oku ikai iste kimoutolu ae oia ae Otua.</p> <p>43 Kuo'u ha'u au i he huafa o oku Tamai, bea oku ikai te mou ma'u au:</p>	<p>1. Pea na'e hoko 'o pehe 'i he hili 'ene faka'osi 'a e ngahi lea ki he kakai, na'e tui ha nau tokolahi ki he 'ene ngahi lea, 'o nau kamata ke fakatokanga mo fakatokola 'i he ngahi tohi tapu.</p> <p>2. Ka na'e faka'amau ha nau tokolahi ke nau tamate'i 'a 'Alama mo Amaleki: he ná na nau</p>	<p>ngau'e 'aki 'enai tui.</p> <p>2. Pea pehe ange 'e 'Alama ki a te kinaitolu: Vakai, kuo mou pehe 'oku 'ikai te mou lava ke lotu ki he mou 'Otua koe'uhí kuo kapusi 'a kimoutolu ki tu'a mei ho mou ngahi fale lotu. Kae vakai, kuo ou tala ki a te kinaitolu, ka pau 'oku mou pehe 'oku 'ikai te mou lava ke lotu ki he 'Otua, 'oku mou fu'u hā ai, pea 'oku 'aonga ke mou fakatokola 'i he ngahi folofola: ka pau 'oku mou mahalo kuo ako ai ki a te kinaitolu 'a e me'a ni, 'oku 'ikai ke mahino ia ki a te kinaitolu.</p> <p>3. 'Oku mou manatu koe 'a</p>

1 NIFAI, 13.	25	26	1 NIFAI, 14.
<p>31. Pea 'e 'ikai foki te ne tuku ke faka'auha 'e he kakai Sentiaile 'a e hako 'o ho ongo ta'okete.</p> <p>32. Kae'uma'a 'e 'ikai tuku 'e he 'Eiki, ko 'e 'Otua, ke nofoia ta'engata 'a e kakai Sentiaile 'i he anga fakapo'u'i fakamanavahe, 'a ia 'oku ke vakai 'oku nau 'i ai, ko e tupu mei he ngahi konga mahinongofua mo mahu'inga taha 'o e ongoongolelei 'a e Lamí, 'a ia kuo ta'ofa'i ho nau 'otau 'e he siasi fakalaila ko ia, 'a ia kuo ke mamata ki ho no fokotu'u.</p> <p>33. Ko ia, 'oku folofola 'e he Lamí 'a e 'Otua: Te i manava'ofa ki he kakai Sentiaile koe'uhí kae fakahoko mai 'a e fu'u tautea ki he toenga 'o e fale 'o 'Isileli.</p> <p>34. Pea na'e hoko 'o pehe na'e lea ki a te au 'a e angelo 'a e 'Eiki 'o pehe: Vakai, 'oku folofola 'e he Lamí 'a e 'Otua, hili 'oku fakahoko mai ki a te toenga 'o e fale 'o 'Isileli—pea ko e toenga 'a ia 'oku ou lau ki ai, ko e hako 'i 'o ho 'o tamai—ko ia, 'e hā hili 'oku fakahoko mai ki a te kinaitolu 'a e tautea, pea u te'ia 'a kinaitolu 'i he nima 'o e kakai Sentiaile, pea hili 'a e tukia 'o</p>	<p>fu'u lahi 'a e kakai Sentiaile koe'uhí ko e ngahi konga mahinongofua mo mahu'inga taha 'o e ongoongolelei 'a e Lamí, 'a ia kuo ke ia ki he kakai Sentiaile, ko ia te 'omi ai ki a te kinaitolu 'i ho kuo matohi 'o 'oku 'a e konga lahi 'o 'oku ongoongolelei, 'a ia 'e mahinongofua mo mahu'inga, 'oku folofola 'e he Lamí.</p> <p>35. He vakai, 'oku folofola 'e he Lamí: 'Te a fakaha au 'a au ki ho hako, koe'uhí ke nau tohi ha ngahi me'a lahi, 'a ia te u tuku 'a te kinaitolu, 'a ia 'e mahinongofua mo mahu'inga; pea hili 'a e faka'auha 'o ho hako pea mo e hako 'o ho ongo ta'okete mo 'enuu faka'auha hifo 'i he ta'etu'i, vakai, 'o fufu' 'a e ngahi me'a ko ia ke tohi ha mai ki he kakai Sentiaile 'i he foaki mo e mufimafi 'o e Lamí.</p> <p>36. Pea 'oku folofola 'e he Lamí, 'e tohi 'i ai 'a 'oku ongoongolelei mo 'oku maka mo 'oku fakamo'i.</p> <p>37. Pea 'oku monu'a 'a e fa'ahinga 'e feinga ke fokotu'u 'a ho ku Sione 'i he 'aho ko ia, he te nau ma'u 'a e foaki mo e malohi 'o e Laumalie Ma'oníoni; pea ka pau te nau kataki 'o 'a'u ki he ngata'anga, 'e hakeakai 'a kinaitolu 'i he 'aho faka'osi, pea 'e fakamo'i 'a kinaitolu 'i he pule'anga ta'engata 'o e Lamí; pea 'i'onga 'a kinaitolu 'e fakaha 'a e melino, 'a e ongoongolelei 'o e Nefia lahi, ho no 'ikai te nau faka'otofo'a 'i he ngahi mo'unga.</p> <p>38. Pea na'e hoko 'o pehe na'e u mamata ki he toenga 'o e hako 'o ho ku ongo ta'okete pea mo e tohi 'a e Lamí 'a e 'Otua, 'a ia kuo 'alu atu 'i he ngatu 'o e Siau, pea na'e fou mai ia mei he kakai</p>	<p>Sentiaile ki he toenga 'o e hako 'o ho ku ongo ta'okete.</p> <p>39. Pea hili 'ene a'u mai ki a te kinaitolu 'a e kakai Sione: kae ngahi tohi kehe, 'a ia na'e fou mai 'i he maffimafi 'o e Lamí mei he kakai Sentiaile ki a te kinaitolu, koe'uhí ke fakamahino ki he kakai Sentiaile mo e toenga 'o e hako 'o ho ku ongo ta'okete, kae'uma'a mo e kakai Sione 'a ia kuo moveletete 'i he fanga 'o mamani kotoa pe, 'oku mo'oni 'a e ngahi tohi 'a e kau palofita mo e kau apesotelo 'e toko hongofulu ma toko ua 'a e Lamí.</p> <p>40. Pea na'e lahi 'a e angelo ki a te au 'o pehe: 'E fakamo'oni 'e he ngahi tohi fakamamahi mo 'e ni, 'a ia kuo ke mamata ki ai 'i he kakai Sentiaile, 'a ho no mo'oni 'o e 'uluakí, 'a ia 'oku 'a e kau apesotelo 'e toko hongofulu ma toko ua 'a e Lamí, pea te nau fakamahino 'a e ngahi me'a mahinongofua mo mahu'inga 'a ia kuo to'o mei ai; pea 'e fakaha ai ki he fa'ahinga kotoa pe mo e ngahi lea mo e kakai, ko e Lamí 'a e 'Otua ke fakamo'i 'a e Lamí 'a e 'Otua; pea ko pau ke ha'u ki a te ia 'a e kakai Felipe, pea 'e 'ikai lava ke fakamo'i 'a kinaitolu.</p> <p>41. Pea kuo pau te nau ha'u 'o fakatatau mo e ngahi folofola 'e fokotu'u 'i he fo'onga 'o e Lamí; pea 'e fakaha 'a ngahi folofola 'a e Lamí 'i he ngahi tohi 'a he hako 'o hange foki 'a e ngahi tohi 'a e kau apesotelo 'e toko hongofulu ma toko ua 'a e Lamí; ko ia, 'e fokotu'u 'a kinaua fakatou'osi ke na taha; he 'oku 'i ai 'a e 'Otua pea taha mo e Tauhi Sipi pe taha 'i mamani kotoa.</p> <p>42. Pea 'e hoko 'a e kuonga te ne fakaha ai te 'e ia ki he pule'anga kotoa pe, 'o tatau ai pe ki he kakai Sione pea mo e kakai Sentiaile; pea hili 'ene fakaha ia 'e ia ki he kakai Sione pea ki he ka-</p>	<p>kai Sentiaile foki, te ne toki fakaha ia 'e ia ki he kakai Sentiaile pea ki he kakai Sione foki, pea 'e mu'omua 'a e mu'omua, pea 'e mu'omua 'a e mu'omua.</p> <p>VAHE 14.</p> <p>Ko e tapuaki, pe e mala'ia, 'a ia 'e hako ki he kakai Sentiaile—'Oku 'i ai 'a e siasi pe 'e au—ko e iku'anga 'a e fa'e 'a e kau fe'auaki—ko e ngau'e 'a Sione, ko e Fakaha—ko e ngata'anga 'o e me'a he mei 'a Nifai.</p> <p>1. Pea 'e hoko 'o pehe, ka pau 'e tokanga 'a e kakai Sentiaile ki he Lamí 'a e 'Otua, 'i he 'aho 'a ia te ne fakaha ai ia 'e ia ki a te kinaitolu 'i he folofola, pea 'i he maffimafi foki, 'i he mo'oni, koe'uhí ke to'o 'a ho nau ngahi tukia'anga—</p> <p>2. 'Oku 'ikai fakafekoha ho nau lotu ki he Lamí 'a e 'Otua, 'e lau 'a kinaitolu fakataha mo e hako 'o ho 'o taha; 'io, 'o lau 'a kinaitolu fakataha mo e fale 'o 'Isileli; pea te nau hoko ko e kakai monu'a 'a e ta'engata, 'i he fanga 'o e fonua 'e ta'ofa; 'e 'ikai toe fakapopuli 'a kinaitolu; pea 'e 'ikai toe veuki 'a e fale 'o 'Isileli.</p> <p>3. Pea ko e lau lamí, 'a ia kuo keli ma'a nautolu 'e he fu'u siasi lahi mo fakalaila 'a ia na'e fokotu'u 'e tevelo mo 'ene fanau ke ne fusi atu 'a e ngahi laumalie 'o e tangata ki he'—'io, 'a e fu'u luo lahi, 'a ia kuo keli ke faka'auha ai 'a e tangata, 'e fakafonu ia 'aki 'a e fa'ahinga na'e keli ia ke faka'auha ai 'a kinaitolu ke 'osi'osi, 'oku folofola 'e he Lamí 'a e 'Otua; kae 'ikai ko e faka'auha 'o e laumalie, ka ko ho no lauku pe ki hili, 'a ia 'oku tate ha no ngata'anga.</p> <p>4. He vakai, 'oku tatau 'e ni mo e fakapopuli 'a e tevelo, pea hōa foki mo e fakamau 'a e 'Otua</p>

Ko e Ngāue Tokoní 'a e Tu'i ko Penisimaní (Mōsiaia 2:11–14, 18)	Ko e 'Ikai ke Fai 'e he Tu'i ko Noá ha Ngāue Tokoní (Mōsiaia 11:1–15)
<ul style="list-style-type: none"> • Na'á ne ngāue ki hono kakai 'aki 'a e kotoa 'o hono 'mālohí, 'atamaí, mo e iví' (v. 11) • Na'e 'ikai ke ne kumi ke ma'u mai 'a e koloa 'a hono kakai (v. 12) • 'Ikai ke ne tuku hono kakai 'i ha ngaahi 'ana fakapōpula, fakapōpula'i kinaitolu, fakapō, vete koloa, kaiha'a, pe fai fe'auaki; na'á ne ako'i kinaitolu ke nau tauhi e ngaahi fekau (vakai, v. 13) • 'Ikai ke ne fakakavenga'i hono kakai 'aki 'a e tukuhaui fakamamahi (vakai, v. 14) • Ngāue 'aki pē hono nima 'o'oná (vakai, v. 14) • Ako'i hono kakai ke nau 'ngāue ke fetauhi-'aki 'iate [kinaitolu]" (v. 18) 	<ul style="list-style-type: none"> • Tauhi 'ia, mo hono ngaahi uaií mo 'ene kau sinifú; kae 'uma'á foki mo 'ene kau taula'eikí, mo honau ngaahi uaií mo 'enuu kau sinifú' 'aki 'ene tukuhaui hono kakai (v. 4) • "Tuku hono lotó ki he'ene ngaahi koloa" (v. 14) • Kākaa'i hono kakai 'aki 'a e "ngaahi lea ta'e'aonga mo fakahaheheke" (v. 7) • "Fokotu'u 'a e tukuhaui 'o e vahe nima 'e taha 'o e me'a kotoa pē na'a nau ma'u ['e hono kakai]" (v. 3) • Na'e tauhi ia 'i he'ene anga fakapikopikó, tauhi 'otua loí, mo 'ene fe'auaki (vakai, v. 6) • Fakamālohí'i hono kakai ke nau langa 'a e ngaahi fale lahi, ha fu'u fale fakatu'i lahi, ngaahi nofo'anga fakasanisani ma'a e kau taula'eiki lahi, pea mo e ngaahi taua (vakai, v. 8–13)

Ngaahi Fakahinohinó

Toe fakafālahi ange ho'o vakaí ki he tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 122 'aki hono fakakakato e ngaahi 'ekitiviti ko 'ení. Fai e 'ekitiviti 'uluakí 'i ho'o folofolá pea ko hono toé 'i he feitu'u 'oku fakaava atú.

 Ngaahi Fakamatalá

Ko Hono Fakafehokotaki 'o e Folofolá

Hanga 'o fakafehokotaki ha ngaahi potu folofola mahu'inga 'o 'oua na'a si'i hifo he uá pea 'oua na'a laka hake he nimá, 'i he tefito ko e akonakí. Fakafehokotaki e ngaahi folofolá ki he Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 122:9.

Ko Hono Fakatokanga'i 'o e Ngaahi Fongá pe Toutou Fakahoko ha Me'a Tataú

'I he Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 122:5–7, 'oku tu'o lahi hono ngāue'aki ai 'o e fo'i lea ko e *kapaú*. Hiki e ngaahi kupu'i lea 'oku hoko atu 'i mui 'i he *kapaú* 'i he ngaahi veesi ko 'ení.

Ko Hono Fakafehoanaki 'o e Folofolá

Fakafehoanaki e ngaahi ngāue 'a e "loto-ma'á, pea mo e potó, pea mo e anga-faka'eieikí, pea mo e angama'á" 'i he Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 122:2 mo e ngaahi tō'onga 'a Leimana mo Lēmiuela 'i he 1 Nifai 2:11–13.

27 FAKAMATALA FAKANOUNOU'I 'O E FOLOFOLÁ

Tefito'i Mo'oni ke Fakamamafa'í

“He ‘ikai ke ma’u ‘e he kau faiakó ia ha taimi fe’unga ke ako’i ai ‘a e ngaahi me’a kotoa ‘oku ‘i ha kongá folofola pea fakamamafa’i tatau pē kinautolu. . . . ‘Oku ‘uhinga ‘a e *fakamatala’i fakanounou’i* ki hono fakamatala’i ‘i ha ngaahi lea si’i pē, pe ko hano ako’i nounou pē ‘o e ngaahi me’a ‘oku ‘i he ngaahi vahe pe ngaahi veesi ‘oku ‘ikai ke fai hono fakamamafa’i ‘i he kalasi” (*Ako’i ‘o e Ongoongolelei: Ko ha Tohi Tu’utu’uni ma’a e Kau Taki mo e Kau Faiako ‘i he Potungāue Ako ‘a e Siasí, 40*).

Ngaahi ‘Ekitivitī Fakafaiako ‘Oku Fokotu’u Atú

(*miniti ‘e 50*)

Fealēlea’aki

Fakamatala’i e fo’i founga faingata’a ko ‘ení ki he kau faiakó: ‘Oku ako’i fakakongokonga pē ‘e he kau ako fakalotú ‘a e folofolá ‘o fakahokohoko pē ‘o hangē ko ‘enau ‘así, ‘o ngāue mo e ngaahi tefito’i fakakaukau mo e ngaahi tefito’i mo’oni lahi lolotonga iá ‘oku fakakaukau’i ‘a e taumu’a ‘a e tokotaha fa’utohi fakalaumālié fakataha pea mo e ngaahi fiema’u mo e tu’unga faka’atamai mo fakalaumālié ‘o e kau akó—kātoa ‘eni ‘i ha *kí’i taimi nounou pē*. Fehu’i ange ki he kau faiakó: Mei he me’a kuo mou ‘osi a’usiá, ko e hā e me’a ‘oku fa’a hoko ‘i ha kalasi ‘oku ako ai e folofolá ‘o kapau ‘oku ‘ikai ke lava ‘o fakalelei’i ‘a e faingata’a ko ‘ení? Fakamahino ange ko e founga ‘e taha ‘e lava ke fakalelei’i ‘aki ‘a e faingata’a ko ‘ení ko ‘ete fakamatala’i fakanounou ‘a e folofolá.

Tohi Tu’utu’uni

Fakaafe’i e kau faiakó ke nau lau fakalelei ‘a e kongá ‘oku ui ko e “Fakamatala’i Fakanounou e Folofolá” (tohi tu’utu’uni, 40). Fehu’i ange:

- Ko e hā nai hono ‘uhinga ‘oku fa’a ‘aonga ‘ai he taimi ‘e ni’ihi ke fakamatala’i fakanounou e folofolá? (vakai, tohi tu’utu’uni, 40).
- Ko e hā e me’a ‘oku tupu ai hono “fakamatala fakanounou’i” ‘o e folofolá? (vakai, tohi tu’utu’uni, 40).
- ‘Oku fekau’aki fēfē ‘a e fakamatala fakanounou’i mo hono ako’i ‘o e folofolá?
- Ko e hā ha ngaahi founga ‘e ni’ihi ‘o hono fakamatala fakanounou’i ‘o ha ngaahi kongá folofola?

Vitioó

Hulu’i e kongá 28, “Fakamatala fakanounou’i ‘o e Folofolá” (6:32). Fakaafe’i e kau faiakó ke nau vakai ke ‘ilo’i e founga hono faka-‘aonga’i ‘o e fakamatala fakanounou’i ‘i he kalasi ‘a Sisitā Sitiuetí ke ako’i ‘aki ‘a e tohi ‘a Siopé. ‘I he ‘osi ‘a e vitioó peá ke fehu’i ange ki he kau faiakó:

- Ko e hā e ngaahi founga ‘e tolu na’e fakamatala fakanounou’i ‘aki e folofolá ‘i he kalasi ‘a Sisitā Sitiuetí?
- Na’e kau fēfē mai ‘ene kau akó ki hono fakamatala fakanounou’i ‘o e folofolá?

Ngāue Tohi

Tufotufa atu e la’ipepa tufa hono 27. Kole ki he kau faiakó ke nau ako hono fakamatala fakanounou’i e folofolá ‘aki ‘enau fakakakato ‘a e ngaahi ngāue ‘oku ‘oatu ‘i he la’ipepa tufa. Fakaafe’i e kau faiakó ke nau vahevahe ‘enau ngaahi talí mo e kulupu ‘inisevesí.

Faka’aonga’i

Fakaafe’i e kau faiakó ke nau hiki ‘enau ngaahi tali ki he fehu’i ko ‘ení:

Lolotonga ‘eku faiakó, te u lava fēfē ‘o fakamatala fakanounou’i e folofolá ‘i ha founga te ne “tokoni’i ‘o e kau akó ke nau ako ‘a e founga ke nau lau pea mo ako ai pē ‘a e folofolá ‘iate kinautolu koe’uhi ke nau lava ‘o ongo’i

‘a hono ako’i ‘e he Laumālié kiate kinautolu ‘a e ngaahi mo’oni mahu’inga ‘o e ongoongolelei? (*Ako’i ‘o e Ongoongolelei: Ko ha Tohi Tu’utu’uni ma’a e Kau Taki mo e Kau Faiako ‘i he Potungāue Ako ‘a e Siasí, 38*).

Vahevahe ‘a e ngaahi ongo ‘okú ke ma’u ‘o kau ki hono mahu’inga ‘o hono fakamatala fakanounou’i ‘o e folofolá ‘i he founga ako’i hokohoko ‘o e folofolá ‘e ola lelei. Fakaafe’i e kau faiakó ke nau faka’aonga’i ha taha ‘o e ngaahi founga ko ‘ení pe toe lahi ange ai ke fakamatala fakanounou’i ‘aki e folofolá ‘i ha lēsoni hoko mai: (1) faka’aonga’i ‘a e ngaahi ‘ulu’i tohi ‘i he vahé pe kongá, (2) faka’aonga’i ‘a e ngaahi nāunau fakalēsoni kuo ‘osi teuteu ‘e he Potungāue Ako ‘a e Siasí, pe (3) fa’u ha ngaahi fakamatala fakanounou. Tuku ke vahevahe mai ‘e he kau faiakó ‘a e ngaahi me’a ne nau a’usia ‘i he’enau faka’aonga’i ko ia ‘o e me’a kuo nau akó (vahevahe mo hano kaungā faiako pe vahevahe ‘i he fakataha ‘inisevesi hoko mai).

Ngaahi Fakahinohinó

Muimui 'i he fakahinohino ki he ngaahi 'ekitiviti takitaha 'i laló. Hiki ho'o ngaahi talí 'i he ngaahi feitu'u 'oku fakaava atú. Teuteu ke ke vahevahe ho'o ngaahi talí mo e kulupu 'inisēvesí.

 Ngaahi Fakamatalá

Faka'aonga'i e Ngaahi 'Ulu'i Tohi ki he Vahé pe Kongá

Kapau na'á ke teuteu ke ke ako'i 'a 'Alamā 43–62 'i ha kalasi 'e taha pe ua, ko e fē 'a e ngaahi vahe pe ngaahi veesi te ke fakamamafa'í pea mo e fē 'a e ngaahi vahe pe veesi te ke fakamatala fakanounou'í. Faka'aonga'i 'a e ngaahi 'ulu'i tohi 'i he vahé 'o ke hiki ha ngaahi fakamatala fakanounou 'o e ngaahi vahe mo e ngaahi veesi kuó ke fili ke 'oua na'á ke hanga 'o fakamamafa'í.

Faka'aonga'i e Ngaahi Nāunau Fakalēsoni Kuo Teuteu 'e he Potungāue Ako 'a e Siasí

Tomu'a vakai'i ha taha 'o e ngaahi kongá folofola te ke ako'i vave maí. Fakapapau'i pe ko e fē 'a e ngaahi vahe pe ngaahi veesi te ke fakamamafa'í pea mo e fē 'a e ngaahi vahe pe veesi te ke fakamatala fakanounou'í. Vakai ki he tohi ako fakatāutaha 'a e tamasi'i akó he seminelí 'o toe vakai'i 'a e ngaahi palakalafi ki he kongá folofola ko 'ení kuo tohi mata'itohi fakahihifí. Fakapapau'i e founa te ke lava ke faka'aonga'i ai 'a e fakamatala ko 'ení ke fakamatala fakanounou'í e ngaahi vahe mo e ngaahi veesi kuó ke fili ke 'oua na'á ke fakamamafa'í.

Fa'u ha Ngaahi Fakamatala Fakanounou

Lolotonga ho'o teuteu ko ia ke ke ako'i 'a e tohi 'a 'Inosí, 'okú ke fakakaukau ke hanga 'e he kau akó 'o fakamatala fakanounou'í e tohi 'aki 'a e ngaahi fo'i lea pē 'e hongofulu pe toe si'i hifo ai, hili ko iá pea 'i he fo'i lea 'e valu pe toe si'i hifo pē ai, pe 'i ha fo'i lea pē 'e ono pe si'i hifo. 'Okú ke fakapapau'i ke 'ahi'ahi'i e 'ekitiviti ko 'ení kimu'a pea fai e kalasí. Hiki ho'o ngaahi fakamatala fakanounou'í 'i he feitu'u 'oku fakaava atu 'i laló:

1. Fo'i lea 'e hongofulu pe si'i hifo ai:

2. Fo'i lea 'e valu pe si'i hifo ai.

3. Fo'i lea 'e ono pe si'i hifo ai.

28 “FAKATATAU” ‘A E FOLOFOLÁ

Ngaahi Tefito'i Mo'oni ke Fakamamafa'i

'Ai ke Mahino 'a e Founa Hono Faka'aonga'i 'o e Ngaahi Tefito'i Mo'oni mo e Ngaahi Tokātelinē, pea Faka'aonga'i Kinautolu

'Oku 'uhinga 'a hono fakatatau 'o e folofolá ki he mahino 'a e founa 'oku faka'aonga'i'aki 'a e ngaahi tefito'i mo'oni mo e ngaahi tokātelinē ki he mo'ui 'a ha taha pe ko 'ene faka'aonga'i kinautolu ke ne hoko ai 'o tatau ange mo e Fakamo'ui' (Ako'i 'o e Ongoongolelei: Ko ha Tohi Tu'utu'uni ma'a e Kau Taki mo e Kau Faiako 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí, 40–41).

'Oku Mahu'inga 'a e Laumāliē 'i hono Tokoni'i e Kau Akó ke Nau "Fakatatau" 'a e Folofolá Kiate Kinautolu

"'Oku hoko 'a e hono fakatatau 'o e folofolá 'i he taimi 'oku tokoni ai 'a e Laumāliē ki he tokotaha akó ke ne lava 'ilo'i 'a hono mahu'inga 'o ha fo'i tefito'i mo'oni pea mo e founa 'e lava ke hoko ai ia ko ha tāpuaki fakatātaha kiate ia" (Ako'i 'o e Ongoongolelei: Ko ha Tohi Tu'utu'uni ma'a e Kau Taki mo e Kau Faiako 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí, 41).

Fakatokanga'i ange: Kimu'a pea tau toki lava 'o fakatatau 'a e folofolá kiate kinautolú, 'oku fie ma'u ia ke tau feinga ke mahino kiate kinautolu 'a e me'a 'oku ako'i mai 'e he folofolá. Mahalo pē te ke fie ma'u ke mou toe fakamanatu mo e kau faiakó 'a e tefito'i mo'oni ko ia 'o e fekumí, vetevetekí, pea mo hono faka'aonga'i mei he lēsoni 18, "Fakapapau'i e Founá", pea toki ako'i 'a e poto fakafaiakó ki hono fai 'o e "fakatatau" 'i he lēsoni ko 'ení.

Ngaahi 'Ekitiviti Fakafaiako 'Oku Fokotu'u Atú: 'Ai ke Mahino 'a e Founa Hono Faka'aonga'i 'o e Ngaahi Tefito'i Mo'oni mo e Ngaahi Tokātelinē pea Faka'aonga'i Kinautolu

(miniti 'e 40)

Tohi Tu'utu'uni

Fakaafe'i e kau faiakó ke nau lau 'a e ongo 'uluaki sētesi 'o e kongá ko e "Fakatatau 'a e Folofolá" (tohi tu'utu'uni, 40–41). Fehu'i ange: Ko e hā 'a e tafa'aki 'e ua 'o hono fakatatau 'o e folofolá kiate kinautolú?

'Ekitiviti Fakafolofola

Mou lau fakataha 'a e 3 Nifai 15:1. Fehu'i ange ki he kau faiakó:

- Ko e hā e me'a kuo pau ke fai 'e kinautolu 'oku nau fanongo ki he folofola 'a e 'Eiki ke nau tu'u ai "'i he 'aho faka'osi'?"

- 'Oku fekau'aki fēfē 'eni mo e ongo tafa'aki 'e ua 'o hono fakatatau 'o e folofolá 'a ia na'e alea'i 'i he 'ekitiviti kimu'a?

Tohi Tu'utu'uni

Fakaafe'i e kau faiakó ke nau lau 'a e palakalafi 'oku ui "Ko e fakakaukau 'a e tokotaha ko ia na'e ue'i 'e he Laumāliē ke ne hiki 'a e folofolá" (tohi tu'utu'uni, 26). Fehu'i ange:

- Ko e hā e ongo fehu'i 'e ua na'e poupou'i 'e Palesitēni 'Eselā Tafu Penisoni 'a e kau akó ke nau fai hifo pē kiate kinautolu lolotonga 'enau lau e folofolá?
- 'E tokoni fēfē 'a e ongo fehu'i ko 'ení ki he kau akó ke nau fakatatau 'a e folofolá kiate kinautolu?

'Ekitiviti Fakafolofola

Fakahinohino e kau faiakó ki ha kongá folofola 'oku si'isi'i. Fakaafe'i kinautolu ke nau fehu'i hifo pē kiate kinautolu 'a e ongo fehu'i ko ia na'e lave ki ai 'a Palesitēni 'Eselā Tafu Penisoni (tohi tu'utu'uni, 26) pea nau fakakaukau'i e founa te nau lava ke fakatatau ai 'a e kongá folofola ko 'ení kiate kinautolu pē. Tuku ke vahevahe mai 'e he kau faiakó 'a e ngaahi me'a 'oku nau 'iló ki he kulupu 'inisēvesi. Fokotu'u ange ki he kau faiakó ke nau fakaafe'i 'enau kau akó ke nau fai hifo pē kiate kinautolu 'a e ongo fehu'i ko 'ení lolotonga 'enau ako e folofolá.

Tohi Tu'utu'uni

Fakaafe'i e kau faiakó ke nau lau e kongá 'oku ui ko e "Fakatatau 'a e Folofolá" (tohi tu'utu'uni, 40–41). Fehu'i ange: Te ke lava fēfē 'o faka'ai'ai ho'o kau akó ke nau fakatatau 'a e folofolá kiate kinautolu? (vakai, tohi tu'utu'uni, 41).

'I he lolotonga hono tali 'e he kau faiakó 'a e fo'i fehu'i na'e toki 'osi,

hanga 'o hiki 'i he palakipoé 'a e ngaahi founa 'e ono ke faka'ai'ai 'aki e kau akó ke nau fakatatau 'a e folofolá kiate kinautolu (vakai ki he ngaahi palakalafi 'oku faka'ilonga'i atu 'i he tohi tu'utu'uni). Fehu'i ange ki he kau faiakó:

- Ko e fē taimi na'a ke faka'aonga'i tonu ai ('i ho'o hoko ko e faiakó pe ko ha tokotaha akó) ha taha 'o e ngaahi founa ko 'eni 'e onó ke fakatatau 'a e folofolá ki ho'o mo'ui?
- Ko e hā ha ngaahi founa kehe ke faka'ai'ai 'aki e kau akó ke nau fakatatau 'a e folofolá kiate kinautolu?

Hiki e ngaahi fokotu'u 'a e kau faiako 'i he palakipoé. 'Osi ko iá pea ke fehu'i ange: 'E lava fēfē 'e he ngaahi founga takitaha ko 'eni 'o tokoni'i e kau ako ke nau manatu'i e ngaahi folofola 'a e 'Otuá pea fai ki ai?

Vitió

Hulu'i e kongá 29, "Fakatatau 'a e Folofolá"(8:48). Kole ki he kau faiakó ke nau sio angé pe ko e hā e founga na'e faka'aonga'i 'aki 'e Sisitā Kalisitiane 'a e ngaahi founga 'e ono na'e kamata 'akí, 'a ia na'e hiki 'i he palakipoé, ke tokoni ki he'ene kau akó 'i hono fakatatau 'a e folofolá kiate kinautolú. 'I he 'osi 'a e vitió pea fakaafe'i e kau faiakó ke nau vahevahe mo e kulupu 'inisēvesí 'a e ngaahi me'a na'a nau fakatokanga'i.

'Ekitiviti Fakafolofola

Fakahinohino e kau faiakó ke nau sio ki he kongá folofola si'isi'i tatau pē ko ia na'e faka'aonga'i 'i he 'ekitiviti fakafolofola ki mu'a. Fakaafe'i e kau faiakó ke nau fili ha taha 'o e ngaahi founga 'oku hiki atu 'i he palakipoé pea nau teuteu mai ke faka'ali'ali ki he kulupu 'inisēvesí pe te nau faka'aonga'i fēfē'i 'a e founga ko iá ke ako'i 'a e kongá folofola na'e vahe angé. Fakaafe'i ha kau faiako toko si'i pē ke nau faka'ali'ali 'a e me'a kuo nau 'osi teuteu maí.

Lea Na'e Fai

Mou lau fakataha mei he la'ipepa tufa hono 28 'a e lea ko 'eni na'e fai 'e 'Eletā Niila A. Mekisuele 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá.

Fakatauange Ke Tau Fakatatau 'a e Folofolá Kiate Kitautolu

"Fakatau ange te tau fai leva... 'a e me'a na'e fai 'e Nifai 'i he taimi na'á ne lau ai 'a e folofolá, ke tau 'fakatatau 'a e folofola kotoa pē' kiate kitautolu (1 Nifai 19:23). Ko e me'a 'eni ia 'oku 'ikai ke lahi fe'unga 'ene fa'a hokó 'i he Siasí. 'Oku tau lau pē 'a e folofolá, ka ko e taimi lahi 'oku 'ikai ke tau fa'a "fakatatau" ia kiate kitautolu" (*Jesus, the Perfect Mentor* [faeasaiti 'a e Potungāue Ako 'a e Siasí ma'á e kau tāutahá. Feb. 6 2000, 1).

Fai ho'o fakamo'oni ki hono mahu'inga ko ia ke faka'ai'ai e kau akó ke nau fakatatau 'a e folofolá kiate kinautolú.

Faka'aonga'i

Fakaafe'i e kau faiakó ke nau faka'aonga'i 'i ha'anau lēsoni hoko mai ha taha 'o e ngaahi founga ke faka'ai'ai e kau akó ke nau fakatatau 'a e folofolá kiate kinautolu. Tuku ke vahevahe mai 'e he kau faiakó 'a e ngaahi me'a ne nau a'usia 'i he'enu faka'aonga ko ia 'o e me'a kuo nau akó (vahevahe mo hano kaungā faiako pe vahevahe 'i he fakataha 'inisēvesi hoko maí).

Ngaahi 'Ekitiviti Fakafaiako 'Oku Fokotu'u Atú: 'Oku Mahu'inga 'a e Laumālié 'i hono Tokoni'i e Kau Akó ke Nau "Fakatatau" 'a e Folofolá Kiate Kinautolú

(*miniti 'e 10*)

Tohi Tu'utu'uni

Fekau e kau faiakó ke nau toe vakai ki he palakalafi 'uluaki 'o e kongá ko e "Ko Hono Fakatatau 'o e Ngaahi Folofolá" (tohi tu'utu'uni, 40–41). Fehu'i ange:

- 'Oku tokoni fēfē 'a e Laumālié kiate kitautolu ke tau fakatatau 'a e folofolá kiate kitautolu?
- 'Okú ke pehē ko e hā hono 'uhinga 'oku hoko ai 'eni ko ha tefito'i fatongia 'o e Laumālie Mā'oni'oni? (vakai, tohi tu'utu'uni, 41).
- Ko e hā e fatongia 'o ha faiako 'i hono tokoni'i 'o e kau akó ke nau fakatatau 'a e folofolá kiate kinautolu?
- 'Okú ke pehē ko e hā hono 'uhinga 'oku mahu'inga ai ke faka'ai'ai e kau akó ke nau fakatatau 'a e folofolá kiate kinautolú?

Lea Na'e Fai

Mou lau fakataha 'a e 'uluaki fakamatala 'a 'Eletā Tāleni H. 'Oakesi 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá mei he la'ipepa tufa hono 28.

'Oku Tokoni'i Kitautolu 'e he'etau Lau 'a e Folofolá ke Tau Ma'u Fakahā

"Oku hanga 'e he fo'i fakakaukau ko ia 'oku 'omi 'e hono lau 'o e folofolá 'a e ue'i fakalaumālié mo e fakahaá 'o fakaava hake 'a e matapā ki he mo'oni ko 'eni, 'oku 'ikai ke fakanngatangata pē ha potu folofola ki he me'a na'e 'uhinga ki ai he taimi na'e hiki ai iá ka 'e toe fakakau atu pē foki ki ai 'a hono 'uhinga ki he tokotaha 'okú ne lau ia he 'aho ní. 'ikai ko ia pē, ka 'e tupu foki mei hono lau 'o e folofolá 'a e ma'u fakahā he ngaahi 'ahó ni 'o kau ki ha fa'ahinga me'a pē 'oku finangalo 'a e 'Eikí ke Ne fakahoko mai ki he tokotaha 'okú ne lau e folofolá 'i he taimi ko iá. 'Oku 'ikai ko ha'amau fakalahi 'a 'emaui pehē oku lava pē ke hoko 'a e folofolá ko ha 'Ūlimi mo ha Tūmemi ke tokoni'i kitautolu takitaha ke tau ma'u ha fakahā fakafo'ituitui.

"Koe'uhí 'oku tau tui 'e lava ke tokoni'i kitautolu 'e hono lau 'o e folofolá ke tau ma'u fakahā, 'oku faka'ai'ai ai kitautolu ke tau toutou lau e folofolá. 'I he'etau toutou laú, 'oku tau 'ilo ai ki he me'a 'oku finangalo 'a 'etau Tamai Hēvaní ke tau 'ilo mo fai 'i he'etau mo'ui fakafo'ituitui he 'aho ní. Ko hono 'uhinga ia 'e taha 'oku tui ai 'a e Kāingalotu 'o e Siasí ki hono lau *faka'aho* 'o e folofolá" ("Scripture Reading and Revelation" *Ensign*, January 1995, 8).

Fehu'i ange ki he kau faiakó:

- 'Oku lava fēfē 'e hono lau 'o e folofolá 'o "fakatupu 'a e ma'u fakahā he ngaahi 'aho ní"?

- 'E tokoni'i fēfē kitautolu 'e hono lau faka'aho 'o e folofolá ke tau fakatatau 'a e folofolá kiate kitautolu?

Lea Na'e Fai

Mou lau fakataha 'a e lea ko 'eni 'a 'Eletā Lisiate G. Sikoti 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá mei he la'i-pepa tufa hono 28.

'Oku Fakahoko Fakafo'ituitui 'e he 'Eikí 'a 'Etau Mahino Fekau'aki mo e Mo'oni

“Kiate au, 'oku 'uhinga 'a e fo'i lea ko e *fakamāma'i* 'e hanga 'e he 'Eikí 'o fakahoko fakafo'ituitui mai pē 'a 'etau mahino fekau'aki mo e mo'oni ke feau 'aki 'etau ngaahi fiema'u fakafo'ituitui pea 'i he lolotonga 'o 'etau feinga ke ma'u 'a e fakahinohino ko iá” (*Helping Others to Be Spiritually Led* [lea na'e fai ki he kau faiako fakalotú 'i ha ako fekau'aki mo e Tokāteline mo e Ngaahi Fuakavá mo e Hisitōlia 'o e Siasí, 'Univēsiti ko Pilikihami 'Tongí, Aug. 11 1998]. 12).

Kole ki he kau faiakó ke nau fakakaukau angé ki ha ngaahi taimi na'e fakahoko fakafo'ituitui mai ai pē 'e he 'Eikí 'a 'enau mahino fekau'aki mo e mo'oni ke feau 'aki 'enau ngaahi fiema'u fakafo'ituitui

Lea Na'e Fai

Mou lau fakataha 'a e lea hono ua 'a 'Eletā Tāleni H. 'Oakesí mei he la'i-pepa tufa hono 28.

Ko Hono Fakahoko Tukupaú ko e Fatongia ia 'o e Fakafo'ituitui

“Ko e kau faiako ko ia kuo fekau'i ke nau ako'i 'a e ngaahi tefito'i mo'oni 'o e ongoongolele'i pea mo e 'tokāteline 'o e pule'angá' (T&F 88:77), 'oku totonu ke nau ta'ofi hono ako'i o ha ngaahi lao tukupau pe ko ha ngaahi founga fakahoko. Hangē ko 'eni, 'e 'ikai te nau ako'i ha ngaahi lao ke fakapapaui ai pē ko e hā 'a e vahehongofulu kakató, pea 'e 'ikai te nau fokotu'u atu ha lisi 'o e *ngaahi me'a ke fai* mo e *ngaahi me'a ke 'oua 'e fai* 'i hono tauhi 'o e 'Aho Sāpaté ke mā'oni'oni. Ka hili pē hono ako'i 'e he faiakó 'a e tokāteline mo e ngaahi tefito'i mo'oni mei he folofolá pea mo e kau palōfita mo'uí, 'e hoko leva ko e fatongia 'o e kakai fakafo'ituitui mo e ngaahi fāmilí hono fakapapaui 'a e ngaahi founga fakahoko 'o e tokāteline pe ngaahi laó.

“Oku ma'u 'e he ngaahi tokāteline mo e ngaahi tefito'i mo'oni 'oku ako'i lelei ha mālohi lahi ange 'i he 'ulungā-angá 'i he ngaahi laó. Ko e taimi ko ia 'oku tau ako'i ai 'a e ngaahi tokāteline mo e ngaahi tefito'i mo'oni 'o e ongoongolele'i, 'oku tau lava 'o fe'unga ai ke ma'u 'a e fakamo'oni mo e fakahinohino 'a e Laumālie pē ko iá 'i hono fakahoko 'o e ngaahi akonaki ko iá 'i he 'enau mo'ui faka'ahó” ('i he Conference Report, October 1999, 102; pe *Liahona*, Sānuai 2000, 96).

Fai ho'o fakamo'oni ki he fatongia 'o e Laumālie 'i hono tokoni'i 'o e kau akó ke nau fakatatau 'a e folofolá kiate kinautolu.

Faka'aonga'i

Fakaafe'i e kau faiakó ke nau hiki 'enau tali ki he fehu'i ko 'eni:

Lolotonga 'eku faiakó, te u lava fēfē ke faka'ai'ai e kau akó ke nau fakatatau 'a e folofolá ke “tokoni'i e kau akó ke nau ako 'a e founga 'o hono lau mo ako'i 'o e folofolá 'iate kinautolu peé koe'uhí ke nau lava 'o ongo'i 'a hono ako'i kiate kinautolu 'e he Laumālie 'a e ngaahi mo'oni mahu'inga 'o e ongoongolele'i”? (*Ako'i 'o e Ongoongolele'i: Ko ha Tohi Tu'utu'uni Ma'a e Kau Taki mo e Kau Faiako 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí, 38).*

Fakaafe'i e kau faiakó ke nau faka'ai'ai 'enau kau akó ke nau fakatatau 'a e folofolá kiate kinautolu 'i ha lēsoni hoko mai. Tuku ke vahevahe 'e he kau faiakó 'a e ngaahi me'a ne nau a'usia 'i he 'enau faka'aonga'i 'a e me'a kuo nau akó (vahevahe mo hano kaungā faiako pe vahevahe 'i he fakataha 'inisēvesi hoko mai).

Fakatauange Ke Tau Fakatatau 'a e Folofolá Kiate Kitautolu

Na'e pehē 'e 'Eletā Niila A. Mekisuele 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá: "Fakatatau ange te tau fai leva. . . 'a e me'a na'e fai 'e Nifai 'i he taimi na'á ne lau ai 'a e folofolá, ke tau fakatatau 'a e folofola kotoa pē kiate kitautolu (1 Nifai 19:23). Ko e me'a 'eni ia 'oku 'ikai lahi fe'unga 'ene fa'a hoko 'i he Siasí. 'Oku tau lau pē 'a e folofolá, ka ko e taimi lahi 'oku 'ikai ke tau fa'a "fakatatau" ia kiate kitautolu" (*Jesus, the Perfect Mentor* [faeasaiti 'a e Potungāue Ako 'a e Siasí ma'á e kau tāutahá, 6 Feb., 2000, 1).

 Ngaahi Fakamatalá

'Oku Tokoni'i Kitautolu 'e He'etau Lau 'a e Folofolá Ke Tau Ma'u Fakahā

Na'e pehē 'e 'Eletā Tāleni H. 'Oakesi 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá: "'Oku hanga 'e he fo'i fakakaukau ko ia 'oku 'omi 'e hono lau 'o e folofolá 'a e ue'i fakalaumālie mo e fakahaá 'o fakaava hake 'a e matapā ki he mo'oni ko 'ení, 'oku 'ikai ke fakangatangata pē ha potu folofola ki he me'a na'e 'uhinga ki ai he taimi na'e hiki ai iá ka 'e toe fakakau atu pē foki ki ai 'a hono 'uhinga ki he tokotaha 'okú ne lau ia he 'aho ní, 'ikai ko ia pē, ka 'e tupu foki mei hono lau 'o e folofolá 'a e ma'u fakahā he ngaahi 'ahó ni 'o kau ki ha fa'ahinga me'a pē 'oku finangalo 'a e 'Eikí ke Ne fakahoko mai ki he tokotaha 'okú ne lau e folofolá 'i he taimi ko iá. 'Oku 'ikai ko ha'amau fakalahi 'a 'emau pehē 'oku lava pē ke hoko 'a e folofolá ko ha 'Ūlimi mo ha Tūmemi ke tokoni'i kitautolu takitaha ke tau ma'u ha fakahā fakafa'ituitui.

"Koe'uhí 'oku tau tui 'e lava ke tokoni'i kitautolu 'e hono lau 'o e folofolá ke tau ma'u fakahā, 'oku faka'ai'ai ai kitautolu ke tau toutou lau e folofolá. 'I he'etau toutou laú, 'oku tau 'ilo ai ki he me'a 'oku finangalo 'a 'etau Tamai Hēvaní ke tau 'ilo mo fai 'i he'etau mo'ui fakafa'ituituí he 'aho ní. Ko hono 'uhinga ia 'e taha 'oku tui ai 'a e Kāingalotu 'o e Siasí ki hono lau *faka'aho* 'o e folofolá" ("Scripture Reading and Revelation," *Ensign*, January 1995, 8).

'Oku Fakahoko Fakafa'ituitui 'e he 'Eikí 'a 'Etau Mahino Fekau'aki mo e Mo'oni

Na'e pehē 'e 'Eletā Lisiate G. Sikoti 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá: "Kiate au, 'oku 'uhinga 'a e fo'i lea ko e fakamāma'i 'e hanga 'e he 'Eikí 'o fakahoko fakafa'ituitui mai pē 'a 'etau mahino fekau'aki mo e mo'oni ke feau 'aki 'etau ngaahi fiema'u fakafa'ituituí pea 'i he lolotonga 'o 'etau feinga ke ma'u 'a e fakahinohino ko iá" (*Helping Others to be Spiritually Led* [lea na'e fai ki he kau faiako fakalotú 'i ha ako fekau'aki mo e Tokāteline mo e Ngaahi Fuakavá mo e Hisitōlia 'o e Siasí, 'Univēsiti ko Pilikihami 'Tongí, 11 Aug., 1998], 12).

Ko Hono Fakahoko Tukupau ko e Fatongia ia 'o e Fakafa'ituitui

Na'e pehē 'e 'Eletā Tāleni H. 'Oakesi:

"Ko e kau faiako ko ia kuo fekau'i ke nau ako'i "'a e ngaahi tefito'i mo'oni 'o e ongoongolele'" pea mo e 'tokāteline 'o e pule'angá' (T&F 88:77) 'oku totonu ke nau ta'ofi hono ako'i 'o ha ngaahi lao tukupau pe ko ha ngaahi founga fakahoko. Hangē ko 'ení, 'e 'ikai te nau ako'i ha ngaahi lao ke fakapapau'i ai pe ko e hā 'a e vahehongofulu kakató, pea 'e 'ikai te nau fokotu'u atu ha lisi 'o e *ngaahi me'a ke fai* mo e *ngaahi me'a ke 'oua 'e fai* 'i hono tauhi 'o e 'Aho Sāpaté ke mā'oni'oni. Ka hili pē hono ako'i 'e he faiakó 'a e tokātelinē mo e ngaahi tefito'i mo'oni mei he folofolá pea mo e kau palōfita mo'uí, 'e hoko leva ko e fatongia 'o e kakai fakafa'ituituí mo e ngaahi fāmilí hono fakapapau'i 'a e ngaahi founga fakahoko 'o e tokātelinē pe ngaahi laó.

"Oku ma'u 'e he ngaahi tokāteline mo e ngaahi tefito'i mo'oni 'oku ako'i leleí ha mālohi lahi ange 'i he 'ulungāngá' 'i he ngaahi laó. Ko e taimi ko ia 'oku tau ako'i ai 'a e ngaahi tokāteline mo e ngaahi tefito'i mo'oni 'o e ongoongoleleí, 'oku tau lava 'o fe'unga ai ke ma'u 'a e fakamo'oni mo e fakahinohino 'a e Laumālie pē ko iá 'i hono fakahoko 'o e ngaahi akonaki ko iá 'i he'enau mo'ui fakafa'ituituí" ('i he Conference Report, October 1999, 102; pe *Liahona*, Sānuali 2000, 96).

29 FAKATUPULAKI 'A E 'ILO FOLOFOLÁ

Tefito'i Mo'oni ke Fakamamafa'i

“Oku 'uhinga 'a e fakataukei 'o e folofolá ki hono lava ko ia ke kumi 'o ma'u ha ngaahi potu folofola pau, ke mahino 'a honau 'uhingá, pea ke faka'aonga'i kinautolu 'i he mo'ui faka'ahó mahino 'a honau 'uhingá, pea faka'aonga'i kinautolu 'i he mo'ui faka'ahó” (*Ako'i 'o e Ongongolelé: Ko ha Tohi Tu'utu'uní Ma'á e Kau Taki mo e Kau Faiako 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí*, 41).

Ngaahi 'Ekitiviti Fakafaiako 'Oku Fokotu'u Atú

(*mīniti 'e 50*)

Tohi Tu'utu'uní

Fekau e kau faiakó ke nau lau fakalelei 'a e palakalafi 'uluaki 'o e kongá ko e “Fakatupulaki 'a e Fakataukei 'o e Folofolá” (tohi tu'utu'uní, 41–42). Fehu'i ange:

- Ko e hā e taumu'a 'o e 'ilo folofolá? (vakai, tohi tu'utu'uní, 41).
- Ko e hā 'oku fu'u mahu'inga ai ke lava 'e he kau akó 'o faka'aonga'i 'a e ngaahi tefito'i potu folofolá 'i tu'a he kalasí?
- Te ke lava fēfē 'o tokoni'i ho'o kau akó ke nau ako 'a e ngaahi potu folofola ako ma'ulotó ke nau faka'aonga'i kinautolu 'i tu'a he kalasí?

Lea Na'e Fai

Vahevahe 'a e lea ko 'eni 'a Pīsope Henelī B. 'Aealingi 'i he'ene kei hoko ko e mēmipa 'o e Kau Pisopeliki Pulé:

'Oku Toe Foki Mai e Ngaahi Ongó

“Ko e taha 'o e ngaahi me'a 'oku ou manatu ki ai 'i he'eku kei si'i ko hono lau e folofolá 'i ha lokiako. . . . Na'e lau 'e ha tokotaha ako 'e taha 'a e ngaahi potu folofola na'á ne 'osi fili me'i he Tohitapú, ko e tokotaha kehe he 'aho takitaha. . . .

“Ko ia, ko e 'aho ako hono uofulu mā nima kotoa pē, ko hoku taimi ia ke u fili ai 'a e potu folofolá. Na'á ku fili ma'u pē 'e au 'a e potu folofola tatau [1 Kolinitó 13:1–2], pea mahalo na'e 'osi 'ilo pē 'e hoku kaungā kalasí 'o'oku ia e me'a 'e hoko 'i hoku taimí. 'Oku 'ikai ke u manatu'i pe na'á ku 'uluaki fanongo he ngaahi potu folofolá 'i fē; kuo ngalo ia he na'á ku kei si'i. Ka te u lava pē 'o lau ma'uloto atu ia kiate kimoutolu he taimí ni, pea ko 'eku laú pē 'oku toe foki mai e ngaahi ongó. Na'e hoko ia he taimi kotoa pē, pea 'oku kei hoko pē he taimí ni” (*Come unto Christ*, 'i he *Brigham Young University 1989–90 Devotional and Fireside Speeches* [1990], 37).

Fehu'i ange ki he kau faiakó:

- Ko e hā e me'a 'oku ako'i mai kiate kinautolu 'e he me'a na'e hoko kia Pīsope 'Aealingi 'o kau ki hono manatu'i 'o e ngaahi potu folofolá?
- 'Oku fekau'aki fēfē 'eni mo e 'ilo folofolá?

'Ekitiviti Fakafolofola

Vahevahe mo e kau faiakó ha potu folofola na'e mahu'inga kiate koe 'i ho'o mo'uí. Fakamatala'i ki he kau faiakó 'oku tau manatu'i 'a e ngaahi potu folofola 'oku 'uhinga mālie pea na'e 'i ai hono mahu'inga kiate kinautolu. Mou lau fakataha 'a e Hisitōlia 'o Siosefa Sāmitá 2:11–12. 26. Fehu'i ange ki he kau faiakó:

- Ko e hā hono 'uhinga na'e manatu'i ai 'e Siosefa Sāmita 'a e tohi Sēmisi 1:5 hili ia ha ngaahi ta'u lahi kimui mai?
- Ko e hā ha ngaahi potu folofola 'okú ke manatu'i?
- Ko e hā hono 'uhinga 'okú ke manatu'i ai 'a e ngaahi potu folofola ko 'eni?
- 'I he'etau feinga ko ia ke ako'i 'a e ngaahi veesi ki he 'ilo folofolá, ko e hā e me'a te ne tokoni'i e kau akó ke nau manatu'i kinautolu?
- Ko e hā 'ene kaunga 'a 'eni ki hono manatu'i 'o e ngaahi potu folofola kehe 'o mavahe ia mei he ngaahi veesi ki he 'ilo folofolá?

Tohi Tu'utu'uní

Fekau e kau faiakó ke nau lau 'a e palakalafi fika 'uluaki mo e ua 'i he kongá ko ia ko e “Fakatupulaki 'a e Fakataukei 'o e Folofolá” (tohi tu'utu'uní, 41). Fehu'i ange:

- Ko e hā e ngaahi me'a 'e tolu 'okú ne fakahā mai kuo “'ilo” 'e ha tokotaha ako ha potu folofola? (vakai, tohi tu'utu'uní, 41).
- Ko e hā 'a e ki ki hono tokoni'i 'o e kau akó ke nau 'ilo'i 'a e ngaahi potu folofola ko 'eni? (vakai, tohi tu'utu'uní, 41).

Ngaahi Founga ke Tokoni'i ai e Kau Akó ke Nau “Faka'aonga'i”

Hiki 'a e saati ko 'eni 'i he palakipoé:

Ko Hono Fakalalaka 'o e 'Ilo Taukei Faka-folofolá	Ngaahi Founga ke Tokoni'i ai e Kau Akó ke Nau “Kumi”	Ngaahi Founga ke Tokoni'i ai 'e Kau Akó ke “Mahino” Kiate Kinautolu
---	--	---

Fehu'i ange ki he kau faiakó:

- Ko e hā ha ngaahi founga te tau lava 'o tokoni'i 'aki e kau akó ke nau ako hono kumi 'o e ngaahi veesi ki he 'ilo folofolá? (vakai, tohi tu'utu'uní, 42).

- Ko e hā mo ha toe ngaahi founga kehe ne tokoni ki ho'o kau akó?
- Ko e hā ha ngaahi founga te tau lava 'o tokoni'i ai 'a e kau akó ke *mahino* kiate kinautolu 'a hono 'uhinga 'o e ngaahi veesi ki he 'ilo folofolá?
- Ko e hā ha ngaahi founga te tau lava 'o tokoni'i ai 'a e kau akó ke nau *faka'aonga'i* 'a e ngaahi veesi ki he 'ilo folofolá 'i he'enau mo'uí? (vakai, tohi tu'utu'uni, 42).

Hiki e ngaahi tali 'a e kau faiakó 'i he palakipoé 'i honau ngaahi kō-lomu totonú. Fakamatala'i ange ki he kau faiakó 'oku 'i ai 'a e ngaahi 'ekitiviti 'ilo folofola lahi 'oku nau nofo taha pē kinautolu 'i hono *kumi* 'o e ngaahi veesi folofolá. Fakamatala'i ange 'oku totonu foki ke tokoni'i 'e ha kau faiakó 'a e kau akó ke *mahino* kiate kinautolu 'a hono 'uhinga 'o e ngaahi vēsí pea faka'ai'ai 'a e kau akó ke nau faka'aonga'i 'a e ngaahi vēsí ki he'enau mo'uí.

Vitió

Hulu'i e kongá 30, "Fakatupulaki 'a e 'Ilo Folofolá" (4:20). 'I he kongá ko 'ení 'oku tokoni'i ai 'e Sisitā Hālisi e kau akó ke nau maheni mo 'ilo'i 'a e ngaahi veesi ki he 'ilo folofolá. Fakaafe'i e kau faiakó ke nau sio ke nau 'ilo'i e founga 'oku tokoni'i 'aki 'e Sisitā Hālisi 'a 'ene kau akó ke nau kumi, mahino kiate kinautolu, mo nau faka'aonga'i 'a e ngaahi potu folofolá.

Ngāue Fakakulupu

Vahevahe e kau faiakó ki ha fanga ki'i kulupu taki toko fā pe toe toko si'i hifo pē ai. Vahe ki he kulupu takitaha ha veesi ki he 'ilo folofolá me'i he ngaahi lēsoni 'o e ta'u ní. Fekau e ngaahi kulupú ke nau fakatāta'a'i ke mamata 'a e kulupu 'inisēvesi ki ha (1) founga ke tokoni'i 'aki 'a e kau akó 'i hono kumi 'o e potu folofolá, (2) ha founga ke tokoni'i 'aki 'a e kau akó ke mahino kiate kinautolu 'a hono 'uhinga 'o e potu folofolá, pea (3) ha founga ke tokoni'i 'aki e kau akó ke nau faka'aonga'i e potu folofolá ki he'enau mo'uí.

Vahevahe mo kinautolu 'a ho'o ongo 'o kau ki hono mahu'inga ke tokoni'i 'a e kau akó ke nau kumi, mahino kiate kinautolu, pea nau faka'aonga'i 'a e ngaahi veesi ki he 'ilo folofolá koe'uhí ke 'uhinga mālie 'a e ngaahi vēsí kiate kinautolu pea nau manatu'i 'a e ngaahi potu folofola ko 'ení 'i hono kotoa 'o 'enau mo'uí.

Tohi Tu'utu'uni

Tuku ke lau 'e he kau faiakó 'a e palakalafi fika tolu mo fā 'i he kongá ko e "Fakatupulaki 'a e Fakataukei 'o e Folofolá" (tohi tu'utu'uni, 41). Fehu'i ange:

- Ko e hā hono mahu'inga 'o hono ako ma'uloto pe taukei 'i he folofolá? (vakai, tohi tu'utu'uni, 41).
- Ko e hā e ngaahi fakatu'utāmaki 'o hono faka'aonga'i 'o e fe'auhi ke fakatupulaki ai 'a e taukei 'i he folofolá? (vakai, tohi tu'utu'uni, 41).
- Ko e hā e ni'ihí 'o e ngaahi founga ke fakatupulaki 'aki 'a e 'ilo taukei fakafolofolá ta'e fai ai ha fe'auhi? (vakai, tohi tu'utu'uni, 41–42).

Faka'aonga'i

Fakaafe'i e kau faiakó ke nau hiki 'enau ngaahi tali ki he fehu'i ko 'ení:

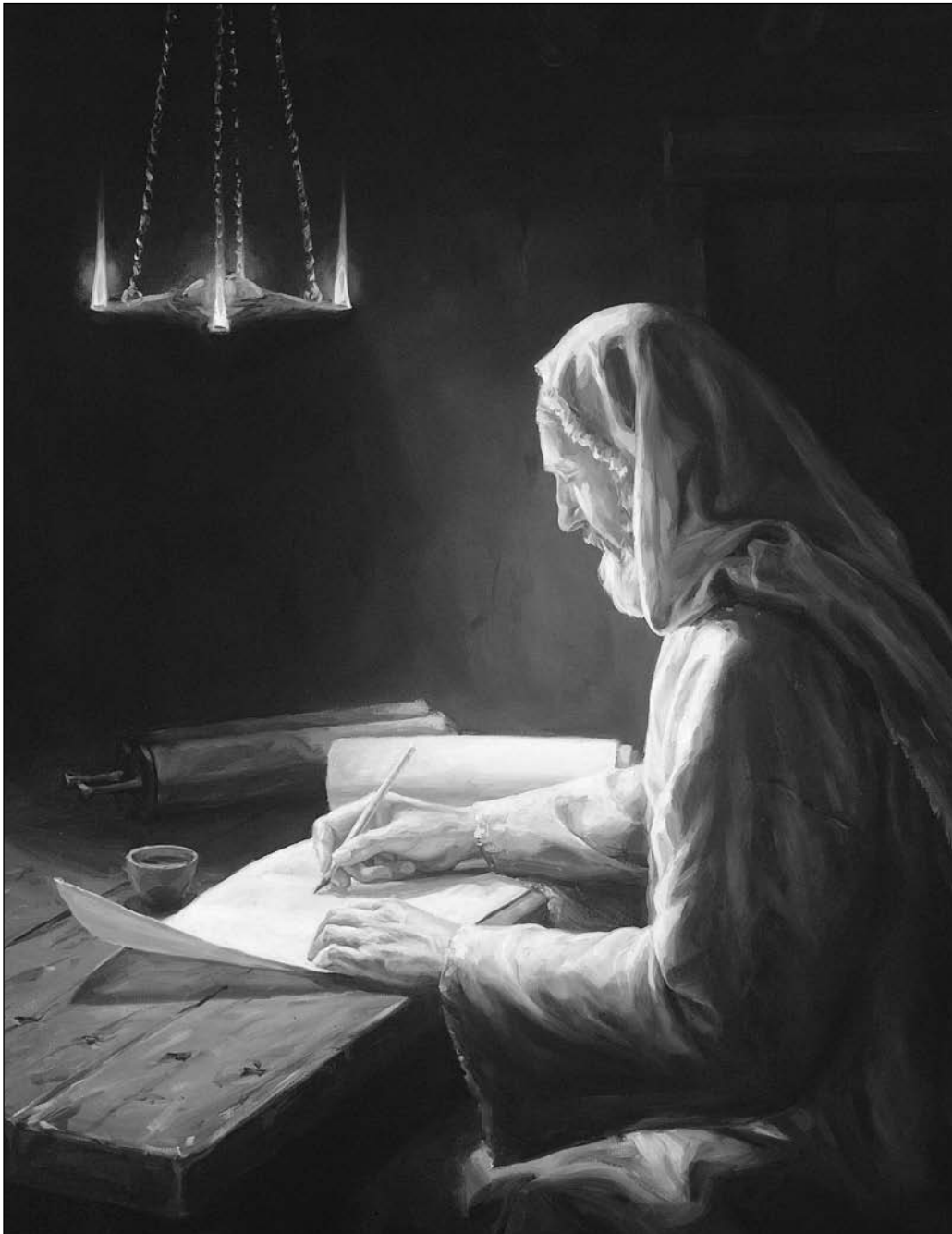
Lolotonga 'eku faiakó, te u lava fēfē 'o faka'aonga'i 'a e 'ilo taukei fakafolofolá ke "tokoni'i e kau akó ke nau lau pea mo ako ai pē 'a e folofolá 'iate kinautolu koe'uhí ke nau lava 'o ongo'i 'a hono ako'i 'e he

Laumālie kiate kinautolu 'a e ngaahi mo'oni mahu'inga 'o e ongoongolelé."

Faka'ai'ai e kau faiakó ke 'oua na'a ngata pē 'i he'enau tokoni'i e kau akó ke nau kumi e ngaahi veesi ki he 'ilo folofolá, ka ke nau toe tokoni'i foki kinautolu 'i ha lēsoni 'amui ke mahino 'a hono 'uhinga 'o e ngaahi potu folofolá pea faka'aonga'i kinautolu ki he'enau mo'uí. Tuku ke vahevahe mai 'e he kau faiakó 'a e ngaahi me'a ne nau a'usia 'i he'enau faka'aonga'i ko ia 'o e me'a kuo nau akó (vahevahe mo hano kaungā faiako pe vahevahe 'i he fakataha 'inisēvesi hoko maí.)

AKO'I 'O E ONGOONGOLELEÍ: NGA'AHÍ PŌTO'I FAKAFAI'AKO KE OLA LELEI AI E FAIAKÓ

KO HONO AKO PE'A MO AKO'I 'O E FOLOFOLÁ
KO E FAI LĒSONI PE FAKAHINOHINO 'A E FAIAKÓ
KO E NGA'AHÍ FEHU'I MO E FEALĒLEA'AKI FAKAKALASÍ
NGA'AHÍ MA'U'ANGA TOKONI FAKAFAI'AKO FEKAU'AKI MO E SIÓ,
FANONGÓ, MO HA NGA'AHÍ TOKONI FAKAFAI'AKO KEHE PĒ
KO E NGA'AHÍ NGĀUE TOHI MO E NGĀUE FAKAKULUPÚ

30 KO E FAI LĒSONI PE FAKAHINOHINO 'A E FAIAKÓ

Ngaahi Tefito'i Mo'oni ke Fakamamafa'i

Ko Hono Fakahoko 'e he Faiakó 'a e Lēsoni ko e 'Ekitiviti Mu'omu'á Ia

Ko hono fai ko ia 'e he faiakó 'a e lēsoni ko e taha ia 'o e "ngaahi fuofua me'a 'oku fakahoko 'e he faiakó 'i he'enu tatakai 'a e ako 'oku fai" (*Ako'i 'o e Ongooogolelei: Ko ha Tohi Tu'utu'uni ma'á e Kau Faiako mo e Kau Taki 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí* [1994], 42).

'Oku Fakalahi 'e he Ngaahi Talanoa Mo'oni ki Hono Ako'i 'o e Folofolá

'Oku fakatāta'a'i mai 'e he ngaahi talanoa mo'oni mei he folofolá pea mei he hisitōlia 'o e Siasí 'a hono uesia 'e he talangofua pe talangata'a ki he ngaahi tefito'i mo'oni 'o e ongoogolelei 'a e mo'ui 'a e kakaí. "E hoko hano toe fai 'o e ngaahi talanoá ni ko ha taha ia 'o e ngaahi me'a faka'ai'ai 'e lava ke fakahoko 'e he kau faiakó ma'a 'enu kau akó" (*Ako'i 'o e Ongooogolelei: Ko ha Tohi Tu'utu'uni ma'á e Kau Taki mo e Kau Faiako 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí*, 43).

Palani Hono Fakahoko 'e he Faiakó 'a e Lēsoni

'Oku fie ma'u ha palani mo ha teuteu lelei ki hono fai 'o e lēsoni 'a e faiakó ke fakapapai'i "a e founa ke kamata 'akí pea mo hono fakalalakala 'o e lēsoni 'i ha founa 'e 'uhinga mālié" (*Ako'i 'o e Ongooogolelei: Ko ha Tohi Tu'utu'uni ma'á e Kau Taki mo e Kau Faiako 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí*, 44). Lolotonga 'a e teuteu ko 'ení, 'oku fie ma'u ia ke fakakaukau'i 'e he faiakó 'a e founa 'e kau-nga lelei ai 'a hono fai 'o e lēsoni ki he mateuteu, kau, mo hono faka'aonga'i 'e he tokotaha akó.

Fakataha'i e Fakahinohino 'a e Faiakó mo ha Ngaahi Founa Fakafaiako Kehe

'Oku 'aonga e fai lēsoni 'a e faiakó 'i he taimi 'oku hoko ai ko ha "konga 'o ha palani fakalūkufua ke ne faka'aonga'i ai 'a e ngaahi founa fakafaiako kehe" (*Ako'i 'o e Ongooogolelei: Ko ha Tohi Tu'utu'uni Ma'á e Kau Taki mo e Kau Faiako 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí*, 44).

Faka'aonga'i ha Ngaahi Founa Kehekehe 'i Hono Fakahoko 'o e Lēsoni

'Oku fakalahi ki he fai lēsoni 'a e faiakó 'a e māfulifuli 'a hono le'ó, 'a e anga hono le'ó pea mo 'ene le'o-lahí; 'a 'ene ngaue holó; mo e ngaahi fa'ahinga nāunau 'oku faka'aonga'i (vakai, *Ako'i 'o e Ongooogolelei: Ko ha Tohi Tu'utu'uni*, 45).

Ngaahi 'Ekitiviti Fakafaiako 'Oku Fokotu'u Atú: Ko Hono Fakahoko 'e he Faiakó 'a e Lēsoni ko e 'Ekitiviti Mu'omu'á Ia

(*miniti 'e 8*)

Tohi Tu'utu'uni

Fekau e kau faiakó ke nau lau fakalelei 'a e ngaahi 'uluaki palakalafi 'e tolu 'i he konga "Ko e fai Lēsoni pe Fakahinohino 'a e Faiakó" (tohi tu'utu'uni, 43–44).

- Ko e hā e "ko e fai lēsoni pe fakahinohino" 'a e faiakó?
- 'Oku mou pehē ko e hā hono 'uhinga 'oku hoko ai e fai lēsoni 'a e faiakó ko e taha 'o e ngaahi 'ekitiviti mu'omu'a 'a e kau faiakó?
- Ko e hā hono 'uhinga 'oku fa'a lau ai 'a e kakaí 'o kau ki he fai lēsoni 'a e faiakó 'o hangē ia ko ha founa 'oku 'ikai ke lelei?
- Ko e fē ha taimi na'a ke sio ai ki he 'aonga hono faka'aonga'i 'o e fai lēsoni 'a e faiakó?
- Ko e hā e me'a 'oku tupu mei ai 'a e 'ikai ke fa'a 'aonga e fai lēsoni 'a e faiakó?
- Te ke lava fēfē 'o tala 'a e taimi 'oku fu'u lahi ai ho'o fai pē 'e koe faiakó e lēsoni?
- Ko e hā e ni'ihī 'o e ngaahi tefito'i ngāue 'a e fai lēsoni pe fakahinohino 'a e faiakó?

Ngaahi 'Ekitiviti Fakafaiako 'Oku Fokotu'u Atú: 'Oku Fakalahi 'e he Ngaahi Talanoa Mo'oni ki hono Ako'i 'o e Folofolá

(*miniti 'e 23*)

Lea Na'e Fai

Fakaafe'i e kau faiakó ke nau lau 'a e lea 'a 'Eletā Pulusi R. Makongiki 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá mei he la'i-pepa tufa hono 29.

Ko e Taumu'a 'o e Ngaahi Talanoa 'Oku Nau Fakatupulaki 'a e Tuí

"Oku ou pehē ko e founa totonu pē ke tau muiá ko ha'atau tafoki ki he ngaahi folofola mā'oni'oni 'o ako 'a e me'a na'e fai 'e he 'Eikí ma'á e kakai 'o Hono siasí 'i he taimi fuoloá. Ko e lahi ange 'o 'etau 'ilo ki he founa ngāue 'a e 'Otuá 'i he ngaahi 'aho ki mu'á, ko 'etau toe fakapapai'i ange ai pē ia te Ne toe fai pē 'a e ngaahi me'a tatau 'i he ngaahi 'ahó ni.

“E a’usia ‘e he ngaahi talanoa ‘i he folofolá ‘oku nau fakatupulaki e tuí ‘a ‘enau taumu’á kapau te tau fakangofua ia ke hoko, pea ko e taumu’a ko iá ko hono fakatupu ‘a e tuí ‘i hotau lotó koe’uhí ke tau falala ki he ‘Eiki tatau pē ko ia na’á Ne tāpuekina ‘etau ngaahi kui ‘i mu’á ‘o tau ma’u ai ‘a e ngaahi tāpuaki tatau pē ko ia na’á Ne lilingi hifo kiate kinautolú. . . .

“I he hili ko ia ‘etau ako pea tau ma’u ‘a e tui ‘o hangē ko e kakai ‘i he kuonga mu’á, te tau fiefia ai foki ‘i he ngaahi me’a na’a nau fiefia aí. ‘E nofo’ia leva ‘e he lotu mo’oni mo ta’e hano melé ‘a hotau ngaahi lotó ‘o hangē ko ‘ene nofo’ia ‘a honau ngaahi lotó, pea te tau lava ke fakamo’oni’i ki hotau kuongá ni ‘a e angalelei ‘a e ‘Otuá kiate kinautolú ‘o hangē ko ‘enau fakamo’oni’i ‘a e anga-lelei tatau pē kiate kinautolú” (“The How and Why of Faith-Promoting Stories,” *New Era*, July 1978, 5),

Fehu’i ange ki he kau faiakó: Ko e hā hono taumu’a ‘o e ngaahi talanoa ‘oku nau fakatupulaki ‘a e tuí?

Tohi Tu’utu’uní

Fakaafe’i e kau faiakó ke nau lau fakalelei ‘a e kongá ko e “Faka’aonga’i ‘a e Ngaahi Talanoa Mo’oni” (tohi tu’utu’uní, 43). Fehu’i ange:

- Ko e hā hono ‘uhinga ‘oku fu’u mahu’inga ai ‘a e ngaahi talanoa mo’oni ‘i he ako fakalotú?
- Ko e hā e me’a ‘oku fai ‘e he ngaahi talanoa mo’oni ki he kau akó?
- Ko e hā e ma’u’anga tokoni na’e pehē ‘e ‘Eletā Pulusi R. Makongiki ko ha “fale tauhi’anga ‘o e ngaahi talanoa fakalaumālie mo fakatupulekina ‘o e tuí”? (vakai, tohi tu’utu’uní, 43).
- Ko e hā e me’a na’e fokotu’u mai ‘e ‘Eletā Makongiki ‘o ne pehē ko e “sipinga haohaoa [ia] ki hono fai ‘o e ngaahi talanoa ‘oku nau fakatupulekina e tuí”? (vakai, tohi tu’utu’uní, 43).
- Te ke lava ‘o tokoni’i fēfee’i ho’o kau akó ke mahino kiate kinautolu ‘a hono mahu’inga ‘o e ngaahi talanoa mo’oni?

Ngāue Tohi

Tufotufa atu ki he kau faiakó ha ngaahi tatau ‘o e ngaahi *Liahona* ‘oku hā ai e ngaahi malanga ‘o e konifelenisi fakamuimui tahá (kapau ‘e ma’u). Faka’ali’ali ange kiate kinautolu ‘a e fakahokohoko ‘o e “ngaahi talanoa” fekau’aki mo e ngaahi tefitó ‘a ia ‘oku ofi pē ki he tafa’aki ki muí. (Na’e kamata pē mei Mē ‘o e 1999 mo hono tu’u atu ‘a e hingoa ‘o e “ngaahi talanoa fekau’aki mo e ngaahi tefitó ‘i he ngaahi tatau ‘o e *Tūhulú* (*Liahoná*).

Fakaafe’i e kau faiakó ke nau:

- Toe fakamanatu ha kongá folofola te nau ako’i ‘i he uike hoko máí, pea tala mai ha taha ‘o e ngaahi tefitó’i mo’oni ‘okú ne ako’i máí.
- Tala mai ha ngaahi talanoa ‘e lava ke faka’aonga’i ke fakatātaa’i ‘aki ‘a e tefitó’i mo’oni ko iá (mei he fakahokohoko ‘o e “ngaahi talanoa” ‘i he *Liahoná* pe mei ha toe ngaahi ma’u’anga tokoni kehe pē.)

- Hiki’i hifo ‘a e fakamo’oni folofola, mo ha tefitó’i mo’oni ‘okú ne ako’i mai, pea mo ha ngaahi fakakaukau fekau’aki mo ha ngaahi talanoa ke faka’aonga’i ki hono ako’i ‘o e kongá folofolá.

Fakaafe’i e kau faiakó ke nau vahevahe mo e kulupu ‘inisēvesí ‘a e me’a ne nau hiki.

Lea Na’e Fai

Fakaafe’i e kau faiakó ke nau lau ‘a e lea ‘a ‘Eletā Poiti K. Peeká ‘o e Kōlomu ‘o e Kau ‘Aposetolo ‘e Toko Hongofulu Mā Uá mei he la’i-pepa tufa hono 29. Kole ki he kau faiakó ke nau fakasiosio angé ha fo’i lea pe ha kupu’i lea ai ‘oku mahu’inga kiate kinautolu.

‘Oua ‘e Toe Filio’i, Fakalahi pe Teuteu’i e Ngaahi Talanoá ke Ongó Mālie

“Neongo hono ‘aonga ‘o e ngaahi talanoá, ka ‘oku ou fu’u mātu’aki tokanga ma’u pē ‘i he taimi ‘oku ou fai ai e ngaahi talanoá ke ‘oua na’á ku ‘ai ha talanoa fa’u ke pehē ko ha talanoa mo’oni ia pe ne u kau ‘i ha fa’ahinga me’a lolotonga ko iá na’e ‘ikai. ‘Oku ou ‘ilo’i ‘oku ‘i ai ‘a e ni’ihi ‘oku nau loto kinautolu ke ‘ai e ngaahi talanoá ke hangē pē na’a nau kau he ngaahi me’a na’e hoko aí. Ko ‘eku ongo’i ‘a’akú ‘oku ta’e totonu ‘eni. He ‘ikai ke u fai ‘e au ha me’a peheni pe te u fokotu’u atu ke fai pehē ha taha. Kapau ‘e faifai angé peá u fai ha talanoa ‘i he’eku faiakó peá u tala ange ko e me’a ‘eni na’e hoko kiate au, ko e me’a ia na’e hoko mo’oni kiate au, kapau na’e ‘ikai, he ‘ikai pē te u teitei tala ange na’e hoko. Pea ‘oku ‘ikai foki totonu ke ke ongo’i ‘e koe ‘oku fie ma’u ke fai hano toe filio’i, fakalahi pe teuteu’i ha talanoa ke ongo mālie. Kapau pē ‘e ‘ikai ke ke lava ‘o faka’aonga’i ‘a e talanoá ki hono totonú pea ‘oua te ke faka’aonga’i ia ‘e koe” (*Teach Ye Diligently* [1975], 242).

Fehu’i ange ki he kau faiakó: Ko e hā ha fo’i lea pe kupu’i lea mei he fale’i ‘a ‘Eletā Pēká na’e mahu’inga kiate koe? Ko e hā hono ‘uhingá?

Ngaahi ‘Ekitiviti Fakafaiako ‘Oku Fokotu’u Atú: Palani hono Fakahoko ‘e he Faiakó ‘a e Lēsoní

(*miniti ‘e 8*)

Lēsoni Fakataumu’a

‘Omi ha la’i palani fale ki he fakataha ‘inisēvesí pea faka’ali’ali ia ki he kau faiakó. Fehu’i ange:

- Ko e hā ha ngaahi palopalema ‘e hoko kapau te ke feinga ke langa ha fale ‘oku ta’e kakato ‘a hono ngaahi mapé?
- Ko e hā e me’a ‘oku totonu ke kau ‘i ha mape kakato?
- ‘Oku fakafehoanaki fēfē ‘a e mape falé ki ha palani ki he fai lēsoni ‘a e faiakó?

- Mei he ngaahi me'a kuo mou a'usía, ko e hā ha ngaahi palopalema 'e lava ke hoko kapau 'e fai 'e ha faiako ha lēsoni ta'e te ne tomua palani ia?

📖 Tohi Tu'utu'uní

Fakaafe'i e kau faiakó ke nau lau 'a e konga ko e "Palani 'a e Fakahinohino pe Ko e Konga Ako'i 'o e Lēsoni" (tohi tu'utu'uní, 44). Fekau ke nau kumi e me'a 'oku fie ma'u ke fakakaukau'i 'e he kau faiakó 'i he taimi 'oku nau palani ai ha lēsoni. Fehu'i ange:

- Ko e hā e me'a 'oku totonu ke fakakaukau'i 'e he kau faiakó 'i he taimi 'oku nau palani ai ha lēsoni?
- 'E tokoni fēfē 'a hono palani fakalelei 'o e lēsoni ki hono fakapapau'i 'oku 'ikai ke fo'i fanongo 'ata'atā pē 'a e kau akó ta'e fai ha ngāue?

Ngaahi 'Ekitiviti Fakafaiako 'Oku Fokotu'u Atú: Fakataha'i e Fai Lēsoni 'a e Faiakó mo ha Ngaahi Founga Kehe

(miniti 'e 8)

👤 Lēsoni Fakataumu'a

Ha'u mo ha me'i filo pe me'i afo pea mo ha kahoa mata'itofe (pe kula) ki he fakataha 'inisēvesi. Faka'alí'ali fakatou'osi 'a e ongo me'á ni ki he kau faiakó. Fehu'i ange:

- 'Oku faka'ofa'ofa fēfē 'a e me'i filo pe afó 'i hono fakafehoanaki atu ki he kahoa mata'itofé (kulá)?
- Ko e hā hono mahu'inga 'o e ongo me'a takitaha ko 'eni 'i hono fakafehoanaki kinauá?
- Ko e hā ha'o ongo kapau te ke 'oange 'a e me'i filo pe afó ko ha'o me'a'ofa ki ha taha 'okú ke 'ofa ai?
- Ko e hā hono faikehekehé kapau te ke foaki ange 'a e kahoa mata'itofé ki ho kaume'á?

Fakaafe'i e kau faiakó ke nau lau 'a e konga ko e "Fakataha'i e Fakahinohino 'a e Faiakó mo ha Ngaahi Founga Fakafaiako Kehe" (tohi tu'utu'uní, 44). Kole kiate kinautolu ke nau kumi angé pe ko e hā e me'a 'oku fakafongga'i 'e he ngaahi fo'i kulá pea mo e me'i afó 'i he fakatāta ko 'eni 'oku 'oatú. Fehu'i ange ki he kau faiakó:

- Ko e hā hano mahu'inga 'o ha lēsoni 'oku fakamatala pē ai 'a e "me'i afo" 'a e faiakó kae fanongo pē 'a e kau akó?
- Ko e hā e me'a 'oku hoko ki ha tokotaha ako 'oku 'i lokiako kae fai 'ata'atā pē 'e he faiakó ia 'a e lēsoni?
- 'Oku fakamanatu fēfē mai 'e he fakatāta ko ia 'o e kahoa mata'itofé kiate kinautolu ke tau fai fakapotopoto 'a hono fakahoko 'o e lēsoni?
- 'E lava ke faka'aonga'i fēfē 'a e fai lēsoni 'a e faiakó ke "tui fakataha pe fakataha'i mai" 'a e ngaahi founga fakafaiako kehé?

Ngaahi 'Ekitiviti Fakafaiako 'Oku Fokotu'u Atú: Ngāue'aki ha Ngaahi Founga Kehekehe 'i he Fakahinohino 'Oku Fai

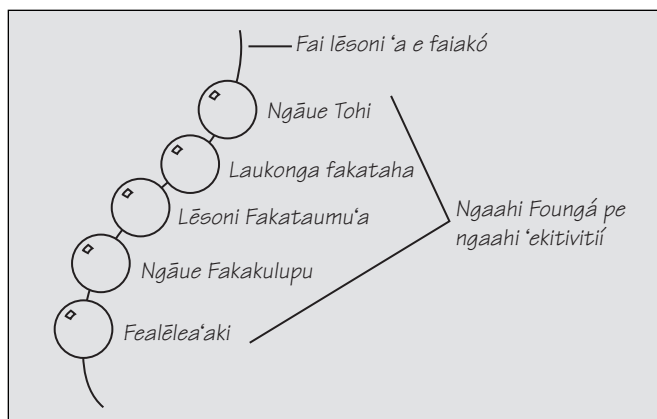
(miniti 'e 8)

📖 Tohi Tu'utu'uní

Fakaafe'i e kau faiakó ke nau lau 'a e konga ko e "Ngāue'aki ha Ngaahi Founga Kehekehe 'i he Fakahinohino 'Oku Fai" (tohi tu'utu'uní, 44). Fekau ke nau kumi angé 'a e ngaahi founga ke kehekehe ai 'a e founga fai lēsoni 'a e faiakó. Fehu'i ange: Ko e hā ha ngaahi founga 'e ni'ihí ke fakahū mai ai 'a e ngaahi founga kehekehé ki he fai lēsoni 'a e faiakó?

👤 Fealēlea'aki

Tā ha kahoa mata'itofe 'i he palakipoé. Kole ki he kau faiakó ke nau toe vakai ki he lēsoni 'inisēvesi 'o e 'aho ní pea nau tala mai pe ko e fē 'a e ngaahi konga 'o e lēsoni na'e hangē ko e "me'i afó" (fai lēsoni 'a e faiakó) pea ko e fē e ngaahi konga ko e "kahoa mata'itofé" (ngaahi founga pe ngaahi 'ekitiviti). Fakahingoa 'a e fakatāta 'i he palakipoé 'o ke faka'aonga'i ki ai e ngaahi tali 'a e kau faiakó. 'Oku totonu ke hā e fakatāta kuo 'osi fakahingoa 'o hangē ko e fakatāta 'oku hā atu 'i laló.

Fehu'i ange ki he kau faiakó: Na'e anga fēfē hono fakahū mai 'o e founga kehekehé ki he lēsoni 'inisēvesi 'o e 'aho ní?

👤 Ngāue Tohi

Tufotufa atu e la'ipepa tufa hono 30 ki he kau faiakó pea fakaafe'i kinautolu ke nau fakakakato ia kimu'a he fakataha 'inisēvesi hoko maí. 'Oku kole 'i he la'ipepa tufá ki he kau faiakó ke nau toe vakai ki he Malanga he Mo'ungá (Mātiu 5–7) pea 'omi ha ngaahi fakatāta 'o e founga na'e fakahoko 'aki 'e he 'Eikí 'a e ngaahi konga mahu'inga 'o e fai lēsoni 'i he malanga ko iá. Fakaafe'i e kau faiakó 'i he fakataha 'inisēvesi hono hokó ke nau vahevahe mai e ngaahi me'a na'a nau ma'ú.

Ko e Taumu'a 'o e Ngaahi Talanoa 'Oku Nau Fakatupulaki 'a e Tuí

 Ngaahi Fakamatalá

Na'e pehē 'e 'Eletā Pulusi R. Makongiki 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá:

“Oku ou pehē ko e founga totonu pē ke tau muiá ko ha'atau tafoki ki he ngaahi folofola mā-oni'oni' 'o ako 'a e me'a na'e fai 'e he 'Eiki ma'á e kakai 'o Hono siasí 'i he taimi fuoloá. Ko e lahi ange 'o 'etau 'ilo ki he founga ngāue 'a e 'Otuá 'i he ngaahi 'aho ki mu'á, ko 'etau toe fakapapu'i ange ai pē ia te Ne toe fakahoko pē 'a e ngaahi me'a tatau 'i he ngaahi 'ahó ni.

“E a'usia 'e he ngaahi talanoa 'i he folofolá 'oku nau fakatupulaki e tuí 'a 'enau taumu'á kapau te tau fakangofua ia ke hoko, pea ko e taumu'a ko iá ko hono fakatupu 'a e tuí 'i hotau lotó koe'uhí ke tau falala ki he 'Eiki tatau pē ko ia na'á Ne tāpuekina 'etau ngaahi kuí 'i mu'á 'o tau ma'u ai 'a e ngaahi tāpuaki tatau pē ko ia na'á Ne lilingi hifo kiate kinautolú. . . .

“I he hili ko ia 'etau ako pea tau ma'u 'a e tuí 'o hangē ko e kakai 'i he kuonga mu'á, te tau fiefia ai foki 'i he ngaahi me'a na'a nau fiefia aí. 'E nofo'ia leva 'e he lotu mo'oni mo ta'e hano melé 'a hotau ngaahi lotó 'o hangē ko 'ene nofo'ia 'a honau ngaahi lotó, pea te tau lava ke fakamo'oni' ki hotau kuongá ni 'a e angalelei 'a e 'Otuá kiate kitautolú 'o hangē ko 'enau fakamo'oni' 'a e anga-lelei tatau pē kiate kinautolú” (“The How and Why of Faith-Promoting Stories,” *New Era*, July 1978, 5).

'Oua 'e Toe Filio'i, Fakalahi pe Teuteu'i e Ngaahi Talanoá ke Ongó Mālié

Na'e pehē 'e 'Eletā Poiti K. Peeka 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá:

“Neongo hono 'aonga 'o e ngaahi talanoá, ka 'oku ou fu'u mātu'aki tokanga ma'u pē 'i he taimi 'oku ou fai ai e ngaahi talanoá ke 'oua na'á ku 'ai ha talanoa fa'u ke pehē ko ha talanoa mo'oni ia pe ne u kau 'i ha fa'ahinga me'a lolotonga ko iá na'e 'ikai. 'Oku ou 'ilo'i 'oku 'i ai 'a e ni'ihí 'oku nau loto kinautolu ke 'ai e ngaahi talanoá ke hangē pē na'a nau kau he ngaahi me'a na'e hoko aí. Ko 'eku ongo'i 'a'akú 'oku ta'e totonu 'eni. He 'ikai ke u fai 'e au ha me'a peheni pe te u fokotu'u atu ke fai pehē ha taha. Kapau 'e faifai angé peá u fai ha talanoa 'i he'eku faiakó peá u tala ange ko e me'a 'eni na'e hoko kiate au, ko e me'a ia na'e hoko mo'oni kiate au, kapau na'e 'ikai, he 'ikai pē te u teitei tala ange na'e hoko. Pea 'oku 'ikai foki totonu ke ke ongo'i 'e koe 'oku fie ma'u ke fai hano toe filio'i, fakalahi pe teuteu'i ha talanoa ke ongo mālie. Kapau pē 'e 'ikai ke ke lava 'o faka'aonga'i 'a e talanoá ki hono totonú pea 'oua te ke faka'aonga'i ia 'e koe” (*Teach Ye Diligently [1975], 242*).

Ngaahi Fakahinohinó

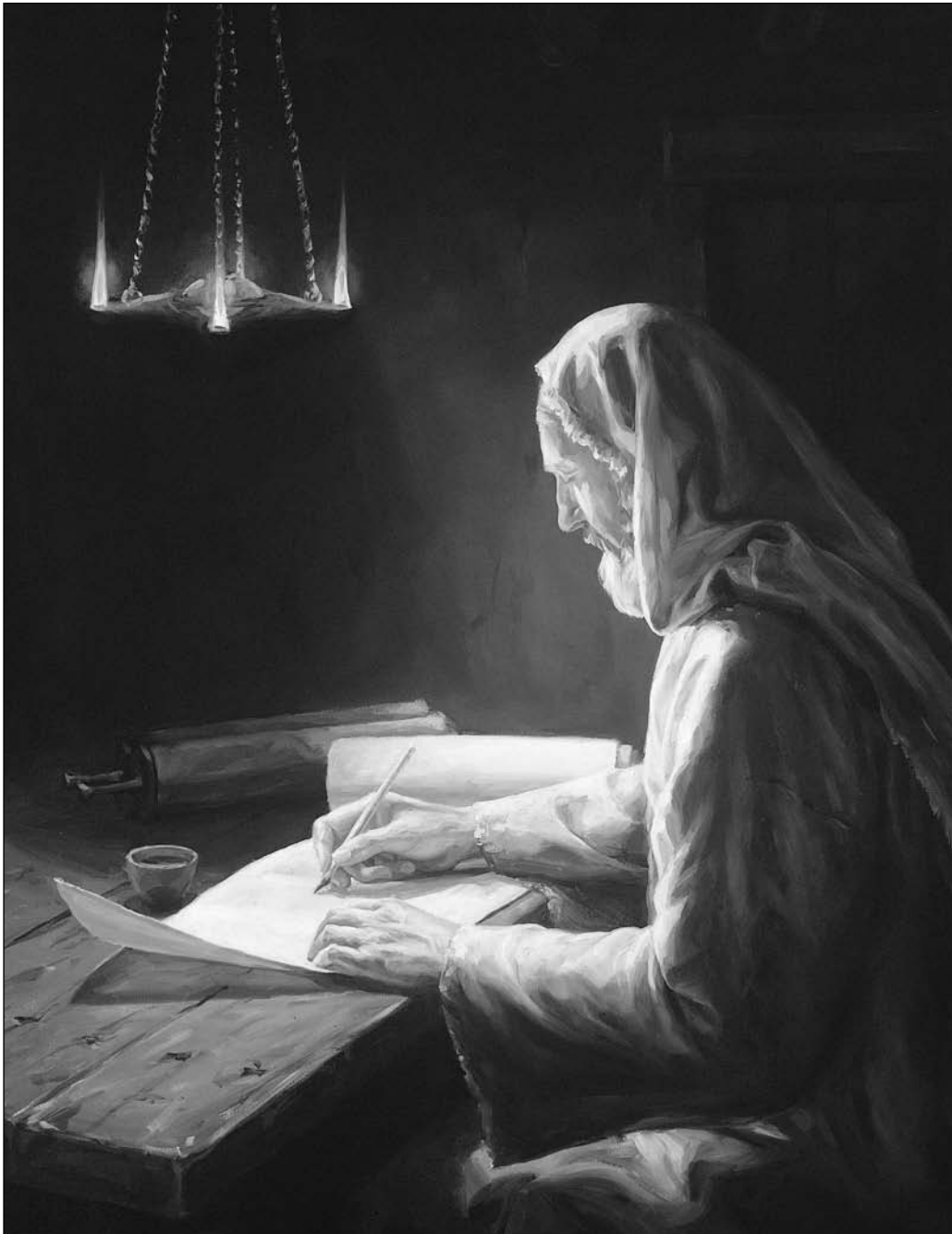
Toe fakamanatu e Malanga he Mo'ungá 'i he Mātiu 5–7. Fakahā e founa na'e fakahoko 'aki 'e he 'Eikí 'a e ngaahi ngāue mahu'inga 'o e fai lēsoni 'a e faiakó (vakai ki he *Ako'i 'o e Ongoongolelei: Ko ha Tohi Tu'utu'uni Máá e Kau Taki mo e Kau Faiako 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí, 45–46*) 'aki hono hiki ha fo'i fakatāta 'e taha mei he Malanga he Mo'ungá ki he fo'i ngāue takitaha. Teuteu mai ke vahevahe e ngaahi me'a náá ke ma'ú mo e kulupu 'inisēvesí.

Ngaahi Fakamatalá

Ngaahi Ngāue Mahu'inga 'o e Fai Lēsoni 'a e Faiakó	Founa Na'e Fakahoko'aki 'e he Fakamo'uí 'a e Ngāue Ko 'Ení 'i he Malanga he Mo'ungá
'Oatu 'o e fakamatala	
Fakatātaai	
Fakamahino'i pe fakamatala'i 'o ha tokāteline pe tefito'i mo'oni	
Fai 'o ha talanoa	
Fakamatala fakanounou'i pe fai hano aofangatuku	
Fai e fetongitongi mei he kongá 'e taha ki ha kongá kehe 'o e lēsoní	
Fai 'o e fakamo'oní	

AKO'I 'O E ONGOONGOLELEÍ: NGA'AHÍ PŌTO'I FAKAFAI'AKO KE OLA LELEI AI E FAIAKÓ

KO HONO AKO PEA MO AKO'I 'O E FOLOFOLÁ
KO E FAI LĒSONI PE FAKAHINOHINO 'A E FAIAKÓ
KO E NGA'AHÍ FEHU'I MO E FEALĒLEA'AKI FAKAKALASÍ
NGA'AHÍ MA'U'ANGA TOKONI FAKAFAI'AKO FEKAU'AKI MO E SIÓ,
FANONGÓ, MO HA NGA'AHÍ TOKONI FAKAFAI'AKO KEHE PĒ
KO E NGA'AHÍ NGĀUE TOHI MO E NGĀUE FAKAKULUPÚ

31 FAI 'A E NGAHI FEHU'I 'E TOKONI KI HE KAU AKÓ KE NAU FEKUMI, VETEVETEKI, MO FAKA'AONGA'Í

Ngaahi Tefito'i Mo'oni ke Fakamamafa'í

Fai 'a e Ngaahi Fehu'i 'e Tokoni ki he Kau Akó Ke Nau Fekumi, Veteveteki, mo Faka'aonga'í

'Oku fa'a lava ange ke ue'i 'e he ngaahi fehu'í 'a e fakakaukau 'a e tokotaha akó mo faka'ai'ai ia ke ne tali 'i he taimi 'oku nau: (1) taki ai e kau akó ke nau fekumi ke ma'u ha fakamatala, (2) tokoni'i kinautolu ke nau veteveteki 'a e me'a 'oku nau ako ki aí, pea (3) tokoni'i kinautolu ke nau faka'aonga'í e me'a kuo nau ako ki he'enau mo'uí (vakai, *Ako'i 'o e Ongoongolelei: Ko ha Tohi Tu'utu'uni ma'a e Kau Faiako mo e Kau Taki 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí* [1994], 45–46).

Faka'ehi'ehi mei he Ngaahi Fehu'i Fakatupu Fakakikihi mo Fakahu'u'uhú

Ko e ngaahi fehu'í ko ia 'oku fakatupu fakakikihi mo fakahu'u'uhú 'e "fakatupu 'ita 'eni ia ki he kau akó pea fakatupu ai ha fakakikihi 'i he kalasí, pea 'oku fakamamahi 'eni ki he Laumalié [vakai, 3 Nifai 11:29]" (*Ako'i 'o e Ongoongolelei: Ko ha Tohi Tu'utu'uni Ma'a e Kau Taki mo e Kau Faiako 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí*, 45).

Ngaahi 'Ekitiviti Fakafaiako 'Oku Fokotu'u Atú: Fai 'a e Ngaahi Fehu'i 'e Tokoni ki he Kau Akó Ke Nau Fekumi, Veteveteki, mo Faka'aonga'í

(*miniti 'e 40*)

Lea Na'e Fai

Tufotufa atu ki he kau faiakó 'a e ngaahi tatau 'o e la'ipepa tufa hono 31, pea mou lau fakataha 'a e lea ko ia na'e fai 'e 'Eletā Poiti K. Peeka 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá.

'Ilo'i e Founga Fai mo Hono Tali 'o e Ngaahi Fehu'í

"Me'a faingofua mo'oni ki ha faiako ke ne tali vave'i pē 'a e fanga ki'i fehu'í faingofuá, ke ne tu'usi ha fetalanoa'aki na'e ne mei kamata ha fealēlea'aki fakakalasi 'oku vēkeveke mo longomo'ui. . . . 'Oku 'i ai e fanga ki'i me'a iiki 'oku fa'a fakatupu mamahi ki ha faiako fo'ou 'o hangē ko ha'ane loto ke kamata ha fealēlea'aki pea 'osi angé kuo fakalongolongo kotoa e kalasí ia. Ko hono faka'aonga'í ko ia 'o e fealēlea'aki, fai 'o ha ki'i fehu'í faingofua mo hano tali, ko e taha ia 'o e ngaahi tefito'i founga 'aonga mo mahu'inga taha 'o e faiakó. 'Oku 'ikai pē ke fa'a lelei hono fai ko e 'ikai ke 'ilo'i 'e he faiakó 'a e founga hono fai 'o e ngaahi fehu'í pe founga ke tali 'aki (pe 'oua na'a tali 'aki) 'a e ngaahi fehu'í ko ia 'oku fai 'e he kalasí" *Teach Ye Diligently* [1975], 55–56).

Fehu'í ange ki he kau faiakó:

- Fakatatau ki he lea 'a 'Eletā Pēká, ko e hā nai hono 'uhinga 'oku 'ikai fa'a lelei ai hono fai 'o e ngaahi fealēlea'aki fakakalasi?
- 'Okú ke pehē ko e hā hono 'uhinga 'oku fa'a hehema ai e kau faiakó ke nau "tali fakavave" pe "tu'usi ha fetalanoa'aki"?
- Kapau 'oku 'ikai ke 'ilo'i 'e ha faiako e founga fai 'o e ngaahi fehu'í pe founga hono talí, ko e hā leva e me'a 'e hoko ki he ako 'a e kau akó ko e tupu mei heni?
- 'E lelei fēfē leva ki he faiako 'a e tokotaha faiakó kapau 'oku toe lelei ange e founga fehu'í mo e founga talí? ki he ako 'oku fai?

Tohi Tu'utu'uní

Fakamatala'í ange ki he kau faiakó te nau ako 'i he kalasi 'inisēvesi ko 'eni ki ha fa'hinga fehu'í 'e tolu te ne 'ai e kau akó ke nau fai ha ngaahi me'a 'e tolu. Hiki 'i he palakipoé 'a e 'ulu'i tohi ko e "'Oku Taki 'e he Ngaahi Fehu'í Lelei 'a e Kau Akó Ke Nau:"

Fakaafe'i e kau faiakó ke nau lau fakalelei e palakalafi ko e "Fai 'a e ngaahi fehu'í 'oku fakatupu fakakaukau mo ne faka'ai'ai e tokotaha akó ke ne tali ma'i" (tohi tu'utu'uní, 45). Fehu'í ange ki he kau faiakó:

- Fakatatau ki he tohi tu'utu'uní, ko e hā e ngaahi me'a 'e tolu 'e lava 'e he ngaahi fehu'í fakatupu fakakaukau 'o ue'i e kau akó ke nau fai?
- 'Okú ke pehē ko e hā e me'a 'oku hoko ki he akó tupu mei he fa'hinga fehu'í ko 'eni 'e tolu?

'I hono alea'i 'e he kau faiakó 'a 'enau ngaahi talí, hanga 'o hiki 'a e ngaahi 'ulu'i tohi ko 'eni 'e tolu 'i he ngaahi kōlomu 'e tolu 'i lalo 'i he 'ulu'i tohi kuo 'osi hiki he palakipoé: "Fekumi ke ma'u ha fakamatala," Veteveteki e me'a 'oku nau ako ki aí," pea "Faka'aonga'í e lēsoni 'i he'enau mo'uí."

Tohi Tu'utu'uní

Fakaafe'i e kau faiakó ke nau lau 'a e ngaahi 'uluaki palakalafi 'e tolu 'oku faka'ilonga'í atu 'i he konga ko e "Fai 'a e ngaahi fehu'í 'oku fakatupu fakakaukau mo ne faka'ai'ai e tokotaha akó ke ne tali ma'i" (tohi tu'utu'uní, 45–46). Fekau ke nau kumi hake e ngaahi fakahino-hino ki hono fa'u 'o e fa'hinga fehu'í ko 'eni 'e tolu. Fakamatala'í ange ko e 'uluaki palakalafi 'oku faka'ilonga'í atu 'oku kau ia ki he ngaahi fehu'í 'i hono fai 'o e *fekumi*, ko e palakalafi hono uá 'oku kau ia ki he ngaahi fehu'í ke fai 'aki e *veteveteki*, pea ko hono tolu leva ko e ngaahi fehu'í ia ki hono *faka'aonga'í*.

Fehu'í ange ki he kau faiakó:

- Ko e hā e ngaahi fo'i lea pe ngaahi kupu'i lea 'oku fa'a kamata 'aki e ngaahi fa'hinga fehu'í ko 'eni?
- Ko e hā 'oku mahu'inga ai ke lahi hake he tahá 'a e tali ki he ngaahi fehu'í 'oku nau tokoni ki he kau akó 'i hono veteveteki 'a e 'uhinga 'o e me'a 'oku nau ako ki aí pe ke faka'aonga'í 'a e me'a kuo nau 'osi akó?

Fetongi e 'ulu'i tohi ko e "Oku Taki 'e he Ngaahi Fehu'i Lelei 'a e Kau Akó Ke Nau:" ki he "Ko e Taimi 'Oku Fai ai e Ngaahi Fehu'i 'Okú ne Taki e Kau Akó Ke Nau." Kole ki he kau faiakó ke nau 'omi mei he'enu nau laukonga ha lisi 'o e ngaahi fakahinohino ki hono fa'u 'o e fa'ahinga fehu'i takitaha ko 'ení. Hiki e ngaahi me'a na'a nau ma'u 'i he ngaahi kōlomu totonú 'i he palakipoé. Ko 'ene kato 'a e sātí 'oku totonu ke peheni 'ene 'así. (Tuku pē 'a e sātí 'i he palakipoé lolotonga 'a e toenga 'o e ngaahi 'ekitiviti fakafaiako 'i he lēsoni ko 'ení.)

Ko e Taimi 'Oku Fai ai e Ngaahi Fehu'i 'Okú ne Taki e Kau Akó Ke Nau:		
Fekumi ki ha fakamatala	Veteveteki 'a e me'a 'oku nau ako ki aí	Faka'aonga'i 'a e lēsoni 'i he'enu mo'uí
Faka'ehi'ehi mei he ngaahi fehu'i 'oku tali "io" pe "ikai" ki aí pea mo e ngaahi tali kehe kuo 'osi mahino peé.		
Fakaafe'i e kau akó ke nau fekumi 'i he folofolá ke ma'u mei ai 'a e tali.	Fakalotolahi'i e kau akó ke nau fakakaukau ki hono 'uhinga 'o e me'a 'oku nau ako ki aí.	Fakalotolahi'i e kau akó ke nau faka'aonga'i 'a e ngaahi me'a kuo nau ako mei he ngaahi vēsí.
Tuku ke lahi hake he tali 'e tahá 'oku fai atú.		
Kamata 'aki e ngaahi fehu'i 'a e ngaahi fo'i lea hangē ko e <i>ko hai, ko e hā, ko e fē taimi, 'oku anga fēfē, ko e fē feitu'u, mo e ko e hā hono 'uhingá.</i>	Kamata 'aki e ngaahi fehu'i 'a e ngaahi kupu'i lea hangē ko e "Oku mou pehē ko e hā hono 'uhinga," "Oku anga fēfē 'ene," pe "Oku mou pehē 'oku 'uhinga 'eni ki he hā?"	Kamata 'aki e ngaahi fehu'i 'a e ngaahi kupu'i lea hangē ko e : "Ko e hā 'oku totonu ai ke", "Ko e hā hano faikehekehe 'o kapau 'e," " Ko e hā e me'a na'a ke ako mei he," pe "Ko e fē nai ha taimi kuó ke ongo'i ai."

Fehu'i ange ki he kau faiakó:

- Ko e hā hono 'uhinga 'oku totonu ai ke ke fa'a faka'ehi'ehi mei he ngaahi fehu'i 'oku fie ma'u ai pē 'a e tali "io" pe "ikai" 'i he taimi okú ke fai ai e ngaahi fehu'i ke kamata 'aki ha fealē-lea'aki?
- Ko e hā hono 'uhinga 'e lelei ai ke fai 'a e ngaahi fehu'i 'oku tali "io" pe "ikai" ki aí 'i he taimi 'okú ke fie tokoni'i ai e kau akó ke nau tali hano fakatukupaa'i kinautolu ke nau faka'aonga'i ha fo'i tefito'i mo'oni?

 Ngāue Tohi

Tufotufa atu ki he kau faiakó 'a e la'ipepa tufa hono 32. Fekau ke nau hanga 'o fakafehoanaki e lisi 'i he la'ipepa tufá ki he lisi 'i he palakipoé. Kole ki he kau faiakó ke nau muimui ki he ngaahi fakahinohino 'i he la'ipepa tufá pea fakahingoa 'a e ngaahi fehu'i 'oku hiki aí 'o fakatatau ki he fa'ahinga fehu'i 'e tolu 'oku 'i he sātí. 'I he 'osi 'enu nau fai 'ení pea mou toe vakai'i mo alea'i e ngaahi tali 'a e kau faiakó mei he la'ipepa tufá.

 Vitioó

Hulu'i e fika 1 'i he kongá 31, "Ngaahi Fehu'i mo e Fealēlea'aki Fakakalasi" (3:10). 'Oku 'asi heni 'a Sisitā 'Atea 'okú ne hiki mo toe hiki fo'ou 'a e ngaahi fehu'i ko ia 'oku tokoni ki he kau akó 'i he'enu fekumi ki he fakamatala 'i he Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava

1. Ki'i mālōlō si'i hifo he 'osi 'a e vitioó 'o mou toe vakai'i mo e kau faiakó e me'a kuo nau ako mei he fakamatala he vitioó.

 Ngāue Tohi

Tufotufa atu ki he kau faiakó 'e la'ipepa tufa hono 33. Fakaafe'i kinautolu ke nau toe hiki fo'ou 'a e ngaahi fehu'i 'i lalo he 'ulu'i tohi ko ia ko e "Ngaahi Fehu'i ki Hono Fai 'o e Veteveteki." 'I he 'osi 'enu fakahoko iá pea kole ki ha kau faiako toko si'i pē ke nau vahevahe mu'a 'enu ngaahi fehu'i na'a nau toe hiki fo'ou mo e kulupu 'inisē-vesí. Kole ki he kau faiakó ke nau toe vakai'i e ngaahi fehu'i na'a nau toe hiki fo'ou ke nau sio angé pe 'oku nau tatau mo e ngaahi fakahinohino na'e hiki atu 'i he palakipoé (pea 'i he saati 'i he la'ipepa tufa 32). Fakaafe'i kinautolu ke nau toe hiki fo'ou ha ngaahi fehu'i pē 'oku 'ikai faitatau mo e ngaahi fakahinohinó.

 Vitioó

Hulu'i e fika 2 'i he kongá 31, "Ngaahi Fehu'i mo e Fealēlea'aki Fakakalasi" (4:11). 'Oku 'asi heni 'a Misa Sēketi 'okú ne fai e ngaahi fehu'i 'okú ne tokoni'i e kau akó ke nau veteveteki 'a e me'a 'oku nau ako ki aí 'i he Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 1. Lolotonga hono hulu'i e fo'i vitioó, 'e kole ki he kau faiakó ke nau fakafaikehekehe'i angé 'a e ngaahi fehu'i 'oku tokoni ki he kau akó 'i he'enu fekumi ke ma'u ha fakamatalá mo e ngaahi fehu'i ko ia 'oku nau tokoni ki he kau akó ke nau veteveteki 'a e me'a 'oku nau ako ki aí.

Ki'i mālōlō si'i hifo hili hono hulu'i e fo'i vitioó 'o mou toe vakai'i mo e kau faiakó 'a e me'a kuo nau ako mei aí. Fehu'i ange: 'Oku mou pehē ko e hā hono 'uhinga 'oku mahu'inga ai ke fai e ngaahi fehu'i 'okú ne fakatupu e *fekumi* kimu'a ia pea toki fai 'a e ngaahi fehu'i ki hono *veteveteki*?

 Ngāue Tohi

Fakaafe'i e kau faiakó ke nau toe hiki fo'ou e ngaahi fehu'i na'e 'oatu 'i he la'ipepa tufa hono 33 'i lalo 'i he 'ulu'i tohi ko e "Ngaahi Fehu'i Ki Hono Fai 'o e Veteveteki". 'I he 'osi 'enu fakahoko iá pea kole ki ha kau faiako toko si'i pē ke nau vahevahe 'enu ngaahi fakakaukau na'a nau toe hiki fo'ou mo e kulupu 'inisēvesí. Kole ki he kau faiakó ke nau toe vakai'i e ngaahi fehu'i na'a nau toe hiki fo'ou ke nau sio angé pe 'oku nau tatau mo e ngaahi fakahinohino na'e hiki atu 'i he palakipoé (pea 'i he saati 'i he la'ipepa tufa hono 32). Fakaafe'i kinautolu ke nau toe hiki fo'ou ha ngaahi fehu'i 'oku 'ikai fai tatau mo e ngaahi fakahinohinó.

 Lea Na'e Fai

Mou lau fakataha 'a e lea ko 'eni 'a 'Eletā Henelī B. 'Aealingi 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá mei he la'ipepa tufa hono 31.

'Oku Totonu ke Fakaafe'i Mai 'e he Ngaahi Fehu'i e Ue'i 'a e Laumālié

"Ko hono fai 'o e ngaahi fehu'i pea mo hono talí ko e uho ia 'o e ako pea mo e faiako kotoa 'oku faí. Na'e fai e ngaahi fehu'i 'e he 'Eikí lolotonga 'Ene malangá, fai e ngaahi tali, peá Ne fili pē 'e Ia he taimi 'e ni'ihi ke 'oua na'a Ne tali ha ngaahi fehu'i. . . .

‘. . . ‘Oku fakaafe’i mai e he ngaahi fehu’i ‘e ni’ihi ‘a e ue’i ‘a e Laumālié. ‘Oku fai ‘e he kau faiako ma’ongō’ongā ‘a e ngaahi fehu’i peheé. Ko e me’a pē ‘oku fie ma’u ki ai ko hono fetongi ha ngaahi fo’i lea si’i, pea mo e tō ‘o e le’ó. Ko e fo’i fehu’i ‘eni ‘e ‘ikai ke ne ‘omi ‘e ia ‘a e ue’i ‘a e Laumālié: “Oku ‘ilo’i fēfē ha palōfita mo’oni?” ‘Oku fakaafe’i mai ‘e he fo’i fehu’i ko iá ha tali ‘a ia ko ha lisi pē ‘oku ma’u mei hano manatu’i ‘o e folofolá mo e ngaahi lea ‘a e kau palōfita mo’uí. . . .

“Ka te tau lava pē foki ‘o fai e fo’i fehu’i he founa ko ‘eni, ‘a ia ‘okú na ki’i faikehekehe si’i pē: ‘Ko e fē nai ha taimi na’á ke ongo’i ai ‘okú ke ‘i he ‘ao ‘o ha palōfita?’ ‘E hanga ‘e he fehu’i ko iá ‘o fakaafe’i ‘a e kau akó fakafo’ituitui ke nau fekumi hifo ki he ngaahi me’a ‘oku nau manatu’i mo e ngaahi me’a ‘oku nau ongo’i. Hili hono fai ‘o e fehu’i, ‘e fakapoto-poto ke tau ki’i tatali si’i hifo ha miniti ‘e taha pea tau toki kole ange ki ha taha ke ne tali. ‘E a’u pē ki he fa’ahinga ‘oku ‘ikai ke nau leá te nau fakakaukau kinautolu ki he ngaahi me’a fakalaumālie ne nau a’usia kimu’a. ‘E hanga ‘e he’enu fakakaukau pehení ‘o fakaafe’i mai ‘a e Laumālie Mā’oni’oni’ (The Lord Will Multiply the Harvest [lea na’e fai ki he kau faiako fakalotú, 6 Fēpueli 1998], 5–6).

Fehu’i ange ki he kau faiakó:

- Fakatatau ki he lea ‘a ‘Eletā ‘Aealingí, ko e hā e me’a ‘oku totonu ke fakaafe’i ‘e he ngaahi fehu’i leleí ke fai ‘e he kau akó?
- ‘E tokoni fēfē nai ki he kau akó ha fehu’i hangē “Ko e fē nai ha taimi na’á ke ongo’i ai ‘okú ke ‘i he ‘ao ‘o ha palōfita?” ke nau hanga ‘o faka’aonga’i ‘a e me’a ‘oku nau akó ‘i he’enu mo’uí?

Tānaki atu ‘a e kupu’i lea “Ko e fē nai ha taimi” ki he kōlomu hono tolu ‘o e saati ‘i he palakipoé (hangē ko ‘ene ‘asi he la’ipepa tufa hono 32). Fakamahino’i ange ‘a hono mahuinga ‘o e kupu’i lea ko ‘eni ki hono tokoni’i ‘o e kau akó ke nau faka’aonga’i ‘a e me’a ‘oku nau akó ‘i he’enu mo’uí.

Vitioó

Hulu’i e fika 3 ‘o e kongá 31, “Ngaahi Fehu’i mo e Fealēlea’aki Fakakalasi” (3:20). ‘Oku ‘asi heni ‘a Misa mo Sisitā Sēketi ‘oku na fai ha ngaahi fehu’i ‘oku tokoni ki he kau akó ke nau faka’aonga’i ki he’enu mo’uí ‘a e me’a ‘oku nau ako ‘i he Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 1. Lolotonga hono hulu’i e fo’i vitioó, ‘e fehu’i ange ki he kau faiakó ke nau fakafaikehekehe’i angé ‘a e ngaahi fa’ahinga fehu’i ‘e tolu. Ki’i mālōlō taimi si’i hili hono hulu’i e fo’i vitioó ‘o mou toe fakamanatu mo e kau faiakó ‘a e me’a na’a nau ako mei ai.

Ngāue Tohi

Fakaafe’i e kau faiakó ke nau toe hiki fo’ou e ngaahi fehu’i ‘oku ‘oatu ‘i he la’ipepa tufa hono 33 ‘i he ‘ulu’i tohi ko e “Ngaahi Fehu’i ki Hono Faka’aonga’i”. ‘I he ‘osi ‘enu fakahoko iá pea kole ki ha kau faiako toko si’i pē ke nau vahevahe ‘enu ngaahi fehu’i na’a nau toe hiki fo’ou mo e kulupu ‘inisēvesí. Kole ki he kau faiakó ke nau vakai’i ‘enu ngaahi fehu’i na’e toe hiki fo’ou ke nau sio angé pe na’e tatau mo e ngaahi fakahinohino na’e hiki atu ‘i he palakipoé (pea ‘i he saati ‘i he la’ipepa tufa hono 33). Fakaafe’i kinautolu ke

nau toe hiki fo’ou ha ngaahi fehu’i ‘oku ‘ikai fai tatau mo e ngaahi fakahinohino.

Ngāue Tohi

Tufotufa atu ki he kau faiakó ‘a e ngaahi tatau ‘o e laipepa tufa hono 34 pea mou toe vakai ki he ngaahi fehu’i na’e ‘oatu ko e fakatātā ‘i he kongá 31 ‘o e filimi vitioó ko e “Ngaahi Fehu’i mo e Fealēlea’aki Fakakalasi.” Fakaafe’i e kau faiakó ke nau lau ‘a e Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 3:1–4 pe ko ha kongá folofola kehe pē, pea nau faka’aonga’i lea ‘a e la’ipepa tufa hono 34 ki hono teuteu ‘o ‘enu ngaahi fehu’i pē ‘anautolu te ne taki e kau akó ke nau fekumi ke ma’u ha fakamatala mei he kongá folofolá, veteveteki hono ‘uhinga ‘o e me’a ‘oku nau ako ki ai, pea nau faka’aonga’i lea ‘a e ngaahi potu folofola ko ‘eni ‘i he’enu mo’uí.

Ngaahi ‘Ekitiviti Fakafaiako ‘Oku Fokotu’u Atú: Faka’ehi’ehi mei he Ngaahi Fehu’i Fakatupu Fakakikihí mo Fakahu’uhu’ú

(miniti ‘e 10)

Tohi Tu’utu’uní

Fakaafe’i e kau faiakó ke nau lau ‘a e palakalafi hono tolu ‘oku faka’ilonga’i ‘i he peesi 45 ‘o e tohi tu’utu’uní. Fehu’i ange: Ko e hā ha ngaahi palopalema ‘e hoko mei hono faka’aonga’i ‘o e ngaahi fehu’i fakahu’uhu’ú ke kamata ‘aki ha fealēlea’aki?

Lea Na’e Fai

Mou lau fakataha ‘a e lea ko ‘eni ‘a ‘Eletā Tāleni H. ‘Oakesi ‘o e Kōlomu ‘o e Kau ‘Aposetolo ‘e Toko Hongofulu Mā Uá mei he la’ipepa tufa hono 31.

Faka’ehi’ehi mei he Tipeiti pe Fealēlea’aki ‘Oku Fakafepaki

“Oku kehe ‘aupito e ngaahi founa ia ‘a e ‘Eikí kuó Ne ‘omai ke ma’u ai ‘a e ‘ilo toputapú mei he ngaahi founa ko ia ‘oku ngāue ‘aki ‘e kinautolu ‘oku nau ma’u ‘a e ‘iló ‘i he akó. Hangē ko ‘eni, ko e taimi lahi ko e founa akó ko e tipeiti pe fealēlea’aki ‘oku fakafepaki, ‘a ia ko ha founa ‘eni kuo tu’o lahi ‘eku a’usia. Ka kuo ‘osi fakahinohino kitautolu ‘e he ‘Eikí ‘i he folofolá he kuonga mu’á mo e ‘ahó ni pē ‘oku ‘ikai totonu ke tau fakakikihí ‘a e ngaahi tefito ‘o ‘Ene tokātelinē [akonakí] (vakai ki he 3 Nifai 11:28–30; T&F 10:63). ‘Oku fakahinohino kinautolu ‘oku nau ako’i ‘a e ongoongoleleí ke ‘oua na’a nau malanga ‘aki ‘a e ‘ita” pe “fakakikihí” (T&F 60:14; vakai foki, 2 Timote 2:23–25), ka ‘i he “angavaivai” mo e “angamalū” (T&F 38:41), ‘o ‘oua ‘e lau’ikovi’i ‘a e kakai ‘oku lau’ikovi’i (T&F 19:30). Ko e me’a tatau pē, ‘oku ‘ikai ‘aonga ki hono ako ke ‘ilo e ongoongoleleí ‘a e ngaahi founa kuo fa’ufa’u ki he tipeiti ‘oku fai ai ‘a e fakafepaki mo e feinga ke kumi pe ko hai ‘oku tonú mo tuku e me’a ‘oku totonú kae fai e me’a ‘oku ngali leleí” (‘i he Conference Report, April 1989, 37; pe *Ensign*, May 1989, 29).

Fehu'i ange ki he kau faiakó:

- Ko e hā e ngaahi founa fai 'o e fealēlea'akí 'oku tala mai 'e 'Eletā 'Oakesi 'oku 'ikai ke 'aonga ki hono ako ke 'ilo e ongoongolelei?
 - 'Okú ke pehē ko e hā hono 'uhinga 'oku 'ikai ke 'aonga ai 'a e ngaahi founa ko 'ení 'i hono tokoni'i 'o ha taha ke ne ma'u 'a e 'ilo ki he ongoongolelei?
- Ko e hā e me'a 'e hoko ki he taha akó ko e tupu mei he ngaahi founa ko 'ení?
 - 'E lava fēfē ke faka'ehi'ehi 'a e kau faiako 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí mei he ngaahi founa fakatupu fakakikihi mo fakafe-paki peheé?

'Ilo'i e Founa Fai mo Hono Tali 'o e Ngaahi Fehu'i

 Ngaahi Fakamatalá

Na'e pehē 'e 'Eletā Poiti K. Peeka 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá:

“Me'a faingofua mo'oni ki ha faiako ke ne tali vave'i pē 'a e fanga ki'i fehu'i faingofuá, ke ne tu'usi ha fetalanoa'aki na'á ne mei kamata ha fealēlea'aki fakakalasi 'oku vēkeveke mo longomo'uí . . . 'oku 'i ai e fanga ki'i me'a iiki 'oku fa'a fakatupu mamahi ki ha faiako fo'ou 'o hangē ko ha'ane loto ke kamata ha fealēlea'aki pea 'osi angé kuo fakalongolongo kotoa e kalasí ia. Ko hono faka'aonga'i ko ia 'o e fealēlea'aki, fai 'o ha ki'i fehu'i faingofua mo hano tali, ko e taha ia 'o e ngaahi tefito'i founa 'aonga mo mahu'inga taha 'o e faiakó. 'Oku 'ikai pē ke fa'a lelei hono fai ko e 'ikai ke 'ilo'i 'e he faiakó 'a e founa hono fai 'o e ngaahi fehu'i pe founa ke tali 'aki (pe 'oua na'a tali 'aki) 'a e ngaahi fehu'i ko ia 'oku fai 'e he kalasí” (*Teach Ye Diligently* [1975], 55–56).

'Oku Totonu ke Fakaafe'i Mai 'e he Ngaahi Fehu'i e Ue'i 'a e Laumālié

Na'e pehē 'e 'Eletā Henelī B. 'Aealingi 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá:

“Ko hono fai 'o e ngaahi fehu'i pea mo hono talí ko e uho ia 'o e ako pea mo e faiako kotoa 'oku fai. Na'e fai e ngaahi fehu'i 'e he 'Eikí lolotonga 'Ene malangá, fai e ngaahi talí, peá Ne fili pē 'e Ia he taimi 'e ni'ihi ke 'oua na'á Ne tali ha ngaahi fehu'i. . . .

“. . . 'Oku fakaafe'i mai 'e he ngaahi fehu'i 'e ni'ihi 'a e ue'i 'a e Laumālié. 'Oku fai 'e he kau faiako ma'ongó'ongá 'a e ngaahi fehu'i peheé. Ko e me'a pē 'oku fie ma'u ki ai ko hono fetongi ha ngaahi fo'i lea si'i, pea mo e tō 'o e le'ó. Ko e fo'i fehu'i 'eni 'e 'ikai ke ne 'omi 'e ia 'a e ue'i 'a e laumālié: “Oku 'ilo'i fēfē ha palōfita mo'oni?” 'Oku fakaafe'i mai 'e he fo'i fehu'i ko ia ha tali 'a ia ko ha lisi pē 'oku ma'u mei hono manatu'i 'o e folofolá mo e ngaahi lea 'a e kau palōfita mo'uí. . . .

“Ka te tau lava pē foki 'o fai e fo'i fehu'i he founa ko 'ení, 'a ia 'okú na ki'i faikehekehe si'i pē: 'Ko e fē nai ha taimi na'á ke ongo'i ai 'okú ke 'i he 'ao 'o ha palōfita” 'E hanga 'e he fehu'i ko ia 'o fakaafe'i 'a e kau akó fakafo'ituitui ke nau fekumi hifo ki he ngaahi me'a 'oku nau manatu'i mo e ngaahi me'a 'oku nau ongo'i. Hili hono fai 'o e fehu'i, 'e fakapotopoto ke tau ki'i tatali si'i hifo ha miniti 'e taha pea tau toki kole ange ki ha taha ke ne tali. 'E a'u pē ki he fa'ahinga 'oku 'ikai ke nau leá te nau fakakaukau kinautolu ki he ngaahi me'a fakalaumālie ne nau a'usia ki-mu'a. “E hanga 'e he'enua fakakaukau pehení 'o fakaafe'i mai 'a e Laumālie Mā'oni'oni” (*The Lord Will Multiply the Harvest* [lea na'e fai ki he kau faiako fakalotú, 6 Feb. 1998]. 5–6).

Faka'ehi'ehi mei he Tipeiti pe Fealēlea'aki 'Oku Fakaafepaki

Na'e pehē 'e 'Eletā Tāleni H. 'Oakesi 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá:

“Oku kehe 'aupito e ngaahi founa ia 'a e 'Eikí kuó Ne 'omai ke ma'u ai 'a e 'ilo toputapú mei he ngaahi founa ko ia 'oku ngāue 'aki 'e kinautolu 'oku nau ma'u 'a e 'iló 'i he akó. Hangē ko 'ení, ko e taimi lahi ko e founa akó ko e tipeiti pe fealēlea'aki 'oku fakaafepaki, 'a ia ko ha founa 'eni kuo tu'o lahi 'eku a'usia. Ka kuo 'osi fakahinohino kinautolu 'e he 'Eikí 'i he folofolá he kuonga mu'á mo e 'ahó ni pē 'oku 'ikai totonu ke tau fakakikihi'i 'a e ngaahi tefito 'o 'Ene tokāteliné [akonakí] (vakai ki he 3 Nifai 11:28–30; T&F 10:63). 'Oku fakahinohino kinautolu 'oku nau ako'i 'a e ongoongolelei ke 'oua na'a nau malanga 'aki 'a e “itá” pe “fakakikihi” (T&F 60:14; vakai foki, 2 Timote 2:23–25), ka 'i he “angavaivai” mo e “angamalū” (T&F 38:41), “o 'oua 'e lau'ikovi'i 'a kinautolu 'oku lau'ikovi'i koé” (T&F 19:30). Ko e me'a tatau pē, 'oku 'ikai 'aonga ki hono ako ke 'ilo e ongoongolelei 'a e ngaahi founa kuo fa'ufa'u ki he tipeiti 'oku fai ai 'a e fakaafepaki mo e feinga ke kumi pe ko hai 'oku tonú mo tuku e me'a 'oku totonú kae fai e me'a 'oku ngali lelei” ('i he Conference Report, April 1989, 37, pe *Ensign*, May 1989, 29).

Ngaahi Fakahinohinó

Fakafehoanaki e saati 'i laló ki he saati na'e teuteu'i he palakipoé lolotonga hono fai 'o e fealēlea'akí. Fakakaukau'i e ngaahi fakahinohino he sātí lolotonga ho'omou fai 'a e 'ekitiviti hoko haké. Ko e ngaahi fehu'i 'oku hiki atu 'i laló ko e ngaahi sipinga ia 'o e ngaahi fehu'i 'e 'eke 'e ha faiako ki he kau akó 'i ha'ane ako'i 'a e Taniela 1:–3, 55–77. 'Oku kau 'a e fo'i fehu'i takitaha ki he taha 'o e fa'ahinga 'e tolu 'oku fakamatala'i atu 'i he tohi tu'utu'uní: ngaahi fehu'i 'okú ne taki e kau akó ke nau fekumi ke ma'u ha fakamatala, ngaahi fehu'i 'okú ne taki e kau akó ke nau veteveteki 'a e me'a 'oku nau ako ki aí, pe ko e ngaahi fehu'i 'oku nau tokoni ki he kau akó ke nau faka'aonga'i e lēsoní 'i he'enau mo'uí. Hanga 'o tuku 'a e fo'i fehu'i takitaha 'i he taha 'o e fa'ahinga 'e tolu 'aki hono fakahingoa 'aki e ngaahi fehu'i ki he *fekumi* 'a e *F*, ngaahi fehu'i ki hono fai 'o e *veteveteki* 'aki 'a e *V*, pea ngaahi fehu'i ki hono *faka'aonga'i* 'aki 'a e *Fk*.

Ko e Taimi 'Oku Fai ai 'a e Ngaahi Fehu'i 'Okú ne Taki e Kau Akó Ke Nau:		
Fekumi ki ha fakamatala	Veteveteki 'a e me'a 'oku nau ako ki aí	Faka'aonga'i 'a e lēsoní 'i he'enau mo'uí
Faka'ehi'ehi mei he ngaahi fehu'i 'oku tali "io" pe "ikai" ki aí pea mo e ngaahi tali kehe kuo 'osi mahino peé.		
Fakaafe'i e kau akó ke nau fekumi 'i he folofolá ke ma'u mei ai e talí.	Fakalotolahi'i e kau akó ke nau fakakaukau ki hono 'uhinga 'o e me'a 'oku nau akó	Fakalotolahi'i e kau akó ke nau faka'aonga'i 'a e ngaahi me'a kuo nau ako mei he ngaahi vēsí.
Tuku ke lahi hake he tali 'e tahá 'oku fai atú.		
Kamata 'aki e ngaahi fehu'i 'a e ngaahi fo'i lea hangē ko e <i>ko hai</i> , <i>ko e hā</i> , <i>ko e fē taimi</i> , <i>'oku anga fēfē</i> , <i>ko e fē feitu'u</i> , mo e <i>ko e hā hono 'uhingá</i> .	Kamata 'aki e ngaahi fehu'i 'a e ngaahi kupu'i lea hangē ko e "'Oku mou pehē ko e hā hono 'uhinga," "'Oku anga fēfē 'ene," pe "'Oku mou pehē 'oku 'uhinga 'eni ki he hā?"	Kamata 'aki e ngaahi fehu'i 'a e ngaahi kupu'i lea hangē ko e "Ko e hā 'oku totonu ai ke", "Ko e hā hano faikehekehe 'o kapau 'e," "Ko e hā e me'a na'á ke ako mei he," pe "Ko e fē nai ha taimi kuó ke ongo'i ai."

- ___ 1. Ko e hā ha faikehekehe 'e hoko ki ho'o mo'uí 'o kapau na'e hā meiate koe ha tui 'o hangē ko Taniela mo hono kāingá?
- ___ 2. 'Okú ke pehē ko e hā hono 'uhinga na'e lava ai ke matu'uaki 'e Setaleki, Mēsake mo 'Apetinikō 'a e vela 'o e afí?
- ___ 3. Fakatatau ki he Taniela 3:25, na'e 'i fē 'a e 'Eikí he taimi na'e fetaulaki ai 'a Setaleki, Mēsake, mo 'Apetinikō mo e faingata'á?
- ___ 4. Ko e hā ha faikehekehe 'e hoko ki ho'o mo'uí kapau na'á ke taau mo fe'unga ke ke 'i he 'ao 'o e 'Eikí 'i he ngaahi taimi 'o ho'o faingata'a'ia lahi tahá?
- ___ 5. Ko e hā hono 'uhinga na'e fakafisi ai 'a Taniela mo hono kāingá ke nau kai e me'akai 'a e tu'í? (vakai, Taniela 1).
- ___ 6. 'Oku anga fēfē 'a e mate 'a e "kau tangata mālohi hake" ia 'i he kongakau 'a Nepukanesa (Taniela 3:20; vakai foki, v. 22) kae "hū mai 'a Setaleki, Mēsake mo 'Apetinikō [ia] mei he loto afí"? (v. 26).
- ___ 7. Ko e hā hono 'uhinga 'oku totonu ai ke tau ma'u e ní'hi 'o e ngaahi me'a 'oku lau 'e māmani 'oku "leleí"?
- ___ 8. Ko hai e ngaahi hingoa faka-Hepelū 'o Setaleki, Mēsake, mo 'Apetinikō? (vakai, Taniela 17).
- ___ 9. 'Okú ke pehē ko e hā hono 'uhinga 'oku 'ikai ke fakamo'ui ma'u ai pē 'e he 'Otuá 'a e kakai angatonú mei he fakalaveá pe faingata'á?
- ___ 10. Ko e hā e ngaahi tapa 'o ho'o mo'uí te ke lava 'o faka'aonga'i ai 'a e me'a kuó ke ako meia Taniela mo hono kāingá?

LA'IPEPA TUFA HONO 33

**FAI 'A E NGAahi FEHU'I 'E TOKONI
KI HE KAU AKÓ KE NAU FEKUMI,
VETEVETEKI, MO FAKA'AONGA'I**

Ngaahi Fehu'i ki he Fekumí

Toe hiki fo'ou e ngaahi sētesi ko 'ení ke taki e kau akó ke nau fekumi ke ma'u ha fakamatala. Manatu'i ke ke muimui ki he ngaahi fakahinohino ki he ngaahi fehu'i ki he fekumí 'i he kōlomu 'uluaki 'o e saati 'i he palakipoé mo e saati 'i he la'ipepa tufa hono 32.

1. Na'e "lelei" 'a e ongo mātu'a 'a Nifai? (1 Nifai 1:1).

2. Ko e hā e me'a 'a Nifai na'e fai? (vakai, v. 2).

3. Na'e pehē koā 'e Nifai 'oku mo'oni 'a e lekōtí? (vakai, v. 3).

4. Ko e hā e me'a na'e fai 'e Lihai lolotonga 'ene 'alu atú? (v. 5).

5. Ko e hā e me'a na'e ha'u lolotonga e lotu 'a Lihai? (vakai, v. 6).

6. Ko e fē feitu'u na'e 'alu ki ai 'a Lihai hili 'ene lotú? (vakai, v. 7).

Ngaahi Fehu'i ki Hono Fai 'o e Veteveteki

Toe hiki fo'ou e ngaahi fehu'i ko 'ení ke nau taki e kau akó ke nau veteveteki e me'a 'oku nau ako ki aí. Manatu'i ke ke muimui ki he ngaahi fakahinohino ki he ngaahi fehu'i ki hono fai 'o e veteveteki 'i he kōlomu hono ua 'o e saati he palakipoé mo e saati he la'ipepa tufa hono 32.

1. 'Okú ke sio ki he ivi tākiekina 'oku ma'u 'e he mātu'a 'i he founga 'oku akonekina ai kitautolú? (vakai, 1 Nifai 1:1).

2. 'Oku mahu'inga fēfē 'etau fakamo'oni 'i he'etau vahevahe mo e ni'ihí kehé 'etau "ngaahi ngāue" 'atautolú" (v. 1).

3. Ko e hā 'a e me'a 'e taha 'oku malanga'i ma'u pē 'e he kau palōfitá? (vakai, v. 4).

4. Ko e hā e me'a 'okú ne 'ai 'etau ngaahi lotú ke mālohí? (vakai, v. 5).

5. Ko e hā e me'a na'a ne 'ai 'a Lihai ke "manavahē mo teteteté"? (v. 6).

Ngaahi Fehu'i ki Hono Faka'aonga'i

Toe hiki fo'ou 'a e ngaahi sētesi ko 'ení ke nau tokoni ki he kau akó 'i hono fakahoko 'o e lēsoní 'i he'enu mo'uí. Manatu'i ke ke muimui ki he ngaahi fakahinohino ki he ngaahi fehu'i ki he faka'aonga'i 'i he kōlomu hono tolu 'o e saati he palakipoé mo e saati he la'ipepa tufa hono 32.

1. 'Okú ke lava 'o sio ki hono mahu'inga ke ke muimui ki ho'o "mātu'a lelei"? (1 Nifai 1:1).

2. Ko e hā e me'a mahu'inga taha te tau lava 'o fai 'i he'etau vahevahe atu ko ia 'o 'etau "ngaahi ngāué"? (v. 1).

3. Ko e hā hono 'uhinga 'oku totonu ai ke tau fakatomalá? (vakai, v. 4).

4. 'Okú ke 'ilo'i ha taha na'e tākiekina 'ene mo'uí ki he lelei 'i he'ene lotu 'aki hono "lotó kotoá"? (v. 5).

5. 'Oku mahu'inga nai ke tau lotu? (vakai, v. 5).

6. 'Okú ke lava 'o sio ki he faikehekehe 'oku hoko 'i he taimi 'oku tau lotu ai " 'aki [hotau] lotó kotoá"? (v. 5).

LAI'PEPA TUFA HONO 34

FAI 'A E NGAahi FEHU'I 'E TOKONI KI HE KAU AKÓ KE NAU FEKUMI, VETEVETEKI, MO FAKA'AONGA'I

'Oku fakatāta'a'i mai 'e he ngaahi kongá 'o e vitioó 'oku ui ko e "Ngaahi Fehu'i mo e Fealēlea'aki Fakakalasi'" ha kau faiako 'oku nau fai e ngaahi fehu'i 'aonga ki he fekumí, veteveteki, mo e faka'aonga'i. 'Oku hā atu 'i lalo ha ni'ihi 'o e ngaahi si'pinga fehu'i na'a nau fai.

Ngaahi Fehu'i ki he Fekumí →	Ngaahi Fehu'i Ki hono Fai 'o e Veteveteki →	Ngaahi Fehu'i ki Hono Faka'aonga'i
1. Ko hai 'oku folofola ki ai 'a e 'Eiki 'i he T&F 1:1-2?	1. Ko e hā e ngaahi founga 'e fakaongo atu 'aki 'a e le'o 'o e 'Eiki ki he kakai kotoa pē? (vakai, T&F 1:2).	1. Ko e hā hono faikehekehe kapau te ke fanongo ki he le'o 'o e 'Eiki 'i ho'o mo'uí? Ko e fē ha taimi kuó ke ongo'i ai na'a ke fanongo ki he le'o 'o e 'Eiki 'i ho'o mo'uí?
2. Ko e hā e me'a 'oku tala mai 'i he veesi 3 'e hoko kiate kinautolu 'oku talangata'a?	2. 'E anga fēfē hono "lea'aki [a e ngaahi hia 'a e kau talangata'a] 'i he tumutumu 'o e ngaahi falé"? (v. 3).	2. Ko e hā e me'a kuó ke ako mei he ngaahi veesi ko 'eni 'a ia te ke lava ke faka'aonga'i 'i ho'o mo'uí?
3. Ko e hā e founga 'oku fakahoko 'aki 'e he 'Eiki 'Ene fakatokangá ki he kakai? (vakai, v. 4).	3. 'E lava fēfē 'e he "kau ākongá kuo fili [e he 'Eiki]" 'o fakahā ki he tokotaha kotoa pē 'a 'Ene pōpoaki? (v. 4).	3. Ko e hā hono 'uhinga 'oku totonu ke hoko ai ha'o fanongo ki he le'o 'o e 'Eiki ko ha me'a ia 'oku 'uluaki 'i ho'o mo'uí?

Ngaahi Fakahinohinó

Lau 'a e Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 3:1-4 (pe ko ha toe kongá folofola kehe pē na'e 'oatu 'e he taki 'inisēvesi). Hiki 'i he saati 'i laló 'a e ngaahi fehu'i ko ia 'e tolu te ne taki 'a e kau akó ke nau fekumi ki ha fakamatala 'i he kongá folofola ko 'eni, ngaahi fehu'i 'e tolu te ne taki 'a e kau akó ke nau veteveteki 'a e me'a 'oku nau ako ki aí, pea mo ha fehu'i 'e tolu 'e tokoni kiate kinautolu ke nau faka'aonga'i ai 'a e ngaahi veesi folofolá ni 'i he'enau mo'uí. Fakapapau'i ke ke fakahā 'a e ngaahi veesi 'oku fekau'aki mo e fehu'i takitaha.

Ngaahi Fehu'i ki he Fekumí →	Ngaahi Fehu'i ki Hono Fai 'o e Veteveteki →	Ngaahi Fehu'i ki Hono Faka'aonga'i
1.	1.	1.
2.	2.	2.
3.	3.	3.

32 KO HONO PALANI 'O E NGAAHI FEALĒLEA'AKI FAKAKALASÍ

Ngaahi Tefito'i Mo'oni ke Fakamamafa'í

'Oku 'Aonga ki he Kau Akó 'a e Ngaahi Fehu'i 'Oku Leleí mo e Ngaahi Fealēlea'aki 'Okú ne 'Omi ha Ola Leleí

“Ko e ngaahi ‘uluaki founa ke faka‘ai‘ai‘aki ‘a e kau mai ko ‘eni ko hono fai ‘o ha ngaahi fehu‘i lelei pea tataki mo ha ngaahi fealēlea‘aki ‘e ola leleí . . . [ke] tokoni‘i ‘e ha fealēlea‘aki ‘oku fakahoko leleí ‘a e aku akó ke nau ako ‘a e mahu‘inga ‘o e fakatotolo fakatāutahá” pea ‘oku faka‘ai‘ai ai ‘a e mateuteu ‘a e tokotaha akó, ‘ene kaú, mo ‘ene faka‘aonga‘i e me‘a na‘á ne akó (*Ako‘i ‘o e Ongoongoleleí: Ko ha Tohi Tu‘utu‘uni Ma‘á e Kau Taki mo e Kau Faiako ‘i he Ngaahi Ako‘anga ‘a e Siasí, 45*).

Palani ‘a e Fealēlea‘aki

‘Oku fie ma‘u ke teuteu fakalelei e kau faiakó pea nau toki tataki e ngaahi fealēlea‘aki ‘i he ue‘i ‘a e Laumālié koe‘uhí ke lava e kau akó ‘o “kamata ke ‘ilo‘i ‘a e ngaahi tefito‘i mo‘oni mo e ngaahi fakakaukaú ‘iate kinautolu pē pea nau toki ma‘u leva ‘a e Laumālié ke Ne fakamo‘oni‘i ange kiate kinautolu ‘oku mo‘oni ‘a e ngaahi me‘a ko iá” (*Ako‘i ‘o e Ongoongoleleí: Ko ha Tohi Tu‘utu‘uni Ma‘á e Kau Taki mo e Kau Faiako ‘i he Ngaahi Ako‘anga ‘a e Siasí, 45*).

Ngaahi 'Ekitiviti Fakafaiako 'Oku Fokotu'u Atú: 'Oku 'Aonga ki he Kau Akó 'a e Ngaahi Fehu'i 'Oku Leleí mo e Ngaahi Fealēlea'aki 'Okú Ne 'Omi Ha Ola Leleí

(*miniti 'e 25*)

Tohi Tu‘utu‘uní

Fakaafe‘i e kau faiakó ke nau lau fakalelei e palakalafi ‘uluaki ‘o e kongá “Ngaahi Fehu‘i mo e Fealēlea‘aki Fakakalasi” (tohi tu‘utu‘uní, 44). Fehu‘i ange:

- Ko e fē nai e taimi ‘e ngali fa‘a hoko ai hono fakamaama‘i ‘o e kakaí? (vakai, tohi tu‘utu‘uní, 45).
- Ko e hā e ngaahi founa ‘oku ‘aonga ai ki he kau akó ‘a e ngaahi fehu‘i ‘oku leleí mo e ngaahi fealēlea‘aki ‘oku ola leleí? (vakai, tohi tu‘utu‘uní, 45).
- ‘Oku fakalotolahi‘i fēfē ‘e ha fealēlea‘aki ‘oku fakatupu faka‘ai‘ai ha tokotaha ako ke ne mateuteu, kau, mo faka‘aonga‘i e lēsoní?

Lea Na‘e Fai

Mou lau fakataha ‘a e lea ko ‘eni na‘e fai ‘e ‘Eletā Niila A. Mekisuele ‘o e Kōlomu ‘o e Kau ‘Aposetolo ‘e Toko Hongofulu Mā Uá.

Ko e Ngaahi Fehu'i 'a e 'Eiki 'a ia Na'e Fai 'i he Ue'i 'a e Laumālié

“Na‘e ‘ikai ke tatau e ngaahi fehu‘i ia ‘a Sīsuú mo e ngaahi fehu‘i ‘oku tau fai ki ha ni‘ihi kehe, he na‘e ‘ikai ko ha ngaahi fehu‘i laulaunoa pē, pe ko Ha‘ane ngaahi tali pē ki ha ngaahi fehu‘i na‘e fai ange. Ka ko e ngaahi fakaafe mo‘oni ‘akinauto-lu neongo ko e kakai angavaivaí pē te nau talí. Ka neongo ia, ‘oku fufuu‘i ‘i loto he ngaahi fehu‘i na‘e fai ‘e Kalaisí ‘a e ngaahi ‘ilo loloto mo‘oni! . . .

“Oku fie ma‘u ia ke liliu kotoa ‘a ‘etau tō‘onga fakakaukaú ki he ni‘ihi ‘o e ngaahi fehu‘i ‘a e ‘Eiki. Fakakaukaú‘i angé ki he fehu‘i na‘e fai kia Saula, ko e tangata ‘atamai‘ia kae te‘eki ke lalata fakalaumālie, ‘i he‘ene fononga atu ko ia ‘i he hala ki Tāmasikusí: “ ‘E Saula, ‘e Saula, ko e hā ‘okú ke fakatanga ai aú?” (Ngāue 9:4). Ne fetongi kakato ‘a e tō-‘onga fakakaukaú ia pea fakataha‘i atu ki ai mo e fo‘i fehu‘i na‘e ue‘i ‘e he laumālié..

“Oku ‘i ai ‘a e ngaahi lelei fakafouna pea pehē ki he ngaahi lelei fakalaumālie ‘oku ō fakataha mo e ngaahi fehu‘i ‘oku ue‘i ‘e he laumālié. ‘I hono fakatātā ‘aki ‘o e me‘a fakaonopooni ‘a ia ‘oku mou maheni mo iá, ‘a e va‘inga volipoló, ‘oku hanga ‘e he ngaahi fehu‘i ‘oku ue‘i ‘e he Laumālié ‘o teka‘i ‘a e fo‘i pulú ki he tafa‘aki ‘e taha ‘o e kupengá pea tuku ke tali tau‘atāina ia ‘e he kakaí ‘o ‘ikai te nau tau teke pe fakamālohi‘i kinautolu ke nau fai ia. ‘E ‘i ai pē foki ‘a e ni‘ihi ia he ‘ikai te nau tali kinautolu. Ka neongo ia ‘oku mahino pē ‘oku fakaafe‘i kinautolu ke nau tali he ko e ngaahi fehu‘i leleí ‘oku nofo fuoloa ia ‘i he fakakaukaú ‘o fakatautefito kapau ‘oku fakahoko ‘aki ia ‘a e ‘ofá . . .

“. . . ‘Oku faka‘ohovale ‘a e lava ‘e he fanga ki‘i fehu‘i ikí ke fakalahi ange ‘a ‘etau mahinó ke mama‘o mo loloto atú. Ko e hā nai hono fuoloa ha‘o faka‘aonga‘i ha fehu‘i peheni, pe ko hono ‘eke atu kiate koe ha fehu‘i peheni?” (*Jesus, the Perfect Mentor* [faesaiti ‘a e Potungāue Ako ‘a e Siasí ma‘á e kau Tāutahá, Feb. 6 2000]. 1–2).

'Ekitiviti Fakafolofola

Mou lau fakataha ‘a e Ma‘ake 8:27–31; 9:2. Fehu‘i ange ki he kau faiakó:

- Ko e hā e ngaahi founa na‘e faka‘aonga‘i ‘e he Fakamo‘uí ki hono fai ‘o e ngaahi fehu‘i mo e ngaahi fealēlea‘aki ‘i He‘ene faiakó?

- Ko e hā e founa 'oku totonu ke hanga ai 'e he fiema'u ko ia ke fehu'i mo fekumi 'a e kau akó 'o tatakí ho'o founa faiakó?

Ngaahi 'Ekitiviti Fakafaiako 'Oku Fokotu'u Atú: Palani e Fealēlea'akí

(*miniti 'e 25*)

Tohi Tu'utu'uní

Fakaafe'i 'a e kau faiakó ke nau lau 'a e palakalafi kuo fakafika 'oku ui ko e "Palani 'a e Fealēlea'akí" (tohi tu'utu'uní, 45). Fehu'i Ange:

- Ko e hā e me'a 'oku totonu ke fakakaukau'i 'e ha faiako 'i he taimi 'okú ne palani ai ha fealēlea'aki ke fai? (vakai, tohi tu'utu'uní, 45).
- Ko e hā e "taumu'a kakato 'o e fealēlea'akí"? (vakai, tohi tu'utu'uní, 45).

Ngāue Tohi

Tufa 'a e ngaahi tatau 'o e la'ipepa tufa hono 35. Fakaafe'i e kau faiakó ke nau palani ha fealēlea'aki 'o kau ki he tohi 'Ekesōtosi 16:1–8 'aki 'enau fakakakato e la'ipepa tufá. 'Ai ke nau vahevahe 'enau ngaahi talí mo e kalasi 'inisēvesí.

Faka'aonga'i

Fakaafe'i e kau faiakó ke nau palani ha fealēlea'aki ki ha lēsoni hoko mai 'o nau faka'aonga'i ki ai 'a e me'a kuo nau 'osi akó. Tuku ke nau vahevahe mai 'a e ngaahi me'a ne nau a'usia 'i he'enau faka'aonga'i ko ia 'o e me'a kuo nau akó (vahevahe mo hano kaungā faiako pe vahevahe 'i he fakataha 'inisēvesi hoko maí.)

Ngaahi Fakahinohinó

Ngaahi Fakamatalá

Fakakaukau 'o pehē na'á ke fili 'i he lolotonga ho'o teuteu ko ia ke ako'i 'a e tohi 'Ekesōtosi 16:1–8 ke ke toki fai ha fealēlea'aki. 'I ho'o palani ko ia 'o e fealēlea'aki, 'okú ke manatu'i hake 'oku fie ma'u ke (1) fakakaukau'i 'a e taumu'a 'o e fealēlea'aki, (2) fakakaukau'i e founga 'e tokoni ai 'a e fealēlea'aki ke mahino ki he kau akó 'a e tefito'i mo'oni pe ko e tokāteline ko ia 'oku fie ma'u ke nau akó, (3) fa'u ha ngaahi fehu'i lelei ki hono fai 'o e fealēlea'aki 'a ia 'e taki atu 'o a'u ki he taumu'á, mo e (4) fakakaukau'i e founga te ne fai 'o kapau 'e mavahe atu 'a e fealēlea'aki ia ki ha tafa'aki kehe (vakai, *Ako'i 'o e Ongongolelei: Ko ha Tohi Tu'utu'uni ma'á e Kau Taki mo e Kau Faiako 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí*, 46). Hiki ho'o ngaahi talí 'i he ngaahi feitu'u 'oku fakaava atu 'i laló. Teuteu mai ke ke vahevahe ho'o ngaahi talí mo e kalasi 'inisēvesí.

1. *Taumu'a 'o e Fealēlea'aki.* 'Ilo'i e taumu'a 'o ha fealēlea'aki 'o kau ki he tohi 'Ekesōtosi 16:1–8.

2. *Tefito'i mo'oni pe tokātelinē.* 'Ilo'i ha tefito'i mo'oni pe tokāteline 'oku lava ke ako 'e ho'o kau akó mei he tohi 'Ekesōtosi 16:1–8. Fakamatala'i pe 'e tokoni fēfē 'a e fealēlea'aki ko 'ení ke mahino ai ki he kau akó 'a e tefito'i mo'oni pe tokāteline ko 'ení.

3. *Ngaahi fehu'i 'aonga ki he fealēlea'aki.* Hiki ha ngaahi fehu'i 'e 'aonga ki he fealēlea'aki 'a ia 'e lava 'o tokoni ki he kau akó ke nau fekumi ke ma'u 'a e fakamatala 'i he tohi 'Ekesōtosi 16:1–8, veteveteki hono 'uhinga 'o e me'a 'oku akó, pea faka'aonga'i ia 'i he'enau mo'uí.

4. *Ko hono toe fakafoki mai e fealēlea'aki.* 'Ilo'i ha ngaahi tafa'aki 'oku 'ikai fie ma'u ke afe ki ai e ngaahi fealēlea'aki, ka 'e lava ke afe ki ai, pea mo ho'o founga ke fai ki aí.

33 KO HONO TATAKI 'O E NGAHI FEALĒLEA'AKI FAKAKALASÍ

Ngaahi Tefito'i Mo'oni ke Fakamamafa'í

Muimui ki he Sipinga 'a e 'Eikí

'Oku muimui 'a e kau faiakó ki he sipinga 'a e 'Eikí 'i he taimi 'oku nau tatakí ai ha fealēlea'aki 'e lava ke toe ofi ange ai 'a e kau akó kia Sīsū Kalaisi 'aki 'enau fekumi kiate Ia (vakai, *Ako'i 'o e Ongongolelei: Ko ha Tohi Tu'utu'uni ma'á e Kau Taki mo e Kau Faiako 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí*, 45).

Tatakí ha Ngaahi Fealēlea'aki 'Okú ne Ue'i mo Fakalotoa

'Oku toe lava lelei ange hono tatakí 'e he kau faiakó ha ngaahi fealēlea'aki 'okú ne ue'i mo fakalotoá 'i he taimi 'oku nau ui ai 'a e kau akó 'aki honau hingoá, 'oange ha taimi ke nau fakakaukau ai, fakafanongo ki he'enua ngaahi talí, pea faka'apa'apa'i 'enau ngaahi talí 'i ha founga 'oku lelei (vakai, *Ako'i 'o e Ongongolelei: Ko ha Tohi Tu'utu'uni Ma'á e Kau Taki mo e Kau Faiako 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí*, 46).

Ngaahi 'Ekitiviti Fakafaiako 'Oku Fokotu'u Atú: Muimui ki he Sipinga 'a e 'Eikí

(*miniti 'e 10*)

Tohi Tu'utu'uní

Fakaafe'i e kau faiakó ke nau lau 'a e palakalafi kuo fakafika 'a ia 'oku ui ko e "Muimui 'i he Sipinga 'a e 'Eikí" (tohi tu'utu'uní, 45–46).

Fehu'i ange:

- Ko e hā e me'a 'oku totonu ke hanga taha ki ai 'etau "fekumí, kole, mo e tukituki"?
- Ko e hā e me'a 'oku fokotu'u mai 'e he ngaahi lea ngāue 'i he Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 88:63 'o kau ki he fatongia 'o ha tamasi'i ako 'i hono ako 'o e ongoongolelei?
- Ko e hā e ngaahi founga 'e lava ai 'e he muimui ki he sipinga 'a e 'Eikí 'o fakamālohia 'a e tui pea mo e fakamo'oni 'a e kau akó kia Sīsū Kalaisi?

Lea Na'e Fai

Lau 'a e lea ko 'eni na'e fai 'e 'Eletā Tāleni H. 'Oakesi 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá.

Falala Ma'u Pē ki he 'Eikí

"Ko ha faiako 'o e ongoongolelei 'oku tukutaha 'ene tokangá ki he ngaahi fiema'u 'a e kau akó, 'e 'ikai 'aupito te ne hanga 'e ia 'o tohoaki'i mai e tokanga 'a e kau akó kiate ia ka nau

mama'o kinautolu mei he 'Eikí. 'Oku 'uhinga 'eni kuo pau ke 'oua 'aupito na'a kau ha faiako 'o e ongoongolelei 'i ha ngaahi fiemana fakataula'eiki, 'a ia 'ko hono malanga 'aki mo hono fokotu'u 'akinautolu 'e ha kau tangata ko ha maama ki māmani, koe'uhí ke nau ma'u ha totongi mo e fakamālō 'a māmani' (2 Nifai 26:29). Ko e faiako 'o e ongoongolelei 'oku 'ikai ke ne malanga koe'uhí ke 'manakoa' [ia] ('Alamā 1:3) pe ko e ngaahi koloá mo e fakamālo' ('Alamā 1:16). 'Okú ne muimui ia 'i he sipinga 'a e tohi faka'ofu'ofa ko ia ko e Tohi 'a Molomoná 'a ia 'na'e 'ikai ke lelei ange 'a e malangá 'i he fanongó, pea 'ikai foki ke lelei ange 'a e faiakó 'i he tokotaha 'oku akó' ('Alamā 1:26). Te na fakatou falala ma'u pē ki he 'Eikí" ("Ako'i 'o e Ongongolelei," *Liahona*, Sānuali 2000, palakalafi 18).

Fehu'i ange ki he kau faiakó:

- 'E anga fēfē hano "tohoaki'i mai ['e he faiakó] 'a e tokanga 'a e [kau akó] kiate ia ka nau mama'o kinautolu mei he 'Eikí"?
- Ko e hā e me'a 'e lava ke fai 'e ha faiako 'i hono tatakí 'o ha fealēlea'aki koe'uhí ke fakatou "falala ma'u pē ['a e faiakó mo e tokotaha 'oku akó] ki he 'Eikí"?

Vahevahe 'a e ngaahi ongo 'okú ke ma'u ki hono mahu'inga 'o e ngaahi fealēlea'aki ko ia 'oku nofo taha pē 'i he 'Eikí pea mo e ngaahi tefito'i mo'oni fai fakamo'ui 'o e ongoongolelei 'o Sīsū Kalaisi.

Ngaahi 'Ekitiviti Fakafaiako 'Oku Fokotu'u Atú: Tatakí ha Ngaahi Fealēlea'aki 'Okú ne Ue'i mo Fakalotoá

(*miniti 'e 40*)

Tohi Tu'utu'uní

Fakamatala'i ange 'oku fakahā mai 'e he tohi tu'utu'uní ha ngaahi founga ki hono tatakí 'o e ngaahi fealēlea'aki 'okú ne ue'i mo fakalotoá (ngaahi palakalafi 'oku fakafikefika mei he 4-7, peesi 46).

Fakaafe'i e kau faiakó ke nau lau fakalelei e ngaahi palakalafi ko 'eni pea laine'i 'a e ngaahi founga 'e fā 'oku fakamatala'i mai aí.

Fakaafe'i e kau faiakó ke nau lau fakalelei 'a e palakalafi ko e "Ui 'aki 'e kau akó honau hingoá" pea laine'i 'a e ngaahi fakakaukau mahu'inga ki he founga ko 'eni. Fehu'i ange:

- 'I ho'o fai ko ia e ngaahi fehu'i, ko e fē taimi 'oku totonu ke ke ui ai e kau akó 'aki honau hingoá? (vakai, tohi tu'utu'uní, 46).

- Ko e hā ho'ō me'a na'e fai ki he kau ako na'a nau loto kinautolu ke nau tali 'a e fo'i fehu'i kotoa peé ?
- 'E lava fēfē 'e ha faiako 'o fakaafe'i ke fai mai ha ngaahi tali meiate kinautolu 'oku 'ikai ke nau fie kau mai ki he lēsoni? (vakai, tohi tu'utu'uní, 46).

Fakaafe'i e kau faiakó ke nau lau 'a e palakalafi ko e "Oange ha taimi fe'unga ke fakakaukau ai e kau akó" (tohi tu'utu'uní, 46) pea laine'i e ngaahi fakakaukau mahu'inga ki he founga ko 'ení. Fehu'i ange:

- Ko e hā hono 'uhinga 'oku fu'u mahu'inga ai 'a e kātaki 'i he taimi 'oku tatali ai ki ha tali 'a e tamasi'i akó? (vakai, tohi tu'utu'uní, 46).
- 'Oku lava fēfē 'e ha faiako 'o tala 'a e taimi 'oku 'ikai ke mahino ai ha fehu'i? (vakai, tohi tu'utu'uní, 46).
- Kapau 'oku ngali ta'e mahino ha fo'i fehu'i, ko e hā e me'a 'oku totonu ke fai 'e he faiakó? (vakai, tohi tu'utu'uní, 46).

Fakaafe'i e kau faiakó ke nau lau 'a e palakalafi ko e "Fakafanongo ki he ngaahi tali 'a e fānau akó" (tohi tu'utu'uní, 46) pea laine'i 'a e ngaahi fakakaukau mahu'inga ki he founga ko 'ení. Fehu'i ange:

- 'E fakapapau'i fēfē 'e he kau faiakó 'oku mahino kiate kinautolu e ngaahi tali 'a e kau akó? (vakai, tohi tu'utu'uní, 46).
- 'E lava fēfē 'e he kau faiakó 'o tauhi ma'u 'a e kei hokohoko kau mai 'a e kau akó ki he lēsoni hili hano fai 'o ha fehu'i? (vakai, tohi tu'utu'uní, 46).
- Mei he me'a kuó ke a'usiá, ko e hā hono 'uhinga 'oku totonu ke fakamanatu ange ai 'e ha faiako ki he kau akó ke nau fakafanongo 'i he taimi 'oku lea ai ha taha he kalasí?

Fakaafe'i e kau faiakó ke nau lau 'a e palakalafi ko e "Fakatokanga'i 'a e tali 'oku fai 'i he founga lelei" (tohi tu'utu'uní, 47) pea laine'i e ngaahi fakakaukau mahu'inga ki he founga ko 'ení. Fehu'i ange:

- 'Oku hanga fēfē 'e hono faka'apa'apa'i mo tali lelei 'o e ngaahi tali 'o 'ai ke hokohoko lelei atu 'a e fealēlea'akí?

- Ko e hā 'oku mahu'inga ai ke lava 'e he kau akó 'o 'ilo'i ko e tali 'a e faiakó 'oku fakamātoato?
- Ko e hā e founga 'oku totonu ke fai 'e he kau faiakó 'i he taimi 'oku fai mai ai ha ngaahi tali 'oku hala pe ta'e fe'ungá? (vakai, tohi tu'utu'uní, 46).

Vitioó

Hulu'i e fika 4 'i he kongá 31, "Ngaahi Fehu'ī mo e Fealēlea'aki Fakakalasi" (3:37). 'Oku 'asi he kongá ko 'ení hono tataki lelei 'e Sisitā 'Atea ha fealēlea'aki fakakalasi. Kole ki he kau faiakó ke nau vakai angé ke nau 'ilo'i e founga 'oku muimui ai 'a Sisitā 'Atea ki he sipinga 'a e 'Eikí mo ne faka'aonga'i e ngaahi founga ko ia kuo 'osi fai hono alea'i. Hili hono hulu'i e fo'i vitioó pea ke fehu'i ange:

- Na'e muimui fēfē 'a Sisitā 'Atea ki he sipinga 'a e 'Eikí 'i he'ene tataki ko ia 'o e fealēlea'akí 'i ha founga na'e ma'u ai 'e he kau akó 'a e faingamālie ke nau toe ofi ange ai kia Sisū Kalaisí?
- Na'e faka'aonga'i fēfē 'e Sisitā 'Atea 'a e ngaahi founga ko ia na'e alea'i 'i he ngaahi 'ekitiviti ako ki he lēsoni ko 'ení?
- Na'e 'aonga fēfē 'a e ngaahi founga ko 'ení ki he fealēlea'aki fakakalasi?

Faka'aonga'i

Fakaafe'i e kau faiakó ke nau tala mai pe ko e fē 'a e ngaahi founga ki hono tataki 'o e ngaahi fealēlea'aki 'okú ne ue'i mo fakalotoá te nau fie ngāue ki ai 'i he kaha'u vave mai, pea nau palani leva ke nau fai ia. Tuku ke vahevahe mai 'e he kau faiakó 'a e ngaahi me'a ne nau a'usia 'i he'enu faka'aonga'i ko ia 'o e me'a kuo nau akó (vahevahe mo hano kaungā faiako pe vahevahe 'i he fakataha 'inisēvesi hoko mai).

AKO'I 'O E ONGOONGOLELEÍ: NGA'AHÍ PŌTO'I FAKAFAIKO KE OLA LELEI AI E FAIAKÓ

KO HONO AKO PEA MO AKO'I 'O E FOLOFOLÁ
KO E FAI LĒSONI PE FAKAHINOHINO 'A E FAIAKÓ
KO E NGA'AHÍ FEHU'I MO E FEALĒLEA'AKI FAKAKALASÍ
NGAAHÍ MA'U'ANGA TOKONI FAKAFAIKO KI HE SIÓ,
FANONGÓ, MO HA NGA'AHÍ TOKONI FAKAFAIKO KEHE PĒ
KO E NGA'AHÍ NGĀUE TOHI MO E NGĀUE FAKAKULUPÚ

34 KO HONO FAKA'AONGA'I 'O E PALAKIPOÉ

Ngaahi Tefito'i Mo'oni ke Fakamamafa'i

Fakakau e Ngaahi Ongó ke Lahi Hake he Tahá

“Kuo 'ilo mei he ngaahi fakatotolo lahi kuo faí, 'oku ako lelei taha pē 'a e kakai 'i he taimi ko ia 'oku nau faka'aonga'i ai 'a e ngaahi ongo 'oku lahi hake 'i he tahá 'i he taimi 'oku fai ai ha akó. 'Oku fa'a 'omai 'e hono a'usia 'o e ngaahi me'a 'oku kau ki he sió mo e fanongó 'a e tu'unga mateuteu ke fakahoko ai 'e he Laumálié 'a 'Ene ngaahi ngāue” (*Ako'i 'o e Ongongolelé: Ko ha Tohi Tu'utu'uni Ma'a e Kau Taki mo e Kau Faiako 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí* [1994], 46).

Faka'aonga'i 'o e Palakipoé

Ko e palakipoé ko ha nāunau tokoni fakafaiako 'uluaki ia koe'uhí he 'oku faingofua hono faka'aonga'i pea faingofua mo hono ma'ú (vakai, *Ako'i 'o e Ongongolelé: Ko ha Tohi Tu'utu'uni Ma'a e Kau Taki mo e Kau Faiako 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí*, 46–47).

Fakatokanga'i angé: 'E lava pē ke ako'i heni 'a e tefito'i mo'oni hoko haké pea mo hono ngaahi 'ekitiviti fakafaiako 'oku fokotu'u atú pe ako'i ko e kongá 'o e lēsoni 35. Kapau te ke fili ke ke fakamamafa'i e tefito'i mo'oni ko 'ení he lēsoni ko 'ení, ko e me'a pē 'e fie ma'u ki he lēsoni 35 ko hano toe ki'i vakai'i nounou pē.

Ngaahi 'Ekitiviti Fakafaiako 'Oku Fokotu'u Atú: Fakakau e Ngaahi Ongó ke Lahi Hake he Tahá

(*miniti 'e 25*)

Lea Na'e Fai

Tufotufa atu e ngaahi tatau 'o e la'ipepa tufa hono 36 pea mou lau fakataha 'a e lea 'uluaki 'a 'Eletā Lisiate G. Sikoti 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá.

Ako 'i he Fanongó, Sió, Ongó'i

“Kapau ko ha faiako au ki ha fānau ako kei talavou, te u fakatukupaa'i kinautolu ke nau faka'aonga'i 'a e tefito'i mo'oni ko 'ení: Te u fekumi ma'u pē ke u ako 'i he me'a 'oku ou fanongo ki aí, sio ki aí, mo u ongo'i. Te u hiki e ngaahi me'a 'oku ou akó pea te u fai ia.

“E fie ma'u ke ke fakamatala'i ange hono faka'aonga'i 'o e ngaahi founa takitaha ko 'eni 'o e fetu'utaki. 'E tāpuekina 'a e tokotaha ako kotoa pē 'okú ne fai iá 'aki hono tatakia 'e he Laumálié 'i he'ene mo'ufi” (*Helping Others to Be Spiritually Led* [lea na'e fai ki he kau faiako fakalotú 'i ha fakataha ako ki he Tokāteline mo e Ngaahi Fuakavá mo e Hisitōlia 'o e Siasí, 'Univēsi ko Pilikihami 'Tongí, 11 'Aokosi 1998], 1).

Tohi Tu'utu'uni

Fakaafe'i e kau faiakó ke nau lau fakalelei 'a e palakalafi 'uluaki 'o e kongá ko e “Ngaahi Nāunau Tokoni Fakafaiako ki he Sió mo e Fanongó, pea mo e Ngaahi Ma'u'anga Tokoni Kehe Pē” (tohi tu'utu'uni, 46). Fehu'i angé:

- Ko e hā e me'a 'oku fakahā mai 'e he ngaahi ako lahi kuo faí 'o kau ki he akó mo e ngaahi ongo 'oku ma'u 'e he tangatá? (vakai, tohi tu'utu'uni, 46).
- Ko e hā e me'a 'oku fa'a fakatupu 'e hono faka'aonga'i 'o e sió mo e fanongó?

Lea Na'e Fai

Mou lau fakataha 'a e fakamatala hono ua na'e fai 'e 'Eletā Lisiate G. Sikoti 'i he la'ipepa tufa hono 36.

'Oku 'Ikai ha Feitu'u ia ke Fai ai ha Fakangalingali

“Oku 'ikai ha feitu'u ia 'i ho'o faiakó ke fai ai ha fakangalingali, 'oange 'a e ngaahi fakakaukau 'oku manakoa he ngaahi 'aho ní, pe totongi'i 'aki ha fai ha me'a pe 'oange ha fanga ki'i me'a lelei ma'a e kau akó. 'Oku 'ikai ke 'omi 'e hono fai 'o e ngaahi me'a peheni ia ha faka'ai'ai 'oku tolongá ki he tupulaki fakafo'ituitui pe ma'u ha ola lelei mei ai 'e fuoloá. Ko hono mo'oni, ko e ngaahi mo'oni ko ia 'oku ako'i 'i ha 'ātakai 'oku 'i ai 'a e 'ofa mo e falala mo'oni 'oku fe'unga ia ki he fakamo'oni 'a e Laumalie Mā'oni'oni” (*Helping Others To be Spiritually Led*, 3).

Fehu'i ange ki he kau faiakó:

- 'Okú ke pehē ko e hā hono 'uhinga 'oku 'ikai ke 'omi ai “ha faka'ai'ai 'oku tolongá 'e he “ngaahi fakangalingali, ngaahi fakakaukau 'oku manakoa he ngaahi 'aho ní, pe totongi'i 'aki ha fai ha me'a pe 'oange ha fanga ki'i me'a lelei ma'a e kau akó?”
- Ko e hā e founa 'oku totonu ke ako'i 'aki 'a e ngaahi mo'oni 'o e ongoongolelé?

Tohi Tu'utu'uni

Fakaafe'i e kau faiakó ke nau lau fakataha e ngaahi fakamatala 'i he puha lanu tukumisi 'i he peesi 47 'o e *Ako'i 'o e Ongongolelé: Ko ha Tohi Tu'utu'uni Ma'a e Kau Taki mo e Kau Faiako 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí*, 'a ia na'e fai 'e 'Eletā Poiti K. Peeka 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá. Fehu'i ange ki he kau faiakó: Ko e hā e me'a na'e fakatokanga mai 'a 'Eletā Poiti K. Peeka 'o kau ki hono faka'aonga'i 'o e ngaahi nāunau tokoni fakafaiako ki he sió mo e fanongó?

Vitioó

Hulu'i e kongá 32, “Ko Hono Faka'aonga'i 'o e Ngaahi Ma'u'anga Tokoni Fakafaiakó” (8:15). Ko hano ki'i fakatāta'i fakaoli 'eni 'o ha

faiako 'oku fu'u lahi 'ene faka'aonga'i 'a e ngaahi nāunau tokoni fakafaiako ki he sió mo e fanongó. Kole ki he kau faiakó ke nau vakai angé ke nau 'ilo'i pe 'oku fekau'aki fēfē 'a e fo'i filimi ko 'ení mo e fale'i 'a 'Eletā Poiti K. Peekā kau ki hono faka'aonga'i 'o e ngaahi nāunau tokoni fakafaiako ki he sió mo e fanongó "ke ki'i kehe pe ke fakamānako ange ai 'a e lēsoni" (*Ako'i 'o e Ongoongolelei: Ko ha Tohi Tu'utu'uní Ma'á e Kau Taki mo e Kau Faiako 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí, 48*).

Ngaahi 'Ekitiviti Fakafaiako 'Oku Fokotu'u Atú: Faka'aonga'i 'o e Palakipoé

(*miniti 'e 25*)

Tohi Tu'utu'uní

Fakaafe'i e kau faiakó ke nau lau 'a e palakalafi 'i he 'ulu'i tohi ko e "Palakipoé" (tohi tu'utu'uní, 46). Fehu'i ange:

- Ko e hā ha ngaahi faka'aonga'i lelei 'o e palakipoé na'e 'ohake hení? (vakai, tohi tu'utu'uní, 46).
- Ko e fē 'i he ngaahi founga ko 'ení kuó ke 'osi faka'aonga'i 'i ho'o kalasí?
- Ko e hā e ngaahi founga na'e fakalahi mai 'aki 'e hono faka'aonga'i 'o e palakipoé ki ho'o ngaahi lēsoni?

Lea Na'e Fai

Fekau e kau faiakó ke nau to'o hake 'a e la'ipepa tufa hono 36 pea nau muimui pē ai ka ke lau 'a e fakamatala 'uluaki 'a 'Eletā Poiti K. Pēká

Puke e Tokanga 'a e Kau Akó

"Oku ou pehē 'oku 'ikai ha nāunau tokoni faiako ia te ne lakasi, pea si'i pē mo e ngaahi nāunau tokoni faiako, 'oku tatau mo e palakipoé. . . . He te ke lava 'o faka'aonga'i ia ke ne puke e tokanga 'a e mata 'o ho'o kau akó lolotonga 'oku fakamatala'i 'a e lēsoni. Lolotonga ko ia ho'o leá, te ke lava pē 'e koe 'o hiki ha me'a fe'unga 'i he palakipoé ke ne puke 'enau tokangá mo 'oange kiate kinautolu e fakakaukaú, ka he 'ikai 'aupito ke hanga 'e he nāunau tokoni fakafaiako ia ki he sió mo e fanongó, 'o to'o 'enau tokangá pea nau sai'ia ange kinautolu ai 'i ho'o lēsoni" (*Teach Ye Diligently* [1975], 224–25).

Fehu'i ange ki he kau faiakó:

- Ko e hā ha tefito'i taumu'a 'o e palakipoé?
- Ko e hā hono lahi 'o e ngaahi me'a 'oku totonu ke hiki he palakipoé

Fakatātā

Fakamatala'i ange ki he kau faiakó ko e ngaahi me'a ko ia 'oku faka'alí'ali he palakipoé 'oku fa'a vahevahe ia ki ha fa'ahinga 'e tolu: (1) ngaahi saati mo e ngaahi kalafi, (2) ngaahi fakatātā na'e tā mo e ngaahi la'i fakatātā, mo e (3) ngaahi lisi mo e ngaahi lea na'e fai.

Hiki e ngaahi fakafa'ahinga ko 'ení he palakipoé pea faka'alí'ali ha fo'i fakatātā 'e taha mei he me'a takitaha.

Ngāue Fakakulupu

Tufotufa atu e la'ipepa tufa hono 37. Vahevahe e kau faiakó ki ha fanga ki'i kulupu iiki. Vahe ki he kulupu takitaha ha taha 'o e fa'ahinga nāunau tokoni faiako na'e hiki he palakipoé he 'ekitiviti ako na'e fai kimu'a pea fakaafe'i kinautolu ke nau fakakakato e kongā 'oku tatau mo ia 'i he la'ipepa tufá. Tuku ange ha miniti 'e hongo-fulu ke loto taha ai e ngaahi kulupú ki ha fo'i fakakaukau pea nau fakakaukau'i leva ha nāunau tokoni faiako ki he sió mo e fanongó, ke ne fakafongā'i e fa'ahinga nāunau na'e vahe ange kiate kinautolu. Tuku ke fakamatala'i 'e ha faiako 'e taha mei he kulupu takitaha 'enau nāunau tokoni faiakó.

Lea Na'e Fai

Mou lau fakataha mei he la'ipepa tufa hono 36 'a e fakamatala hono ua 'a 'Eletā Poiti K. Pēká.

'Ai ke Fenāpasi 'a e Sió mo e Fanongó

"Mahalo ko e fehālaaki 'oku lahi taha 'ene hoko 'i hono faka'aonga'i 'o e ngaahi fo'i lea kuo hikí ko ha nāunau tokoni faiakó, ko e 'ikai ko ia ke fenāpasi 'a e sió mo e fanongó. 'Oku fu'u lahi 'aupito hono fai 'o e fehālaaki ko 'ení 'o tātātaha pē ha'o sio 'oku fakahoko totonu ia. Kapau 'oku 'i ai ha ngaahi fo'i lea ke ke hiki he palakipoé, pe kuo 'osi hiki ia 'i ha saati, pe 'oku fakapipiki ki ha papa tupenu sipi, pe 'oku hulu'i 'i he laá mei ha mīsini hele'uhila, 'oku totonu ke sio e mata 'o e kau akó pea nau fanongó 'aki honau telingá he taimi tatau pē" (*Teach Ye Diligently, 225*).

Fehu'i ange ki he kau faiakó:

- Ko e hā ha "fehālaaki angamaheni 'oku lahi taha 'ene hoko 'i hono faka'aonga'i 'o e ngaahi fo'i lea kuo hikí ko ha nāunau tokoni fakafaiako ki he sió mo e fanongó"?
- 'E lava ke faka'ehi'ehi fēfē 'a e kau faiakó mei hono fai 'o e fehālaaki ko 'ení?

Fakatātā

Fakaafe'i e kau faiakó ke nau fakakaukau'i ha nāunau tokoni faiako ki he Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 88:87 'o nau faka'aonga'i ki ai 'a e kongā H 'o e la'ipepa tufa 37. Tuku ke vahevahe mai 'e he kau faiakó 'enau ngaahi nāunau tokoni faiakó mo e kalasi 'inisēvesi.

Faka'aonga'i

Fakaafe'i e kau faiakó ke nau faka'aonga'i e palakipoé ke tñaki ki ai ha filio'i kehekehe 'o e ngaahi founga fakafaiako 'i he'enua ngaahi lēsoni hoko maí. Tuku ke vahevahe mai 'e he kau faiakó 'a e ngaahi me'a ne nau a'usia 'i he'enua faka'aonga'i ko ia 'o e me'a kuo nau akó (vahevahe mo hano kaungā faiako pe vahevahe 'i he kalasi 'inisēvesi hoko maí).

Ako 'i he Fanongó, Sió, Ongó'i

Na'e pehē 'e 'Eletā Lisiate G. Sikoti 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá:

“Kapau ko ha faiako au ki ha fānau ako kei talavou, te u fakatukupaa'i kinautolu ke nau faka'aonga'i 'a e tefito'i mo'oni ko 'eni: Te u fekumi ma'u pē ke u ako 'i he me'a 'oku ou fanongó ki aí, sio ki aí, mo u ongo'i. Te u hiki e ngaahi me'a 'oku ou akó pea te u fai ia.

“E fie ma'u ke ke fakamatala'i ange hono faka'aonga'i 'o e ngaahi founga takitaha ko 'eni 'o e fetu'utakí. 'E tāpuekina 'a e tokotaha ako kotoa pē 'okú ne fai iá 'aki hono tatakí ia 'e he Laumālié 'i he'ene mo'ui” (*Ko Hono Tokoni'i 'o e Ni'ihī Kehé ke Tataki Fakalaumālie Kinautolu* [lea na'e fai ki he kau faiako fakalotú 'i he fakataha ako ki he Tokāteline mo e Ngaahi Fuakavá mo e Hisitōlia 'o e Siasí, 'Univēsiti ko Pilikihami 'Iongí, 11 'Aokosí 1998], 1).

'Oku 'Ikai ha Feitu'u ia ke Fai Ai ha Fakangalingali

Na'e pehē 'e 'Eletā Lisiate G. Sikoti:

“Oku 'ikai ha feitu'u ia 'i ho'o faiakó ke fai ai ha fakangalingali, 'oange 'a e ngaahi fakakaukau 'oku manakoa he ngaahi 'aho ní, pe totongí'i 'aki hano fai ha me'a pe 'oange ha fanga kí'i me'a lelei ma'á e kau akó. 'Oku 'ikai ke 'omi 'e hono fai 'o e ngaahi me'a pehení ia ha faka'ai'ai 'oku tolongá ki he tupulaki fakafo'ituituí pe ma'u ha ola lelei me'i ai 'e fuoloá. Ko hono mo'oní, ko e ngaahi mo'oni ko ia 'oku akó'i 'i ha 'ātakai 'oku 'i ai 'a e 'ofa mo e falala mo'oní 'oku fe'unga ia ki he fakamo'oni 'a e Laumālie Mā'oni'oni” (*Ko Hono Tokoni'i e Ni'ihī Kehé ke tataki Fakalaumālie Kinautolu*, 3).

Puke e Tokanga 'a e Kau Akó

Na'e pehē 'e 'Eletā Poiti K. Peeká 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá:

“Oku ou pehē 'oku 'ikai ha nāunau tokoni faiako ia te ne lakasi, pea si'i pē mo e ngaahi nāunau tokoni faiako, 'oku tatau mo e palakipoé. . . He te ke lava 'o faka'aonga'i ia ke ne puke e tokanga 'a e mata 'o ho'o kau akó lolotonga 'oku fakamatala'i e lēsoní. Lolotonga ko ia ho'o leá, te ke lava pē 'e koe 'o hiki ha me'a fe'unga 'i he palakipoé ke ne puke 'enau tokangá mo 'oange kiate kinautolu e fakakaukau, ka he 'ikai 'aupito ke hanga 'e he nāunau tokoni faka-faiako ia ki he sió 'o to'o 'enau tokangá pea nau sai'ia ange kinautolu ai 'i ho'o lēsoní” (*Teach Ye Diligently* [1975], 224–25).

'Ai ke Fenāpasi 'a e Sió mo e Fanongó

Na'e pehē 'e 'Eletā Poiti K. Peeká:

“Mahalo ko e fehālaaki 'oku lahi taha 'ene hoko 'i hono faka'aonga'i 'o e ngaahi fo'i lea kuo hiki ko ha nāunau tokoni faiakó, ko e 'ikai ko ia ke 'ai ke fenāpasi 'a e sió mo e fanongó. 'Oku fu'u lahi 'aupito hono fai 'o e fehālaaki ko 'eni 'o tātātaha pē ha'o sio 'oku fakahoko totonu ia. Kapau 'oku 'i ai ha ngaahi fo'i lea ke ke hiki he palakipoé, pe kuo 'osi hiki ia 'i ha saati, pe 'oku fakapipiki ki ha papa tupenu sipi, pe 'oku hulu'i 'i he laá me'i ha misini hele'uhila, 'oku totonu ke sio e mata 'o e kau akó pea nau fanongó 'aki honau telingá he taimi tatau pē” (*Teach Ye Diligently*, 225).

 Ngaahi Fakamatalá

A. Ngaahi Sātí mo e Ngaahi Kalafí

Lau e talanoa fakatātā ki he sipi na'e molé, fo'i pa'anga na'e molé, pea mo e foha maumau koloá 'i he Luke 15. Fa'u ha saati 'o fakafehoanaki ai 'a e founga na'e hoko ai e mole 'a e ngaahi me'a ko 'ení pea mo e ngaahi me'a na'e fai ki aí.

E. Ngaahi Fakatātā Na'e Tā mo e Ngaahi La'i Fakatātā

Tā ha fakatātā 'o e lakanga fakataula'eikí 'o ke fakakau ki ai 'a e fakamatala ko 'ení. Na'e pehē 'e 'Eletā Pulusi R. Makongiki 'i he'ene kei hoko ko e mēmipa 'o e Kau Fitungofulú: *“Oku lahi hake 'a e lakanga fakataula'eikí 'i ha taha 'o hono ngaahi lakangá. . . 'E lava pē ke tā fakatā-taa'i e fo'i tefito'i mo'oni ko 'ení 'aki hono vahevahe ha fo'i siakale ki ha ngaahi kongokonga. Ko e lakanga fakataula'eikí 'a loto mālie; ko e ngaahi kongokonga leva 'o e fo'i siakalé 'a e ngaahi uiui'i pe ngaahi lakanga 'i he lakanga fakataula'eikí”* (*Mormon Doctrine*, paaki hono 2 [1966], 595). Manatu'i 'oku 'i ai e ngaahi lakanga 'e fā 'i he Lakanga Taula'eiki Faka-'Ēloné (tikoni, akonaki, taula'eiki, mo e pīsope) pea nima 'i he Lakanga Taula'eiki Faka-Melekisētekí (kaumātu'a, taula'eiki lahi, pēteliake, Fitungofulu, mo e 'Aposetolo).

F. Ngaahi Lisi mo e Ngaahi Lea Na'e Fai

Lau 'a e Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 76:51–53 pea fa'u ha lisi 'o e ni'ihī 'o e ngaahi me'a 'oku fie ma'u kae lava 'o hū ai ki he pule'anga fakasilesitialé.

H. Ha Fa'ahinga Nāunau Tokoni Faiako pē

Lau 'a e Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 88:87. Fili ha taha 'o e ngaahi fa'ahinga nāunau tokoni faiako 'i 'olungá pea ke fa'u ha ki'i founga tokoni faiako faingofua pē fekau'aki mo e sió 'okú ke ongo'i te ne fakatāta'i e tefito'i mo'oni 'i he potu folofola ko 'ení ('oua te ke tokanga koe ke tā ke matamatalelei).

 Ngaahi Fakamatalá

35 KO HONO FAKA'AONGA'I 'O HA NGAahi ME'A, NGAahi FAKATĀTĀ, MO E NGAahi HIVA TOPUTAPÚ

Ngaahi Tefito'i Mo'oni ke Fakamamafa'i

Faka'aonga'i e Ngaahi Ongó ke Lahi Hake he Tahá

“Oku 'ilo mei he ngaahi fakatotolo lahi kuo fai, 'oku ako lelei taha pē 'a e kakafai 'i he taimi ko ia 'oku nau faka'aonga'i ai 'a e ngaahi ongo 'oku lahi hake he tahá 'i he taimi 'oku fai ai ha akó'. 'Oku fa'a 'omai 'e hono a'usia 'o e ngaahi me'a 'oku sai ki he sió mo e fanongó 'a e tu'unga mateuteu ke fakahoko ai 'e he Laumālié 'a 'Ene ngaahi ngāué” (*Ako'i 'o e Ongongolelei: Ko ha Tohi Tu'utu'uni Ma'a e Kau Taki mo e Kau Faiako 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí, 46*).

Faka'aonga'i 'o ha Ngaahi Me'a mo ha Ngaahi Fakatātā

'E lava ke 'aonga 'a e ngaahi me'a kehekehe mo e ngaahi fakatātā ki hono tokoni'i 'o e kau akó ke nau lava 'o fakakaukau lotu atu ki he folofolá pea mahino kiate kinautolu (vakai, *Ako'i 'o e Ongongolelei: Ko ha Tohi Tu'utu'uni Ma'a e Kau Taki mo e Kau Faiako 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí, 47*).

Faka'aonga'i 'o e Ngaahi Hiva Toputapú

Na'e pehē 'e he Kau Palesitenisī 'Uluaki: “Oku fakaafea mai 'a e Laumālié 'o e 'Eikí 'e he ngaahi himí, mo fakatupu 'a e lotu 'oku 'apa-siá, pea fakataha'i kitautolu ko e kāingalotú, pea ma'u ai ha founga ke 'oatu ai ha'atau fakafeta'i ki he 'Eikí” (talateu ki he Ngaahi Himí, p. vii)” (*Ako'i 'o e Ongongolelei: Ko ha Tohi Tu'utu'uni Ma'a e Kau Taki mo e Kau Faiako 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí, 47*).

Ngaahi 'Ekitiviti Fakafaiako 'Oku Fokotu'u Atú: Faka'aonga'i e Ngaahi Ongó ke Lahi Hake he Tahá

(miniti 'e 25)

Ko e Hivá

Tā ha ngaahi fasi 'oku toputapú 'i he taimi 'oku hū mai ai e kau fai-akó ki he lokí. Fakamahino'i ange ko e fakatātā 'eni 'o e founga faka'aonga'i totonu 'o e ngaahi fasi pe hiva toputapú.

Fakatokanga'i angé: Kapau na'e 'ikai ke ke faka'aonga'i 'a e ngaahi 'ekitiviti fakafaiako kehe na'e fokotu'u atu ki he tefito'i mo'oni ko 'eni 'i he lēsoni 34, te ke lava pē ke faka'aonga'i kinautolu ko e kongá 'o e lēsoni ko 'eni kapau te ke fie ma'u. Kapau na'e 'osi fakamamafa'i e tefito'i mo'oni ko 'eni kimu'a, ko e me'a pē 'oku fie ma'u ke fakahoko ia hení ko hano kí'i fakamanatu nounou pē.

Ngaahi 'Ekitiviti Fakafaiako 'Oku Fokotu'u Atú: Faka'aonga'i 'o ha Ngaahi Me'a mo ha Ngaahi Fakatātā

(miniti 'e 15)

Lea Na'e Fai

Mou lau fakataha e fakamatala 'uluaki 'a 'Eletā Poiti K. Peeká 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá mei he la'i-pepa tufa hono 38.

Faka'aonga'i e Ngaahi Me'a Faingofua pea 'Ilo'i Lelei

“E lava ke ako'i ha taumu'a faingata'a 'aki hono faka-aonga'i pē 'o ha me'a faingofua pea 'ilo'i lelei ke hoko ia ko e nāunau tokoni fakafaiakó pea toki fakafekau'aki leva ia ki he tefito'i mo'oni 'oku te'eki ai ke ako'i pea 'ikai ke lava 'o sio pe ala ki aí. . . .

“ . . . Manatu na'e faka'aonga'i foki 'e he Fakamo'uí 'a e ngaahi me'a faingofua tahá 'i He'ene ngaahi faiakó. 'Oku fie ma'u koā ke tau fai ha me'a 'oku toe lahi ange he me'a na'e fai 'e he Fakamo'uí’?” (*Teach Ye Diligently* [1975], 230, 237).

Fehu'i ange ki he kau faiakó: Ko e hā ha ngaahi me'a maheni na'e faka'aonga'i 'e he Fakamo'uí ke fakatāta'a 'aki 'Ene faiakó? Hiki e ngaahi tali 'a e kau faiakó 'i he palakipoé.

Tohi Tu'utu'uní

Fakaafe'i e kau faiakó ke nau lau 'a e palakalafi 'i he 'ulu'i tohi ko e “Ngaahi Me'a ke Faka'ali'ali mo ha Ngaahi Fakatātā” (tohi tu'utu'uní, 47). Fehu'i ange:

- Ko e hā e ngaahi founga 'e lava ke tokoni'i ai 'e he ngaahi me'a mo e ngaahi fakatāta'a 'a e kau akó ke mahino lelei ange ai 'a e folofolá kiate kinautolu? (vakai, tohi tu'utu'uní, 47).
- Ko e hā nai ha ngaahi me'a pea mo ha ngaahi fakatātā kuó ke faka'aonga'i 'o ola lelei 'i ho'o faiakó?
- Ko e hā fua e ngaahi ongo 'oku lava ke faka'aonga'i 'e he kau akó 'i he'enuu sio mo vakavakai'i ha ngaahi fakatātā pe ha ngaahi me'a?

Lea Na'e Fai

Mou lau fakataha 'a e fakamatala hono ua 'a 'Eletā Poiti K. Peeká 'i he la'ipepa tufa hono 38.

Ke 'I ai ha Taumu'a

“I hono faka'aonga'i ko ia 'o e ngaahi nāunau tokoni faiakó, fakapapau'i 'oku 'i ai honau taumu'a. 'Oua na'á ke faka'aonga'i kinautolu ko ha teuteu fakamatamatalelei pē. To'o hake kinautolu ki 'olunga 'i he taimi kuó ke maau ai ke ke lave kiate kinautolú koe'uhí ke 'oua na'á ne tohoaki'i 'e ia e tokanga 'a e kalasí 'o 'ikai ke nau toe tokanga kinautolu ki he lēsoní. Pea 'oua na'á ke faka'aonga'i ha ngaahi nāunau tokoni faiako ko e fo'i teuteu'i 'ata'atā pē 'o e lokiakó.

“Oku mahu'inga ange 'a e fo'i fakatātā 'e tahá 'i ha ngaahi fo'i lea 'e afe, ka 'oku toki mo'oni pē 'eni 'o kapau 'oku faka'aonga'i pē ia ko e fakalahi ki he lēsoní mo fakamahino'i 'aki ha fo'i fakakaukau” (*Teach Ye Diligently*, 225).

Fehu'i ange ki he kau faiakó:

- Ko e hā e taumu'a 'o e ngaahi nāunau tokoni fakafaiako ki he sió mo e fanongó?
- Ko e hā e founa 'oku lava ke to'o ai 'e he ngaahi nāunau tokoni faiako ki he sió mo e fanongó, 'a e tokangá mei ha lēsoní?

Ngāue Fakakulupu

Faka'ali'ali ha fanga ki'i me'a faingofua pea 'ilo'i lelei 'a ia 'e lava ke faka'aonga'i 'i ha ngaahi lēsoni fakataumu'a. Vahevahe e kau faiakó ki ha fanga ki'i kulupu iiki pea tuku ke fili 'e he kulupu takitaha ha me'a. Fakaafe'i e ngaahi kulupú ke nau tala mai ha tefito'i mo'oni 'o e ongoongolelei te nau lava ke ako'i 'aki 'enau faka'aonga'i 'a e me'a ko iá 'i ha lēsoni fakataumu'a. Tala ange ke nau fakamatala'i e founa te nau faka'aonga'i 'aki e me'a ko iá 'i ha lēsoni. Lue takai holo he lokí 'o ngāue fakataha mo e ngaahi kulupú takitaha ke 'oange ha fakakaukau mo ha tokoni 'i he'enu fakakaukau'i ko ia 'o e me'a te nau faí. Ko 'ene 'osi kotoa pē 'a e ngaahi kulupú pea tuku ke nau vahevahe mo e kulupu 'inisēvesí 'a 'enau lēsoni fakataumu'a.

Ngaahi 'Ekitiviti Fakafaiako 'Oku Fokotu'u Atú: Faka'aonga'i 'o e Ngaahi Hiva Toputapú

(*miniti 'e 15*)

Lea Na'e Fai

Mou lau fakataha 'a e lea 'uluaki 'a 'Eletā Tāleni H. 'Oakesi 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá mei he la'i-pepa tufa hono 38.

Ko e Ngaahi Hiva Toputapú ko ha Teuteu ia 'Oku Mālohi

“Ko hono hiva'i ko ia 'o e ngaahi himí ko e taha ia 'o e ngaahi founa lelei taha ke tau feongoongi ai mo e Laumālie 'o e 'Eikí. 'Oku ou fifili pe 'oku fe'unga nai 'a 'etau faka'aonga'i 'o e ma'u'anga tokoni ko 'eni kuo 'omai mei he langí 'i he'etau ngaahi fakataha'angá, 'i he'etau ngaahi kalasí, pea 'i hotau ngaahi 'apí. . . .

“Ko hono hiva'i ko ia 'o e ngaahi himí ko e taha ia 'o e ngaahi founa lelei taha ki hono ako 'o e tokāteline 'o e ongoongolelei kuo toe fakafoki maí. . . .

“Ko 'etau ngaahi hiva toputapú ko ha teuteu mālohi ia ki he lotú pea mo hono ako'i 'o e ongoongolelei” (i he Conference Report, October 1994, 10, 13; pe *Ensign*, November 1994, 10, 12).

Fehu'i ange ki he kau faiakó:

- Ko e hā e me'a 'e lava 'e he ngaahi himí 'o fai ma'atautolú?
- Ko e hā e me'a 'oku teuteu'i kinautolu ki ai 'e he ngaahi hiva 'oku toputapú?

Tohi Tu'utu'uní

Fakaafe'i e kau faiakó ke nau lau e fakamatala 'i he 'ulu'i tohi “Ko e Hivá” (tohi tu'utu'uní, 47). Fehu'i ange:

- Fakatatau ki he Kau Palesitenisí 'Uluakí, ko e hā e me'a 'e lava ke fai 'e he ngaahi himí ma'atautolú? (vakai, tohi tu'utu'uní, 47).
- Ko e hā e ngaahi founa 'e lava ke faka'aonga'i 'aki 'e he kau faiakó 'a e ngaahi hiva 'oku toputapú 'i he lokiakó? (vakai, tohi tu'utu'uní, 47).
- Ko e hā hono 'uhinga 'oku totonu ke talanoa ai e kau faiakó ki he kau akó 'o kau ki hono mahu'inga 'o e hivá 'i he lokiakó? (vakai, tohi tu'utu'uní, 47).

Lea Na'e Fai

Mou lau fakataha 'a e lea hono ua 'a 'Eletā Tāleni H. 'Oakesí mei he la'i-pepa tufa hono 38.

'Oku Totonu ke Hiva Hono Kotoa

“Oku ta'e hano tatau 'a e malava ko ia 'e he ngaahi hiva 'oku toputapú ke ne fakafetu'utaki 'a e ngaahi ongo'i 'ofa 'oku tau ma'u ki he 'Eikí. Ko ha tokoni faka'ofa'ofa mo'oni 'a e fa'hinga fetu'utaki pehení ki he'etau lotú. 'Oku toko lahi 'a e kakai 'oku faingata'a kiate kinautolu ke nau fakamatala'i 'a e ngaahi ongo'i loto fakafeta'i 'oku nau ma'ú, ka 'oku lava 'a e tokotaha kotoa pē 'o fakafetu'utaki 'a e fa'hinga ongo ko 'ení 'o fakafou ia 'i he ngaahi fakalea fakalaumālie 'o 'etau ngaahi himí.

“I he taimi ko ē 'oku lotu ai ha ha'ofanga 'o fakafou 'i he hivá, 'oku totonu ke kau kotoa ki ai 'akinautolu 'oku 'i ai” (i he Conference Report, October 1994, 11; pe *Ensign*, November 1994, 10–11).

Fehu'i ange ki he kau faiakó:

- Ko e hā e fekau'aki 'a e ngaahi hiva toputapú pea mo hono fakafetu'utaki 'o e ngaahi ongo'i 'ofa 'oku tau ma'u ki he 'Eikí?
- Ko e hā 'oku mahu'inga ai ke hiva 'a e tokotaha kotoa pē 'oku 'i he fakataha'angá he ngaahi himí, tatau ai pē pe 'oku nau poto he hivá pe 'ikai?

Ko e Hivá

Fili ha fo'i himi fe'unga te ne fakatātaāi mai 'a e mālohi 'oku ma'u 'e he ngaahi hiva 'oku toputapú. Mou hiva'i mo e kalasi 'inisēvesi 'a e fo'i himi ko iá. Ko 'ene 'osi pē ho'omou hivá pea fehu'i ange ki he kau faiakó:

- Ko e hā e ngaahi mo'oni 'o e ongoongolelei oku ako'i atu 'e he fo'i himi ko 'eni kiate koé?
- Ko e hā e ongo na'á ke ma'u 'i ho'omou hiva'i ko ia 'o e fo'i himi ko 'eni?

Lea Na'e Fai

Mou lau fakataha 'a e fakamatala hono tolu 'a 'Eletā Tāleni H. 'Oakesi mei he la'ipepa tufa hono 38.

Ko e Ngaahi Hiva 'Oku Filifili Fakalelei

“Oku totonu ke tau tokanga ki he ngaahi hiva 'oku tau faka'aonga'i 'i he ngaahi 'ātakai ko ia 'oku tau lotu ke tokoni ki he lotú. Ko e ngaahi hiva lahi 'oku lelei ki he ngaahi 'ātakai kehé 'oku 'ikai fe'unga ia ki he ngaahi fakataha'anga 'a e Siasí.

“Kuo 'osi fili 'etau ngaahi himi he kuo fakamo'oni'i honau 'aonga ki hono fakaafe'i mai 'o e Laumālie 'o e 'Eiki” (i he Conference Report, October 1994, 12; pe *Ensign*, November 1994, 11).

Ngāue Fakakulupu

Vahevahe e kau faiako 'inisēvesi ki ha fanga ki'i kulupu iiki taki toko tolu ki he toko nima ke nau alea'i e ngaahi fehu'i ko 'eni:

- Ko e hā e fa'ahinga hiva 'oku fe'unga ki lokiakó?
- Ko e hā e ngaahi tu'unga 'oku totonu ke faka'aonga'i ki hono fili 'o e hiva ke fai 'i lokiakó?

Tuku ke lipooti 'e he ngaahi kulupú e ngaahi me'a na'a nau alea'i.

Faka'aonga'i

Fakaafe'i e kau faiakó ke nau faka'aonga'i e ngaahi lēsoni fakataumu'á mo e ngaahi hiva 'oku toputapú ke tānaki atu ke kehekehe 'a e ngaahi founga 'i he'enau ngaahi lēsoni hoko maí. Tuku ke vahevahe mai 'e he kau faiakó 'a e ngaahi me'a ne nau a'usia 'i he'enau faka'aonga'i ko ia 'o e me'a kuo nau akó (vahevahe mo hano kaungā faiako pe vahevahe 'i he fakataha 'inisēvesi hoko maí).

Faka'aonga'i e Ngaahi Me'a Faingofua pea 'Ilo'i Lelei

Na'e pehē 'e 'Eletā Poiti K. Peekā 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá:

“E lava ke ako'i ha taumu'a faingata'a 'aki hono faka'aonga'i pē 'o ha me'a faingofua pea 'ilo'i lelei ke hoko ia ko e nāunau tokoni fakafaiako pea toki fakafekau'aki leva ia ki he tefito'i mo'oni 'oku te'eki ai ke ako'i pea 'ikai ke lava 'o sio pe ala ki aí. . . .
“ . . . Manatu'i na'e faka'aonga'i foki 'e he Fakamo'u'i 'a e ngaahi me'a faingofua tahá 'i He'ene ngaahi faiakó. 'Oku fie ma'u koā ke tau fai ha me'a 'oku toe lahi ange he me'a na'e fai 'e he Fakamo'u'i"? (*Teach Ye Diligently* [1975], 230, 237).

Ke 'I ai ha Taumu'a

Na'e pehē 'e 'Eletā Poiti K. Peekā:

“I hono faka'aonga'i ko ia 'o e ngaahi nāunau tokoni faiakó, fakapapau'i 'oku 'i ai honau taumu'a. 'Oua na'á ke faka'aonga'i ki-nautolu ko ha teuteu fakamatamatalelei pē. To'o hake kinautolu ki 'olunga 'i he taimi kuó ke maau ai ke ke lave kiote kinautolu koe'uhí ke 'oua na'á ne tohoaki'i 'e ia e tokanga 'a e kalasí 'o 'ikai ke nau toe tokanga kinautolu ki he lēsoní. Pea 'oua na'á ke faka'aonga'i ha ngaahi nāunau tokoni faiako ko e fo'i teuteu'i 'ata'atā pē 'o e lokiakó.

“Oku mahu'inga ange 'a e fo'i fakatātā 'e tahá 'i ha ngaahi fo'i lea 'e afe, ka 'oku toki mo'oni pē 'eni 'o kapau 'oku faka'aonga'i pē ko e fakalahi ki he lēsoní mo fakamahino'i 'aki ha fo'i fakakaukau” (*Teach Ye Diligently*, 225).

Ko e Ngaahi Hiva Toputapú ko ha Teuteu ia 'Oku Mālohi

Na'e pehē 'e 'Eletā Tāleni H. 'Oakesi 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá:

“Ko hono hiva'i ko ia 'o e ngaahi himí ko e taha ia 'o e ngaahi founa lelei taha ke tau feongoongoi ai mo e Laumālie 'o e 'Eikí. 'Oku ou fifili pe 'oku fe'unga nai 'a 'etau faka'aonga'i 'o e ma'u'anga tokoni ko 'eni kuo 'omai mei he langí 'i he'etau ngaahi fakataha'angá, 'i he'etau ngaahi kalasí, 'i hotau ngaahi 'apí. . . .

“Ko hono hiva'i ko ia 'o e ngaahi himí ko e taha ia 'o e ngaahi founa lelei taha ki hono ako 'o e tokāteline 'o e ongoongolelei kuo toe fakafoki maí. . . .

“Ko 'etau ngaahi hiva toputapú ko ha teuteu mālohi ia ki he lotú pea mo hono ako'i 'o e ongoongolelei?” (‘i he Conference Report, October 1994, 10, 13; pe *Ensign*, November 1994, 10, 12).

'Oku Totonu ke Hiva Hono Kotoa

Na'e pehē 'e 'Eletā Tāleni H. 'Oakesi:

“Oku ta'e hano tatau 'a e malava ko ia 'e he ngaahi hiva 'oku toputapú ke ne fakafetu'utaki 'a e ngaahi ongo'i 'ofa 'oku tau ma'u ki he 'Eikí. Ko ha tokoni faka'ofa'ofa mo'oni 'a e fa'ahinga fetu'utaki pehení ki he'etau lotú. 'Oku toko lahi 'a e kakai 'oku faingata'a kiote kinautolu ke nau fakamatala'i 'a e ngaahi ongo'i loto fakafeta'i 'oku nau ma'ú, ka 'oku lava 'a e tokotaha kotoa pē 'o fakafetu'utaki 'a e fa'ahinga ongo ko 'eni 'o fakafou ia 'i he ngaahi fakalea fakalaumālie 'o 'etau ngaahi himí.

“I he taimi ko ē 'oku lotu ai ha ha'ofanga 'o fakafou 'i he hiva, 'oku totonu ke kau kotoa ki ai 'akinautolu 'oku 'i aí: (‘i he Conference Report, October 1994, 11; pe *Ensign*, November 1994, 10–11).

Ko e Ngaahi Hiva 'Oku Filifili Fakalelei

Na'e pehē 'e 'Eletā Tāleni H. 'Oakesi:

“Oku totonu ke tau tokanga ki he ngaahi hiva 'oku tau faka'aonga'i 'i he ngaahi ātakai ko ia 'oku tau loto ke tokoni ki he lotú. Ko e ngaahi hiva lahi 'oku lelei ki he ngaahi ātakai kehé 'oku 'ikai fe'unga ia ki he ngaahi fakataha'anga 'a e Siasí.

“Kuo 'osi fili 'etau ngaahi himí he kuo fakamo'oni'i honau 'aonga ki hono fakaafe'i mai 'o e Laumālie 'o e 'Eikí” (‘i he Conference Report, October 1994, 12; pe *Ensign*, November 1994, 11).

36 KO HONO FAKA'AONGA'I 'O E NGAahi LĒSONI 'OKU NGĀUE'AKI 'A E NĀUNAU TOKONI FAIAKO KI HE SIÓ MO E FANONGÓ

Ngaahi Tefito'i Mo'oni ke Fakamamafa'i

“E lava pē 'o 'ai ke toe fakalaumālie ange 'a hono faka'aonga'i 'o e ngaahi ma'u'anga tokoni fekau'aki mo e sió pea mo e fanongó 'o kapau 'e fakaafe'i e kau akó ke nau kau mai ki he ako 'oku fa'i" (*Ako'i 'o e Ongongolelei: Ko ha Tohi Tu'utu'uni Ma'a e Kau Taki mo e Kau Faiako 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí, 48*).

Ngaahi 'Ekitiviti Fakafaiako 'Oku Fokotu'u Atú

(*miniti 'e 50*)

Tohi Tu'utu'uni

Hiki he palakipoé 'a e ongo 'ulu'i tohi ko e “Ngaahi Taumu'a” mo e “Ngaahi Fongá”. Fakaafe'i e kau faiakó ke nau lau fakalelei 'a e kongá ko e “Ngaahi Fakahinohino 'Oku Ngāue'aki 'a e Ngaahi Nāunau Tokoni Faiako ki he Sió mo e Fanongó” (tohi tu'utu'uni, 48). Kole ange ke nau kumi angé 'a e ngaahi taumu'a 'o hono faka'aonga'i 'o e ngaahi ma'u'anga tokoni ki he fanongó mo e sió pea ko e hā e ngaahi fongá te ne 'ai ke toe 'aonga ange ai 'a e ngaahi ma'u'anga tokoni ko 'eni. Hiki e ngaahi me'a na'a nau ma'u 'i lalo he ongo 'ulu'i tohi totonú 'i he palakipoé.

'Ekitiviti Fakafolofola

Fekau e kau faiakó ke nau vakavakai'i fakalelei 'a e 1 Nifai 11 pea nau fakatokanga'i 'a e fongá na'e ako'i 'aki 'e he Laumālie 'o e 'Eiki 'a Nifai. Fehu'i ange:

- 'I hono ako'i ko ia 'e he Laumālie 'o e 'Eiki 'a Nifai, na'a Ne faka'alali fēfē 'a e ni'ihi 'o e ngaahi taumu'a mo e ngaahi fongá ko ia na'e hiki 'i he palakipoé?
- 'E fakafekau'aki fēfē nai 'a e me'a na'e hoko kia Nifai ki ho'o faka'aonga'i ko ia 'i he lokiakó 'o e ngaahi lēsoni 'oku ngāue 'aki 'a e nāunau tokoni faiako ki he sió mo e fanongó?

Vitió

Fakaafe'i e kau faiakó ke nau teuteu ke mamata 'i ha fo'i filimi vitió 'aki 'enau lau 'a e 2 Ngaahi Tu'i 5:1–14. Hiki 'i he palakipoé 'a e *ta'a-hine si'i, tu'i 'o 'Isileli, tamaio'eiki 'a Neamani, pea mo Neamani*.

Fakaafe'i e kau faiakó ke nau mamata ki he fo'i vitió 'o nau kumi angé 'a e ngaahi tu'unga kehekehe 'o e tui na'e ma'u 'e kinautolu 'oku hiki he palakipoé. Faka'alali 'a hono faka'aonga'i totonu 'o e mītiá 'aki hono hulu'i 'o e kongá 33, “Ko Neamani mo 'Ilaisá” (14:25). 'I he kongá ko ení 'oku ha'u ai 'a Neamani, ko e tangata Sīlia, kia 'Ilaisa ke fakamo'ui ia mei he kiliá (vakai, 2 Ngaahi Tu'i 5).

Ki'i ta'ofi e fo'i vitió 'i he hili pē hono fakahā ange 'e he ki'i ta'ahiné ki he mali 'o Neamani 'o kau ki he palōfita ko 'Ilaisá. Fehu'i ange ki he kau faiakó:

- 'Oku mou pehē na'e ma'u fēfē 'e he ki'i ta'ahiné 'a e fu'u tui mā-lohi pehē faú?
- Ko e hā e ivi tākiekina 'e ma'u 'e he to'u tupu faitotonu 'o e 'aho ní ki he ni'ihi kehé tupu pē mei he'enau ngaahi fakamo'oni?

Ki'i ta'ofi e fo'i vitió hili 'a e fetalanoa'aki mo e tu'i 'o 'Isileli. Fehu'i ki he kau faiakó: Ko e hā hono lahi 'o e tui na'e hā mei he tu'i 'o 'Isileli?

Toe ki'i ta'ofi si'i e fo'i vitió hili e talanoa 'a e tamaio'eiki 'a Neamani kia Neamani 'o kau ki he kaukau 'i he Vaitafe Soatani. Fehu'i ange ki he kau faiakó:

- 'Oku mou pehē na'e fakahā'i fēfē 'e he tamaio'eiki 'a Neamani 'a 'ene tui ki he 'Otuá?
- 'Oku mou pehē ko e hā e ongo 'a Neamani 'o kau kia 'Ilaisa he taimi ko 'eni?

Fehu'i ki he kau faiakó 'i he 'osi 'a e fo'i vitió:

- 'Oku mou pehē ko e hā e ongo 'a Neamani kia 'Ilaisa mo e 'Eiki he taimi ní?
- Ko e tupu mei he hā 'a e faikehekehe ko 'eni?

'I ho'o faka'osi ko ia 'a e fealelea'aki, toe fakamanatu mo e kau faiakó 'a e ngaahi fongá na'a ke ako'i:

1. Ko hono hiki 'i he palakipoé 'a e me'a 'oku totonu ke fekumi ki ai e kau akó 'i he'enau sió pe fanongó.
2. Ki'i ta'ofi si'i lolotonga hono hulu'i e fo'i vitió.
3. Ko hono fakaafe'i 'o e kau akó ke nau fekumi pe 'oku fekau'aki fēfē 'a e pōpōaki 'oku 'omi 'e he fo'i talanoá mo 'enau mo'ui.

Ngāue Tohi

Fakaafe'i e kau faiakó ke nau fakakaukau'i angé 'a e fongá te nau faka'aonga'i 'aki e ngaahi fongá fakafaiako mei he 'ekitiviti ako na'e fai kimu'a 'o kapau te nau faka'aonga'i 'a e fo'i vitió 'oku 'ai ke ke hulu'i. Tufa e ngaahi tatau 'o e la'ipepa tufa hono 39, pea fakaafe'i e kau faiakó ke nau hiki 'enau ngaahi talí 'i he la'ipepa tufá lolotonga 'enau sio 'i he fo'i vitió. Hulu'i ha ki'i lēsoni nounou pē 'oku faka'aonga'i ai 'a e nāunau tokoni fakafaiako ki he sió mo e fanongó, mei ha nāunau 'a e seminelí pe mei ha toe ma'u'anga tokoni kehe pē 'a e Siasí.

'I he 'osi pē hono fakakakato 'e he kau faiakó 'a e la'ipepa tufá pea fakaafe'i leva kinautolu ke nau vahevahe 'enau ngaahi talí mo e kulupu 'inisēvesi.

 Tohi Tu'utu'uní

Fakaafe'i e kau faiakó ke nau lau fakalelei 'a e konga "Ko e Ngaahi Fakatokanga" (tohi tu'utu'uní, 48) pea laine'i 'a e ngaahi fehu'i 'e fā 'oku totonu ke fehu'i loto pē 'e he kau faiakó 'i he taimi 'oku nau faka'aonga'i ai 'a e ngaahi ma'u'anga tokoni ki he sió mo e fanongó. Fehu'i ange:

- Ko e hā 'a e ngaahi fehu'i 'e fā 'oku totonu ke fai hifo pē 'e he kau faiakó kiate kinautolu 'i he taimi 'oku nau faka'aonga'i ai 'a e ngaahi ma'u'anga tokoni ki he sió mo e fanongó? (vakai, tohi tu'utu'uní, 49–50).
- 'Oku anga fēfē hono fa'a ngāue hala 'aki 'e he kau faiakó he taimi 'e ni'ihī 'a e ngaahi ma'u'anga tokoni ki he sió mo e fanongó? (vakai, tohi tu'utu'uní, 48–49).
- Ko e hā hono 'uhinga 'oku ta'e fe'unga ai ke faka'aonga'i ha fa'hinga nāunau tokoni fakafaiako ki he sió mo e fanongó 'okú ne 'omai pē 'e ia ha pōpoaki 'oku lelei kae 'ikai ke fe'unga 'a e ngaahi fakatātā 'oku 'omi ai? (vakai, tohi tu'utu'uní, 48–49).
- Ko e hā e ngaahi tu'unga kuo pau ke ma'u 'e he ngaahi filimi vitiō 'oku 'omi fakakomēsialé 'i he taimi 'oku faka'aonga'i ai kinautolú? (vakai, tohi tu'utu'uní, 49–50).
- Ko e hā e ngaahi tu'unga kuo pau ke ma'u 'e he ngaahi polokalama fakaletiō mo fakateleviseone 'oku hiki tepi 'i he taimi 'oku fakamafola mai ai kapau 'oku faka'aonga'i kinautolu? (vakai, tohi tu'utu'uní, 49).

- Ko e hā e me'a 'oku hoko ki he Laumālié 'i he taimi 'oku mau-mau'i ai 'a e totonu 'a ha taha ki ha fa'hinga me'a na'á ne fa'u?
- Ko e hā e ngaahi fakangatangata 'oku fai ki hono toe paaki 'o e ngaahi nāunau kuo pulusi 'e he Siasí? (vakai, tohi tu'utu'uní, 50).
- Ko e hā e ngaahi lao 'oku nau pule'i 'a hono toe paaki 'o e ngaahi tatau 'o ha ngaahi hiva? (vakai, tohi tu'utu'uní, 50).
- Ko e hā 'oku mahu'inga ai ke fakatokanga ki he kau akó mo e kau faiakó 'o kau ki he ngaahi lao fekau'aki mo e totonu 'a ha taha ki ha me'a na'á ne fa'ú?

 Faka'aonga'i

Fakaafe'i e kau faiakó ke nau faka'aonga'i lelei ange 'a e ngaahi ma'u'anga tokoni ki he fanongó mo e sió 'i he'enua ngaahi lēsoni hoko mai 'aki 'enua fakakaukau'i fakalelei 'a 'enua ngaahi taumu'a ki hono faka'aonga'i 'o e ngaahi ma'u'anga tokoni ko 'ení, 'o nau faka'aonga'i 'a e ngaahi founga ko ia 'oku fakakau ai 'a e kau akó ki he lēsoni, pea nau tokanga ki he ngaahi fakatokanga 'oku fekau'aki mo hono faka'aonga'i totonu 'o e ngaahi nāunau ko iá. Tuku ke vahevahe mai 'e he kau faiakó 'a e ngaahi me'a ne nau a'usia 'i he'enua faka'aonga'i ko ia 'a e me'a kuo nau akó (vahevahe mo hano kaungā faiako pe vahevahe 'i he fakataha 'inisēvesi hoko mai.)

LA'IPEPA TUFA HONO 39

KO HONO FAKA'AONGA'I 'O E NGAHI
LĒSONI 'OKU NGĀUE'AKI 'A E NĀUNAU
TOKONI FAKAFAIAKO KI HE SIÓ MO E
FANONGÓ

Ngaahi Fakahinohinó

'I ho'omou sio ko ia 'i he fo'i vitioó, fakakaukau'i pe te ke faka'aonga'i fēfē 'a e ngaahi founa ko 'ení 'o kapau te ke faka'aonga'i e me'a 'i he fo'i filimí 'i ha lēsoni. Hiki ho'o ngaahi fakakaukau 'i he ngaahi feitu'u 'oku fakaava atú. Teuteu ke ke vahevahe ho'o ngaahi fakakaukau mo e kulupu 'inisēvesí.

1. *Faka'aonga'i.* Te ke fakaafe'i fēfē ho'o kau akó ke nau fekumi ki he founa 'oku 'aonga ai 'a e pōpoaki ko 'ení ki he'enau mo'uí?

2. *Kau.* Ko e hā e me'a te ke fakaafe'i ho'o kau akó ke nau fai 'i he'enau sio pe fanongo ki he fo'i vitioó ko 'ení?

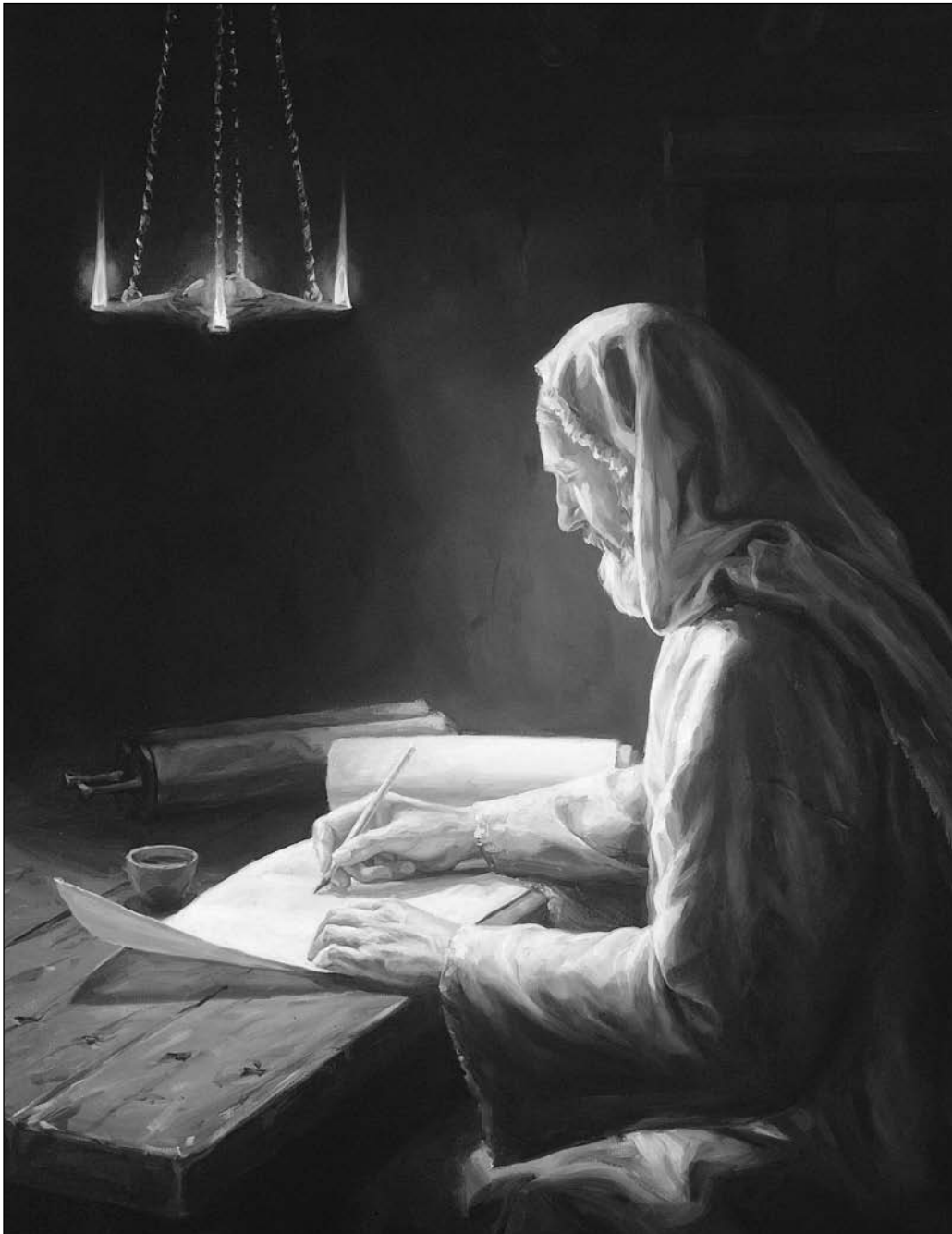
3. *Ta'ofi Si'i.* Ko e fē taimi te ke ki'i ta'ofi si'i ai lolotonga e fo'i vitioó ke fakamahino'i ha fakamatala pe tataki ha fealēlea'aki?

4. *Faka'aonga'i ha kongá pē 'o e fo'i vitioó.* Ko e hā e kongá 'o e fo'i vitioó te ke lava 'o hulu'i ke fakamamafa'i 'aki ho'o 'uhingá pe kamata 'aki ha fealēlea'aki ta'e hulu'i kotoa 'a e fo'i vitioó?

 Ngaahi Fakamatalá

AKO'I 'O E ONGOONGOLELEÍ: NGA'AHÍ PŌTO'I FAKAFAI'AKO KE OLA LELEI AI E FAIAKÓ

KO HONO AKO PEA MO AKO'I 'O E FOLOFOLÁ
KO E FAI LĒSONI PE FAKAHINOHINO 'A E FAIAKÓ
KO E NGA'AHÍ FEHU'I MO E FEALĒLEA'AKI FAKAKALASÍ
NGA'AHÍ MA'U'ANGA TOKONI FAKAFAI'AKO KI HE SIÓ,
FANONGÓ, MO HA NGA'AHÍ TOKONI FAKAFAI'AKO KEHE PĒ
KO E NGA'AHÍ NGĀUE TOHI MO E NGĀUE FAKAKULUPÚ

37 KO E NGAHI NGĀUE TOHI MO E NGĀUE FAKAKULUPÚ

Tefito'i Mo'oni ke Fakamamafa'i

'E lava 'e hono faka'aonga'i fakapotopoto 'o e ngaahi ngāue tohi pea mo e ngāue fakakulupu ikí 'o tokoni ki he faiakó ke toe lahi ange 'a e ngaahi tu'unga 'o e mateuteu pea mo e kau mai 'a e tokotaha akó ki he lēsoni pea "hoko ai 'eni ko ha founga 'aonga mo'oni ke hanga 'e he Laumālie Mā'oni'oni 'o tokoni'i 'a e kau akó ke nau faka'aonga'i 'a e ngaahi tefito'i mo'oni 'o e ongoongolele'i" (*Ako'i 'o e Ongoongolele'i: Ko ha Tohi Tu'utu'uni Ma'a e Kau Taki mo e Kau Faiako 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí* [1994], 50).

Ngaahi 'Ekitiviti Fakafaiako 'Oku Fokotu'u Atú

(miniti 'e 50)

Tohi Tu'utu'uni

Mou lau fakataha 'a e palakalafi 'uluaki 'i he "Ko e Ngaahi Ngāue Tohi mo e Ngāue Fakakulupú" (tohi tu'utu'uni, 50). Fakaafe'i e kau faiakó ke nau kumi ha ngaahi founga 'e lava ke hanga ai 'e he ngaahi ngāue tohi mo e ngāue fakakulupu ikí 'o fakalahi ki he me'a 'oku a'usia 'e he kau akó 'i lokiakó. Fehu'i ange:

- 'E fakalahi fēfē 'e he ngaahi ngāue tohi mo e ngāue fakakulupu ikí ki he me'a 'oku a'usia 'e he kau akó 'i lokiakó? (vakai, tohi tu'utu'uni, 50).
- 'Oku mou pehē 'e kau lelei fēfē 'a e ngaahi ngāue tohi mo e ngāue fakakulupu ikí ki he ngaahi tu'unga 'o e tokotaha akó 'i he'ene mateuteu, kau, mo 'ene faka'aonga'i 'o e lēsoni?

'Ekitiviti Fakafolofola

Mou lau fakataha 'a e Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 88:122. Fehu'i ange ki he kau faiakó: 'Oku lava fēfē 'e he ngaahi ngāue tohi mo e ngāue fakakulupú 'o faka'atā e kau akó ke nau kau ki ai kae "lava ke fakamaama'i 'a e tokotaha kotoa pē"?

Lea Na'e Fai

Mou lau fakataha 'a e fakamatala ko 'eni na'e fai 'e 'Eletā Lisiate G. Sikoti 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá.

Hiki pea Talangofua ki he Ngaahi Ue'i 'a e Laumālie

"Oku hanga 'e he kau ki he lēsoni 'o faka'atā 'a e fakafo'ituitui ke nau a'usia 'a hono tatakī kinautolu 'e he Laumālie. 'Oku nau ako ai ke nau 'ilo'i pea nau ongo'i 'a e me'a ko ia ke tatakī fakalaumālie. 'Oku fakafou 'i he toutou ongo'i

'o e ue'i 'a e laumālie, hono hiki kinautolu, pea mo e talangofua kiate kinautolu 'a e ako ko ia 'a ha taha ke ne fakafalala ki he fakahinohino 'a e Laumālie 'o lahi ange ia i he'ene fetu'utaki 'o fakafou 'i he ngaahi ongo 'e nima 'oku ma'u 'e he sinó. . . .

"Fakamolemole ka ke tokoni'i mu'a 'a ho'o kau akó ke mahino kiate kinautolu 'a e ngaahi tefito'i mo'oni ko 'eni pea ke nau ma'u ha fakamatala mei ho'o fakamo'oni ki hono mo'oni 'o e tatakī fakalaumālie ko ia te ne fakalotolahi'i kinautolu ke nau fekumi ke ma'u 'a e tatakī ko iá. Tokoni'i kinautolu 'i he fa'a lotu ke mahino kiate kinautolu 'oku mo'oni tatau pē 'a e tatakī ko 'eni mo e ngaahi ongo ko ia 'e nima 'oku ma'u 'e he sinó. 'Oku ou poupu atu ke mou hanga 'o fakamamafa'i 'oku 'ikai ke tau fa'a ongo'i 'a e fakahinohino fakafo'ituitui mahu'inga ko ia 'a e Laumālie koe'uhí he 'oku 'ikai ke tau hanga 'o hiki pea tali ki he ngaahi 'uluaki ue'i ko ia 'oku hoko mai kiate kinautolu 'i he taimi 'oku fili ai 'e he 'Eiki ke Ne tatakī 'akitautilu pe ko e taimi 'oku hoko mai ai 'a e ngaahi ue'i 'a e Laumālie ko e tali ki ha lotu fakamātoato 'oku fai" (*Ko Hono Tokoni'i e Nihi Kehé Ke Tatakī Fakalaumālie Kinautolu* [lea na'e fai ki he kau faiako fakalotú 'i ha fakataha ako kau ki he Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava mo e Hisitōlia 'o e Siasí, 'Univesiti ko Pilikihami 'Tongí, 11 'Aokosi 1998], 3, 11).

Fehu'i ange ki he kau faiakó:

- 'Oku mou pehē ko e hā hono 'uhinga 'oku mahu'inga ai ke tau hanga 'o hiki 'a e ngaahi ue'i fakalaumālie?
- Ko e hā nai e ngaahi founga 'oku tokoni ai hono hiki 'o e ngaahi ue'i fakalaumālie ki he kaka'i fakafo'ituitui ke nau faka'aonga'i fakatātaha ia?
- 'Oku fekau'aki fēfē 'a hono hiki 'o e ngaahi ue'i fakalaumālie, ki he ngaahi kalasi 'a e Potungāue Ako 'a e Siasí?

Tohi Tu'utu'uni

Mou lau fakataha 'a e palakalafi 'uluaki 'i he "Ngaahi Ngāue Tohi" (tohi tu'utu'uni, 50). Kole ki he kau faiakó ke nau kumi ha ngaahi lelei 'e tolu 'o e ngaahi ngāue tohi. Fehu'i ange: Ko e hā 'a e ngaahi lelei 'e tolu 'o hono faka'aonga'i 'o e ngaahi ngāue tohi? (vakai, tohi tu'utu'uni, 50).

Vitioó

Hulu'i e konga 34, "Ko e Ngaahi Ngāue Tohi mo e Ngāue Fakakulupú" (7:25). Kole ki he kau faiakó ke nau kumi angé 'a e ngaahi founga

‘oku muimui ai ‘a Sisitā Huva ki he ngaahi fakahinohino mei he tohi tu‘utu‘uní (p. 50–52) ‘i he‘ene faka‘aonga‘i lelei ‘a e ngaahi ngāue tohi mo e ngāue fakakulupú. ‘I he ‘osi ‘a e fo‘i vitioo pea ke fehu‘i ange:

- Na‘e muimui fēfē ‘a Sisitā Huva ki he ngaahi fakahinohino ko ia ki he ngāue fakakulupú ‘a ia ‘oku fakamatala‘i kongokonga lalahi atu ‘i he tohi tu‘utu‘uní?
- ‘Oku mou pehē ko e hā e me‘a na‘e fai ‘e Sisitā Huva ke teuteu ai ki he ‘ekitiviti fakakulupu takitaha?
- Ko e hā e me‘a na‘e fekau ‘e Sisitā Huva ke fai ‘e he‘ene kalasí ke nau teuteu ai ki he ‘ekitiviti fakakulupu takitaha?
- Ko e hā hono ‘uhinga na‘e mahu‘inga ai ‘a e teuteu ko ‘eni na‘e fai ‘e Sisitā Huva mo e kau akó ke ola lelei ‘a e fo‘i ‘ekitiviti takitaha?

Faka‘ali‘ali

Fakatokanga‘i angé: Kimu‘a pea toki fai ‘a e fakataha ‘inisēvesi ko ‘ení, kole ki ha kau faiako toko si‘i pē ke nau ‘omai ha fo‘i fakakaukau ‘e taha pe ua ki ha ngaahi ngāue tohi na‘e ola lelei ‘i he‘enau ngaahi kalasí.

Fakamatala‘i ange ‘oku ‘omi ‘i he ngaahi kongá ‘o e tohi ako fakatāutaha ‘a e seminelí “Ko Hono Ako ‘o e Folofolá” ha ngaahi ‘ekitiviti tohi lahi ‘a ia ‘e lava pē ke liliu ‘o fakafe‘unga‘i ke hoko ko e ngaahi ngāue tohi pe ngaahi ‘ekitiviti fakakulupu ke fai ‘i he kalasí. Kumi hake ha fakatāta ‘i he tohi ako fakatāutaha ‘a e tamasi‘i akó pea faka‘ali‘ali e founga ‘e lava ke fulihi ai ‘o fakafe‘unga‘i ke faka‘aonga‘i ‘i he kalasí. Vahevahe ‘a e ngaahi fakakaukau ki he ngaahi ngāue tohi ko ia na‘á ke tñnaki mai mei he kau faiakó kimu‘a pea toki fai ‘a e kalasi ‘inisēvesi.

Ngāue Fakakulupú

Vahevahe e kau faiakó ki ha fanga ki‘i kulupu iiki ‘o tautau toko fā pe toe si‘i ange pē ai. Fakaafe‘i e ngaahi kulupú ke nau fili ha ‘ekitiviti ‘oku hiki ‘i he taha ‘o e ngaahi kongá “Ko Hono Ako ‘o e Folofolá” ‘i he tohi ako fakatāutaha ‘a e tamasi‘i akó pea fakakaukau‘i pe ‘e liliu fēfē‘i ia ke fakafe‘unga‘i ko ha ngāue tohi ke fai ‘i he kalasí, ko ha ‘ekitiviti fakakulupu iiki, pe fakatou‘osi pē. Fakahā ange ha taimi ke ‘osi ki ai pea fekau e kulupu takitaha ke fili hanau taki. Ko ‘ene ‘osi pē ‘enau ngāue pea fekau leva e kau taki ‘o e ngaahi kulupú ke nau lipooti e ngaahi fakakaukau ‘a e kau faiakó ki he kulupu ‘inisēvesi.

Faka‘aonga‘i

Fakaafe‘i e kau faiakó ke nau hiki ha fa‘ahinga ue‘i fakalaumālie pē na‘a nau ma‘u lolotonga ‘e kalasi ‘inisēvesi ko ‘ení.

Faka‘aonga‘i

Fakaafe‘i e kau faiakó ke nau faka‘aonga‘i ‘a e ngaahi ngāue tohi pe ngāue fakakulupu ikí lolotonga ha‘anau ako‘i ha kongá folofola ‘i he uike hoko maí. Tuku ke vahevahe mai ‘e he kau faiakó ‘a e me‘a ne nau a‘usia ‘i he‘enau faka‘aonga‘i ko ia ‘a e me‘a kuo nau akó (vahevahe mo hano kaungā faiako pe vahevahe ‘i he fakataha ‘inisēvesi hoko maí).

SIASI 'O
SĪSŪ KALAI
'O E KAU MĀ'ONĪ'ONI
'I HE NGAHI 'AHO
KIMUI NĪ

TONGAN

4 02353 06900 8

35306 900